ERGUN HİÇYILMAZ

Avrat Pazarından HAREME

Ergun HİÇYILMAZ Kitaplığı: 2

DESTEK yayınevi
TARİH

M. Gürhan Başaran

AVRAT PAZARINDAN HAREME

MAHREM TARİH

Ergun Hiçyılmaz

DESTEK
yayınevi

DESTEK YAYINEVİ: 171
TARİH-ANLATI: 5

AVRAT PAZARINDAN HAREME / Ergun HİÇYILMAZ

Her hakkı saklıdır. Bu eserin aynen ya da özet olarak hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

Genel Yayın Yönetmeni: Ertürk Akşun
Editör: Zuhal Doğan
Teknik Hazırlık: İlkTasarı
Kapak: İlknur Muştu

Destek Yayınları: EYLÜL 2011
Yayıncı Sertifika No: 13226
ISBN 978-605-4455-65-2

© Destek Medya Prodüksiyon&Yayınevi
İnönü Cad. 33/4 Gümüşsuyu
Beyoğlu / İstanbul
Tel : (0212) 252 22 42
Fax : (0212) 252 22 43
www.destekyayinlari.com
info@destekyayinlari.com

İnkılap Yayın Sanayi ve Tic. A.Ş
Çobançeşme Mah. Altay Sk. No:8 Yenibosna-Bahçelievler İSTANBUL
Tel: (0 212) 496 11 11

AVRAT PAZARINDAN HAREME

MAHREM TARİH

Ergun Hiçyılmaz

DESTEK
yayınevi

İÇİNDEKİLER

İlk Söz 11

Birinci Bölüm

Esirler 13
Esir Ticareti 14
Keykavusun Öğüdü 16
Avrat Pazarı 17
Esir Fiyatları 20
Esir Eden Esire Aşık Olursa 22
Esir Alımı Yasakları 24
Esir Pazarından Paris'e 26
Esir Satışlarının Kaldırılması 27

İkinci Bölüm

Harem 29
Cariyeler 33
Haremde Kalfalık 36
Cariye İsimleri 36
Padişaha Nasıl Sunulurlardı? 41
Yedinci Kadın Efendilik Makamı Neden Kaldırıldı? 42
Rıfat Kadınefendi Hareme Nasıl Girdi? 43
Hamile Kalan Cariyenin İntiharı 46
Üç Kere Evlendi, Üçü De Cariye İdi: Hacı Arif Bey 48
Abdülhamid Döneminde Üçüncü Evlilik 49
Esir Pazarında İki Kez Satılan
Cariye Tanburi Cemil Bey'in Annesi 51
Geleneklerini Unutmayan Çerkez: Sabure Hanım 54
Avrat Pazarı'ndan Alınmıştı 57
Padişaha Evet Demezse 60
Abdülmecid İlle De Perestu Demişti 61

Cariyeyi Reddeden Sadrazam Tevfik Paşa 63
Bir Dönme Dolap Macerası 65
Haremin En Büyük Amiri: Valide Sultanlar 67

Üçüncü Bölüm

Osmanlının Gelinleri 71
İlk Yabancı Esir Gelinimiz: Nilüfer Hatun 72
Üsküdar'a Onunla Geçtik Maria Theodora 76
Esaretin Ardından Gelen Evlilik 79
Devlet İçin "Devlet Hatun" 80
Yıldırım Bayezid'ın Yıldırım Aşkı Marya Olivera Despina Hatun 82
İkinci Murad'a Hediye Mara Sermin Hatun 86
Fatih Döneminin Kadınları 89
Yavuz Selim'in Cariyesi, Muhteşem Süleymanın Annesi Hafsa Sultan 92
Acıların Sultanı Mahidevran Hatun 94
Bütün Dönemlerin Kadını Hürrem Sultan 96
Şehzade Mustafa'nın Katli 101
Önce Gerdeğe, Sonra Tahta Nurbanu Sultan 109
Venedikli Baffo Safiye Sultan 112
Katl-i Vacip Kösem Sultan 115
IV. Murad Padişah Oluyor 117
Makam Kavgası 120
Esaretten Hareme Hatice Turhan (Tarhan) Sultan 122
Samur Devrinin Sonu 124
Bir Devrin Kadını Hümaşah Sultan 130
İtalyanca Konuşan Evlilik Gülnuş Sultan 131
"Tek" Değil, "Çok" Milliyetli Gelin Nakşidil Sultan 135
Listede "Gürcü"ler De Var Bezmialem Sultan 142
Devlete Borç Veren Padişah Kadını 145
Haremin En Bahtsız Erkekleriydi Haremağaları 146
Gerçekten "Nadir" Biri Nadir Ağa 151
Son Hadım Tahsin Nejat Bey 152
Dar-Üs-Saade Ağaları 154
Bab-Üs-Saade Ağaları 155

Dördüncü Bölüm

Padişah Adayları: Şehzadeler 157
V. Mehmed'in Üç Şehzadesi 160
Şehzadenin Aşkı 161

Beşinci Bölüm

Padişahlara Özel Formüller 163
Esseyitin Macunu Her Derde Deva 164
Sultan İbrahim'in Erliği İçin 165
Deva-i Misk Macunu 166
Sultan Bayezid'in Macunu 167
III. Murad'ın Habb-i Müferrihi 167
Fatih Sultan Mehmed'in Kuvvet Macunu 168
II. Mahmud'un Menekşeli Macunu 168

Altıncı Bölüm

Sarayın Yabancı ve Yalancı Şahitleri 171
Thevenot: Saray Bizim Kızlar Manastırına Benziyor 172
Müller: Benim Elbisem Kara Suratlı Kaldı 174
Lady Montequ: Her Yerde 175
Papaz Motraya Kılık Değiştirip Haremi Görmek İstemişti 177
Girardin: Eski Saraydaki Yangını Anlatıyor 178
Ottavio, Padişahın Yatak Odasını Görmüştü 179
Olivier: Haremağaları Kötü Yürekli 179
D'ohsson: Harem Hayatı Çok Sıkıcı 180

Yedinci Bölüm

Saray Kaçamakları 181
Aşkı İçin Tünel Kazmıştı 182
Müştemilatta Aşk 185
Nurettin Paşa'nın Kamelyası 189
Kamelya'yı Kim Öldürdü? 192
Cambazın Aşkı 193
Sadrazamın Aşkı Başka 196
Sultana Kavuşamadı, İntihar Etti 198
İhbar Ediyorum, Ferman 199

Sekizinci Bölüm 203
Güzellikler ve Yasaklar 203
Basanlar, Basılanlar 207
Hangi Suça Ne Fetva Verildi? 209
Cald ve Recm Cezaları 210
Saray ve Halkın Aşk Mesajları 211
Manili Mesajlar 213
Şemsiyeden Tespihe Kadar 216
El, Göz, Peçe ve Fes Mesajları 217
Yasak Kadınlar 218
Üç Harp, Üç Aşk 223
Erzurumu Ruslar İşgal Edince 227
Ahmet Mithat Efendi ile Fitnat Hanım'ın Feci Aşkı 230
Ahmet Mithat Efendi Kimdi? 232
Bekârlık Sultanlık ve Aşk 233
Ayaklar Da Öpülür 234
Aykırı Aşkı için Rahibe Oldu! 236

Dokuzuncu Bölüm

Osmanlıda 500 Eşcinsel 241

Onuncu Bölüm

İbn-i Sina'dan Cinsel Yaşam 245
Zenanname 246
İsmail Hakkı'nın Beş Kadın Hakkı 251
Açık Saçık Yayınlar 255
"Eylül"den Sonra 259
Civelekler, Baltalar 261
Hem Köçek Hem Çengi 264
Köçek Kolları 266
Zürafalar Üzerine 271
Bilumum Haneler 274
Hamamlar 277
Hamamda Gelin Var 278
Dellaklar 279

Hamamlara Paragraf Açanlar 281
Tellak Güzelleri 282
Eski Bir Meslek: Hüllecilik 288
Kazanova'nın İstanbul Macerası 289
Don Juan 290

Bilgiler, Belgeler

Saraylar Sarayı Topkapı 295
Birun Birinci Avlu 297
Orta Kapı ve İkinci Avlu 299
Akağalar Kapısı ve Üçüncü Avlu 301
Saray Yemekleri ve Düzeni 304
Saray Doktorları 308
Harem Mektupları 311
I. Abdülhamid Ruhşar'a Köle 312
Behice Sultan'dan Kalfasına 313
Refia Sultan'dan Kardeşine 314
Saray Düğünleri 316
Fatma Sultan'ın Düğünü 318
Atiye Sultan'ın Düğünü 319
Saray Eğlenceleri 320
Beşik Alayı 323

Sözlük 325
Kaynaklar 332
Süreli Yayınlar 336

İLK SÖZ

Bazıları savaşmıştır.

Balkanlardan Avrupa'ya uzanan bu mücadelede toprakları çiğneyip, toprağa toprak, ganimete ganimet katmıştır.

Savaş mahareti, cesareti ve devleti idare edişi ile "Muhteşem" addedilmiştir onlar. Dışavuran dünyalarında korkusuz, atılgan hatta cüretkâr olabilmektedirler. Bir lafla koca ordugaha hükmetmekte, sadece bir işaretle istediği kadar, haklı veya haksız yüzlerce "Baş" alabilen hükümdarın kadınlar karşısında ne derece "muhteşem" olduğu hep düşünülmüştür.

Tam bilemesek bile bu iç dünya o dış dünyadan tamamen farklıdır. Otoriter, baş eğmeyen hükümdarın yerine munis, nazik, âlicenap, son derece duygulu bir insanın geldiğini görürüz. Eldeki kılıcın yerini alan divit, kan değil, aşk dolu bir hokkadan sevdanın yüzlerce mısrasını yazabilmektedir.

Viyana dahil Avrupa kapılarını açan Muhteşem'in açık bıraktığı yatak odası kapısını, günü geldiğinde Hürrem Sultan'ın açmadığını düşünebilir misiniz? Cümlenin eğildiği bu padişahın bir tek Hürrem Sultan'ın ayağına yüz sürmesini Padişaha "kapı açınamak" veya "aralamak" keyfiyetine verebileceğimiz çeşitli misaller vardır.

Adamı "kapı" kulu edenlerin başında Serfiraz'la Bezmican Hanımlar gelir. Sarışın Serfiraz Hanım ikinci "yere bakan, yürek yakan" olup, daha bilmediğimiz ama tahmin etmekte güçlük çekmediğimiz hususiyetleriyle ikinci ikballiğe yükselecek kadar işini biliyordu.

Padişahtan üç çocuk yapan Serfiraz, Yıldız Kasrı'nda yaşıyordu. Dolmabahçe Sarayı'ndaki gümüş yataklı, aynalı oda da ona tahsis edilmişti. Muhteşem bir yatakta yatan Serfiraz, zaman zaman padişahı yanına sokmazdı.

V. Murad'ın müzikli hayata aşinalığı şehzadeliği döneminde başlamıştı. Kız kardeşinin odasında gördüğü piyanist cariyeyi oradan uçuracaktı. Padişahımız cariyeye olan hayranlığını kız kardeşine yazdığı mektupta gayet güzel şekilde ifade etmektedir:

"İsmet sahibi muhterem hemşirem. Yüksek dairelerinizden çıkan ve sizin terbiyenizle yetişmiş olan piyanist kızdan dolayı ne derece memnun olduğumu söylemek ve anlatmaktan aciz kalmış buluyorum."

Şehzadelerin ve padişahların saray içi bakışma, yazışmaları protokole uygundur. Ama bazıları ateşli satır ve tavırlarıyla hem bu protokolü, hem de haremağalarının takdim politikasını çiğneyecektir.

Saraydan dışarı çıktığımızda gördüğümüz manzara daha farklıdır. İdare edenlerle idare edilenlerin yaptıkları daima farklı telakki edilmektedir. Sarayda olup bitenler kılıfına uygun, dışarıda olanlar ise ahlaka uygun değildir.

Ulemadan bazıları "Mektuplarınızı bir sır gibi saklayıp hislerinizi kalbime gömeceğim" demişler, ama sonradan yandan çark etmişlerdir.

Onca aşkın kahramanı kim bilir daha bilemediğimiz hangi serüvenden geçmişler ve neleri yaşamışlardır. Sevmenin bedelini hayatlarıyla ödeyenler de vardır ve şüphesiz onlar bu sevdayı hayatlarından daha değerli bulmuşlardır.

İster sarayın gediklisi muhteşem bir cariye, ister bir hamam natırı veya tahtını yatakla sallamış bir hükümdar...

Hiçbir şey fark etmiyor...

Önemli olan geçmişteki yaşanmışı reddetmemek... Aksini yaparsak kendimizi reddetmiş oluruz.

BİRİNCİ BÖLÜM

ESİRLER

Öldürmenin olağan sayıldığı ilk çağlarda tahakküm ve zulümle birlikte esaretin de ticari temelleri atılmıştı. Esaret ve esir kavramı, güçlü olanın kural ve uygulaması ile genişlik kazanmış ve kimi zaman gayri insani boyutlara çağdan çağa ulaşmıştı.

İlk esirler, efendilerinin elinde birer "meta" niteliği taşıyordu. Ağır işlerde çalıştırılır, gereğinde zevk için öldürülür veya çeşitli işkencelere maruz bırakılırdı. Toplum kavramının kuvvetle bütünleştiği ilk çağlar ile sonraki dönemlerde kölelik insani değil, meta olarak cinsiyet ve niteliklere göre değişiyordu. Kölelerin tapınaklarda tanrılara kurban edildikleri bile oluyor, kendilerinin dışında kararları daima "sahip"leri veriyordu. Meta ve beden olarak sahipleri vardı. Ama insani açıdan bakıldığında "sahip"sizdiler.

Mısır, Roma, Yunan, Arap ve İlhanlı dönemlerinde esirlerin yaşadığı şartlar ağırdı. Ancak Hititler dönemi incelendiğinde, esir hayatının çok daha kötü şartlar içerdiğini görüyoruz. Bu dönemde esirlerin en ufak hataları bile bağışlanmıyor ve acımasız cezalara maruz kalıyorlardı. Eğer bir esir, sahibini gücendirirse onu ya öldürürler ya da burnunu, kulağını, gözlerini sakatlarlardı. Karısını, çocuklarını kardeşlerini kendi ailesi huzuruna çağırtıp, halkın arasında kendisini lanetlemesini isteyebilirlerdi.

Hırsızlık suçlarında hür olanlar para cezasına çarptırılırken, esirlerin burnu ve kulağı kesilirdi.

Amerika'nın keşfinden sonra, işçi ihtiyacını karşılamanın klasik yolunu İngilizler bulmuştu. Afrika ülkelerine kadar giden esirciler, kadın ve erkek esirleri gemilere doldurmuşlar ve onları Amerika'da yüksek fiyatlara satmışlardı.

ESİR TİCARETİ

Tarihin çok eski devirlerine kadar uzanan esir ticareti 19. yüzyılın ilk yarısının sonlarına kadar belli bir düzen içinde serbest yapılmıştır. Roma, Eski Mezopotamya ve Mısır'da esir alımı oldukça yaygındı. Özellikle Abbasiler devrinde Bağdat, Doğu'nun en büyük esir pazarı olmuştu. Çalınan veya ana babasından satın alınan küçük yaştaki kızlar ile erkek çocuklar esir pazarları ve esir tacirinin evinde satılıyordu.

Abbasiler devrindeki satışlar incelendiğinde, esir tacirlerinin evlerinde yapılan satışların daha makbul olduğu görülür. Bu tür esir satışına bakmadan önce *Abbasiler* isimli kitaba dayanarak bir esir tacirinin evini görelim.[1]

"Kapı bir avluya açılıyordu. Bu avluda çepeçevre ceman otuz oda vardı. Büyük hususi bir odanın kapısı yarı açık duruyordu. Orası halılar, kilimlerle mefruş idi. Resimler ve levhalarla tezyin edilmiş olan duvarların etrafına minderler yerleştirilmiş, duvara yastıklar döşenmişti. Orası zairlere, esir müşterilerine bir intizar salonu idi."

Esir taciri müşterisini bu salonda kabul ediyor, ön bilgileri verdikten sonra satılacak esirlerini takdim etmeye başlıyordu. Zeydan'ın kitabındaki anlatımda esir tacirinin esirleri müşterilere

[1] C.Zeydan, *Abbasiler*, Kader Matbaası, Hicri 1339.

takdim sahnesi ilgi çekici olduğu kadar da çarpıcıdır. İlk girilen odada yaşı on beşi geçmemiş yarı üryan halde çok sayıda genç kız vardır. Saçları doğduklarından bu yana sanki hiç tarak görmemiş gibi dağınıktır ve arkaya doğru atılmıştır. Korku dolu bakışlarına rağmen, çehrelerinde tabi bir güzellik vardır. Erkekleri gördükleri anda, avcı ile karşılaşmış ceylanlar misali birbirlerinin arkasına saklanmaya çalışmaktadırlar. Ağlayanların da olduğu bu görüntü, çoğu zaman alıcıyı şaşırtır, satıcı da açıklama yapma gereği duyardı.

Emir saraylarındaki cariyelerin de aynı olduğu, eğitim ve terbiye ile yüksek seviyeye geldikleri ve bunun için katlandıkları zahmet bu açıklamada yer alırdı.

Sıra bütün hünerini ortaya koyan esir tacirinin, alıcıyı can evinden vurmasına ve esirin farklı yanlarını koymasına gelmiştir. Diğer bir odanın kapısı açıldığında, misk kokularına bürünmüş üç cariyeyi gören alıcının yüz ifadesi değişmeye başlayacaktır. Bunlar beyaz tenli, ciltleri billur gibi şeffaf ve alımlı cariyelerdir. Biri saçlarını, diğeri boynunu yakutlarla süslemiş, üçüncüsü ise başına bağladığı ipekli örtünün alnına tesadüf eden kısmına altın sırma ile şu beyti işlemiştir:

"Zan etme ki düzgünle bulur tab cemalim

Düzgünlere bilakis verir ab cem'alim."

Satış işleminde öne çıkan meziyetlerin yanında en önemli rolü şiir ve müzik oynamaktadır. Cariyelerin hazırlayıp alıcıya sunduğu elmanın üzerindeki mısralar oldukça etkilidir:

"Yalnız birimiz size gelmekse mukadder

Tali bizi eyler ise mahrum ve mükedder Zalimdir o tali"

Alıcı mest olmuştur ve ağzından tek cümle dökülecektir:

"Bu üç kızın fiyatı nedir?"

Artık pazarlık başlamıştır. Salondaki minderlere oturulur. Anlaşmaya varıldığında esir tacirî adamlarına seslenecektir:

"Şuruplar dağıtılsın..."

Bu örnekte esir tacirlerinin, esir pazarlarındaki satışlardan oldukça farklı bir yöntem uyguladığını görmekteyiz. Alıcı isterse esir pazarından aldığı esiri eğitiyordu. Esir tacirlerinin evlerindeki pazarlarında esirlere gerekli eğitim sanki bir mal işliyormuşçasına daha titizlikle veriliyordu. Çünkü pazarın bir vitrine ihtiyacı vardı ve bu vitrindekiler "pahalı" ve "değerli" olmalıydı.

Sonraki yıllarda Kırım da bu alanda isim yapmıştı. Yakın bölgelerden gelen esirler Kırım'da toplanıyordu. Yaklaşık 400 bin olan sayı yapılan akınlarla sürekli aynı rakamda muhafaza ediliyordu. Esir sayısının azalması halinde Rusya içlerine kadar sefer yapılır, yüzlerce kız ve erkek çocuğu Kırım pazarında satılmak üzere getirilirdi.

Evliya Çelebi, Kırım'daki esirleri güzel bulur. Onları "her biri güneş parçasıdır" diye överek "100 kız, 100 erkek çocuk ve 500 Ukraynalı güçlü erkek, Kırım Hanlığı tarafından İstanbul'a gönderildi. Bunlar padişah, sadrazam ve vezirlere hediye edildi" der.

KEYKAVUS'UN ÖĞÜDÜ

Esir kadın ve kızlarda bulunması gereken özelliklere, Keykavus'un kalemi incelikle yaklaşır. 11. yüzyılın son çeyreğinde Keykavus tarafından Farsça yazılan Kabusname'de esirlerin özellikleri öğütlerle anlatılır:

"Mesela bir kulu iki muaşeret için alasın, yani sohbetliğe ve halvet sohbetinde harif (arkadaş) ve munis olmağa yarayacakların ola.

Gerektir ki orta boylu ola ve semizlikte dahi miyane (orta topluluklu) ola.

İğen semiz ve iğen arık olmaya beli yuğun olmaya, ince ola.

Ve boyu kısacık olmaya, uzun ola.

Ve saçı iri (kalın, sert) olmaya, yumuşak ola. Amma rengi gerek kara olsun, gerekse sarı olsun, kayırmaz, tek yumuşak olsun.

Ve eti gayet yumuşak ola, derisi yufka ola ve söğeki (kemiği) düz ola, dudağı şarap rengi ola.

Saçı kara, gözü ela ola, kaşı kirpiği kara ola. Amma çatık kaşlı olmaya, açık ola.

Ve gabgablı (gerdanlı) ola.

Ve eneği (çenesi) çevresi kızıllı aklı ayva gülü gibi ola.

Ve dişleri ak ola.

Ve geri kalan azası dahi buna layık ola."

Gelibolulu Mustafa Ali esir alacak kişilere rehberlik yapar:

"Çerkez ve Abaza soyunun yol-yordam güzelliği, yiğitliği, göz ve kaşlarının güzelliği, kirpiklerinin uzunluğu her daim güzellerden üstündür. Akıllarının azlığından kimi zaman velinimetlerine kafa tuttukları görülür. Ama Çerkez ve Hırvat soyu iyidir, Macar'la Frenk'tan uzak durma. Sakın bunlardan başkalarına yakın olma."

Türklerin Acem'den yüz defa üstün olduğunu söyleyen Mustafa Ali, "Bu sözü yalanlayan köpektir" diye soy analizini sürdürür.

AVRAT PAZARI

Beyazından siyahına, kızılından sarısına kadar saf saf dizilmişler. Eğer hayatın cilvesi ile karşılaşıp, başlarından küçük bir vukuat geçmemiş ise büyük bir ihtimalle bakiredirler. Saçlar omuz-

lardan şelale gürlüğü ile bel çukuruna kadar iner ve orada nazari dikkati celbeden hoş bir görünüş arz eder. Bel elin dolanabileceği incelikte olup, kalçalar düzlüğe isyan eden bir yuvarlaklığa sahiptir. Makyajın zerresi olmayan yüz, tahammülü zor şartlara rağmen "elem çiçeği" rahiyası sunar.

Kafkasya'nın göbeğinden, çöllerin sıcaklığından getirilmiş yüzlerce bakirenin kaderine yeni sayfalar eklenecektir. Saraya, zengin konağına ya da "insan harasına" götürüleceği yere ilk paragraf burada açılır.

Satıcı şiirsel sözcüklerle onu tanıtıp, bir bal kutusunu andıran ağzını açar ve hepsi yerli yerinde olan dişlerini gösterir. İzleyenler arasında bu alım satım işlemini yapanların yanı sıra meraklılar da mevcuttur. Eski zamanın bu doğal podyumunda boy gösterenler için kaderlerine yeni bir sayfa eklemenin zamanı gelmiştir artık...

Esir alışverişinin yaygın olduğu toplumlarda, satışlar şehrin belli noktalarına kurulan pazarlarda gerçekleştirilirdi. Burada ana amaç satışın teşhir yolu ile yapılmasıydı.

Osmanlı devletinde esir pazarı III. Murad döneminde bir kurum haline gelmişti. İstanbul'un fethi ile başlayan parlak günler ile birlikte esir pazarı da büyüyecekti.

"Avrat Pazarı"nda satıcı ve alıcıları kadınlar teşkil ederdi. Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi Hürrem Sultan zamanında kurulmuştu. Haseki Darüşşifası imareti ve hamamından olan hayratın bulunduğu alanda bu pazara da yer ayrılmıştı. Hürrem Sultan'ın bu külliyesi, şimdiki adı ile Haseki olan semtte bulunuyordu. Koca Mustafapaşa Caddesi boyunca uzanan Pazar, Yağhane Sokağı ile Haseki Caddesi'nin aynı taraftaki bölümünü de kapsıyordu. 17.yüzyılın ortalarında Çemberlitaş, Tavukpazarı çevresinde de görülecekti.

Esir mekanları, ortalarında dikdörtgen bir avlusu olan binalarda kurulur, esirler alıcılarının huzuruna burada çıkarılırdı.

Genellikle beyaz muslinden elbiseler giyerlerdi. En büyük özellikleri saçlarındaydı. Büyük örgüler halinde yağlanan saçlar, omuzlardan aşağı doğru pırıl pırıl sarkardı. Sürülen yağın parladığı, onları olduklarından daha canlı, daha cazip bir hale getirirdi. Sıra sıra dizilirler ve alıcılarını beklerlerdi.

Hem seyirciler, hem de alıcılar satış günlerinde esir pazarına akardı. Alıcı satın almayı düşündüğü esireyi bir müddet uzaktan inceler ve sonrasında yanına yaklaşarak bu gözlemini bedene aktarırdı.

Ağız koklamak, dişleri saymak ve özellikle düztaban olup olmadığına dikkat etmek, bu yakın incelemenin belirgin esaslarını teşkil ederdi. Esireler içen en büyük şanssızlık düztabanlıktı. Çünkü bu bedensel özürlük, uğursuzluk sayılırdı.

Alıcı satın almayı düşündüğü esireyi incelerken, satıcı da ortalığı kızıştırırdı.

Konuşmalar sonunda artık iş pazarlığa gelir. Fiyatta anlaşma sağlandığında, kız müşteriye satıcı tarafından "Uğurlu kademli olsun. Allah can pekliği versin" sözleri ile teslim edilecektir. Sonrasında esireyi bu defa yeni bir sınav beklemektedir. Satın alınan esirenin uykusunun ağırlığı, horlaması, ev işlerine yatkın olup olmadığına sıra gelmiştir. Bu yüzden esire gece efendisinin evinde yatacak, eğer bu tür kusurları varsa ertesi günü fiyatta indirim yapılacaktır.

Eğer şansları varsa iyi bir efendiye düşecek ve bedbaht olmayacaklardır. Sert ve hoyrat efendilere, kıskanç hanımlara rastlayan esireler için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Bu esirelerin bazıları kaderlerine boyun eğip, yeni alıcılar çıkana kadar hayatlarını burada sürdüreceklerdir. Esireler arasında yeterince memnun olmayıp,bu yüzden tekrar satışını isteyen ya da kaçanlar mevcuttur. Kaçmalarının işareti olarak terliklerini kapıya bırakır ve sadece bir kat çamaşır alarak, yeni bir kader çizgisine doğru yol alırlardı. Bu, onlar için hürriyete kavuşmak anlamında değildi.

Gidebildikleri tek yer, yeni bir esirciye iltica etmekti.

Zira bir esirenin hürriyetine kavuşması, ancak efendisinin azat etmesiyle mümkündü.

ESİR FİYATLARI

Köle ya da esirelerin yaş, sıhhat, güzellik, ırk gibi çeşitli faktörlerle fiyatlarının değişiklik arz ettiği görülür. Sesi çok güzel ve raks yeteneği olan esireler yüksek fiyatlarla alıcı bulurdu. Aynı dönemlerde bir saf kan atın fiyatı 5000 kuruştur. I. Abdülhamid, kızı Emine Sultan'ın nikah töreninde teşrifatçı efendiye 200 kuruş ihsan etmiştir. Bu rakamlar esir fiyatlarındaki değer ölçülerinin tespitinde yararlı olmaktadır.

1790 yıllarına ait bir gümrük beyanından, esirlerin şöyle değerlendirildiğini görüyoruz:

"Çerkez kızı, sekiz yaşında "Bakire",
Yaklaşık on yaşlarında "Bakire",
Beş yaşında Bakire Çerkez kızı,
On beş, on altı yaşlarında Çerkez kadın,
Orta boylu Arap köle,
On yedi yaşında Arap köle 1000/2000 kuruş."

Mısır'da bir Habeş kölesinin fiyatı 15-50 kuruş yani 10 altındı. 1579 yılında Manisa'da Süleyman oğlu Eymir-Şah isminde bir Türk zenginin Rus cariyeyi 500 akçeye satın aldığı görülür. Satış vesikasında cariye orta boylu, açık kaşlı, sarı saçlı, gök mavi gözlü olarak tasvir edilmektedir. Rodos mutasarrıfı Maşuk Paşa, 750 altına çok güzel bakire bir cariye satın alınış (1871), memnun kaldığı için de nikah kıymıştı. 1977 rayicine göre 1.125.000 lira olan bu rakamı yüksek bir ücrettir .

Esir pazarının en hareketli olduğu III. Murad döneminde bir cariye 200 altından işlem görürdü. 18. yüzyılda esir pazarını gezen Olivier de esir fiyatlarını verir:

"Esir kızların İstanbul pazarındaki fiyatı, tıpkı bütün diğer mallar gibi arz ve talep kaidelerine göre değişir. Bedelleri umumiyetle 500 ile 1000 kuruş, yani 1000 ile 2000 frank arasındadır. Ama müstesna güzellikte bir kız, teşhir edilmeye bile lüzum kalmadan çok daha yüksek fiyatlara satılabilir. Zira böyle ender bir malı elde ederek, padişaha yahut kendilerini himaye eden diğer devlet büyüklerine takdim edebilmek için imparatorluk zenginlerinin yapamayacağı fedakarlık yoktur."

Dönemin yayın organlarında esir satışlarına da rastlamak mümkündü. 9 Zilkade 1256 (Miladi 2 Ocak 1841) tarihli Ceride-i Havadis'e verilen ilanda esirin özellikleri belirtilmişti. Adres, gazeteden öğrenilebilecekti:

"Kabaymak (ebelik) bilir ve yeni dahi doğurmuş sütü gür olarak tayelik (dadılık, sütninelik) için satılık Arap cariye. 3000 kuruşa verileceği sahibi tarafından haber verildiğinden isteklisi olur ise yerini gelip Ceride-i Havadis gazetesinden öğrenmesi dere olunur."

Bir başka ilan yine aynı gazeteye verilmiştir:

"Ala keman ve santur ve saz ve kafes çalgısında yegâne ve rakkaslıkta pekala satılık bir Arap cariye olduğu ve 3000 kuruşa verilebileceği ve isteyen olur ise Elci Hanında kahveci Bayburdi Osman Ağadan sorulması" (Ceride-i Havadis Gazetesi, Ramazan 1257- '23 Ekim 1841')

Bursa Şer-i Mahkeme Sicilleri arasında cariye satışlarına ait kayıtlar da mevcuttur. Günümüz Türkçesi ile yapılan satışın iptal edildiği görülür:

"Bursa'da Pirinççi Hanı'nda ölmüş olan Bali'nin eski borcuna karşılık bir cariyeyi emanet yoluyla sattığı Kemal Çelebi sonradan bu cariyeyi 4500 akçeye satın aldım diyerek İskender'e

5000 akçeye sattığı saptandığından, Kemal Çelebi'nin satışı aşırı düzeyde bulunarak iptal edilmiş ve adı geçen İskender'e devlet hazinesince 4500 akçeye satışı yapılmıştır."

Bir başka örnek yine Bursa Şer-i Mahkeme sicilleri arasındadır:

"İstanbul'da oturan Mevlana katibinin yanından kaçan Abdi Ali'nin Bursa'ya gelip yerleştiği ve sonradan da evlendiği işitilince, İstanbul'daki kayıtlara göre Abdi Ali'nin kendi mülkü olduğunu belgeleyen Katip Yeniçeri Kara Ali adındaki birisini adı geçen oğlanın gelip alması için tayin ettiğini yazıp Kara Ali'nin de gelip kendisini tanıttıktan sonra satışın durdurulmasını ve bu satışın 1900 akçeye Bursa Hazine Emini olan Sinan bin Ali'ye yapılmasını ve karısı Şirin'den boşatılmasını istemiştir. Kadın da 'Beden olarak üç eşrefi aldım ve nikahı bozdum' diye şer'i meclis-te açıkça söyleyip meclisin kararını kabul etmiştir."

ESİR EDEN ESİRE AŞIK OLURSA

Lady Montago eşinin Osmanlı Devletindeki vazifesi dolayısıyla ülkemizde uzun bir müddet yaşamış, bu dönemde edindiği izlenimlerini de yazmıştır. Kadın oluşu dolayısıyla hareme içine kadar girebildiğinden, anlatımları gerçeği daha çok yansıtır. Anlatılan olayı da Lady Montago'ya yaşayan anlatmıştır. Esir alınan bir İspanyol kız, aşık olan da esir alan Türk amiraldir.[2]

"Erkek kardeşi ile birlikte gemiyle yaptıkları yolculuk sıra-

2 Tarih Mecmuası, *Türk Toplumunda Köleler ve Cariyeler*, Yılmaz Öztuna, Sayı:3, Mart 1977.

sında esir edilirler. Ancak Türk amirali güzel tutsağına vurulur. İlk yaptığı şey, kardeşi ve yanındakileri serbest bırakmak olur. İspanya'ya dönen erkek kardeş, fidye olarak 4000 İngiliz lirası bulur. Kız kardeşine yollar. İspanyol esirenin serbest bırakılması için bir engel yoktur. Kız düşünmeye başlar. Ülkesine dönerse, Katolik olan ailesi onu kesinlikle manastıra kapatacaktır. Bunun yanında Türk amirali yakışıklıdır, kendisine aşıktır ve ayaklarının dibine tüm görkemleri sermektedir."

Sıra seçime gelmiştir ve esire Amiral ile kalmak kararını verecektir. Lady Montago, İspanyol kızın anlattıklarını şöyle nakleder:

"Seçimini yapar, Amirale onurunun özgürlüğünden daha değerli olduğunu ve kendisi ile evleneceğini söyler. Gönderilen fidyeyi de çeyiz olarak kabul etmesini söyler. Amiral ise bu öneri karşısında sevinçten uçmuştur. Evlenirler. İspanyol hanım yaptığı seçimden dolayı asla pişmanlık duyınamıştır."

Esir İspanyol kadınının bu seçimle mutlu olduğu anlaşılıyor. Ancak bunun her zaman yaşandığı ve yaşatıldığı söylenemez. Ayşe Sultan'ın haznedarı Dilfeza'nın, bir esir olduğunun bilicine vardığı gün, duyguları oldukça hüzün doludur:

"Kırk sene evvel zarif iki kızdık. Esirci kadın o gün bizi yıkamış, saçlarımızı taramış ve hususi bir dikkatle giydirmişti. Saraydan tasvip haberi geldiği zaman mesuttuk. Çünkü onları memnun ettiğimizi anlamıştık. Nedense Harem-i Şahane bizim beyhude hayallerimizi okşuyordu. İkinci kadın, beni hizmetine seçtiği zaman ne kadar sevinmiştim. Fakat sevincim uzun sürmedi. Artık dışarı çıkamayacağımızı anladığım zaman, esirliğimden nefret ettim."

Dilfeza, bir süre sonra saraya getirilen esireleri satın almak ve ilk adımdaki eğitimi için yetkili kılınmıştı. Esir olarak saraya giren Dilfeza, satın alına konusunda müşkülpesent ve isteksiz davranacaktı. Çünkü saray yerine zengin ailelere satıldıkları takdirde daha hür ve mesut olacaklarına inanıyordu. Bu görüşünde belki de esir hayatının acıları ile saray mutsuzluğunun rolü vardı.

ESİR ALIMI YASAKLARI

Olivier, *Türkiye Seyahatnamesi*'nde esir pazarlarına padişah fermanı olmaksızın hiçbir Avrupalının giremediğini, ancak bunun büyükelçilere, diplomatlara Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılacakları zaman bahşedilen bir lütuf olduğunu yazar. Olivier'in Türkiye'den ayrılmakta olan Carra Saint-Cyr isimli bir vatandaşın temin ettiği bir fermandan istifade ederek gezdiği esir pazarına ait izlenimleri ilginçtir:

"Gördüklerimiz çarşaflı ve peçeli idiler. Her tarafı kapalı bir odada oturuyorlardı. Kendilerini ancak kapının yanında bulunan küçük bir pencereden seyredebiliyorduk. İri yapılı ve güzel vücutlu idiler. On beş yaşlarında görünüyorlardı. Biz onları seyrederken onlar da bize bakıyorlardı. Şüphesiz bu bakışlarda, özgürlüklerini kaybetmiş olmanın acısı vardı."

General Miranda da İstanbul'a geldiğinde bu yasakla karşılaşan bir başka seyyahtır. Esir pazarına giremeyişinin nedenini Müslüman olmayışına bağlar.[3]

"Köle de, cariye de satılan esir pazarına gittik. Geniş bir han. İçerisi hıncahınç dolu iken gavur olduğum için beni sokmadılar. Satılanları görebileyim diye hanın kapısında bekledim. Genç kızların, efendilerinin peşlerinde çıktığını gördüm. Eski olmakla beraber pek süslü püslü giyinmişlerdi. Kaderlerine razı olmuş gibi bir halleri vardı. Nispeten yaşlı olanlar ağlıyorlardı. Niyetim Çerkez güzellerini görmekti. Fakat muvaffak olamadım. Köle ve halayık satın almak da, görmek de bir gavura yasak."

Bir başka yasak, Hıristiyanların, Müslüman esir kullanamayacaklarına dairdir. Aksine hareket cezaya tabi idi. Hele Müslüman cariye kullanmak, büyük suç teşkil ederdi.

1759 yılında evinde Müslüman cariye bulunduran Eflak (Ro-

3 Francisco Miranda, *General Miranda'nın Türkiye'ye Dair Hatıratı*, Berksey Matbaası,1977.

manya) voyvodasının İstanbul'daki temsilcisi bir Rum, Osmanlı teb'ası olmasına rağmen idam edilmişti. Bu idamdan sonra III. Mustafa bir ferman çıkaracak, Hıristiyan ile Musevileri ikaz etme gereğini duyacaktı.

Hicri 967 (Miladi 1559) ve Hicri 983 (Miladi 1575) tarihli iki fermanda da 15.yüzyılda İstanbul'da gayrimüslimlere esir satılmasının yasak olduğu belirtilir. Gayrimüslimlerin sahip oldukları esirin geçmişi araştırılır, buyruk dışı bir olayla karşılaşıldığında, yeni satış işlemi Müslümanlara yapılırdı. Bu uygulamada esirin bedeli eski sahibine geri verilirdi.

18. yüzyıl İstanbul'unu anlatan Dr.Walsh, esir pazarına daha ılımlı bakar:

"Bu pazarların dekoru hiç de öyle sanıldığı gibi insanın içini ürperten şekilde değildir. Ortasında dikdörtgen bir avlusu olan büyük bir binadır. Kenarlarında yüksekçe peykeler vardır. Burada zenci esirler bulunur. Daha kıymetli olan güzel beyaz esirler ise binanın içindeki özel odalarda bulunurlar. Odaların pencerelerine saten perdeler asılmıştır. Bu odaların içi oldukça loştur. Gürcü ve Çerkez kızları kendilerin beğenen çıkıncaya kadar bu odalarda beklerler."

Bu seyyahların anlatım ve izlenimlerinden Osmanlı Devleti zamanında, esir satışlarının belli bir düzen içinde yapıldığını görüyoruz. Esir alım satımı ekonomik boyutu ile büyük önem taşımıştı. Bu sebeple, esir pazarlarının idaresi ve alışverişin denetimi hep gerekli olmuş, bu da bir teşkilatın oluşturmasını zorunlu kılmıştır.

Kurulan bu teşkilata göre esir pazarlarının düzeni, alışverişten alınacak devlet hissesinin tahsili, bir kamu görevlisi niteliği taşıyan 'Esirci Emini'ne aitti. Kethüda da bu konuda kendisine yardım ederdi. Devlet, esir alan ve satandan esir başına 2-150 akçe arası değişen bir hisse alırdı. Sadece İstanbul esir pazarında esirci emini yılda 4 milyon akçe (100 kese) gelir getirmişti.

Esir ticaretini devlet adına denetleyen bu teşkilatın dışında, yalnız Müslümanlardan oluşan 'Esirci Esnafı'nın kendi aralarında seçtiği bir Esirci Şeyhi ve Esirci Kethüdası bulunurdu. Esirci esnafı esirleri kâr payı ile sattıkları gibi, sahiplerinin kendilerine emanet bıraktıkları esirlerin satışına da aracı olur ve karşılığında telllaliye alırlardı.

Bütün bu düzene rağmen esir ticaretinde de kural dışı hareketler görülürdü. Bu düzen dışı davranışlarla, esireleri hizmet bahanesi ile evlere kapatan ve fuhşa teşvik eden kadın simsarlar ortaya çıkardı. Kimi zaman da leventler esirci kadınlara kaparo verir, mekamna götürür, ilişkiye girdikten sonra beğenmediğini söyleyerek iade ederdi. III. Murat bu durumu önlemek için de ferman çıkarmıştı:

"Avratlar esircilikten men edilsin, kefilsiz tellallar kaldırılsın, esirci kafilesinin halleri ıslah edilsin."

ESİR PAZARINDAN PARİS'E

"Hıristiyanların Müslüman esir alınaları yasaktı." Ama kimi zaman istisnalar dışında tutulanlar da oluyordu.

Kont de Ferriol 1692 yılında İstanbul'a gelmiş, Fransız Elçiliği'nde göreve başlamış, 1698'de büyükelçi olmuş ve 1711 yılında da Fransa'ya dönmüştür. İstanbul'da göreve ilk geldiği günler kılıcı ile padişah huzuruna çıkma ısrarı yüzünden Yedikule zindanlarını ziyaret eden, padişah tarafından elçiliği boyunca huzura kabul edilmeyen ender elçilerden biri olarak kabul edilir. Ancak devlet adamları ile iyi ilişkiler içinde olmuş, paşa ve vezir konaklarına misafir edilmişti.

ESİR SATIŞLARININ KALDIRILMASI

Gerek esir pazarlarından, gerek esir tacirlerinin evlerinde yapılan satışlar, Osmanlı Devleti'nin hemen hemen her devrinde sürmüştür. Özellikle yükselme devrinde esir alını yoğunluk kazanmış ve bunların en değerli olanları padişah haremine girmişti. Esir alım satımı 1854 yılında Sultan Abdülmecid'in bu ticareti yasaklamasına kadar sürmüştü. İlk zamanlar esircilerin evlerinde gizlice sürdürülen satışlar, 1908 yılından sonra tamamen ortadan kalkmıştı.

Avrupa ülkelerinde esir ticaretinin kısmen kaldırıldığı tarihlere bakarsak, bunun İngiltere'de 1838, Fransa'da 1849, Amerika Birleşik Devletleri'nde 1865 yılında gerçekleştiğini görüyoruz. Bu noktada ilk adım 8 Şubat 1815'te atılmıştı.

Viyana Bildirisi, köleliğin kaldırılması yolunda yapılan ilk çalışmaydı. Bildiriyi imzalayan devletler, esir ticaretinin yasaklanması konusunda taahhütte bulunuyorlar ve ikili anlaşmalarla bunu onaylıyorlardı.

20 Aralık 1841 tarihinde İngiltere, Avusturya, Prusya, Rusya ve Fransa arasında anlaşma yapılmıştı. Ancak Fransa bu anlaşmayı onaylamamıştı. 25 Eylül 1926 tarihli evrensel nitelik taşıyan anlaşmada esnek taraflar yine olacaktı. Daha sonra Birleşmiş Milletler Komisyonu'nun 1949 tarihli araştırmalarında özellikle Arap Yarımadası'nda köleliğin hâlâ sürdürüldüğü tespit edilmişti. Komisyonun yeni girişimi ile "Köleliğin, köle ticaretinin ve köleliğe benzer müessese ve uygulamanın kaldırılması sözleşmesi"

7 Eylül 1956'da benimsenmişti.

Türkiye ise bu sözleşmeyi 17 Temmuz 1964'te onaylamıştı.

Asırlarca süren esir ticaretinin insanlık tarihine bıraktığı şüphesiz çok zulüm ve acı vardır. Kimileri bilinmeyen topraklarda

hayatlarını tutsak olarak tamamlamış, kimileri de bir "Efendi"ye kavuşmak şansını yakalamıştır. Hükümdarlar tarafından fark edilmeyi bekleyenler kadar, devleti yönetmek gücünü bulanlar da olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

HAREM

Harem kelime anlamı olarak "herkese açık olmayan yer, İslam evlerinde kadınların bulunduğu bölüm, "Harem-i Hümayun ise "padişah sarayında kadınlar dairesi"dir.

Sarayın Hazine dairesi de önemliydi, bilgi ve kültürün oluştuğu Enderun da...

Ama Harem hem saray hayatında oynadığı rol, hem de gizemli yanlarıyla sarayın en ilgi çekici bölümünü teşkil etmiştir.

Harem denildiğinde akla önce Osmanlı İmparatorluğunu getiren Batı, nedense diğer ülkelerde olup bitene bakmamış ve oralardaki harem hayatını ve buna bağlı olarak gelişen esir ticaretini görmezlikten gelmişti. Harem ne Türk, ne de Osmanlı kaynaklıydı.

Harem Osmanlılardan önce Emevi ve Abbasiler ile, İran ve Bizans'ta vardı.

Batının "Gizemli dünya" olarak nitelediği harem, gerçek anlamda tetkiki mümkün olmadığından, çoğu zaman hayal ve fantezilerin dünyası olarak ele alınmıştı. Oysa harem sadece "Altın Kafes" değildi. Harem'i sadece cariyelerin, gözdelerin yani bütünüyle padişahlara ait kadınların bir arada tutulduğu bir "altın kafes" olarak nitelendirmek mümkün değildir.

Sadece hünkarın değil, diğer insanların da paylaştığı engin bir dünya idi Harem...

Esasları, yönetilme biçimi ve anlayışı, siyasal gücü ve kimi zaman padişahı aşan etkinliği ile harem hayatı, ilgi çekiciliğinin dışında her zaman önemli özellikler taşımıştır.

Sadece "Bedeni" olarak yorumlanmaması gereken Harem, bazen devlet adına kararların verildiği, üst düzeyin yönlendirildiği en önemli saray bölümüydü.

Hafsa Sultan ve Safiye Sultan'dan diğerlerine kadar uzanan harem hayatında nice cariye eğitimden geçmiş ve burada Enderun anlayışı hüküm sürmüştü. Eğitim sadece bedeni değildi, bedii özellikler de taşıyordu. Çünkü Harem sadece "kadın" veya "cariye" özelliği taşımıyordu...

Orada zaman zaman devlet yönetimine de yansıyan bir hayat ve bu hayatın içinde sadece güzelliğin ve estetiğin değil, güç ve kudretin timsali insanlar vardı. Bu hayat da devlet katında önemsenmek durumundaydı...

Topkapı Sarayı, Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmıştı. Harem bölümü o dönem mobilyası, genişliği ve düzenlemesi ile dillere destan olmuştu. Zamanla sayısız daireleri, dehlizleri, geçitleri, koridorları ve salonları ile 400'e yakın odaya ulaşmıştı. Asıl giriş kapısı "Dolaplı Kubbe" olarak adlandırılırdı. Aynı zamanda "Araba Kapısı" da denilen bu aralık, başka bir avluya açılır ve çeşitli görevlilerin dairelerinden sonra, esas harem bölümüne varılırdı. Kuşhane Kapısı'ndan girildiğinde harem ağalarının nöbet tuttukları yere gelinirdi. Kızlar ağası, Baş kapı gulamı ve Hazinedar usta daireleri ile sarık odası, sünnet odası, Revan Köşkü ve Hırka-i Saadet dairesinin arasında yer alır.

Dış hayata tamamen kapalı olan ve bu nedenle her dönem gizemini koruyan Harem'e girebilme şansını yakalayanların sayısı oldukça azdır. Harem yaşamına tanık olanlardan biri de Kraliçe

Elizabeth'in hediye ettiği orgu saraya getirip yerleştirmekle görevlendirilen org ustası olmuştu. Harem'de gördüklerini Thomas Dallam'a anlatır. Olay İstanbul *Tarihi* isimli kitapta şöyle nakledilir:

"Adam (saray hizmetçisi) bana hayret verici birçok şeyler gösterdikten sonra mermerle döşeli kare şeklinde küçük bir avludan geçerken duvar üzerinde bulunan bir kafesten bakmamı istedi. Aynı zamanda kendisinin oraya yaklaşamayacağını da işaretle anlattı. Kafesin yanına gidince duvarın çok kalın ve parmaklığın iki taraftan iri demirden gayet metin yapılmış olduğunu gördüm. Kafesin içinden, padişahın cariyelerinden otuz kadının bir avluda top oynadıklarını gördüm. İlk bakışta onları genç erkekler zannettim. Fakat uçlarından ufak inci püsküllerle tutturulmuş ve arkalarından sarkıtılmış saçları görünce onların kadın olduklarını ve hakikaten de büyük bir güzelliğe malik bulunduklarını anladım. Kadınların başlarında yalnız tepelerini örten altın işlemeli küçük örtüler vardı. Boyunlarında yalnız bir inci dizisi, göğüslerinde bir mücevher, kulaklarında da birer küpe bulunuyordu. Üzerlerinde kırmızı, mavi ve diğer renklerde asker entarisini andıran satenden birer elbise vardı. Kar gibi beyaz ve tülbent kadar inceydi. Onlara kadar uzun uzun baktım ki, bu güzel şeyleri bana gösteren adam kızdı ve ağzını büzdü. Ve artık bakmamam için ayağını yere vurdu."

Haremin en önemli bölümlerinden birisi olan Valide Sultan Dairesi ,Valide taşlığından Harem-i Hümayun bahçesine kadar uzanırdı. Oldukça geniş olan bu dairenin bir tarafında Cariyeler dairesi, diğer tarafında ise uzun bir aralık mevcuttu. Birbirinden güzel çinilerle kaplı olan dairenin içinde Valide Sultan'ın yemek ve yatak odası ile ibadet ettiği bir bölüm mevcuttu. Valide taşlığına yakın olan tarafındaki küçük müstakil odadan yemek odasına geçilirdi.

Haremin cümle kapısından girildiğinde Haremağalarının nö-

bet tuttukları dikdörtgen şeklindeki taşlıkla karşılaşılır, kuzey-batısına rastlayan kapılardan biri Cariyeler Koğuşu'na uzanırdı. Ancak, önce uzun bir koridorun aşılması gerekecektir.

Koridorun bir kenarında duvar boyunca uzanan raflar dikkati çeker. Bu raflar, cariyelerin yemeklerini koyabilmeleri için düzenlenmişti. Koridorun sonundaki kapıya kaynaklar ilginç bir iddia getirmektedir. Bu iddiaya göre kapı, yemekleri vermeye gelen haremağaları ile cariyelerin oynaşmalarına engel olmak için yapılmıştır. Yemek zamanı geldiğinde, koridorun sonundaki cariyelerin kapısı kapatılır ve ardından yemek servisine geçilirdi. Yemekler raflara konulduktan sonra Haremağaları da çıkacak ve kapı da kapanacaktır. Yemekler burada verildiği için Cariyeler kapısı, "Aş kapısı" olarak da tanımlanırdı.

Cariyeler koğuşunun loş, karanlık ve rutubetli bir havası olduğu görülür. Bunu dikkate alan bazı yazarlar, cariyelerin sık sık hastalanıp ölmelerini bu havasız ortama bağlarlar.

Haremin en eski bölümlerinden biri olan "Altın Yol"a, Cümle kapısından geçilip, nöbet yerine girildiğinde varılırdı. Padişahların önemli tören günlerinde buradan geçerken, altın saçtıklarından dolayı yolun bu isimle anıldığı belirtilir.

Hırka-ı Saadet Dairesi'ne kadar uzanan Altın Yol önemli olaylara sahne olmuştu. III. Selim'in öldürülmesinden sonra, asiler Şehzade Mahmud'u öldürmek için hareme girmişler , Altın Yol'da bulunan dar uzun merdivenden yukarı çıkmaya çalışmışlardı. Cevri Kalfa ise ocaktan aldığı külleri asilerin üzerine atarak onları bir ölçüde durdurmuş ve böylece yardımın gelmesi ile şehzadenin kurtulmasını sağlamıştı.

CARİYELER

Dünyanın dört bir tarafından getirilmişler, saray ve konaklara satılarak "sahip"li kılınmışlardı.

Gümrük Emini tarafından satın alındığı gibi çeşitli vesilelerle hediye edildikleri de olurdu. Saraya takdim edilen cariyeler ilk muayenelerinin ardından gelenek gereği bir isim alırdı. Bellenip unutulmaması için isimler ilk zamanlar bir kâğıda yazılır ve cariyelerin göğsüne iliştirilirdi. İsimlendirilmeden sonra bir kalfanın emrine girecek ve eğitime hazır olacaklardır.

Bu ilk eğitim İslamiyet temellerinin, okuma yazmanın, saray gelenek ve görgülerinin iyice öğretildiği bir acemilik devresi olarak telakki edilir. Devrenin süresi cariyenin zeka ve kabiliyetine bağladır. Eğitim sadece okuma yazmayı temel almaz. Dikiş dikmek, dantel işlemek, örgü örmek ve müzik aleti çalıp şarkı söylemek de bu temel öğretimin içinde yer alırdı. Cariyeler, cariyeler dairesinde kendilerine ait ayrı yataklarda yatarlar, her beş yataktan sonra cariyelerin terbiyesi ile görevli olan bir kadın yatardı.

Saray arşivlerindeki belgelerden haremdeki cariyelerin her zaman değişik sayılarda olduğu görülür. I. Mahmud döneminde toplam 456 olan cariye sayısı, Abdülmecid devrinde 688, Abdülaziz döneminde 809'a yükselmişti. (Topkapı Sarayı Arşivi, E.40442) Valide Sultan'ın dairesinde 43, Murat Efendi'nin 47, Baş kadın efendinin 15 cariyesi vardı. Dördüncü kadın efendi 23 cariye ile haremin en fazla hizmetli kullanan kadınıdır.

Saray içinde çeşitli hizmetlerde görevli olan bu cariyelerin hizmet süresi 9 yıldı. Bu süreyi dolduran her cariyenin saraydan ayrılma, çırağ edilmelerini talep etme hakları mevcuttu. Hürriyete kavuşma belgesi olan "Itıkname" verilir ve bu ıtıknameyi cariyeler bir muska içinde göğüslerinde taşırlardı.

Evlenmek isteyen cariyeler ise çırağ edilmelerini rica yolu ile

mektup yazarak efendilerine bildirmek zorunda idiler. Bu talepler için "Çırağ kâğıtları" doldurulurdu. Sultan Reşad çırağ edilmelerini isteyenlerden hiçbirini reddetmemiş, ölünceye kadar da masraflarını karşılamıştı.

Ancak kimi zaman çırağ edilmelerini farklı yollarla ifade edenler de olmuştur. II. Abdülhamid'in tahtta bulunduğu yıllardı. Padişahın marangozhanesi yanmış, yangının kasıtlı çıkarıldığı, heyetin verdiği raporla anlaşılmıştı. Ragıp Paşa ile İzzet Paşa haremdeki soruşturma ile görevlendirilmiş, ancak sorumlu ortaya çıkarılamamıştı. İzzet Paşa'nın aklına, padişahın marangozhanede çalışırken kilitli kaldığı, kalfalardan birinin onu yanlışlıkla kilitlediği gelecek ve kalfanın da sorguya alınmasını tavsiye edecekti.

İzzet Paşa'nın ikazı ile Feleksu Kalfa sorguya alınır, titremeye başlayarak suçunu itiraf eder. Böyle bir şey yapmasının nedeni çırağ edilmesini istemekti. Padişah sorgu öncesi "nimet hakkı için her kim yaptı ise ceza etmeyeceğim" dediğinden Feleksu Kalfa da çırağ edilerek Mekke'ye gönderilmişti. Orada evlenen Feleksu 1940 yılında Müşfika Kadınefendiyi (II. Abdülhamid'in kadınefendisi) ziyarete gelmiş, ancak kadınefendi tarafından kabul edilmemişti.

Osmanlı tarihinde bir padişahın kaç cariyeyi eş olarak seçtiği kesin olarak bilinmez. Ancak, çocuk doğurup"Haseki"unvanını alanlar, bu unvanla belgelere ve tarihe geçmişlerdir.

Haremin yüksek duvarları ardında yaşayan ve padişah için özel olarak yetiştirilip sunulmayı bekleyen çok cariye bu hayalle yaşamıştır. Bunun belgesi Topkapı Sarayı, Harem Dairesi, Cariyeler koğuşunun duvarındadır:

"Ey kapıları açan Allah'ım. Bizlere de hayırlı kapılar aç."

Çünkü cariyeler için kapılar Ramazan ayında Hırka-i Şerif ziyaretinde açılırdı. Bir de öldüklerinde mezarlığa götürülmek için...

Bunun dışında özellikle ilk zamanlar ne haremdekiler dış dünyayı görebilmişler, ne de sarayın dışındakiler hareme ulaşabilmişlerdir. Haremin mahremiyetini "*Abdülhamid'in Kızı*" isimli kitapta Grace Ellison da anlatanlardan biridir:

"Almanya İmparatoriçesi, Kayser'e refakat ederek İstanbul'a gelir. Misafirperverliği ile tanınan Abdülhamid Kayser'in refikasına kendisinden herhangi bir şey istemesini lütfeder. İmparatoriçe Harem-i Şahaneyi ziyaret etmek istediğini belirtir. Abdülhamid ise büyük misafirine Yıldız Parkı'nda yetiştirilen en güzel güllerden yapılmış ve onlardan birinin yaprağına sarılmış, üzerinde en saf inciler parlayan bir buket takdim eder"

Böylece imparatoriçe haremi görmek yerine bu muhteşem hediye ile yetinmek zorunda kalacaktır.

Harem kadınlarının güzel havalarda Has Bahçe'ye çıkışları gizemli olduğu kadar tören niteliğindedir. Saraya yayılan emirle hareketlenme başlar, bahçenin düzenlenmesi istenirdi. "Halvet" adı verilen eğlence için padişah hatt-ı hümayun yazar, böylece gerekli önlemlerin alınması ve rahatsız edilmemesini isterdi. Haremdeki kadınlar için en büyük eğlence günleri böyle başlardı. Halvet günü üçüncü avlu tamamen boşaltılır, bahçenin görülebilecek yerleri perde ve halvet bezi ile örtülürdü. Çadırlar ve sokaklarla, yeşillikler içinde kurulan bu eğlence yeri, bütün harem halkına sevinç verirdi. Saray dışındaki bahçe ve mesire yerlerinde de halvet yapılırdı.

III. Selim döneminde Has Bahçe'de yapılan halvet için şunlar hazırlanmıştı:

"189 adet dışı bakır çahğı ve kandilli, içi mavi kirpastan yapılmış halvet sokağı,

1 adet 12 gözlü, dışı bakır çahğı renginde, içi kırmızı boğasıdan yapılmış çadır,

4 adet 16 gözlü dışı bakır çahğı renginde, içi Diyarbakır bezli çadır.

8 adet 12 hazneli, dışı bakır renginde, içi mavi kirpaslı çadır,
7 adet 18 gözlü kirpastan ve tepesi bakır çalığı renginde çadır,
1 nohudi derkte mutfak,
12 beyaz çadır,
6 adet dışı beyaz, içi mavi kirpas kaplı çadır,
20 adet 10 gözlü dışı bakır çalığı renginde, içi mavi kirpaslı halvet sokağı,
3 adet 14 gözlü, dışı bakır çalığı renginde, içi Diyarbakır bezli, sade, pervazlı çadır,
2 adet 12 gözlü dışı beyaz, içi mavi kirpas ile kaplı çadır,
20 adet bedeni pervazlı çadır,
3 adet 18 gözlü kirpastan yapılmış bakır çalığı renginde çadır,

Topkapı Sarayı'ndaki bu halvette toplam 209 halvet sokağı, 66 adet çadır kurulmuş olması harem nüfusunun yanı sıra eğlencenin ihtişamını da yansıtır.

HAREMDE KALFALIK

Küçük kalfa, kalfa, büyük kalfa, oda kalfası, saray ustası, Kethüda Kadın hizmet cariyelerinin ustalaştıkça aldıkları mevkilerdir.

Acemilik devrini bitirenler, bir kalfanın yanında hizmete verilirdi. Harem dairesinin tüm hizmetlerinden sorumlu olan kalfanın kendisine ait bir dairesi olurdu.

Sadece saray hareminde yoktu kalfalık. Konak haremlerinde de cariyelerin her şeyinden sorumlu olan kalfalar bulunur, Fatma Aliye Hanım'ın tabiri ile cariyelerin müdiresi konumunu taşırdı: Fatma Aliye Hanım, ülkemize gelen yabancı kadınlara Osmanlı ailesi hakkında merak ettiklerini anlatması, yanlış intibaları

silme konusunda verdiği çaba ile de tanınır. Konağına ziyarete gelen yabancı konuklar, kendilerini karşılayan kalfanın süslerinden evin hanımı sanmışlardı. Fatma Aliye, şaşkınlıklarına şu sözlerle cevap veriyordu.[4]

"Hanım sandığınız cariye bu evin baş kalfası, yani öteki cariyelerin müdiresi gibi bir şey demektir. Öbürleri acemi olarak onun eline gelirler, elbiselerini dikmek, saçlarını taramak gibi işlerini yapıncaya kadar baş kalfa yapar veya daha önce yetiştirdiği çıraklarına yaptırır. Evde kaç cariye varsa, hepsine annelik vazifesini görmeyi üzerine almıştır. Hepsinin temizliğini evin hanımı baş kalfadan sorar. İşte onun emeği öbürlerinden fazla olduğu için, emeğine karşılık efendisi de kendisine o hediyeleri vermiştir."

Bir baş kalfanın yetiştirdiği cariyelerden hangisi daha çalışkan ise kalfa o olurdu. Kalfa olamayanlara acemilerde olduğu gibi iş verilmez, hatalar tatlılıkla ihtar edilirdi.

Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, kalfalara özgü olan "cevap" adetini şöyle anlatır.[5]

"Kalfalar saraydan kendilerine verilen şeker, kahve gibi tayını harcamazlar, dışarıdaki kapı yoldaşlarına (daha önceden azad edilmiş ya da evlendirilmiş harem kadını) ve diğer tanıdıklarına hediye olarak gönderirler, bunlara çörek, saray francalası, saray tatlıları da ilave ederlerdi. Bu hediyelere cevap adı verilir, hediye göndermeye de cevap vermek denirdi. Cevaplar çamaşır sepetine konur, üzerine beyaz bir astar sarılır, ağzı balmumu ile mühürlenirdi. Mührün altına isimlik adı verilen adres pusulası bağlanır, hazırlanan hediye sepeti harem ağaları tarafından çıkarılıp baltacılara teslim edilirdi. Hediyeler gideceği yere götürülür, hediyeyi alanlar ise lezzetli yemekler pişirerek hediye gönderene mukabele ederdi."

4 'Türk-Osmanlı Ailesinde Cariye ve Hizmetçi', Hayat Tarih Mecmuası, Sayı:12, Aralık 1977.

5 Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Osmanlı Saray Hayatında Kadınlar*, Hayat Tarih Mecmuası, Sayı:2, Şubat 1981.

Kalfanın yanındaki en büyük yardımcısı olan "küçük kalfa" acemi cariyeleri hamama götürmek, çamaşırlarının yıkanmasına nezaret etmek, giydikleri elbiselerin düzenini sağlamakla görevliydi. Hizmet cariyelerinin aylıkları kalfada durur, ihtiyaçları bu aylıklardan karşılanırdı.

Kalfalardan hastalanan olduğunda ya hastalar dairesine ya da kapı yoldaşlarından birinin evine gönderilirdi. İyileşene kadar saray tüm masraflarını üstlenirdi.

Kalfalar cariyeler için bir anne gibiydi. Saraydan çıktıklarında bile başları sıkıştığında kalfalarına danışırlardı.

Padişah hizmetini gören kalfalar ikiye ayrılırdı. Umumi hizmetini görenler Hazinedar Usta, Çamaşırcı Usta, Kahveci Usta gibi yedi kişiydiler. Emirleri altında yedişer yamağı ve acemileri bulunur, yüksek maaşlarla kendilerine ayrılan dairelerinde kalırlardı. Hususi hizmetlerde görevlendirilenler, padişahın yatak odasının yakınındaki bir dairede otururlardı. Ayrıcalıklarını belirtmek adına bellerinden aşağı dört örgülü saç takmaları gelenekti.

II. Abdülhamid hareminin kahya kadınlarından Şevkidil Kalfa, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın hediye ettiği 40 cariyeden biriydi.

CARİYE İSİMLERİ

Afife: Şiveli (Sultan İbrahim'in altıncı hasekisi).

Afitab: Güzel kimse, güzel parlak yüz (III. Selim'in kadını).

Alem-tab: Alemi ısıtan.

Alicenap: Onurunu koruyup bayağılık etmeyen, iyilik ve cömertlikte bulunan (I.Mahmud'un Baş kadını).

Bidar: Uyanık (II. Abdülhamid'in dördüncü kadını).
Canfeza: Taze hayat verici, iç açıcı.
Cenan: Yürek, gönül.
Cezb-i Eda: Edasıyla kendine doğru çeken.
Cilve: Güzellere yaraşır duruş ve davranış.
Cilve-i Dilsuz: Cilvesiyle yürek yakan.
Cilvekar: Cilve eden, cilveli.
Cilvesaz: Cilveli.
Çaresaz: Çare bulan.
Çeşm-i Fettan: Fettan gözlü.
Dilberi: Gönül götürücü.
Dilber-i Ferah: Güzelliği ile ferahlık veren.
Dilhuş; Yüreği rahat, mutlu.
Dilruba: Gönül kapan.
Dilşikar: Gönül avlayan.
Gonca-i Ter: Taze gonca.
Gülcemal: Gül yüzlü, gül gibi güzel (Abdülmecid'in dördüncü kadını).
Gül-hiz: Gül bitiren, gül yetiştiren.
Gül'izar: Gül yanaklı.
Gül-sima: Gül çehreli, gül yüzlü.
Hoş-dil: Gönlü hoş.
Hoş-Eda: Davranışı hoş.
Hoşfidan: Fidan gibi.
Hüsn-i melek: Melek gibi güzel (II. Mahmud'un baş ikbali).
İnşirah: Açık,ferahlık veren.
Kamertab: Ay gibi parlayan.
Kösem: Sürüler önünde rehber gibi giden (I. Ahmed'in kadını).
Lalezar: Lale bahçesi.
Lebriz: Taşkın (II. Mahmud'un dördüncü ikbalı).
Letafet: Lattiflik, hoşluk.

Mahbube: Sevilen kadın (III. Selim'in kadını).

Munteha: İtibarı olan, sözü geçen (I. Abdülhamid'in beşinci kadını).

Navekmisal: Oynak, cilveli, çok nazlı (M.Vahideddin'in baş kadını).

Nazikeda: Nazik davranışlı.

Navfidan: Yeni yetişen fidan.

Nesrin: Yabani gül.

Nuruşems: Güneş gibi aydınlık (III. Selim'in beşinci kadını).

Pertev: Işık, parlaklık.

Pertefeza: Işık saçan.

Rana: Güzel, hoş görünen.

Revnak: Parlaklık, güzellik.

Rif'at: Yücelik (II. Mustafa'nın dördüncü kadını).

Sabahat: Güzellik.

Sahba: Şarap.

Sazkar: Uygun (II. Abdülhamid'in ikinci ikbali).

Selime: Kusursuz.

Simten: Gümüş bedenli.

Sitemkar: Sitem eden.

Sümbülveş: Sümbül gibi.

Şayan: Yaraşır, layık (V. Murad'ın üçüncü kadını).

Şayeste: Yaraşır,uygun (Abdülmecid'in beşinci ikbali).

Şevkefza: Şevklendiren, neşe arttıran (Abdülmecid'in ikinci kadını).

Şivekar: Şiveli (Sultan İbrahim'in altıncı hasekisi).

Zerrin-safa: Altın gibi parlak.

Zevk-i Bahar: Bahar zevki veren.

Zişan: Şanlı.

PADİŞAHA NASIL SUNULURLARDI?

Padişahların cariyelerle evlenme geleneğinin ilk nedeni, kız tarafının saltanat üzerinde hak iddia etmemesidir.

Takdim edilecek cariyeler her şeyden önce İslamiyet'i, dili, saray geleneklerini, konuşma ve davranış adabını bilmek zorundaydılar. Yetkinliklere sahip aynı zamanda güzel olanların şansı daha yüksekti. Padişahların henüz öğrenme dönemindeki "acemi kızlar"dan birini istemesi varit değildi. Çıraklık evresini geçirmemiş bir cariyenin padişaha eş olması geleneklere aykırı idi.

Ancak, Kanuni Sultan Süleyman'ın bu kuralı çiğnediği görülür. Hürrem Sultan, Kanuni'ye takdim edildiğinde tahsil ve terbiyesini tamamlamamıştı (1520). Ancak, zeka ve diğer nitelikleri ile bu eksikliğini kapatacaktı.

Padişahın cariye seçme hakkındaki görüşlerde "mendil" hikayesi hep gündeme gelir. Genel kanaate göre padişah cariyelerin önünden birkaç kez geçtiğinde hoşuna gidene mendilini verir ya da önüne atardı. Mendil hikayesini onaylamayan Sultan Mustafa'nın gözdelerinden Hafize Sultan, padişahın eş seçimini Lady Montagu'ya şöyle anlatmıştı:

"Padişah haremağasını yalnızca kendisine onur vermek istediği kadına yollar. O zaman öteki kadınlar, seçilen kadını komplimana boğarlar. Seçilen kadın hamama götürülür. Orada kokular sürülür ve en göz kamaştırıcı biçimde giydirilir. Padişah, kendisine gelmeden önce bir armağan gönderir ve dairesine gider."

YEDİNCİ KADIN EFENDİLİK MAKAMI NEDEN KALDIRILDI?

Mısır Valisi Ali Paşa'nın oğullarından İsmail Paşa Habeşistan'da öldürüldüğünde yeni evliydi . Mısır hanedanı tarafından çok seviliyor ve "Gelin Hanım" olarak anılıyordu. Eşinin ölümünden sonra İstanbul'a getirilmiş ve büyükbabasının Akıntı Burnu'ndaki yalısına yerleştirilmişti.

Saraya sık sık davet edilen Gelin hanımın Bezmi adını verdiği manevi kızının özellikle piyano çalışı sadece haremde konuşulmamıştı. Padişahın huzuruna getirttiği ve ustalığına hayran kaldığı Bezmi, Gelin hanımdan istenecek, nikahla padişahın eşleri arasına katılacaktı. Bezmi Hanım (Bazmara, Bezm-i Can isimleri ile de anılır) nikah kıyıldığından doğrudan doğruya altıncı kadın efendi makamı ile hareme girmişti.

Ancak saray hayatına ayak uyduramamıştı. Abdülmecid, Bezmi Kadın efendiyi boşayacak, altıncı kadın efendiliği de kaldıracaktı.

Bezmi Kadın ise saraydan ayrıldıktan sonra ferik Tevfik Paşa ile evlenmişti. Saray bu evliliği onaylamamış, Tevfik Paşa'yı Bezmi kadın ile birlikte Bursa'ya göndermişti (1861). Terfik Paşa'nın Bursa'daki sürgün dönemi zorlu geçiyor, çevresi ise boşanırsa affedileceğini söylüyorlardı. Paşa baskılara dayanamamış, Bezmi Kadını boşamıştı. Ancak ayrılık Paşa'ya yaramayacak, kendini dervişliğe vererek Kumkapı'da yaşamını yitirecekti.

Peki Bezmi Kadın ne yapmıştı?

Paşa'dan ayrıldıktan sonra Bursa Evkaf Müdürü Uzun Ahmet Bey ile evlenmiş ve Eyüp'e yerleşmişti. Sonrasını Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey'in anlatımından nakledelim:

"Ahmet Bey gayet huysuz bir adamdı. Hamının malını yedi ve ondan ayrıldı. Bezmi Hanımın bir zamanlar elinde bulunan koca servet gitti. Küçük bir kira evinde yokluk içinde yaşadı. Henüz memede olan kızını el altından cariye olarak Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın kızı Zeynep hanımefendiye sattı. Çok zengin olan Zeynep Hanım, evlat hasreti çektiğinden kızı dadılarla büyüttü. Cavidan adını alan bu çocuk, Zeynep Hanımefendiyi öz annesi bilirdi."

RIF'AT KADINEFENDİ HAREME NASIL GİRDİ?

Padişahların zaman zaman harem dışındaki kadınlarla da ilgilendiği görülür. Böyle durumlarda kendilerine en büyük yardımcı sadrazamıdır.

III. Mustafa'nın dördüncü kadını Rıfat Kadınefendi bu yolla hareme girmişti. Padişah, harem kadınlarından çekindiği için Rıfat Kadını bir müddet sadrazamının evinde saklamıştı. Sık sık sadrazamın konağına gitmesi diğer kadınların dikkatini çekmiş, nedenini anlayabilmek için sadrazamın kızlarını hareme davet etmişlerdi. III. Mustafa ise sadrazama bir Hatt-ı Şerif göndererek önlemini alacaktı:

"Benim vezirim! Kerimeniz ve valideleri tarafına tembih edesiniz. Bizim avret için filanındır demesinler, keyfiyet bilinmesin. Bir hanımdır, kimin kızıdır bilmeyiz desinler. Zira biz sakladık. Şimdi sual ederler, inayet edip cevarilerine tembih etsinler. Hem bizim cariyemiz emanet olan kızı bile getirsinler. Bugün mü, ya-

rın mı gelirler. Ve hem Şimşirlik tarafından geleler. Kimse yoktur. Daima kapanmıştır. Misafir geldikçe açılır."

Sadrazam, padişaha verdiği cevapta gönlünün rahat etmesini, sırrının kimseye söylenmeyeceğini bildiriyordu. Bütün Osmanlıya hükmeden bir padişahın, kadınlarından böylesine çekinmesi biraz tuhaf. Bir hareketiyle istediği kadına sahip olabilecek III. Mustafa, bir kadını neden uzun süre hareme alamamıştır. Belki de diğer kadınların dırdırını ve kaprisini çekmek istemediği içindir. Sonunda Rıf'at cariyeyi haremine almayı başaran III. Mustafa Adilşah, Aynülhayat ve Mihrişah isimli kadınlarından sonra Rıf'atı dördüncü kadınlığa kadar yükseltmişti. Zorluklarla elde edilen bu kadınının diğerlerinden daha değerli olduğunu düşünüyoruz.

Diğer dönemin kadınlarıyle karşılaştırıldığında, Abdülhamid'in cariyelerinde rahatlık derecesine varan keyfi davranışlar görülür. Cariyelerine aşırı derecede müsamahakar davranan Abdülmecid'in de cariye hayatına müdahale etmediğine ilişkin görüşler mevcuttur. Keyfi davranışlarını zaman zaman şımarıklık derecesine vardıran cariyeler, bu sebepten Abdülmecid'in huzurunu bozmuşlardı.

Temizlenmesi sırasında şaka olsun diye cariyenin ibrikteki suyu padişahın üstüne dökmesi onun saraydan uzaklaştırılmasına neden olmuştu.

Benzeri davranışlarda cariyeler derhal haremden çıkarılır ve başkasının nikahına verilirdi. Padişahtan hamile olduğu anlaşılsa bile, doğacak çocuk padişahtan sayılmazdı. Yavuz Sultan Selim'in şehzadeliği sırasında cariyesinden doğan Üveys Paşa ile III. Mustafa'nın kadınlarından olup de Hekimbaşı Nuh Efendi ile evlendirilen cariyenin oğlunu buna örnek gösterebiliriz.

Cariyelerin haremağaları ile ilişkileri de olabiliyordu. Bu ilişkilerin bazen kan dökülmesine yol açtığı da olmuştur. Nedim

Ağa, Firuz Ağayı bu sebeple vurmuş, ancak onun bu hareketi canına mal olmuştu.

Sultan Reşad döneminde yaşanan bir başka sevdayı Melek Hanım ele almıştır. Daniş Ağa'nın bizzat anlattığı bu olayda, cariyeye tutkun haremağasının aşkı uğruna yaptığı fedakarlık dile getirilir. Cariye ise bu sevgiyi saraydan çıkabilmek için kullanmıştır.[6]

"Müjgan küçük yaşta amcası tarafından saraya satılan bir cariyedir. Eğitimi için Dilfirib isimli bir kalfanın yanına verilir. Ancak kalfanın bir entrikasında kullanılır ve olay sırasında ciddi biçimde yanar. İyileştiğinde her şeyi açıklayacak, Mesut Ağa'nın yardım ve desteği ile temize çıkacaktır. Destek zamanla takdire döner ve çalınan bir yüzük meselesinde sanık yine Müjgan olacaktır. Sahneye yine Mesut Ağa çıkar, gerçek hırsızı yakalayıp Müjgan'ı bir kez daha kurtarır.

Ne var ki saray entrikaları Müjgan'ı yıldırmıştı. Bu yüzden kaçmanın çarelerini ararken, tek dostu Mesut Ağa'nın hastalandığını görecektir. Elli yaşındaki Mesut Ağa'nın hastalığına diğer cariyeler üzülür ve onun bakımını üstlenirler. Olayın patlak vermesi ve dedikoduların yaygınlaşmasına, Mesut Ağa'nın hastalığı sırasında Müjgan'ı sayıklaması neden olacaktır. Daha sonra Mesut Ağa iyileşmiş ama Müjgan'ın saraya olan nefreti had safhaya ulaşmıştır. Böylece Mesut ağaya beraber kaçmayı teklif etmiş, plan da yapılmıştır.

Plan gerçekleşir, Mesut Ağa ile Müjgan bohçacı Hasibe kadının evine gelirler. Ancak para karşılığı Mesut Ağa'ya yardım eden Hasibe kadın, bu teşebbüsü saraya bildirmiş, kaçaklar Hasibe kadının evinde yakalanmışlardı.

Saray, Mesut Ağa'yı yaşını dikkate alarak affetmiş ama Müjgan'a sert davranımştır. Müjgar çirağ edilir ve hiç tanımadığı bir adamla evlendirilmek üzere saraydan çıkarılır. Mesut ağaya da ceza olarak sevdiği kadını yeni evine götürme görevi verilmiştir. Müj-

6 Melek Hanım, *Saraylı Müjgan*, Yeni Hayat Dergisi, Sayı:2-8, Şubat 1936.

gan ise bir dostundan ayrılmanın üzüntüsü ile hür olmanın sevincini bir arada yaşamaktadır. Yeni evinde odasına dinlenmek için çekildiğinde şu sözü söyleyecektir:

"O saray cehenneminden kurtulduğuma bin kere şükür yarabbi..."

HAMİLE KALAN CARİYENİN İNTİHARI

Hareme sanatçı olarak girebilenler kimi zaman cariyelerle bir araya gelebilecek ortamı nasıl yarattılar bilinmez ama Yıldız Sarayı böyle bir aşka tanık olmuştu.

Harem dairelerinden birinin tavanındaki nakışlar bozulmuş, tamir için İtalyan bir İtalyan nakkaş getirilmişti. Nakkaş, Harem içinde rahatça dolaşıyor, gördüğü kızlarla bozuk Türkçesiyle sohbetler ediyordu. Olayın tanıklarından biri II. Abdülhamid'in kızı Ayşe Osmanoğlu'dur ve İtalyan nakkaşı o da oldukça yakışıklı bulmuştur:

"Pek yakışıklıydı. Konuşurken bir yandan güler, bir taraftan da kuvvetli bakışları ile onları tesiri altında bırakmak istediği belli olurdu. Simsiyah gözleri vardı. Zayıf avurtlarına kadar uzanan favorileri, ensesine düşen uzun siyah saçları, ona hakikaten bir artist edası veriyordu."

Cariyeler İtalyan'dan oldukça etkilenmişlerdi. Canları ne zaman sıkılsa "Haydi, tavanı görmeye gidelim" derler, tavandan çok nakkaşı seyrederlerdi. Çalışmalar sırasında İtalyan ile cariyelerden çok güzel, yeşil gözlü, musikiye meraklı olarak tasvir edilen Nigah-ı Naz arasında bir aşk macerası başlayacak,

haremağalarının kuş uçurtmayan kontrollerine rağmen bir araya geleceklerdi.

İlişkiyi ilk fark eden kalfa olmuştu. Müslüman kadınla bir kâfirin beraberliğinin günah olduğunu, aklını başına toplamasını, bu ilişkiye devam ederse bir esir gibi teşhir edileceğini söylemiş, cariye ise büyük korkuya kapılmıştı. Ancak aşk devam edecek, cariye de bir müddet sonra hamile olduğunu anlayacaktı. Sonrasında yaşananları Ayşe Osmanoğlu'nun hatıralarından nakledelim:

"Bir gece yürekler paralayan bir feryatla yataklarımızdan fırladık. Sesin geldiği yer bizim hemen bitişiğimizdeki köşkün hamam külhanı idi. Kütüklerinden atıldığı yerden bakıldığında bir kızın çığlıklar atarak yanmakta olduğu görüldü. Kovalarla su taşındı. Ateş güçlükle söndürüldü. Baştan aşağı yanmış, kömür haline gelmiş ceset hayli uğraşıldıktan sonra çıkarıldı. Tavanı tamir edilen köşkte yaşayan cariyelerden Nigah-ı Naz'dı."

Bazı kaynaklar külhanın dehlizinde elbisesine ispirto dökerek kibritle tutuşturduğunu, vücudu yanmaya başladığında dayanamayarak bağırmaya başladığını yazar.

II. Abdülhamid olayla yakından ilgilenmiş, araştırılması için Mabeynci Ragıp Paşa'yı görevlendirmişti. Yapılan sorgular sonrasında kalfa gözyaşları içinde meseleyi anlatacak, aşkı ile dini arasında kalan cariyenin canına kıydığı ortaya çıkacaktı.

ÜÇ KERE EVLENDİ, ÜÇÜ DE CARİYE İDİ: HACI ARİF BEY

Haremdeki cariyelerin zaman zaman kendilerine ders veren müzik hocalarına aşık olduğu da görülmüştür. Dersler sırasında gözetmen olarak kalfaların bulunmasına rağmen bu aşkların yaşanmasına engel olunamamıştır. Aziz Efendi haremin müzik hocalarından biriydi. Bir gün ders vermek üzere hanım sultana ait bir cariye getirilmişti. Çok yetenekli olan cariyeye Aziz Efendi bir gün başını kaldırmış ve onu hayranlıkla izlemişti. Zamanla birbirine aşık olmuşlar, ancak sevdalarının duyulması ile dersler kesilmiş ve aşklarını kalplerine gömmüşlerdi. Ancak evlilikle sonuçlananlar da vardı.

Büyük bestekarlarımızdan Mehmed Arif Bey 1831 yılında Eyüpsultan'da dünyaya gelmişti. Babası Eyüp Şer'i Mahkemesi Reisi Ebu Bekir Efendi'dir. Küçük yaşta sesinin güzelliği ve yeteneği ile dikkati çekmiş, ilk musiki eğitimini Eyyubi Mehmed Bey ile Zekai Bey'den almıştı. Hacı Arif Bey saray tarafından da fark ediliyordu. Muzıka-yı Hümayun'a atandığında 30 fasıl öğrenmiş, günümüzün tabiri ile "meşk" etmişti.

Kendisini bir tesadüf eseri dinleyen Abdülmecid, mabeynci olarak hareme alacak ve cariyelere müzik eğitimi için görevlendirecekti.

Fevkalade musiki kabiliyeti, mükemmel hafızası, ince zevki ile harem kadınları arasında dikkatleri çekecek, ilk aşkı 15 yaşındaki cariye Çeşm-i Dilber olacaktı. Bu sıralarda Kürdili Hicazkâr makamını buluyor ve Çeşm-i Dilber için "Geçdi zahm'i tir'i hicrin dil'i na-şadıma" şarkısını besteliyordu. Bu sevda karşılıksız kalmamış, dedikoduları duyan padişah onu Çeşm-i Dilber ile evlendirip 60 altın maaşla saraydan çıkarmıştı. Ancak bu evlilik iki yıl sonra son bulacaktı. Cemil ve Nebiye isimli iki çocuğunu

evinde bırakan Çeşm-i Dilber bir başkasını tercih edecek ve ailesini terk edecekti. Hacı Arif Bey de kederini "Niçin terk eyleyip gittin a zalim" isimli bestesiyle dile getirecekti.

Hacı Arif Bey ikinci kez saraya çağırıldığında 30 yaşındadır. Yeniden eski görevi olan mabeynciliğe getirilmiş, ilave olarak cariyelere musiki eğitimine de devam etmişti. Ancak haremde yeniden dedikodular başlıyordu. Bestekar, gönlünü Züli Nigar isimli cariyeye kaptırmıştı. Dedikoduların Padişah Abdülmecid'e ulaşması uzun sürmeyecek, evlendirmelerini irade edecekti. Hacı Arif'in bu evliliğinden Rabia adını verdiği ikinci kızı dünyaya geliyordu. Ancak Zülf-i Nigar yakalandığı verem hastalığından kurtulamayarak vefat edecek, "Olmaz ilaç sine-i sad pareme" de bu günlerde bestelenecekti.

ABDÜLHAMİD DÖNEMİNDE ÜÇÜNCÜ EVLİLİK

Hacı Arif Bey'in ikinci eşinin vefatından bir süre sonra Abdülmecid vefat etmiş, Osmanlı tahtına Abdülaziz çıkmıştı. Bestekarın musiki bilgisine hayran olan padişah onu yeniden saraya alır ve fasıl heyetine baş okuyucu tayin eder. Ek vazifesi de iki sabıkası olmasına rağmen cariyelere musiki hocahğı yapmaktı. Üçüncü kez aynı görevi üstlenmiş, üçüncü kez yine bir cariyeye aşık olmuştu. Bu kez gönlünde yer bulan isim Valide Sultan'ın dairesinde bulunan Nigarnik'ti. Tarih tekerrürden ibaretti; yine dedikodular alevlenir, padişah ve Valide Sultan'ın girişimi ile Hacı Arif Bey cariyeyle evlendirilir (1870). Bestekar Taşlık'taki konağını bırakır, Zincirlikuyu'daki çiftliğine çekilir. Hayriye adını verdiği üçüncü kızı da bu evlilikten dünyaya gelecekti.

Hacı Arif Bey'in ünü yalnız Osmanlı Devleti içinde değil, ülke sınırları içine de yayılmıştı. Besteleri dilden düşmüyor, birçok bestekar sesini taklit ediyordu. Şöhret bestekarı şımartmıştı. Her istediğinin yapılması onu hanedan üyelerine kapris yapmaya kadar götürecekti. Sonunda padişah bir önlem alması gerektiğine karar verecek ve Hacı Arif Bey'i 40 altın maaşla saraydan çıkaracaktı (1871). Bu dönemde Şura-yı Devlet Katipliği, Beykoz Maliye Müdürlüğü üstlendiği görevler arasındadır. Ancak padişahın sevgili bestekarını saraydan çıkardıktan sonra da kolladığı, ara sıra Mızıka'ı Hümayun'a gelerek ders vermesine ses çıkartmadığı belirtilir.

Hacı Arif Bey 45 yaşına gelmişti. Osmanlı tahtında II. Abdülhamid vardı. Bestelerinin ihsanlarla mükafatlandırılması bu dönemde pek olmayacaktı. Kolağası rütbesi ile Mızıka'ı Hümayun'un Türk Musikisi bölümüne hoca olarak atanmış, ancak bu görevden Hacı Arif Bey pek hoşlanmamıştı. Eski mevkiine göre düşük bir rütbeydi ve duygularını açıkça dile getirmeye başlamıştı. Bir yandan da çiftliğinde çalışıyor, ineklerinin sütünü satıyordu. Bestekarın bu yaşam tarzı İran Büyükelçisi Muhsin Han'ın kulağına kadar gidecekti. Yaptığı teklifi Yılmaz Öztuna şöyle iletiyor:

"Muhsin Han 1873-1891 yılları arasında İran'ın İstanbul Büyükelçiliği görevini 18 yıl sürdürmüştü. Türk musikisini çok seviyordu. Büyük bestekara pek kıymetli elmaslı bir tütün tabakası hediye etmişti. Bir gün Abdülhamid ile görüşürken, İran'ın Türk İmparatoru Nasıreddin Şah'ın Arif Bey'i sarayına davet ettiğini, izin verirse bestekarın bu daveti kabul edeceğini söyledi. Sultan Hamid, Arif Bey gibi dünya çapında bir bestekarı kaçırmanın tarihi mesuliyetini idrak edecek zekada idi. Onun yerini dolduracak kimse olmadığından, namma Şahtan özür dilemesini söyledi ve derhal büyük bestekarı saraya davet etti."

Saraya yeniden dönen Hacı Arif bey ise kaprislerine devam etmektedir. Padişahın yeni şarkısını dinlemek isteğini "Hasta-

yım" diye geri çevirebilmektedir. Sabrı taşan padişahın bestekarı Mızıka'ı Hümayun'un bir odasına 50 gün hapsettiği yazılır. Hürriyetine çok düşkün olan Arif Bey de hapis günlerinde Nihavend makamındaki "Ahteri düşkün gurib-u a'şık-i avareyim" bestesini yapar. Padişaha okunması için Ri'fat Bey'e rica etmiş, şarkıyı dinleyen padişah hapis cezasına son vermişti.

Bir gecede sekiz şarkı bestelediği ve aynı güfteye yedi ayrı beste yaptığı bilinen Hacı Arif Bey 28.6.1885 günü Mızıka'ı Hümayundaki odasında vefat etti ve Beşiktaş'taki Yahya Efendi Dergâhı'na gömüldü.

ESİR PAZARINDA İKİ KEZ SATILAN CARİYE TANBURİ CEMİL BEY'İN ANNESİ

Tanburi Cemil Bey'in babası Tevfik Bey, Silistre valisi Mehmet Paşanın ihtimamla büyüttüğü evlatlığı ve Sadrazam Hüsrev Paşa'nın ölümüne dek kethüdalığını yapan Mustafa Reşit Bey iki oğlundan biridir. 1836 yılında İstanbul'da dünyaya gelmişti. Tahsiline büyük ihtimam gösterilen Tevfik Bey, Arapça, Farsça, Fransızca, İngilizce, Almanca ve İtalyanca biliyordu.

İstanbul'daki mülkiye memurluğunun ardından Rumeli'de önemli devlet kademelerinde de görev yapmış, İşkodra'daki vali muavinliğinden sonra Tahran'a sefir olarak gönderilmişti.

Tevfik Bey'in bir cariye ile evlenmesi hayli ilginç olayların yaşandığı bir izdivaçtır. Küçük cariye İstanbul'a getirildiğinde 12 yaşında kara kuru, zayıf bir Çerkez kızıydı. Yedi sekiz yaşlarındaki bu çelimsiz kız Sadaret Kethüdası Mustafa Reşit Efendi'nin (Tamburi Cemil Bey'in dedesi) konağına satılacaktı. Bir gün ağır su kovalarını merdivenlerden yukarı çıkarma-

ya çalışırken Mustafa Reşit Efendi onun zorlandığını görür ve kalfalardan birine şöyle seslenir:

"Bu biçare zayıf yavrucağa bu ağır işleri niçin gördürürsünüz? Bu hanede yukarı katlara su taşıyacak daha münasip kimse kalmadı mı?"

Mustafa Reşit Efendi'nin bu sözleri evin hanımına iletilmişti. Kendisinden genç olan eşini kıskanan hanımefendi bu ilgiyi farklı yorumlar ve küçük cariye ertesi günü yeniden esir pazarına gönderilir.

Küçük cariye esir pazarında ikinci kez satışa sunulur. Bu kez saraya satılır ve II. Mahmud'un kızlarından Adile Sultan'ın hizmetine verilir. Küçük cariye Zihniyar adını alır ve Adile Sultan'ın kızı Hayriye Hanım'a dadı olur.

Yıllar sonra çırağ olma yaşı geldiğinde görücüler de gelmeye başlar. Bunlardan birisi eski hanımıdır ve oğlu Tevfik Bey için methini işittiği bu kızı kahyanın evinde görmeye gelmiştir. Zihniyar'ın şaşkınlığına da bir anlam veremeyen kahya kadın daha sonra durumu Zihniyar'dan öğrenir, tekrar istemeye geldiğinde Mustafa Reşit Bey'in hanımına durumu anlatır.

Zihniyar Hanım'ın bu macerasını yıllar sonra torunu Mesut Cemil şu sözlerle anlatacaktı[7]:

"Doğrusu o eve tekrar gireceğim diye korkmuştum. Ama ne de olsa gelin olarak gitmek başka."

Adile Sultan Zihniyar'a çeyiz olarak Taşkasap'ta bir ev yaptırmıştı. Ayrıca emrine halayıklar da veriyor, Zihniyar Hanım Reşat Bey, Beyhan Hanım, Ahmet bey ve Cemil Bey'i bu evde dünyaya getiriyordu.

Musiki dünyasının kilometre taşlarından biri olan Tanburi Cemil Bey'i dünyaya getirdiğinde yıl 1871'di. Musikideki ilk sesleri ise İstanbul Molla Gürani'deki amcasının evinden duyul-

[7] Mesut Cemil, *Tanburi Cemil Bey'in Hayatı*, Sakarya Basımevi,1947.

maya başlayacaktı. Çünkü Zihniyar Hanım eşini oğlunun doğumundan üç yıl sonra kaybetmiş, Tanburi Cemil Bey ilk tahsilini annesi Zihniyar Hanım'ın yanında hafta sonlarında olmak kaydı ile amcası Refik Bey'in himayesi altında yapmıştı.

İlk müzik aletini de kendi yapacaktı. Raflardaki bardakları sıraya diziyor, sağ elinde maşrapa ile bardaklara su verdikçe, sol elindeki değnek ile tempo tutuyor ve gelen sesleri dinliyordu. Kimi zaman bir bardaktan diğerine su aktararak sesin daha uygun çıkmasını sağlıyordu.

Tanburi Cemil Bey, evlenme yaşı geldiğinde Ziyniyar Hanım önceden seçtiği Defter-i Hakani müdürlerinden Nazif Bey ve Eflaknur Hanım'ın kızları Şerife Saide Hanım'ı istemeye gidecekti. Cemil Bey yüzünü hiç görmediği ve kendisine hayat arkadaşı olarak seçilen kızı görmesini ablası Beyhan Hanım'dan istemişti. Ablasının kusursuz buluşu üzerine Taşkasap'taki evlerinde kararını vermiş ve nikah kıyılmıştı. Çift, Cağaloğlu Şeref Sokağı'nda yeni bir eve taşınacaktı. İlginçtir, Şerife Saide Hanım'ın annesi Eflaknur Hanım da Adile Sultan Çerkez cariyelerindendi ve saray orkestrasında trombon çalardı.

Sacide Hanım 1902 yılının bir kış gününde Mesut Cemil'i dünyaya getirmişti. Büyük güçlükler içinde gerçekleşen doğum sonrasında yatağında bitap düşen eşinin yanına gelen Tanburi Cemil'in ilk sözü şu olmuştu:

"Saide, sana biraz tanbur çalayım mı?"

Tanburi Cemil de Ziyniyar Hanım da Cumhuriyeti görememişti. Yaşasaydı oğlunun büyük bir sanatçı olduğunu görecek, Atatürk'ün sevdiği sanatçılar arasında yer alınasının gururunu da yaşayacaktı.

GELENEKLERİNİ UNUTMAYAN ÇERKEZ: SABURE HANIM

Çocukluğuna ait tek hatırladığı şey, bir adamın kucağında yaptığı uzun at yolculuğu idi. II. Mahmud'un Osmanlı tahtında oturduğu bu dönemlerde Kafkasya'dan yola çıkarılmış, Batum ve Tiflis arasındaki dağlardan Karadeniz'e indirilerek esircilere satılmıştı. İstanbul'a getirilip ikinci kez başka bir esirciye satılacaktı. Geldiği bu ilk evde uzun süre kalmamış, eski bir sadrazamın kız kardeşi tarafından satın alınmıştı. Ancak bu satışla kaderinde bir değişiklik olmayacak, yetiştirdiği kızları konaklara satarak geçimini sağladığından onu da vezir Hacı Kamili Paşa'ya satacaktı. Kafkasyalı Çerkez kızının adı artık Cezm-i Nur idi.

Hacı Kamili Paşa'nın haremine dahil ettiği Cezm-i Nur güzelliği ile ön plana çıkmış ve evin hanımını oldukça rahatsız etmişti. Görevi nedeni ile çoğu zaman Anadolu'ya giden Hacı Kamili Paşa'nın bu görevlerinden birinde Cezm-i Nur'u azat edecek ve divan katiplerinden Mehmet Sabit Bey ile nikahlayacaktı.

Yıllar sonra "Allah bana saadeti iki yıl nasip etti" diyen Cezm-i Nur'un yaşamı ile birlikte ismi de değişmiş, Sabure adını almıştı. Hacı Kamili Paşa'nın katipliğinden ayrılan Mehmet Sabit Bey eşi ile Bursa'ya geliyor ve Tuz pazarı semtinde aldığı konağa yerleşiyordu. Oğlu Ahmet Nafiz burada dünyaya gelecekti.

Mehmet Sabit Bey'in görev dolayısı ile sık sık şehir dışına çıktığına eşine yazdığı mektuplarda tembihlerin bol olduğu görülür. Hicri 1255 tarihini taşıyan mektubunda Mehmet Sabit Bey hasretinin yanında hareketlerine dikkat etmesini de yazar:

"İffetlü azametlü hakikatlü ehli beytim sultanım Sabure Hanım Hazretlerine selamlar olunup ve hatr-ı şeriflerisual olundukça minkayı muhibbaneniz budur ki, eğer taraf-ı ahvalimizden sual olunursa hamdullahi Taala tarih-i mektuba değin vücudu-

muz afiyette olup hemen sizlerin hasret-i fukur ve hayalinizden başka bir noksanımız yoktur. Hemen Hakk-ı Taala Hazretleri didar-ı dünya ile mülakatlar nasip ve müyesser eylese. İşte fimaat benim sultanım göreyim akilâne eyleyip olur olmaz mahallere gitmeyesiz ve birbiriniz ile bir vücut gibi olup güzelce hüsnü imtizaç eyleyesiz ehlim sultanım."

Edebiyat dünyamızın önemli isimlerinden Nahid Sırrı Örik, Sabure Hanım'ın üçüncü kuşaktan torunudur. Nahid Sırrı Örik, mektubun üçüncü cümlesi için Sabure Hanım'ın bir hatasını işaret edip ciddiyet emretmekte der ve açıklamasını şu şekilde sürdürür[8].

"İşlenmiş suçun mahiyetine dair insanı düşünceye sevk etmiyor değil. Bu hata, ancak akşam ezanı okunurken eve dönebilmiş olmak gibi bir kabahat olsa gerekti. Yoksa Sabit Bey Sabure hanımın bir kokteyl salonuna devamını öğrenmiş değil. Fakat beni asıl düşündüren nokta cümledeki birbirinizle bir vücut gibi olup hüsnü imtizaç eyleyesiz sözleri. Demek ki Sabura hanımın yanında o zaman benim bilmediğim ve kendisinin bahsetmemiş bulunduğu bir kaynana veya görümce mevcuttu."

Sabit Bey mektubunun sonunda Salih Ağa cariyesi Naima Hanım'a da selam yollamıştı. Ancak ölümünden sonra Salih Ağa Sabure Hanım'ın kocası olacaktı.

Salih Ağa, Sabure Hanım'ın oğlu Ahmet Nafiz'e vasi tayin edilmişti. Bir süre sonra araya aracılar koyuyor ve Sabure Hanım'a evlenme teklif ediyordu. Uzun süre evlenmekte direnen Sabure Hanım kabul etmek zorunda kalmış ancak Tuz Pazarı'ndaki konağını tek etmeyeceğini de belirtmiş, Salih Ağa'nın kendi konağına yerleşmesini şart koşmuştu. Teklifi kabul eden Hacı Salih Ağa odalığı Naime Hanım'ı da yanına alarak konağa yerleşiyordu.

Varlığına ilk önce önem vermediği hatta zifaf gecesinin ertesi günü onu esir pazarına yollayacağından emin olan Sabure

8 Nahid Sırrı Örik, *Eski Zaman Kadınları Arasında*, Oğlak Yayınları, 1995.

Hanım'ın düşündükleri farklı boyutta gelişecekti. Nahid Sırrı Örik "Velhasıl bir balayı geçirmemişler" dediği olayı da şöyle nakleder:

"Hacı Salih Ağa odahğı esir pazarına yollamayı vicdanına yakıştırmayacak, tahmin ettiği teşebbüsleri evvelinden önlemeyi münasip bulmuş. Odalığı yeniden gerdeğe girdiği günün ertesi günü, azat ve nikah ederek büyük ninemin ortağı yapmış. Sabure Hanım da bunu öğrenince keder ve ıstırabından olmasa da gazabından düşün bayılmış ve yeni kocasına aylarca küskün kalmış."

Naime Hanım Sabure Hanım'ın ortağı olmakla kalmamış, evin bütün idaresini de ele geçirmişti. Zamanla Ahmet Nafiz Bey "teyze" diye hitap ettiği Naime Hanım'a daha yakın olacak ve evin içinde sırlarını paylaştığı tek kişi olacaktı. Onun Hasibe Hanım'la evlenmesinde de başrolü oynamıştı.

Ahmet Nafiz Bey'in bu evliliğinden iki oğlu dünyaya gelecekti. İlki küçük yaşta ölmüş, ikinci oğluna da babasının ismi konulmuştu. İhtimaldir ki Sabure Hanım torununa her seslendiğinde kendisine büyük bir sevgi duyan kocası Mehmet Sabit Bey'i hatırlamıştı. Bu arada Naime Hanım ve gelin Hasibe Hanım konak içinde fikir birliği içinde olacaklar ve Sabure Hanım'a karşı bir cephe oluşturacaklardı.

Parmaklarını kullanarak yemek yemekte ısrar eden Sabure Hanım artık misafirlerin yanına da çıkarılmamaktadır. Ancak Nahid Sırrı Örik çocukluğunda Sabure Hanım'ın yemek yiyişindeki zarafete de değinir:

"Ölümüne kadar yemek yediği sırada çatal bıçak kullanmamakta sabit kalacaktı. Parmaklarıyla yiyişi de hakiki bir zarafet arz ederdi. İnce parmaklarının ancak uçları kirlenir, üzerine lokma düşürmesi, yahut örtüye yağ dökmesi hiç ama hiç vaki olmazdı."

İkdam Gazetesi'nin sürekli okuyucularından olan Sabure Hanım 1912 yılında vefat etti.

AVRAT PAZARI'NDAN ALINMIŞTI

Mustafa Akif Bey ile Mukadder Refiar Hanımın hayatlarının gün ışığına çıkması bir savaş hatıratının kitaplaştırılmasıyla gerçekleşmiştir. 31.7.1914 - 9.1.1916 tarihleri arasında tek oğulları Hüseyin Atıf Beşe'nın (1925-1963) cephede yaşadıkları ise savaşın bilinmeyen yönlerine de ayrıca ışık tutar. Bu anlamda fikri ortaya atan torunu Nejat Beşe ve yazılmasında büyük emeği geçen kızı Güliz Beşe Erginsoy'a minnettarız.

Kafkasya'dan kaçırılıp İstanbul'a getirildiğinde 8 yaşındaydı. Avrat Pazarı'nda satışa sunulmuş, Ahmet Zühtü Paşa tarafından satın alınmıştı. Kızıltoprak'taki konakta yeni bir yaşama yeni bir isimle başlayacaktı: Mukadder Refiar...

Onu satın alan Ahmet Zühtü Paşa devletin çeşitli kademelerinde görev yapmış etkin bir isimdi. Maliye Nezareti Müsteşarlığı, Maliye Nazırlığı, Saruhan Mutasarrıflığı yapan Ahmet Zühtü Paşa'nın ailesine yeni katılan Mukadder bir yandan Türk geleneklerini öğreniyor, bir yandan da evin küçük kızın oyun arkadaşlığını yapıyordu.

Ancak büyüyüp serpildiğinde Paşa'nın haremine girecekti.

Zühtü Paşa ile Mukadder Refiar'ın çocukları olmamış, Paşa bu nedenle cariyesini hareminden çıkararak Darphane'de çalışan Mustafa Akif Bey ile nikahlamıştı. Mukadder Refiar Hanım için Kızıltoprak'taki yaşam bitmiş, Zühtü Paşa da artık bayramlarda ziyaret edilerek eli öpülen bir büyük olarak kalmıştı. İlginçtir, hareminden çocuğu olmuyor diye çıkardığı Mukadder Refiar'ın bir oğlu dünyaya gelecek, el öpmeye gidenler arasına küçük Hüseyin Atıf da katılacaktı. Refiar Hanım, yıllar sonra bu ziyaretlerin saygıdan yapıldığını anlatıyordu.

Zühtü Paşa'nın Mustafa Akif Bey'i nereden tanıdığı yolunda bir bilgiye sahip değiliz. Ancak kısır diye hareminden çıkardığı

ve bir başkası ile evlendirdiği kadının daha sonra çocuk sahibi olduğunda neler düşündüğü de ayrıca merak konusudur.

En yakın arkadaşlarından biri de kendi gibi Kafkasya'dan kaçırılıp getirilen Niyazi Gülen'in annesiydi. Ayrı yerlere satılmışlardı ama yıllar sonra birbirini bulacak ve hayat boyu sıkı bir dostluk kuracaklardı. Bu yakın arkadaşının bebeğine süt vererek "süt anne"si olmuş, çocuklar da bu dostluklarını "süt kardeş" olarak devam ettirmişlerdi.

Mukadder Refiar Hanım'ın, Osmanlı donanmasına alınacak gemiler için açılan kampanyaya katkıda bulunması yaşamındaki küçük ama önemli bir ayrıntıdır. Donanma Cemiyeti kurulmuş, Sultan Reşat ve Sultan Osman drednotlarının alımı için bir kampanya açılmıştı. Mustafa Akif Efendi ve Mukadder Refiar Hanım bu anlamlı kampanyaya alyanslarını bağışlayarak katılmış ve padişahı tarafından "Drednot Madalyası" ile ödüllendirilmişlerdi.

Mustafa Akif Efendi, Darphane'deki görevinden emekli olduğunda eşi ile birlikte Anadolukavağı'nda bir ev alırlar ve yaşamlarını vefatlarına kadar burada sürdürürler. Oğulları Hüseyin Akif Bey (Beşe), 1. Dünya Savaşı'ndan Çanakkale'ye kadar bir çok cephede savaşan ve Cumhuriyetin kurulmasına tanıklık eden bir asker olacaktı. Faaliyetlerini arasında İngilizlerin işgali altındaki silah depolarından Ankara'ya silah ve cephane kaçırılmasına yardım etmek de vardı. Cephelerden onlara kart yollaması ve tuttuğu günlüklerde her zaman onlara duyduğu hasreti belirtmesi yaşamlarındaki saygı ve sevgi dolu ayrıntılardır:

"31 Haziran 1917: Yolculuk devam edip Tuzla'ya geldik. Daha buraya gelmeden bir istasyon evvel, ben Başkumandanlık karargâhı olan vagona girdim. Bu sayede karantinadan kurtulup Haydarpaşa'ya muvasalat ettik. Oradan bir sandalla köprüye, oradan da vapura binip Kavak'a geldim. Eve gelip peder ve validemle görüştüm. Tabii hepsinde bir sevinç var."

"26.12.1917: Otuzuncu gün. Dün gece Halep İstasyonu'nda meydende ayazdan uyku yok. Sabaha kadar elli kuruşa iki buçuk

okkasını alabildiğimiz kömürün başında oturduk. Sabah hava dumanlı, soğuk var. Tren de olduğundan ales sabah hareket ettik. Burada da mazha ısınmak için on kuruşa bir çay, karın doyurmak için kıyyesi altmış kuruşa ekmek aldık ve yedik. Bura hediyesi olarak pedere ve valideye bir okku kahve ile iki buçuk okka limon aldım."

"31.12.1917: Otuz beşinci gün. Hava sisli, hem de soğuk. Her tarafta kar var. Geceyi sandık üzerinde beklemekle geçirdik. Sabahı ettik. Konya'ya doğru hareket ediyoruz. Çumra İstasyonu'nda bizim sabık yazıcı Cevdet'i gördüm. Şimdi vekil olmuş burada. Biz hâlâ cephelerde. Zevalde Konya'ya geldik. Bir saat sonra hareket ettik. Akşama kadar karlı ovalarda üşüyerek yük vagonuna kadar seyahat ettik. Gece de uykusuz olarak devam etti. Rahatsızlığın ve yorgunluğun mertebe-i nihaiyesini (en son derecesini) çekiyoruz. Bu da ancak peder ve valideyi görmek için çekilebilir.

1.1.1918 günü İstanbul'a gelen Hüseyin Atıf Bey, anne ve babasına kavuştuğu güne de bir not düşmüştü:

"2.1.1918: Otuz sekizinci gün. Hava açık. Sabahleyin Fevzi ile beraber köprüye doğru yollandık. Ben gece baki kalan eşyaları bir araba tutup yüklettim. Yusufpaşa'ya, Hikmet Bey'in evine götürdüm. Oradan da köprüye gelip Sarıyer'e kadar giden 12.30 postasına bindim. Sarıyer'e çıktım. Oradan sandal ile Kavak'a geçtim. Eve girdim. Peder ve validem fevka'l-had (haddin üstünde) sevinçli oldukları gibi ben de otuz sekiz gündür yollarda çektiğim bütün mihen ü meşakkı (zahmet ve eziyeti) unuttum."

Hüseyin Atıf Bey savaş bittikten sonra Anadolu Kavağı'na dönmüş ve Şahver Hanımla evlenmişti. Maliye Bakanlığı'ndan 1950 yılında emekli olduğunda Büyükada'ya yerleşir, 1963 yılında da vefat eder. Babası Mehmet Akif'ten aldığı terbiyeyi, gözettiği değerleri ve vatan sevgisini oğlu Nejat Beşe'ye öğreterek bu dünyadan ayrılır.

PADİŞAHA EVET DEMEZSE

II. Abdülhamid'in harreminde yaşanan bir başka olay, padişahın cariyelerine aşırı serbestlik vermesinin yanı sıra zorla hareme bir cariyeyi kabul etmediğinin bir örneğidir.

Hareme alındıktan sonra eğitimi 5 yıl sürmüştü. Padişahın büyük iltifat gösterdiği cariye tüm ısrarlarına rağmen haremine dahil olmamıştı. Onun güzelliğini anlatanlardan biri de Ayşe Osmanoğlu'dur. Bir bayram tebriği sırasında cariyenin zarafetine de değinir:

"Herkes tebrik merasimi için hazırlık yapıyordu. Ela gözlü kız, baş döndürücü bir elbise, hakikaten şahane bir tuvalet giymişti. O gün o kadar güzeldi ki, masallardaki prenseslere benziyordu. Yaşı biraz büyüdüğü için güzelliği eskisine nispeten artmış, daha olgunlaşmıştı. Huzura çıkarılma sırası geldiğinde ipek elbisesinin eteğini zarafetle tutarak yürüdü ve babamın dairesine girdi."

Diyordu ki:

"Efendimiz, ömrüm oldukça size canımı feda etmeye hazırım. Yanınızdan ayrılmam. Fakat bütün dünyayı bana bağışlasanız da, asla hareminiz olmam. Çünkü kocam olacak erkeğin yalnız ve yalnız bir karısı, yani tamamen bana ait olmasını isterim. Aksi halde kimse ile evlenmem."

Sultan Hamid, kendisini kabul etmeyen bu cariyeye önce bir konak satın aldı, ardından onu 45 yaşında dindarlığı ile tanınan biri ile nikahladı. Cariye bu evliliğe hiç itiraz etmemiş, düğün sonrası kendisine tahsis edilen konağına gönderilmişti.

Ancak padişahın intikamı bu dakikadan itibaren başlayacaktı. Gelinin duvağını açtıktan sonra namaz kılan damat, gerdeğe gireceği dakika saraydan telaşla gelen bir yaver tarafından huzura çağırılmıştı. Derhal ve hiç vakit kaybetmeden...

Damat saraya getirilmiş, Mabeyn dairesine alınmıştı. Sabaha

kadar burada bekletilen damat, evine gönderilmişti. Ancak bu çağırılma bir geceye mahsus değildi. Oyunu üst üste beş gece tekrar etmişti. Damat gece saraya getiriliyor, sabaha kadar bekletildikten sonra evine gönderiliyordu. Oyunun neden oynandığını herkes biliyordu . Sonrasında iki çocuğu dünyaya gelen çok sevdiği cariyesini kızı gibi görecek ve mutluluğu için her şeyi yapacaktı.

ABDÜLMECİD İLLE DE PERESTU DEMİŞTİ

I. Abdülhamid'in kızı Esma Sultan, şıklığı ve eğlenceleri ile İstanbul'un her zaman konuştuğu sultanlar arasındadır. Muhteşem sarayında debdebe içinde geçirdiği günler belki de onun yalnızlığına ilaç olmamıştı. Bu nedenle en büyük isteği anneliği manevi evlat edinerek gidermeye çalışmıştı. Çerkez Ubuh sülalesinin küçük kızlarından birini evlat edinmiş ve narinliğinden dolayı ona Perestu (Farsça'da kırlangıç anlamındadır) adını vermişti.

Abdülmecid, şehzadeliği döneminde halası Esma Sultanı sık sık ziyaret ederdi. Padişah olduğunda da bu ziyaretlerini aksatmamış, harem bahçesinde gezinirken 14 yaşına gelen Perestu'yu görmüştü. Sonrasında Esma Sultan'a bundan bahseder, ancak tecrübeli hala kim olduğunu anlamasına rağmen bütün cariyeleri huzura getirtir. Birini beğenir de Perestu'yu almaktan vazgeçer amacı ile yapılan bu sunuş, Abdülmecid'i tatmin etmemiş ve üzgün tavrını sürdürmüştü. Esma Sultan Hazinedar Usta'ya: "Perestu, aslanıma bir kahve getirsin" der.

Abdülmecid kahvesini içmiş, ardından da kahve sunan bu peri kızını halasından ister. Ancak Esma Sultan bu teklifi: "Oğlum!

Bu kız benim evladımdır. Onu düğün dernek yaparak evlendirip büyük bir kimseye vermek için bir yaşından beri baktım. Mürüvvetini görmek isterim. Ben ahitliyim" diyerek reddeder. Padişah ise direnir:

"Halacığnn. Benden büyük kime vereceksin. İstediğin gibi düğün dernekle ben alırım. Ne arzu edersen yapmaya hazırım."

Esma Sultan evliliği onayladı. II. Abdülhamid'in kızı Ayşe Osmanoğlu anılarında bu görkemli düğüne de yer vermişti:

"Bir hafta sonra nikah kıyılmış, Esma Sultanın gümüş kaplamalı arabasına inci işlemeli kırmızı elbisesi ve tacı duvağı ile bindirilip saraya getirilmiş. O zaman Abdülmecid Han Topkapı Sarayı'nda imiş ve muhteşem üniforması ile gelini Harem dairesinin kapısında karşılamış. Dedemin ve gelinin geçtiği yollara altın paralar serpilmiş. Akşama kadar ince saz çalınmış. Şerbetlerden sonra ziyafet verilmiş. Sarayda fevkalade bir düğün olmuş. Esma Sultan ise gelin ve güveyin alınlarından öpüp dualar ederek evine dönmüş."

Esma Sultan'ın yetiştirdiği Perestu'yu Abdülmecid'e vermemek için direnmesinin belki de bir nedeni padişahın çok kadını olmasıydı. Çünkü Perestu da dahil olmak üzere Abdülmecid'in harreminde 25 kadını vardı. Ancak Perestu II. Abdülhamid'e padişah tarafından manevi anne seçilir ve tahta da çıkmasıyla Valide Sultan olur.

CARİYEYİ REDDEDEN SADRAZAM TEVFİK PAŞA

Ahmet Tevfik Paşa Osmanlı Devleti'nin son sadrazamı olarak bilinir. 11.2.1843'te İstanbul'da doğan Tevfik Paşa'nın babası Süvari Feriki İsmail Hakkı Paşa idi. İlk eğitiminden sonra baba mesleğini seçmiş, üsteğmenliğe kadar yükselmişti.

Terfi beklediği günlerde arkadaşlarının kendisine yaptığı bir şakayı hazmedemeyip istifa eder ve Bab-ı Ali'de tercüman olarak göreve başlar (1865). İyi derece Fransızca bilmesi yurtdışı temsilciliklerinde de görev yapmasını sağlar. Roma, Viyana ve Berlin bu şehirlerden bazılarıdır.

Tevfik Paşa 1879 yılında Atina'ya maslahatgüzar olarak atanmıştı. Dönem iyi derece Fransızca ve Almanca bilen İsviçreli kızların Avrupa sosyetesinde mürebbiye olarak tercih edildiği yıllardır. İsviçre'nin Wolfisburg kentinde doğan Elisabeth Tschumi de bu nedenle Atina'ya gelmiş ve bir diplomat ailenin yanında işe başlamıştı.

Tevfik Paşa arkadaşının evinde gördüğü Elisabeth'e aşık olur ve evlenmeye karar verir. Atina'da gerçekleşen evlilik sonrası Elisabeth, Afife ismini alır.

Oğulları İsmail Hakkı (1881) ve Ali Nuri (1883) Atina'da bulundukları yıllarda dünyaya gelir. Ardından Fatma Zehra[9], Naile ve Gülşinas ismini verdikleri 3 kız çocukları daha olur.

Tevfik Paşanın Atina'dan sonraki görev yeri Berlin Büyükelçiliği olmuş, 10 yıl süren bu görevi sonunda 400 altın maaşla Hariciye Nazırlığı'na tayin edilmişti. Ailenin yeni evleri Ayaspaşa'daki

[9] Fatma Zehra Hanım, 1904 yılında Mazlum Hamid Moran ile evlendi. Bu evlilikten Memduh, Naili ve Hatice Nazlı isimli üç çocuğu dünyaya geldi. Hatice Nazlı, 1950-60 arası DP milletvekilliği yapan Nazlı Tlabar'dır.

Hariciye Nazırı konağı idi.[10] İstanbul'a dönüş Tevfik Paşa kadar Berlin sosyetesine alışamayan Afife Hanım'ı de sevindirmişti.

Sadrazam bu görevi sırasında padişahın büyük itimadını kazanmıştı. Kendisini ödüllendirmek isteyen II. Abdülhamid oldukça farklı bir hediye göndermiş, ancak Tevfik Paşa tarafından ikinci kez reddedilmişti.

Tevfik Paşa padişahın kendisine verdiği maddi bir ödülü reddetmişti. Teselya Harbi kazanıldığında II. Abdülhamid Gazi unvanını alıyor, zaferi paylaşmak isteyen padişah vezir ve kumandanlarına para ödülü dağıtıyordu. Tevfik Paşa'ya da bu amaçla 40.000 altın göndermişti. Devletten maaş aldığını belirten Paşa, altınları iade etmişti. Padişah ise Tevfik Paşaya hediye vermeye kararlıydı. Bu kez hediye sarayda yetiştirilen bir cariyeydi ve çeyizi ile birlikte Paşa'nın evine gönderilir. Torunu Şefik Akday, konağın bahçesinde yaşananları ve büyükbabasının tavrını şöyle nakleder[11]:

"Mabeycinin getirdiği saraylı hanım, iki fayton dolusu çeyizi de beraber getirmişti. Ancak büyükbabam konakta bulunmadığından faytonlar saatlerce bahçede beklemeye mecbur kalırlar. Konaktaki koşuşmalardan kendisinin arabalara yaklaşmasına engel oluşlarından babaannem bir şeylerin döndüğünü fark ederek telaşa düşer. Büyükbabam konağa dönüp de durumu öğrenince tekrar arabasına atlar ve soluğu sarayda alır. Padişaha başka kadınla evlenmemeye yeminli olduğunu anlatınca, çok mutekit bir insan olan padişah da yeminli isen iş değişir diyerek yarım gün bahçede faytonda beklemiş olan saraylı hanımı geri çağırtır."

Tevfik Paşanın sadrazamlık görevi 1.11.1922 tarihinde saltanatın kaldırılmasına kadar sürmüştü. Ayaspaşa'daki konağın 1911

[10] Bugünkü Park Otel'in bulunduğu yerde idi. II. Abdülhamid tarafından tapusu Tevfik Paşa'ya verilen konağın 1911 yılında çıkan bir yangında büyük bir kısmı yandı.

[11] Şefik Okday, *Büyükbabam Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, Ata Ofset, İstanbul.

yılında yanmasının ardından, 1929 yılında yapılan düzenlemelerle kiraya verildi. Rumelihisarı'nda yeni bir köşk kiralanmış, ancak "Ben güllerimi bırakıp bir yere gitmem" diyen Afife Hanım köşkte kalmıştı. Büyük ısrarlar karşısında Rumelihisarı'na gitmeye ikna oldu.

Tevfik Paşa'nın Afife Hanım'la Rumelihisarı'nda birlikte sürdürdükleri hayatı 6 Ekim 1936 günü sona erdi. Yaşama veda eden Tevfik Paşa hayatındaki tek eşini yalnız bırakıyordu. 88 yıl Tevfik Paşa ile aynı yaştığa baş koyan Afife Hanım ise 16.2.1949 tarihinde yaşamını yitirdi.

BİR DÖNME DOLAP MACERASI

Eski dönemin harem ve selamlıklı evlerinde bilindiği üzere harem bölümünde kadınlar, selamlık bölümünde ise erkekler otururdu. İki kısım arasında bir taraftan diğer tarafa bir şey vermek ya da haber vermek için dönme dolap bulunurdu. Her iki tarafa da kapısı bulunan bu küçük bölme kimi zaman aşıkların haberleşmelerine de sahne olurdu.

III. Selim döneminin şeyhülislamlarından biri padişahı ziyafete davet etmiş, hazırlanan yemekleri gözden geçirmek istemiş ve harem bölümünde bulunan mutfağa geçmişti. Hizmetli cariyenin sorulara verdiği cevaplar hoşuna gitmiş, yanağından okşayarak iltifat etmişti. Yaşanan bu küçük olayı bir başka cariye evin hanımına yetiştirir. Oldukça hiddetlenen evin hanımı mutfak dairesine geçer, kocası tarafından yanağı okşanan cariyeyi yok ettikten sonra hazırlanan yemekleri de çöpe attırır.

Durumun vahametini kavrayan evin kalfa kadını, kahya efendiyi dönme dolaba çağırır ve olanları anlatır. Kahya efendi ma-

beynci Alunet Efendi'nin yanına gider, saray mutfağından tablalarla yemekler eve taşınır ve ziyafet eksiksiz yerine getirilir. Olan yanağı okşanan cariyeye olmuştur.

Padişaha sunulduktan sonra hamile kalıp çocuk doğuran cariyelere "ikbal" ya da "haseki" denirdi. Bu unvanı aldıkları zaman padişahın eteğini öperler, padişah da kendisine bir samur kürk giydirerek sarayda ayrı bir daire verirdi. Artık onun emrinde de cariyeler olurdu. Ancak haseki teriminin 18.yüzyıldan sonra pek kullanılmadığı görülür. Belgelerde ilk ikbal II. Mustafa dönemindeki Şahin Fatma Hanım'dır.

Padişah kadınlarının fazlalığı sarayda çoğu zaman anlaşmazlık ve kıskançlıklara neden olmuştur. Bu kıskançlık, padişahın kadınlarına eşit davranmamasından ya da tercih hakkını kullanmasından doğmuştur. Padişahlar, bazen bu tür kıskançlıkları önlemek için çözümü nöbet usulünde bulmuşlar, bu görevi de Haznedar Usta'ya vermişlerdir.

Padişah cariyelerinin ulaşabildikleri en büyük mertebe Valide Sultanlıktı. Bu unvana oğullarından birinin tahta oturması ile kavuşurlardı. Haremin hünkar sofasından sonra en geniş daire Valide Sultan'a ayrılmıştı. Emrinde çok sayıda cariye bulunur, haremin idaresi kadar devlet işlerine de karışırdı. Tahta küçük yaşta çıkan çocukları adına devlet idaresinde etkili olan Valide Sultanlar da mevcuttu. Ancak, bu mertebeye eriştikten sonra öldürülen de çıkmıştır. Bazıları da tahta bir başkasının çıkmasıyla "Eski Saray"a gönderilmiş ve bundan sonraki hayatlarını sessizce sürdürmüşlerdir.

HAREMİN EN BÜYÜK AMİRİ: VALİDE SULTANLAR

Ertuğrul Gazi'nin 1231 yılında Osmanlı Beyliği'ni kurduğu tarihten, Sultan Abdülmecid'in 3.3.1924 tarihine kadar olan 693 yıl süren bu dönemde Halifeler de dahil olmak üzere 40 padişah Osmanlı tahtına çıkmıştı. Hangi padişahın kaç cariyesi olduğu kesin olarak bilinmez, ama çocuklarının tahta çıkmasıyla Valide Sultan mevkiine ulaşabilenlerin sayısı 24'tür. Bazıları oğullarının tahta çıkışını görememiştir. Dolayısıyla Valide Sultanlık makamına çıkamadan ölen 16 Valide Sultan vardır. 229 yıl,11 ay, 8 gün bu makam korunmuştur ve en fazla Valide Sultanlık makamında kalan IV. Mehmed'in annesi Hatice Tarhan Sultandır. (34 yıl,10 ay,28 gün.) Şevk-efza Sultan (V. Murad'ın annesi) ise 3 ay,2 gün ile son sırada yer alır.

Padişah cariyeleri en büyük mertebe "Valide Sultan"lığa oğullarından birinin tahta oturmasıyla kavuşurlardı. "Mehd-i ulya" denilen bu tabir ilk kez

III. Murad tarafından validesine verilmiş ve daha sonra tüm padişah anneleri için kullanılmıştır.

Tahta çıkan padişah , birkaç gün sonra validesinin görkemli bir alayla "Eski Saray"dan "Yeni Saray"a naklini emrederdi. İstanbul Üniversitesi merkez binasının bulunduğu alanda, Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılan eski saray çeşitli köşkleri, her sınıfa mahsus hamamları, mutfakları ve diğer müştemilatı ile geniş bir alanı kapsıyordu. Burada tahttan indirilen padişah kadınları yaşadığından, saraya aynı zamanda "Gözyaşı Sarayı" da denirdi.

Çağatay Uluçay, III. Selim'in validesinin Eski saraydan Yeni saraya gidişini şöyle nakleder:

"Divan çavuşları mücevveze ile yürüyüp bunlardan sonra Valide Kethüdası Mahmud Bey, paşalı kavuğu ile bol yanli samur kürk ve elinde asa ile gidip, bundan sonra iki taraflı baltacılar ve daha sonra mücevveze ile Darüssaade ağası ve ondan sonra altı beygirli ve perdeleri örtülü araba ile Valide Sultan ve arkasından iki tarafa para saçarak diğer bir memur geçmişti. Valide arabasının arkasından Yeni saraya nakledilen cariyeler ile sultanlar vardı. Bunların arabaları seksen yüz kadardı."

Valide Alayı Bab-ı hümayundan içeri girip sağ taraftaki has fırın önüne gelince Sultan Selim validesini istikbal ile üç defa temenna edip sağ tarafından açılan arabanın penceresinden annesinin elini öpmüş ve önüne düşüp Harem-i hümayuna getirmişti.

Bu merasim sırasında alay Bab-ı Hümayun'a geldiğinde hastahane kapısı köşesini geçmez, rütbelerine göre iki sıra dizilirdi. Bostancı başhasekisi ile hasekiler ellerinde deyneklerle bekler, daha ileri kimseyi geçirmezlerdi.

Valide sultan bu dakikadan itibaren oğlunun ölümü veya tahttan indirilmesine kadar haremin yeni sahibi olacaktı.

Ayrıca saraya geldiğinin ertesi günü sadrazama bir hükümname ile bir hançer ve samur kürk göndererek gelişini resmen bildirirdi. Haremin hünkar sofrasından sonra en geniş daire "Valide Sultan"a ayrılmıştı. Emrinde çok sayıda cariye bulunur, dışarıdaki işlerini dürüst ve güvenilir kişiler arasından seçilen Valide Kethüdası eliyle yürütürlerdi.

Kimileri için "Eski Saray" eskiyi hatırlarda yaşatan bir sığınak olmuştur.

"Yeni" ile "Eski" saray arasında gidip gelenler kadar, bir daha "Eski saray"dan çıkamayanlar da vardır. Ama sonuçta "eski" veya "yeni" hepsi "saray"lıdır.

İçlerinde saray dünyası yaşamışlar kadar, esaret dünyasından kopup gelenler olmuştur. Uzak ülkelerin esir pazarlarından

Hareme kadar uzanan hayat bazıları için şans, bazıları için kara bir yazgıdır.

Misal olarak verdiğimiz isimler, hem temeldeki geliş özellikleri, hem de hayatları açısından anlatılmaya değer Valide Sultanlardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLININ GELİNLERİ

Onlar ilk yuvalarını istemeden terk ettiklerinde ezik ve o ölçüde yalnızdılar. "Sahip"leri vardı ama yine de sahipsizdiler...

Çil çil altınların, gümüş sikkelerin veya kuruşların ölçüsü ile genellikle bedenlerine bedel biçilmişti.

Çocuk, kız ve kadındılar...

Sarayda veya saray dışında hepsinin bir alıcısı vardı. Çeşitli ülkelerin bilinmez sessiz bölgelerinden çöl pazarlarının kargaşasına ya da saray ve konaklara getirildiklerinde hayatlarına yeni bir sayfa açılmıştı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan itibaren özellikle Harem bölümü incelendiğinde diğer kavimlerle aynı paralellikte olduğu görülür. İlk olarak Abbasiler döneminde görülen esir ticareti ve Harem, Osmanlı Devleti tarafından da benimsenmiş, karşılıklı yapılan savaşlarda elde edilen ganimetler içinde bulunan kadınların bir kısmı saraya alınırken, bazıları da hediye edilenler arasında yer almıştı.

Saraya esir edilerek ya da satın alınarak takdim edilen cariyeler gelenek gereği bir isim alırdı. Bellenip unutulmaması için isimler ilk önce bir kâğıda yazılır ve cariyenin göğsüne iliştirilir-

di. Sonrasında eğitim başlardı. Padişah için ayrılanların eğitimleri özel olarak verilirdi.

Esir edilerek saraya getirilen, padişah kadını olabilen ya da padişah annesi olarak Valide Sultanlık makamına gelen saray kadınlarının hayatları incelendiğinde haremin sadece cinselliği simgeleyen bir yer olmadığı görülür. Haremde yaşayan kadınlar da sadece din değiştiren cariyeler olarak kalmamış, siyasal gücün kadın temsilcileri olmuşlardır.

İLK YABANCI ESİR GELİNİMİZ: NİLÜFER HATUN

Yarhisar Tekfuru'nun 1283 yılında dünyaya gelen kızı Osmanlı İmparatorluğu haremine gelin olarak getirilen ilk yabancı prensestir. Bu özelliği "Düğününün yapıldığı gece esir alınan ilk yabancı gelin" unvanı ile pekişir. Kaynaklarda ince uzun boylu, sarı saçlı ve mavi gözlü olarak tarif edilir ve asıl adı "Holofira"dır. Ulufer, Neylufer ve Üliver gibi isimlerle de anılır.

Orhan Gazi ile Holofira'nın daha önce Karacahisar yakınlarında karşılaştıkları, birbirine aşık olup gizlice buluştukları da verilen bilgiler arasındadır. Cavit Ersen, tarihi romanında bu ilk karşılaşmayı romantik bir dille anlatır[12]:

"Ona sahip olabilmek için canını feda edebilirdi. Adım adım kendisine yaklaştıran bir mıknatıstı o. Bu cezbe, Allah'ın bir lütuf ve ihsanıydı ki Tekfur kızını üzmemek, kırmamak ve ona zarar

[12] Cavid Ersen, *Orhan Gazi*, Kamer Neşriyat, 1984.

vermemek için delikanlı ince ve hassas duygularla teçhiz edilmişti. İçinden dünyanın en güzel kızı diye geçirdi. 'Korkma sana dokunmayacağım, zor kullanmayacağım. Allah nasip ederse seninle evlenip soyumu çoğaltacağım."

Holofira, Bilecik Tekfuru'nun oğlu nişanlanmıştı. Tertip edilen düğün törenine Osman Gazi de davet ediliyordu. Dostça olmayan bu davet Osman Gazi'nin öldürülmesi amacı ile yapılmıştı. Bu amacın gerçekleşmesi için Bilecik Tekfuru'nun aynı zamanda Osman Gazi'nin amcası Dündar Bey'le anlaştığı görüşü de mevcuttur.

Osman Gazi işin iç yüzünü Köse Mihal[13] sayesinde öğrenir ve gerekli tertibatı alır. Bilecik civarındaki Çakırpınar mevkiinde yapılacak düğün törenine gitmeden önce de haber gönderir:

"Hatunlarımızla geliyoruz. Ama bizim kadınlarımızı Çakırpınar'da ayrı bir yere göndersinler ki hatunlarımız tekfurları görüp utanmasınlar! ... Ve hem dahi emanet ağırlığımızı Bilecik'e yollarız."

Emanetler öküzlere yüklenmişti. Ancak yüklerin arasında düğün armağanları değil, keçelere sarılmış cenk erleri vardı. Kaleye girer girmez ortaya çıkacaklar ve kaledekileri kılıçtan geçirerek Bilecik Kalesi'ni ele geçireceklerdi.

Askerlerin bir kısmı da kadın kılığına girmiş ve Osman Gazi ile düğün alanına gelmişlerdi. Düğün sırasında Bilecik Kalesi'nin zapt edildiği haberi geliyor ve Osman Gazi ve maiyeti atlara atlayıp düğün alanını terk ettiler. Tekfur ve adamları ise Osman Gazi'nin ardına düştü. Yapılan plan gereği Osman Gazi Kaldırık

[13] Mihail Kasses, Michel Kaeze adları ile de anılan Harmankaya Tekfuru Mihal Bey, Osman Bey'in Tekfurlarla yaptığı bir çarpışmada esir alınmıştı. Kendisini serbest bırakmasıyla Osmanlıları kendine yakın hisseden Harmankaya Tekfuru 1313 yılında İslamiyet'i kabul ederek Abdullah Mihal adını almış ve XVI. asır ortalarına kadar Osman Gazi'nin yanında fetihlere katılmıştı. Ancak soyunun Gazi Mihal'den geldiği düşüncesiyle araştırmalarına başlayan Mahmut Radıp Gazimihal, onun Hıristiyan olmadığını ve Şam Türkmenlerinden Aziz isimli bir Müslüman'ın oğlu olduğunu belirtir.

derbendinde mevzi aldı, düğün alanındaki askerlerin ortaya çıkmasıyla Tekfur ve adamları iki ateş arasında kaldı.

Belirlenen mevzide Osman Gazi galip geldi, Tekfur ve misafirleri esir edildi. Esirler arasında Tekfurun kızı Holofira da vardı.

Yusuf Ziya Ortaç'ın, bu galibiyet için yazdığı bir mısrasında Orhan Gazinin yanmda olmanın özlemi yansır.

"Olsaydım Osman Gazi'nin bir neferi
Çakırpınar'da ben yatsaydım pusuya
Dalkılıçlar Tekfurun gelini Nilüferi
Adını ben verseydim Bursa'dan geçen suya"

Osman Gazi Nilüfer adını alan Tekfurun kızını oğlu Orhan Bey ile evlendirdi (1299). Aşık Paşazade ise bu izdivacı kendi üslubu ile şöyle anlatır:

"Ol gelin kim aldılar, Yarhisar Tekfurunun kızı idi. Anı kime verdiler? Osman Gazi anı Orhan Gaziye virdi. Ülifer Hatun'dur."

Eski dinini tamamı ile unutan ve kendini Müslümanlığa adayan Nilüfer Hatun, Orhan Gazi'nin sefere çıktığı zamanlar onun yokluğunu hissettirmemiş ve İznik'e gelen önemli kişileri saraya kabul etmiştir. Onun misafirperverliğini öven kişilerden biri de İbn-i Batuta'dır.

Seyyah 1331 yılında İznik şehrine geldi. Kaleleri teftişe çıkan Orhan Gazi yoktu ve tüm idare Nilüfer Hatundaydı. "Dindar ve mükemmel bir kadın" olarak nitelendirdiği Nilüfer' ile görüşmesinden sonra 'Bana çok itibar etti, ağırladı' der. İznik Kalesi'nin fethinden sonra yaptırılan imarette kendi eliyle fukaralara çorba dağıttığı da verilen bilgiler arasındadır.

Nilüfer Hatunun Orhan Gazi ile evliliğinden Süleyman, Murad ve Kaasnn isimli şehzadeler dünyaya geldi. Oğullarından Süleyman Paşa'ya büyük ümitler bağlanıyordu. İznik, Bolu ve İzmit Sancakbeyliği yapmış, fetihlerle Osmanlı tahtının en büyük ada-

yı olmuştu. Ancak bir av esnasında atı ile bir ağaca çarparak 41 yaşında (1357) yaşamını yitirdi.[14]

Leslie P.Peirce'ye göre geleneklerimiz Nilüfer'i büyütece sokmuştur ve Süleyman'ın annesi olması mümkün değildir:[15]

"Nilüfer 1324 tarihli vakıf senedinde imza sahibi olarak görünmemektedir. Aslında Orhan'ın ailesine o sırada henüz katılmamış olabilir. Murad'ın doğum tarihi 1326'dır. O sırada Süleyman dahil Orhan'ın zaten üç oğlu vardı. Süleyman ile Murad arasındaki yaş farkı oldukça fazladır. Olası bir aday Eftendize'dir."

Diğer oğullarından Şehzade Kaasım da 1346 yılında vefat etti ve Osmanlı tahtına 1326 doğumlu I. Murad aday oldu. Nilüfer Hatun 1362 yılında oğlunun tahta çıkışı ile padişah annesi olmuş, bu dönemde adını taşıyan Nilüfer Çayı üzerine yaptırdığı köprü ile birlikte 3 cami ve tekke yaptırmıştı. Nilüfer Hatun 1363 yılından sonra Bursa'da vefat etti.

Orhan Bey'in eşleri arasında bulunan Asporça Hatun ise Bizans İmparatorluğu'ndan alınan ilk yabancı esir gelinimizdir. İmparator III. Andronikos ile İmparatoriçe Anna'nın kızı ve İmparator İoannis'in kız kardeşiydi. 46 yıl süren bu evlilikten Şehzade İbrahim ve Fatma Hatun dünyaya geldi.

Asporça Hatun 1323 yılında düzenlediği vakfiyesinde, yaptırdığı hayratlarda oğlu Şehzade İbrahim'i vekil tayin etti. Ancak şehzade Eskişehir Sancakbeyi iken 1362 yılında katledildi.[16] Asporça Hatun ise 1362 yılında vefat etti. 62 yaşındaydı ve Bursa'da Osman Gazi türbesine gömüldü.

---

[14] Süleyman Paşa atı ile birlikte Saroz Körfezi'ne hakim bir noktaya defnedilmişti. Zamanla yıpranan türbe II. Abdülhamid tarafından yeniden yaptırılmış, daha sonra merhum Orgeneral Muzaffer Tuğsav tarafından tamir ettirilmiştir. Buraya gömülmeyi vasiyet eden Namık Kemal Bey'in mezarı da bu türbenin karşısına inşa edilmiştir.

[15] Leslie P.Peirce, *Harem-i Hümayun*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.

[16] Şehzade İbrahim Murad'ın tahta çıkışından bir süre sonra Ankara şehrinin Ahi Teşkilatı'nın eline geçmesiyle haklarının gasp edildiğini ve gasp edenin saltanat sürmeye hakkı bulunmadığını söyleyerek isyan ediyordu. Eskişehir'de başlattığı bu ayaklanma yollanan kuvvetlerle bastırılmış ve katledilmişti.

ÜSKÜDAR'A ONUNLA GEÇTİK MARİA THEODORA

Kuruluşundan itibaren Bizans Devleti ile sürekli mücadele eden Osmanlılar, Bizans'daki taht kavgalarından yararlanarak zaman zaman Rumeli'ye geçmek istemişlerdir. Orhan Bey, daha tahta geçmeden Trakya sahillerine çıkartma yaptırarak bu bölgenin durumunu öğrenmişti.

Babası Osman Bey'in ölümünden sonra 1324 yılında tahta çıkan Orhan Bey'den zaman zaman yardım isteniyor, Osmanlı kuvvetleri Çorlu ve Silivri'ye kadar ilerleyerek bir nevi keşif de yapıyorlardı.

Osmanlı'ların Avrupa yakasına çıkmaları Kantakuzenos'un rakibi Anna'ya karşı, Orhan Bey'den yardım istemesiyle 1345 yılından itibaren daha da sıklaştı. Kantakuzenos, Bizans tahtında bulunan V. İoannes'in vasisi tayin edilmişti. Bu avantajı iyi kullanmak isteyen Kantakuzenos, Dimetoka'da imparatorluğunu ilan etmiş, ancak Edirneliler tarafından tanınmadı. Edirnelilerin Bulgar kralı Aleksandr'a durumu iletmeleri karşısında Kantakuzenos Sırbistan kralı Stefan Duşan'dan yardım istedi ve karşılığında Makedonya'yı teklif etti. Anlaşma gerçekleşmeyecek ve Kantakuzenos önce Umur Bey'den daha sonra da Orhan Bey'den yardım istedi. Bu sefer vermek istediği şey, bir toprak parçası değil, kızı Theodora idi.[17]

Görüşmeler sonucu ittifak kabul edilmiş, sıra gelini almaya gelmişti. Ancak bir istekleri vardı. Gelini alınaya gelenlerin içinde asker bulunacaktı. Zira Bizans geleneklerine göre zevcenin memlekete götürülmesi için gemi ya da asker gönderilmesi adetti.

---

[17] Aydınoğullarından Aydın hükümdarı Mehmet Bey'in oğludur. 1307 yılında Aydın'ın Birgi şehrinde dünyaya geldi. 10.1.1334 yılında babasının vefatı ile tahta geçti.

Otuz gemi ile birlikte asker ve saray erkanı Silivri'ye gelini almaları için gitti, düğün töreninde Theodora'nın babası Kantakuzinos, annesi İrini ve sarayın önemli adamları hazır bulunuyorlardı. Hayat Dergisi, Silivri'de yapılan düğün törenini tüm görkemi ile tasvir eder[18]:

"Theodora, gün ağarırken annesinin çadırından ayrılıp kimseye görünmeden sedire çıktı. Bunun etrafı, ipekli kadifeden sırmalı perdelerle örtülüydü. Halk toplandı. Silivri çayırı iğne atılsa yere düşmez derecede kalabalıktı. Birden, boruların tiz sesleri ufukları inletti. Trampetlerin gürültüsü ortalığı tuttu. Sonra, sedirin perdeleri kaldırıldı. Theodora, muhteşem güzelliğini tamamen ortaya koyan zarif elbisesiyle, bir Venüs heykeli gibi ayakta idi. Yanında, ellerinde meşaleler bulunan hadımağaları diz çökmüş duruyorlardı. Herkes, onu saygı ve sevgi ile selamlamak için yerlere kadar eğildi. Yalnız imparator atının üstünde idi. O anda mızıka cenk havasını çalmaya başladı. Bu, eski Bizans geleneği idi. Kalabalık bir koro, mızıkaya refakat ediyordu. Koronun okuduğu, güzel Theodora için aşık Bizans şairlerinin yazdığı methiyelerdi."

Ardından ziyafet başlamış, eğlencenin sonunda Theodora anne ve babasına veda ederek, kendisini alınaya gelen gemiye binmişti. Gelin alayı Osmanlı Sarayı'na doğru yola çıktı. Türklerle Bizanslılar arasındaki ilk akrabalık bu izdivaçla gerçekleşecekti.

Orhan Bey'in Theodora ile olan evliliği tamamen siyasi bir maksada dayanır. Bizans içindeki siyasi mücadeleler ve Türklerin İstanbul'u ele geçirme idealleri bu evliliğin ana nedenini teşkil eder. Osman Gazi döneminde yazılmış şiir de İstanbul'un fethedilme amacının o günlere dayandığının en büyük delilidir:

"Osman Ertuğrul oğlusun
Hakkın bir kemter kulusun

[18] Hayat Dergisi, Mithad Sertoğlu, Yıl 1960-Sayı:27.

Bir yeni şehir ve pazar yap
Her ne istersen var yap
Aslan ol bakma geriye
Dil geçidini hisar yap
Sakarya suyu gibi akma
Her burcunda bir hisar yap
Oğuz, Karahan neslisin
İstanbul'u aç gülzar yap"

Evliliğin siyasi nedenlere dayanmasına rağmen, Theodora ahlakı ve zekası ile kendini Orhan Bey'e sevdirecekti. En sevdiği oğlu Halil Bey de bu evlilikten dünyaya geldi.

Orhan Bey, evlendiği yıl oğlu Süleyman Paşa komutasındaki kuvvetleri Çanakkale Boğazı'ndan geçirerek kayınpederine yardım etti. Bizans'a yapılan bu ikinci askeri yardımla Osmanlılar da Rumeli'ye üçüncü kez geçtiler.

(Osmanlılar, Bizans'ın muhasara altındaki şehirlerine merkezin yardımını önlemek için Mudanya'yı zapt ederek deniz yolunu kesmişlerdi. Trakya sahillerinde bir buçuk sene faaliyet gösterdiler. Bu Osmanlıların Rumeli'ye ilk geçişleridir. 1345 yılında ise Orhan Gazi Umur Bey'in yardımı kesmiş olmasından dolayı, siyaset icabı Bizans'a altı bin kişilik bir askeri yardımda bulunmuştu. Bu yardımla Osmanlı'lar Rumeli'ye ikinci kez geçiyorlardı.)

Yapılan bu yardımla Kantakuzenos Trakya'da hakim duruma geçti ve İstanbul'u kuşattı. Şehirdeki taraftarlarının Yaldızhkapı'yı açmaları ile İstanbul'a girmiş, V. Yuannis'le müşterek olarak Bizans tahtına oturmuştu (3 Şubat 1347).

Orhan Bey aynı yıl kayınpederini ziyarete gitti. Yanında Theodora ve dört oğlu da vardı. İmparator bütün saray erkanı ile gelen misafirlerini Üsküdar'da karşıladı ve şereflerine büyük ziyafetler düzenledi. Orhan Bey, birkaç gün sonra Thedora ve oğullarını Üsküdar'da bırakıp Bursa'ya döndü. Kantakuzinus kızı ve torun-

larını ise İstanbul'a götürdü, şehzadeleri saray halkına takdim etti.

Bizans'a daha doğrusu İstanbul'a ulaşmanın temel taşlarından birisi daha atılmıştı. Theodora'nın hangi tarihte öldüğü ve nerede gömüldüğü belli değildir.

ESARETİN ARDINDAN GELEN EVLİLİK

Şehzade Halil, Orhan Bey'in 1347 yılında Thedora'dan doğan oğludur. İzmit'te sancakbeyi olduğu dönemde körfezde gezinti yaparken Foçalı korsanlar tarafından kaçırılmış, Orhan Bey ve Theodora'nın uzun bir süre sıkıntı içinde yaşamalarına neden olmuştur (1356).

Orhan Gazi Foça'ya hücumun coğrafi olarak mümkün olmadığını görür ve Bizans İmparatoru Yoanis Paleologosa müracaat eder. İmparator bizzat sefere çıkıp donanması ile şehri kuşatmasına rağmen Şehzade Halil'i kurtaramaz. Geri dönüşünde Orhan Gazi seferin tekrarlamasını ister, ancak ikinci sefer de sonuçsuz kalır. Yeni Tarih Dergisi, Halil'in esaret hayatının Orhan Gazi'nin baskısıyla sona erdiğini belirtir:

"Bizans İmparatorunun beceriksizliğine kızan Orhan Gazi Kadıköy'e gelmiş, burada imparatoru tehdit edip oğlunun mutlaka kurtarılması konusunda emirler yağdırmıştır. Bizans İmparatoru bu vaziyet karşısında Halil Bey'i para vererek kurtarmayı kararlaştırmıştır."

Üçüncü sefer sonunda Ceneviz valisine verilen 100.000 al-

tın Şehzade Halil'in 3 yıllık esaret hayatına son vermiştir (Eylül 1358). Şehzade önce dedesi Bizans İmparatoruna teslim edilir. İmparatoriçe Eleni'nin kızı İrini ile nişanlandıktan sonra törenle İzmit'e getirilerek babasına teslim edilir (3.1359).

Orhan Gazi'nin, Şehzade Halil'in kendinden sonra tahta geçmesini arzu ettiği, buna "Theodora'nın gençliği ile Orhan Bey'i etkilediği ve Halil'in esaret hayatı sırasında oğluna duyduğu özlemden dolayı" olduğu görüşü hakimdir. Ancak Ahmet Refik, bu önerinin Bizans İmparatorundan geldiğini belirtir[19]:

"Orhan Bey, oğlunu karşılamak için İzmit'e gelmişti. İmparator, Halil Bey'le beraber bir gemiye binerek İzmit'e geldi. Halil Bey'i kendisine veliaht yapmasını tavsiye etti. Ancak buna imkan yoktu. Çünkü saltanatın büyük oğlana geçmesi usuldendi."

Şehzade Halil döndükten sonra Kocaeli Sancak Beyi oldu, İrini ile olan evliliğinden Gündüz Bey ve Ömer Bey dünyaya geldi ancak iki çocuğu da küçük yaşta vefat etti.

DEVLET İÇİN "DEVLET HATUN"

Osmanlı saraylarında ilk büyük düğün Yıldırım Bazeyid ile Germiyan Beyi'nin kızı Devlet Hatun'un evliliğinde yapılmıştır. Bu evlilikte de siyaset vardır. Çünkü Osmanlı Devleti evlilik yolu ile beyliklere nüfuz etmeyi, Anadolu'yu tek bir idare ve bayrak altında tutmayı amaç edinmişti. Beylikler de saraya gelin vererek Osmanlı ile akraba olmayı savaşmaya tercih ediyordu.

I. Murad'ın evlendiği kadınlardan biri de Marya Thamara

[19] Ahmet Refik, 'Bizans Sarayı'nda Türkler', Ayda Bir, Sayı:6, Şubat 1936.

Hatun'dur. Bulgaristan Kralı İvan Aleksandr ile Basarabya Beyi İvanko Braidenin kızı ve Bulgaristan Kralı III. Ivan-Şişman'ın hemşiresidir. Marya Thamar'nın kardeşlerinden İskender Bey (asıl adı Pr.Aleksandr) Samsun Sancak Beyi olmuş, Börklüce Mustafa isyanında şehit düşmüştü (1419).

Osmanlı Devleti'nin her geçen gün büyüdüğünün farkında olan Germiyan Beyi, kızını verirken oğlu Yakup'a şöyle demişti:

"Bu illerin sende kalmasını istiyorsan, Osmanoğlu ile iyi geçin."

İshak Fatih başkanlığındaki bir heyeti değerli armağanlarla birlikte Bursa'ya gönderdi. Armağanların içinde Kütahya, Simav, Tavşanlı ve Iğrigöz kaleleri de vardı. I. Murat bu teklifi Rumeli'de tasarladığı harekât için biçilmiş kaftan olarak görerek düğün hazırlıklarını başlattı.

Gelin alayı Kütahya'nın dışında, başta Süleyman Şah olmak üzere devletin ileri gelenleri tarafından karşılandıktan sonra gelin Bayezıd'in dayısına teslim edildi (1378).

Bayezıd ile Devlet Hatun'un düğün töreni oldukça görkemli oldu. Gelen armağanlar arasında değerli taşlarla süslü kısraklar, yüzlerce köle ve cariyeler, gemi dolusu altın ve değerli taşlarla bezenmiş eşyalar vardı. Misafirler arasında Karaman, Hamid, Saruhan, Aydın, Menteşe, Çandar Beyleri ile Mısır Sefiri de bulunmaktaydı ve bu görkem karşısında şöyle diyeceklerdi:

"Memluk Sultanı bile bu kadarını yapamadı. Bu devlet çok yükselecek."

I. Murat düğün töreni bittiğinde gelen tüm armağanları devlet adamlarından, halkına varana kadar herkese dağıttı.

1414 yılında Bursa'da vefat eden Devlet Hatun'un hayratları arasında Turhal'da imaret, Merzifon'da tekke vardır.

YILDIRIM BAYEZİD'İN YILDIRIM AŞKI MARYA OLİVERA DESPİNA HATUN

Marya Olivera Sırbistan Kralı Lazar'la Miltsa Bulco'nun kızıdır. Kaynaklarda sarı saçlı ve mavi gözlü olarak tasvir edilir.

Yıldırım Bayezid, babası Murat Hüdavendigar'ın Kosova Meydan Savaşı'nda (1389) Sırpları ağır bir yenilgiye uğratması ve savaş alanını gezerken bir Sırplı tarafından şehit edilmesiyle tahta çıkmıştı. Anadolu beyliklerinin seslerini yükseltmesiyle Bayezid Sırplarla barış yapmayı uygun gördü. Müzakereler sonucu yapılan anlaşmaya Olivera'nın nikahla verilmesi şartı da getirilmişti. Bu evlilik gerilemeye başlayan Sırbistan kadar büyümeye başlayan Osmanlı Devleti için de faydalıydı.

Prenses Miliça, kızı Olivera ile kendisine refakat etmek ve sultana bağlılığını belirtmek üzere oğlu Stefan'ı Edirne'ye gönderdi. Aşıkpaşazade, teklifin Edirne'deki sarayda verilen bir yemekte Stefan'a yapıldığı belirtir:

"Laz (Lazar) kim gitti vilayetine Bayezit Han:'Benümdür' dedi. Vılk oğlu dahi Bayezit'e elçi gönderdi mübalağa armağanlar ilen ve hem tahtı kutlu olsun dedi. Ve hem anası ağzından dahi bir mektup yazdı. Ve anasının bir küçük kız kardeşi vardı hem o da Laz'ın kızıydı. Bayezit Han'a vermeye ahdetmişlerdi. Bayezit Han'a ayıttı Karavaşki: 'Al, varsun hizmetün etsün' dedi. Bayezit Han da elçi gönderdi. Kızı götürdüler. Kız kim geldi, Han ile buluştu, maksut ne ise hasıl oldu. Kız kendü töresince duru geldi, hizmeti ne ise etti."

Nikah töreni, Alacahisar Kruşevaç Camiinde Türk ve Sırp Beylerinin hazır olduğu sade bir törenle yapıldı:

"Olivera, nedimeleriyle bir tarafa çekildi. Yıldırım'ın kumandanlarından Paşa Yiğit yanına gelerek nikah için vekalet aldı. Geçen zaman, Genç Osmanlı Beyi'ne yüzyıllar kadar uzun geliyordu. Nihayet imam efendi duasını bitirip ellerini yüzüne sürdü. Yıldırım Bayezit Han tebrikleri kabul etti. Genç kız ise, camiden çıkarılıp hazır bekleyen bir araba ile Beyin çadırına götürüldü."

Yıldırım Bayezid'in yaptığı bu izdivaç her ne kadar politik bir amaç taşımışsa da, sonrasında onun tesiri altında kaldığı bir gerçektir. Evlilik gerçekleştiğinde "Ol zamanda etrafta mülukun mümtaz ve hasna kızları dururken adab-ı selatinden bihaber kafir kızına rağbet etmesi" hoş karşılanmamıştı. Ancak bu evlilikten her iki tarafın da büyük faydalar sağladığı bir gerçektir. Ankara Savaşı sırasında Stefan ve emri altında bulunan Sırp ordusu Bayezid'in yanında savaşmışlardı.

Niyazi Ahmet Banoğlu, Olivera hakkında olumsuz görüş belirten yazarlardan biridir ve Bayezid'i de hatalı bulur[20]:

"Bu Sırp prensesi, Osmanlı sarayına içkiyi ve bunun neticesi olarak safahatı ilk sokan yabancı prensestir. Bundan önceki padişahlar da ecnebi prenseslerle evlenmişlerdi. Fakat hiçbir zaman onların tesiri altında kalmamışlardı. Olivera Bayezid'i içkiye alıştırdığı gibi, her sene kendisini ziyaret eden kardeşleriyle de alemler tertip ederek sarayda eğlencelere yer verilmesine yol açmıştı."

Yıldırım'ın içki kullandığı pek sevdiği zevcesi Olivera Despina'ya fazla alaka gösterdiği muhakkaksa da, onun bedenen işret ve şehvet düşkünü olmadığı da muhakkaktır. Mütemadiyen Anadolu ve Rumeli arasında mekik dokuyarak cepheden cepheye koşmuştur. Zevk ve işret alemlerine zaman ayırmaya vakti olmayan Yıldırım'm tereddüde uğrayacak kadar bunlara kapılmış olmasma ihtimal vermek hayli güçtür.

Timur için de satranç oyunundan başka fuzuli şeye düşkünlü-

[20] Niyazi Ahmet Banoğlu, *Resimli Osmanlı Tarihi*, Şaka Matbaası, 1950.

ğü olmadığı yazılır. Ancak Yıldırım'ın esir düşmesiyle zevcesine içki aleminde sakilik ettiren de Timur'dur.

Yıldırım Bayezid ile Olivera'nın evliliklerinden Paşa Melek, Oruz ve Fülane Hatun'lar dünyaya geldi. Kızlarından Paşa Melek Hatun Timur'un tümen kumandam Emir Celalüddün İslam ile evlendi ve Semerkant'a yerleşti. Fülane Hatun ise Ebu-Bekr Mirza ile izdivaç yapmıştı. Semerkand'da ölen Fülane Hatun'un ölüm tarihi bilinmemektedir.

1402 yılında Moğol Hakanı Aksak Timur, Osmanlı'ya taaruzu ile her iki taraf Ankara civarında Çubukova mevkiinde karşılaşmış ve Yıldırım Bayezid yapılan savaşta mağlup olmuştu.

Bir rivayete göre Timur, esir aldığı Bayezid'e önceleri iyi davranmış ancak bir kaçırılma teşebbüsü sonrasında Yıldırım Bayezid'i demir bir kafes içine koyarak gittiği yerlere götürmüştür.

Moğol askerleri bu galibiyetten sonra Anadolu'yu yağmalamış ve Osmanlı hazinesini ele geçirmek için Bursa'ya kadar dayanmıştı.

Bursa'da bulunan Olivera iki kızını da alarak şehri terk eder, Bizans'a ulaşmanın yollarını arar. Ancak Yenişehir yakınlarında iki kızı ile birlikte Moğol askerleri tarafından yakalanarak Timur'a götürülür.

Tarihçiler, Yıldırım Bayezid'in intihar etmesine karısının maruz kaldığı onur kırıcı davranışın neden olduğu görüşünde birleşirler. Timur'un tertip ettiği eğlencede Olivera'ya şarap servisi yaptırmasına Yıldırım Bayezid tahammül edememiş ve yüzüğündeki zehri içerek hayatına son vermiştir.

"Moğol eşkıyasının önüne çırılçıplak çıkarılmasına tahammül edemezdi" diyen Mithat Sertoğlu, olayı şöyle naklediyor:

"Moğol hakanı, Yıldırım Bayezid'i büsbütün ezmek için hemen bir eğlence tertip etti. Yıldırım Han da getirildi. Sonra Prenses Olivera, Moğol adetince, çırılçıplak soyularak Aksak Timur'a

şarap sunmaya mecbur tutuldu. Böyle yapmazsa, kocasıyla çocuklarının öldürüleceği söylenmişti. İlerledi, dolu kadehi Aksak Timur'a sundu. Sonra daha fazla dayanamayarak oraya yığıldı kaldı."

Turhan Tan'a göre ise şarap dağıttıktan sonra Timur'un emriyle dansa başlamıştır ve peçeli olarak oynadığı için Bayezid karısını önce tanımamıştır[21]:

"Kadın dış salondaki sazın ahengine ayak uydurup raksa girdi. Çılgın bir feveran içinde dönüyordu. Şimdi Bayezid'in kaşları çatıktı. Çünkü sazın Türkistan nağmeleri değil, Rumeli havası haykırdığını görüyordu. Tüllü kadın dönmesine devam ediyordu. Oyun belki de daha devam edecekti. Saz susmamıştı ve Timur da durmak emrini vermemişti. Fakat kadında yorulma emaresi belirdi ve nihayet keskin bir sayha fırlatarak yere yıkıldı, uzanıp kaldı. Timur işte bu dekor arasında ağır ağır yürüdü, bayılan kadının yüzündeki peçeyi açtı: 'Emir Hazretleri bu kadın sizin sarayınızda da böyle bayılır mıydı?' Bayezid'in gözü yerdeki açık çehreye çevrilir çevrilmez salonun direklerini saran yeni bir sayha yükseldi: 'Namert!'"

Despina Hatun'un akıbeti hakkında söylenenler Bayezid'in ölümünden iki gün sonra öldüğü şeklindedir. Ancak Sırp tarihçisi Kostantin'in görüşleri farklı boyutlardadır ve bu görüşü Olga Ziroyeviç şöyle nakleder[22]:

"Olivera'nın 1427 yılında Belgrad'da bir evi vardı. Despot Curac 1441 yılında Dubrovnik'de bulunduğu sırada yaşlı teyzesi Çariçe Despina da bu şehirde ara sıra görünürdü. Umumiyet Dubrovnik gemileri kendisini Neretva nehrinin mansabından alıp bu şehre getirirdi. Olivera ara sıra Budva ve Bar kasabalarına da seyahat ederdi. 1444 yılına kadar hayatta olduğu bilinmektedir."

---

21 M.Turhan Tan, *Timurlenk*, Matbaacılık ve Neşriyat T.A.Ş, İstanbul, 1935.
22 Olga Ziroyeviç, *Belgelerle Türk Tarihi*, Haziran, 1968, Sayı:9.

Olivera Bayezid'in en değer verdiği kadınıydı. Onun böyle bir duruma girmesinin diğer padişahları etkilediği ve bu olaydan sonra nikahla evlenmeyi bıraktıkları verilen bilgiler arasındadır.

İKİNCİ MURAD'A HEDİYE MARA SERMİN HATUN

Sırbistan kralı Yorgi Brankoviç'in kızıdır. 1425 yılında doğdu. Hayatının sonuna kadar dinini değiştirmeyip Ortodoks olarak kalan Mara Hatun'un adı Türkçe'ye tercüme edilmiş ve Meryem Hatun olarak anılmıştır.

Timur'un Yıldırım Bayezid'i yenerek kargaşa içine soktuğu Osmanlı Devleti on yıl süren bir mücadeleden sonra Çelebi Sultan Mehmed tarafından yeniden düzene girdi. Ancak sultanın bir av esnasında yaşamını yitirmesi, büyük oğlu II. Murad'a taht yolunu açacaktı.

18 yaşında Osmanlı tahtına oturan II. Murad döneminde de fetihler devam ederek, tehdit edici unsurlar olarak görülen beylikler tek tek ortadan kaldırıldı. Osmanlı topraklarının her geçen gün genişlemesi karşısında iktidarını devretmek istemeyen Karamanoğulları, Sırp Kralı Brankoviç ve Eflak Voyvodası Drakula ile birleşti. Ayaklanma başlamıştı. Ancak Eflaklılar Avrupa kıtasında, Karamanlılar ise Asya kıtasında yenildi. Durumun kötüye gittiğini fark eden Brankoviç yıllar önce Lazar'ın yaptığı taktiği uygulayarak Osmanlı Devleti'ne teklifini iletti:

"Her yıl 50.000 altın vergi vermek, savaşlarda askerleriyle II. Murad'a yardım etmek ve kızı Mara'yı Osmanlı Sarayı'na gelin vermek."

Nişan olmuş, ancak henüz genç olmasını bahane eden Brankoviç düğünü ertelemişti. Amacı gizlice anlaştığı Karamanoğlu İbrahim Bey'i Osmanlılar aleyhine kışkırtmaktı. İbrahim Bey'in Beyşehir'i ve Seydişehir'i zapt etmesi ile II. Murad Rumeli'ye geçti, Brankoviç bu hiddet karşısında kızı Mara'yı aldırmasını istedi.

Aşıkpaşazade Derviş Ehmed Aşıkı vakayı şöyle anlatıyor: "Karaman oğlunun hareketi ve Engürusun hareketi cemii Vlakoğlu (Yorgi Brankoviç) nun şeytanlığından idi. Hünkar dahi bunun haline vakıf olmuştu. Ol sebebden Sultan Murat gazi leşker cemi eyledikim Las (Sırp) vilayetini cümle zabt ede. Vlakoğlu duydu, tekrar elçiler gönderdi. Mübalega armağanlarla bile gönderdi ve hem etti kim: Kızının cihazı tamam oldu. Adam gönderin, cariyenizi alın!.."

Padişahın nişanlısını getirmeleri için gönderdiği heyet merasimle karşılandı. Brankoviç çeyiz olarak verdiği yerlerin yazılı olduğu defteri Özbek Ağa'ya verirken padişaha iletilmesi için şu sözleri söyledi:

"Ben çeyizi kızıma vermedim. Saadetli hünkara verdim. Dilerse bu cariyesine versin, dilerse gayri cariyesine versin."

Mara Sultan heyetle birlikte Edirne'ye doğru yola çıkarıldı, Osmanlı Sarayı'nda da düğün hazırlıkları başladı.

II. Murad Mara Sultanı İslamiyet'i kabul etmesi için zorlamamış, onun sarayda bir Ortodoks olarak yaşamasına engel olmamıştı.

Padişahın 47 yaşında vefatı ile Mara Sultan için yeni fakat çalkantılı bir hayat başlayacaktı. Tahta çıkan Fatih Sultan Mehmed'den Sırbistan'a geri gönderilmesini istedi. Üvey annesinin bu isteğini kabul eden padişah onu babasının memleketine gönderdi. Son Bizans İmparatoru XI. Kostantin, Trabzonlu olan müşaviri Corce Frans'ın teklifiyle kendisiyle evlenmek istemiş, Mara Sultan ise bu teklifi reddederek manastıra kapanmıştı. Kaynaklar "Sultanın dul eşi kendisini ölen kocasının evinden azat

ederse geri kalan hayatı boyunca evlenmeyeceğine, onun hizmetinde olacağına dair Tanrı'ya and içmişti" şeklinde bir görüş ortaya koyarlar. Mara Sultan bu kararı verdiğinde 26 yaşındaydı ve hayatının sonuna kadar sırtından çıkarmayacağı siyah matem elbisesini giymişti.

Mara Sultan'ın memleketine gitmek için izin istemesine *Mufassal Osmanlı Tarihi* başka bir görüşle yaklaşır:[23]

"İkinci Mehmed'in ilk yaptığı işlerden birisi de üvey annesi Mara'yı Edirne Sarayı'ndan çıkarmasıdır. Sırp despodu Brankoviç'in kızı olan Mara Sultan babasının yanına gönderildi. Hatta üvey annesinin masrafını karşılaması için Alacahisar dahil olmak üzere Sırp hududunda bazı yerleri despoda bıraktı."

Mara Sultan manastırdaki yaşamı sırasında 1458 yılında bir aile faciasıyla karşı karşıya kaldı. Babası ölmüş, Graguver, Etyen ve Lazar ismindeki üç erkek kardeşinden Lazar kral olmuştu. Lazar'ın yaptığı ilk iş amcası Toma ve kardeşleri ile Mara Sultan'ı bir kaleye hapsetmek oldu. Mara Sultan bir yolunu bulacak ve Fatih Sultan Mehmed'e gönderdiği mektupla kurtarılmasını isteyecekti.

Padişah bu olaya hemen müdahale etti ve bir fermanla üvey annesini geri istedi. Daha sonra Mara Sultanı kaçırtan Fatih Sultan Mehmed, üvey annesini Aynaroz civarında İstimron Nehri kenarındaki Yejevo'da büyük bir manastıra yerleştirdi. Mara Sultanın tek tesellisi kurduğu yoksul çocuklar yurdundaki meşguliyeti oldu.

II. Murad'ı çok seven ve hayatının sonuna kadar onun hatırasına bağlı kalan Mara Sultan manastırda yaşadığı süre içinde kendisini Sırp hükümdarlarının bir halefi olarak gören Dubrovnikliler ile devamlı mektuplaştı. Ancak "Ben Allah'ın kulu olarak başladığı mektuplarını Sultan Murad'ın zevcesi olarak noktalamıştır. 14.9.1487'de vefat etti ve civarda bulunan Kosanitsa manastırına gömüldü.

[23] *Mufassal Osmanlı Tarihi*, 1 cilt, Sayfa:386.

Mara Sultan'ın Fatih Sultan Mehmet üzerinde büyük etkisi olduğu bazı belge ve bilgilerden tespit edilmiştir. Padişahın Slavca'yı çok iyi konuşması bu dili üvey annesi Mara'dan öğrendiğinin bir kanıtıdır. Bunun yanı sıra Fatih Sultan Mehmed'in Yejevo'daki mülkü satın alması ve vergiden muaf tutması annesine gösterdiği bir saygı ve sevgiden kaynaklanır. Fatih Sultan Mehmed'in bu satın alma ile ilgili Mayıs 1459 tarihini taşıyan fermanı ise Topkapı Sarayı arşivindedir.[24]

FATİH DÖNEMİNİN KADINLARI

Osman Bey'den bu yana devletin hayali olan İstanbul'un fethini gerçekleştiren Fatih Sultan Mehmed (II. Mehmed) 30.3.1432 (sabaha karşı 3.08) tarihinde Edirne Sarayı'nda dünyaya geldi. Fatih Sultan Mehmed veliaht ilan edildiğinde 11, ilk saltanata çıkışında 12.5, ikinci saltanatından ayrılışında 14, Osmanlı tahtına kesin oturduğunda 18, İstanbul'u fethettiğinde 21 yaşındaydı. Ölümünde Avrupa kiliselerinde 3 gün 3 gece çan çalınıp şükran ayini yapılmış, başka hiçbir Osmanlı padişahı için bu uygulanmamıştı.

[24] Ferman sadeleştirilmiş şekli ile ifadesi şöyledir: "Bu fermanın yazılmasına sebeb şudur ki şimdiki halde Hıristiyan kadınlarının ulusu anam Despina Hatun (Despina deyimi isim olmayıp bir unvandır) Selanik'te Küçük Ayasofya demekle meşhur olan Manastırı şeriat kurallarına göre satın almış, buna göre şer'i mektub da vermiş. Şimdiki halde bana arz olundu. Bende müsellem ve mukarrer tutup bu fermanı verdim ki bu Manastıra tasarruf etsin, dilerse satsın, dilerse bağışlasın. Nasıl isterse mülk olarak tasarruf etsin. Hiç kimse engel olmayıp değiştirmesin ve bozmasın. Ve içinde olanlar olağanüstü vergilerden af dilemiş olsunlar. Kimse rahatsız etmesin ve zahmet vermesin. Bu fermanı görenler hakikat bilip itimad etsinler. Sekiz yüz altmış üç yılı Cemaziyelevvel ayının başlarında (Mayıs 1459) Edirne'de yazıldı."

II. Bayezid'i ve Gevherhan Sultanı dünyaya getiren kadınlarından Gülbahar Hatun Arnavut asıllıydı ve padişahın haremine 1468'de girmişti. Kaynaklarda 'Gülbahar Hatun Bit-i Abdullah' olarak adı geçen Gülbahar hatun 1492 yılında İstanbul'da vefat etmiş ve Fatih Camii avlusunda yaptırılan türbesine gömülmüştü.

Sitti Hatun Fatih Sultan Mehmed'in ikinci hammıydı ve haremine babası II. Murad siyasi nedenlerle dahil etmişti. Kosova Muharebesi kazanıldığında, Karamanoğulları'ndan gelebilecek bir ihanete karşılık Dulkadiroğlu Süleyman Bey ile bir akrabalık kurmak isteyen padişah, sadrazam Halil Paşaya bu düşüncesini açmıştı. Ardından Amasya Beyi Hızır Ağa'ya haber gönderilmiş, bir anlamda kızı istemeye memur edilmişti. Çağatay Uluçay, Fatih ile Sitti Hatun'un evlilik törenlerine şu paragrafı açar[25]:

"Hızır Ağanın hanımının yanına bazı kadınlar ve Saruca Paşa katılarak gelini almaya gönderdiler. Elbistan'tan mükemmel bir çeyiz çıkaran gelin, Beyliğin ileri gelenleri tarafından Bursa'ya kadar uğurlandı. Bursa'da ise Osmanlı beyleri, alimler, fakihler, şeyhler gelini karşıladılar, oradan da Edirne'ye uğurladılar. II. Murad düğünün gösterişli olmasına itina gösterdi. Anadolu'daki beyleri, komşu hükümdarları da davet etti. Sitti Hatun ve oğlu Mehmed için üç ay süren bir düğün yaptı."

Düğünün (15.12.1449) gösterişinden II. Murad'ın Karamanoğulları'na bir anlamda gücünü gösterdiği anlaşılıyor.

Fatih Sultan Mehmed, Anadolu Türkmen Beylerinden birinin kızı olduğu tahmin edilen Çiçek Hatun'u da haremine dahil etmişti ki, bir rivayete göre de bu kişinin Fransız kralının kız kardeşi olduğu ve Bizans imparatoru ile evlenmek için İstanbul'da bulunduğu zaman Fatih'in eline geçtiğidir (1458). Ancak Sırp, Venedikli ve Rum asıllı olduğu görüşleri de vardır. Haremine dahil olduktan bir yıl sonra Cem Sultanı dünyaya getirmiştir. Oğlunun II. Bayezid'e yenilmesi ile yaşamında yeni fakat

[25] *Padişahların Kadınları ve Kızları*, TTK, 1992.

acıklı bir dönem başlayacaktır. Cem Sultan'ın esirliği boyunca Kahire'deki zorlu hayatı 1498 yılında vefatı ile son bulmuştur.

Trabzon imparatoru David Komnios ile imparatoriçe İrini Kantakuzinos'un kızı Anna ile izdivacı oldukça ilginç bir şekilde bitmişti. Tesalyalı Saganos'tan dul kalan Anna'yı "padişahlar asla dulla evlenmedikleri"nden dolayı zifaf gerçekleşmeden boşamış ve Zağanos Mehmed Paşa ile evlendirmiştir. Ancak bir padişahın haremine alacağı kadının geçmişi hakkında bilgi sahibi olmaması mümkün değildir. Ama şunu diyebiliriz: Fatih Sultan Mehmed, Anna ile siyasi nedenlerle görünüşte evlenmiştir ve akabinde boşayarak Zağanos Paşa ile evlendirmiştir.

Trabzon imparatorlarının sınırlarını koruyabilmek için dönem dönem prensesleri gelin olarak verdiği görülür. Diyarbekir Hakimi Tur Ali Bey'in Bayburt Hakimi Mahmud Rikabdar ile ittifak etmesi ve Trabzon'a saldırmaları ile zor durumda kalan İmparator III. Alexios, bu taarruzları önlemek için kardeşi Maria Despina'yı Tur Ali Bey'in oğlu Kutlu Bey'e vermişti. Kutlu Bey bir yıl sonra Trabzon'u ziyaretinde ikinci bir evliliğin zeminini de hazırlamıştı. Kutlu Bey'in oğlu Osman Bey de imparatorun kızlarından biri ile evlenmişti.

Fatih zamanındaki önemli evliliklerinden biri de Uzun Hasan'ın Prenses Katerina ile olan izdivacıdır. Trabzon imparatorluğunun başında Kalo İoannes vardır. Fatih Sutan Mehmed'in Trabzon hakkındaki düşüncelerini tahmin etmektedir ve bu amaçla Uzun Hasan'ı ittifak karşılığında Katerina ile evlendirmek ister. Ancak Uzun Hasan hem Katerina'yı hem de Kapadokya'yı istemektedir.

İmparator tüm teklifleri kabul etmiş ve anlaşma 1458'de imzalanmıştır. Saraya geldikten sonra Despina Hatun adını alan Katerina'nın üç çocuğu olmuş, ömrünün sonuna kadar Hıristiyanlığa bağlılığını muhafaza etmiş, Uzun Hasan ise Fatih Sultan Mehmed'e yenilmiştir.

YAVUZ SELİM'İN CARİYESİ, MUHTEŞEM SÜLEYMANIN ANNESİ HAFSA SULTAN

Hafise, Ayşe ve Hafıza isimleri ile Türk olduğu iddia edilse de vakfiyesinde adının "Hafsa binti Abdulmuin" olarak yazılması onun hareme sunulmuş bir cariye olduğunun kanıtıdır.[26]

Hafsa Sultan, Yavuz Sultan Selim'in sancakbeyliği sırasında haremine alınmış ve onun en büyük yardımcısı olmuştu. Ardından Şehzade Süleyman'ı dünyaya getirdi (1494) ve Selim'in padişah olmasıyla İstanbul'a yerleşti. Hafsa Sultan'ın İstanbul'daki yaşamı oğlu Süleyman'ın sancakbeyi olmasıyla değişti. Süleyman 14 yaşında Kefe Sancakbeyliği'ne tayin edildi (1509). Hafsa Sultan ve emrindekiler Trabzon'dan bir gemiye binerek Kefe'ye hareket ettiler. Buradaki üç yıllık ikameti oğlunun tayini ile bittikten sonra Ulu Şehzade'nin annesi olarak Manisa'ya gitti. Bütün bu dönemlerde Hafsa Sultan'ın padişaha yazdığı mektuplarda hasret vardır. Ancak oğlunun yanında olan Hafsa Sultan, yeni cariyelerin hareme alındığını duymasıyla sitem dolu mektuplar da göndermiştir.

Yavuz Sultan Selim'in 22 Eylül 1520'de Edirne'de vefat etmesi Kanuni Sultan Süleyman'a taht yolunu açmış, Hafsa Sultan da "Valide Sultan"lık makamına erişmişti. Haremin en sözü geçen kadını oluyordu. Ancak Kanuni Sultan Süleyman'ın kadınlarından Mahidevran Hatun ve Hürrem Sultan arasındaki rekabet Hafsa Sultan'a zor günler yaşatmıştır.

Hafsa Sultan, bu rekabetin başlamasından itibaren Mahidevran Hatun'un oğlu Şehzade Mustafa'yı koruma yönünde büyük çaba vermiştir.

---

[26] Osmanlı Sarayı'na alınan köle ve cariyelerin baba isimleri Abdullah, Abdülmümin, Abdülhay olarak kayıtlara geçerdi.

Adnan Giz, "Hafsa Sultanın Kanuni'ye yazdığı mektuplardan birinde Şehzade Mustafa hakkında koruyucu bir dil kullanması da, Hürrem'in planlarını bildiği ve bedbahıt Şehzadeyi desteklediği kanısını yaratıyor" der. Bu mektupta şehzade ile ilgili satırlar da vardır[27]:

"İllet ve firkat belasına göyünmüş validen kıb'inden istifsar olunursa ayrılıktan ve firaktan ne günüm gün, ne gecem gecedir. Bu hasretlik canıma gereği gibi tesir ediptür. Ateş-i iştiyak yövmen feyövma bir veçhile galebe etmiştir ki muabbirler tabirine kadir değildir. Ve ba-dehu Mustafa Bendeniz mübarek eşiğiniz tozuna yüz sürer, mübarek ayağınız öper, aramızda onun gibi bir nesne yoktur, Filcümle sağ ve selamet bilesiz.

Valide-i Sultan Süleymanşah"

Ancak bu koruma Hafsa Sultan'ın 10 Haziran 1538'de ölümü ile sona ermiş, kocası Yavuz Sultan Selim'in türbesine gömülmüştü. Hafsa Sultan'ın ölümünü anlatan *Peçevi Tarihi* kimliği ve hayat görüşüne şu notu düşecekti:

"...Alemin sığınağı olan padişahın annesi, işi gücü ibadet olan büyük kadın ve büyük düşüncesi iyilik olan hatun, zamanın Fatıma'sı, çağın Ayşe'si yani baha valide sultan 940 yılı Ramazan ayının 4. günü ölmüştür."

Mesir Macunu, Hafsa Sultan'ın hastalığı sırasında Merkez Efendi tarafından yapılmıştır. Onun hastalanması ve doktorların çare bulamaması üzerine Merkez Efendi İstanbul'dan Manisa'ya gönderilmişti. Merkez Efendi doktor değildi ancak tıp bilgisi oldukça genişti. Hafsa Sultan için 41 çeşit baharattan oluşan bir macun hazırladı. Valide Sultan bu macunu yedi ve iyileşti. Bunun üzerine halka dağıtılması emrini verdi. Zamanla da gelenek halini aldı.

Hayratları arasında cami, imaret, medrese ve mektep sayılabilir. Ayrıca Manisa'da yaptırdığı ve 117 kişinin çalışmasına olanak

[27] Adnan Giz, *Kanuni'nin Ailesi*, Hayat Tarih, Sayı-1, Ocak, 1978.

sağlayan külliyesinin bakımına tüm mülklerinin gelirini bırakmıştı. Külliye daha sonraları "Sultaniye" adı ile anılmıştır.

ACILARIN SULTANI MAHİDEVRAN HATUN

Kanuni Sultan Süleyman'ın Kefe Sancağı'na tayin edilmesinden (1509) sonra haremine dahil edilen Mahidevran Hatun'un Arnavut ya da Çerkez olduğu görüşü ağırlık kazanır. Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk kadınıdır ve adı tarihe "Acıları en sürekli olan kadın" olarak yazılmıştır.

Mahideran 1499 yılında dünyaya gelmiş, 1514 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın haremine katılmış, bir yıl sonra da Şehzade Mustafa'yı dünyaya getirmişti. Bu doğumla Harem içindeki itibarı arttı, ancak Hürrem Sultan'ın da Şehzade Mehmet'i dünyaya getirmesiyle gizli bir rekabet başladı. Hürrem Sultan'ın hızla güç kazanması onun gözden düşmesine neden olacak ve iki kadının kavgası Mahidevran Hatun'un yenilgisi ile sonuçlanacaktı.

İslam Ansiklopedisi kavga olayına şu yorumu getirir: "Bazı mücadele sahneleri tasvir etmektedirler ki, bunun saray muhitinden harice aksetmiş olan mübalağalı dedikodular olması çok mümkündür."

Sonuçta Mahidevran Hatun, Hürrem Sultan'a yenilip kavgadan bir hafta sonra Kanuni Sultan Süleyman: "Müzevvir sözüne kulak tutmamak gerekti. Şehzade ise Manisa sancağında olup valide şefkatinden daha ziyade mahrum kalması layık değildir" diyecek ve Mahidevran Hatunu oğlu Şehzade Mustafa'nın yanına gönderecekti.

Mustafa halk arasında çok seviliyor ve tahta en yakın aday görünüyordu. Ancak Hürrem Sultan'ın oğullarından birini tahta çıkarma yolundaki engel tanımazlığı karşısında Mahidevran Hatun da oğlu için koruma çabası vermiştir. Elçi Bernardo Navagero yazdığı bir raporda bu çabayı belirtir:

"Mustafa'nın yanında onu zehirlenmekten korumak için sürekli tetikte bekleyen ve ona kaçınması gereken tek şeyin bu olduğunu her gün anlatan annesi var ve şehzadenin ona karşı sınırsız saygı ve hürmet beslediği söyleniyor."

Bütün bu çabalara rağmen Şehzade Mustafa babasını tahttan indirmeyi planlamakla suçlanacak ve 1553 yılında boğularak öldürülecekti.[28]

Mahidevran Hatun'un Şehzade Mustafa'nın öldürüleceğini haber aldığı ve idam edildiği gün kendisine haberci göndererek durumu bildirdiği, ancak Şehzade Mustafa'nın bunu dikkate almadığı verilen bilgiler arasındadır.

Mahidevran Hatun'un acısı oğlunun ölümü ile bitmedi. Şehzade Mustafa'nın ardında torun acısını da yaşadı. Oğlunun ölümlünün ardından 10 adamı ile birlikte Bursa'ya gönderildi (1581).

İsmail Metin *Osmanlının Kanlı Tarihi* isimli kitabında Hans Dernschwam'ı kaynak göstererek Kanuni Sultan Süleyman'ın Mahidevran Hatun'u zehirlettiği bilgisini verir. Oysa yabancı yazarlar o dönemleri, özellikle giremediği saray yaşantısını kulaktan dolma bilgilerle tasvir etmiştir. Mahidevran Hatun'un Bursa'da ilk dönemler sıkıntı çektiği ve kirasını ödeyemediğinden Kanuni Sultan Süleyman'a başvurduğu verilen bilgiler arasındadır. Kendisine bir evlat vermiş ve en verimli çağında ona evlat acısı tattırmış bir padişahın başvuru yapmasına kadar kadınıyla ilgilenmemesinin "Muhteşem"liğine gölge düşürdüğü tartışılmaz. Tıpkı Piri Reis'in katlini emrettiğinde bazı tarihçiler tarafından "Muhteşem Cellat" olarak anılması gibi... Ancak padişah

[28] Hürrem Sultan bölümüne bakınız.

Mahidevran Hatun'un kira ve borç verilen paraların faizlerinden oluşan borçlarını ödemiş ve Mahidevran'a belli bir aylık bağlamıştı. Oğullarından II. Selim ise 1564 yılında 120.000 akçeye Hisar'da bir konak satın almıştı.

Mali durumu düzelen Mahidevran Hatun "Mustafa-i Cedid Türbesi"ni yaptırmış ve bir de vakıf oluşturmuştu. 82 yaşında vefat eden Mahidevran Hatun oğlu Şehzade Mustafa'nın türbesine gömüldü (3.2.1581).

Türbenin tamiri ve ruhuna dua edilmesi için evi, iki değirmeni ve 100.000 gümüş akçeden oluşan birikimini bu vakfa bıraktı. Vasiyetinde ölümünden sonra kölelerinin azat edilmesini de istemişti. Vasiyeti yerine getirildi ve çoğu Rus asıllı olan köleleri azat edildi.

BÜTÜN DÖNEMLERİN KADINI HÜRREM SULTAN

Doğudan Batıya kadınlar tarihinde adını belki de sonsuza dek yaşatacak bir ün bırakan ender kadınlardan biridir.

Avrupalı tarihçiler Hürrem Sultanı Roxelana, Rossa, Roza adları ile tanıtırlar. Pietro Bragdino Hürrem Sultanın Rus asıllı olduğunu ileri sürer. Bunun yanı sıra Fransız olduğu hakkında da iddialar vardır. İslam Ansiklopedisi'nde ise bir papazın kızı olduğu ifade edilir. Galiçya'da Lipa nehri üzerinde Rogatino kasabasındandır ve Kırım Türklerinin İslam Giray zamanında (1644-1654) Dinyester nehri boyunca yaptıkları akınlar arasında esir alınmıştır.[29]

[29] İslam Ansiklopedesi, Milli Eğitim Yayınevi, 5.Cilt, Sayfa:592.

Hürrem Sultan Polonya Krallığı tebaası bir Ortodoks rahibinin kızıydı ve asıl adı Alexandra Lisowska'ydı.

Kırımlılar savaşta elde ettikleri en güzel ganimetleri Osmanlı padişahlarına takdim ederlerdi. Roxelana'da İstanbul'a getirilmiş ve saraya takdim edildiğinde mütebessim çehresinden dolayı "Hürrem"adı verilmişti (1506). Düzgün vücudu, hafif kalkık burnu, manalı bakışları, gamlı gülümseyişleri ile dikkati çeken bir yapısı vardı.

Bragdino onu "güzel" bulmaz, fakat "şirin" diye tasvir eder. Bu tasvirlere kendine olan güveninin verdiği rahatlık ve etki gücü de eklenince padişah tarafından huzura kabul edilmesi uzun sürmedi.

Osmanlı tahtında Kanuni Sultan Süleyman vardı ve Hürrem'i ilk gördüğü anda sevmişti. İlk olarak Şehzade Mehmet'i (1522) dünyaya getiren Hürrem Sultan, padişah üzerinde daha ilk yıllarda etkili olmuş, "Cihan Sultanı" üzerinde mutlak bir hakimiyet kurmuştu.

Kanuni Sultan Süleyman'ın eski gelenekleri çiğneyerek Hürrem Sultan'la evlenmesi ona düşkünlüğünün bir başka ifadesidir ve Hürrem Sultan da Osmanlı tarihinde azat edilip yasal eş yapılan ilk cariye olarak tarihe geçmiştir. Ceneviz St. George Bankası temsilcisinin tarihsiz bir mektubunda düğün töreni şöyle anlatılır:

"...İmparatoriçe ve nedimeleri için ayrılan kısmı yaldızlı bir kafesle bölünmüş büyük bir tribün kuruldu. Burada Roxsalane ve padişahın maiyeti Hıristiyan ve Müslüman şövalyelerin katıldıkları büyük bir turnuvayı, cambazları, hokkabazları izlediler. Evlilik hakkında çok konuşuluyor, ama kimse bunun ne anlama geldiğini bilemiyor."

Şehzade Mehmed'in ardından 1524'te Selim'i, 1527'de Bayezid'i, 1530 'da Cihangir'le tek kız evladı olan Mihrimah Sul-

tanı dünyaya getirecek ve padişah üzerindeki bu hakimiyetini pekiştirecekti.

Hürrem Sultan'ın padişah üzerindeki tesiri, İstanbul'daki yabancı elçilerin çok çabuk dikkatini çekmişti. 1526'da Venedik elçisi Bragdino ve sonra diğer elçiler raporlarında ona önemli yer ayırıyorlardı.

933 sayılı Saray defterinin 935 (1531) yılına ait bölümünde Valide Sultandan sonra gelen saray kadınları sıralaması, Hürrem Sultan'ın etkisinin bir belgesi gibidir. Birinci sıradaki "Valide-i Sultan Emir Mehmet" Hürrem Sultandır. O tarihte şehzade Mehmet 16 yaşındadır. Mustafa'nın annesinin birinci sırayı alması gerekirken, adı Hürrem Sultan'dan sonra yazılmıştır. Bu sıralama Kanuni'nin "Şehzadeler Güzidesi Sultan Mehmet'im" diye andığı Hürrem Sultan'ın ilk oğlunu veliaht olarak tanıdığı yolundaki yorumları destekleyecek niteliktedir.[30]

Hürrem Sultan'ın etkisi ve hakimiyeti kadar padişahına sevgisi de vardı. Kanuni'ye yazdığı mektuplarda ise çekicilik, akıcılık hakimdi. Ayrılıktan duyduğu acı ve üzüntüsünden bahseder ve diller dökerdi:

"... Gözlerim nuru, saadetim sermayesi, sırlarımın bilicisi, gamlı gönlümün rahatı, yaralı ruhumun aşkının merhemi daima gönlüm tahtına sultandır. Eğer çaresiz kalmış bir zavallının halinden biraz sorarsanız, uygunsuz zalim felek, ben tasalıya eziyet edip canıma türlü türlü ayrılık hançerlerini saplayıp benim kara gözüm yaşına bakmayıp kıyamet gününü hatırına getirmeyip, siz cennet çiçeğini benden ayırınca, rahatım sıkıntıya, sağlığım kaygıya, dirliğim ölüme yüz tutup dünden beri iniltili bağırmalarımdan insanların canları yanıp tutuşup ihtimal ki göz yaşlarım Tanrıya ulaşmış olduğundan siz aziz ömürlüğümü yine bana müyesser kıldı. Benim gözü Yusufum, sözü şeker latif nazlı sultanım, Tanrı kapısına yüzümü süpürge edip beni sizden ayır-

[30] İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Yayınevi, 5.cilt, sayfa 592.

ma fikrinin mahvolmasına çabucak mübarek yüzünüzü göstermesine öyle yalvarıyorum ki! Eğer denizler mürekkep, bütün ağaçlar kalem olsa yine bu ayrılığın açıklamasını yapamazlar! Kim ki ayrılığın acılarını öğrenmek isterse Sure-i Yusuf'u okusun o tamamen bunu anlatır. Benim Sultanım, canımın ruhu, mektubunuzu alınca guya mübarek ağzınızdan söz işittim. O buyruklardan gözüm pınarı, sinem derdine cenk-ü kanun olub, ağlamaktan, sızlamaktan göz yaşlarım yüzümden aktı. Sevincimden kıyamete kadar ağlansa da yine karşılığı olmaz. "

Hürrem Sultan mektuplarında bir imparatoriçe değil, "Fakir cariye", "Kemine Cariyeniz", "Hakir Cariyeniz Hürrem" gibi sade imzalar atardı. Ancak her zaman sevgi sözcükleri edilen dualar sonunda esas konuya girerdi:

"...Bundan sonra benim Sultanım, Devletim, iki gözüm, yoluna kurban olduğum, kulunuz Rüstem Paşa bendenizdir. Mübarek gözlerinizi üzerinden ayırmayımız. Benim devletim, kimsenin sözüyle iş görmeyesiniz. Padişahım, aziz başınız için, ben cariyenizin dahi hatırı için olsun saadetli Padişahım..."

Kanuni Sultan Süleyman seferden sefere koşan asker ruhlu bir padişah olmasının yanı sıra şiir yazmadaki ustalığı ile de bilinir. Şiirlerinde "Muhibbi" mahlasını kullanmış, şan ve kahramanlık üzerine şiirler yazmıştır. Ancak Hürrem Sultan'ın bu güzellik ve işvenin hakim olduğu mektuplarına verdiği cevaplara aşk şiirleri de eklerdi. Günümüz diliyle verdiğimiz örnek, Kanuni'nin Hürrem Sultan'a olan sevgisinin bir belgesidir:[31]

"Yalnız köşemin tahtı, varım, sevgilim, ay ışığım!
Candan yakınım, sırdaşım, varlığım, güzeller ecesi sultanım!
Hayatnn, beklediğim tek sonuç, ömrüm, kevser şarabım, cennetim!
Baharım, güleç yüzlüm, gündüzüm, sevgilim, gülen yaprağım

[31] Rüştü Şardağ, Şair *Sultanlar*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1982.

Sevincim, içkim, meclisim, ışığım, nurum benim!
Turuncum, narım, narencim, yatak odamda mumum.
Bitkilerim, şekerim, gömüm, cihanda beni hiç üzmeyenim.
Azizim, Yusuf'um, varım, gönül Mısr'ındaki kaganım.
İstanbul'um, Karaman'ım, Anadolu toprağım.
Bedahşan'ım ve Kıpçağ'ım ve Bağdad'ım, Horasan'ım.
Güzel saçlım, yay kaşlım, gözü fitne sevgilim, hastayım
Ölürsem; kanım, günahım boynuna; yardım et
Ey Müslüman olmayan sevgilim
Kapında övgücü olduğumdan, her zaman överim seni
Yürek dertli, gözüm ıslak, Muhibbi'yim ve mutluyum."

Ancak, Hürrem Sultan'ın padişaha yakınlığı ve hakimiyeti ilk haseki olduğu ileri sürülen Mahidevran Hatun'un şiddetli tepkisine neden olmuştu. Bu ise bazı kaynaklarda kavgaya kadar varan bir rekabetin varlığını yansıtır. Bu kavga sonrasında Mahidevran Hatun Manisa'ya oğlunun yanma gider, Hürrem Sultan ise başkadm olarak sarayda kalır.

Hürrem Sultan 19 Mart 1533 günü Hafsa Sultan'ın ölümü ile haremin idaresini de ele geçirmişti. Bu hakimiyetini devam ettirmek yolunda hiçbir engel tanımıyordu ve Osmanlı tahtının yolunu oğullarından birine açarak, Valide Sultan olabilmenin hesaplarını da yapmaya başlamıştı.

Hedeflerinin gerçekleşmesindeki engellerden biri İbrahim Paşa idi. Kanuni Sultan Süleyman'm yakın arkadaşı olan İbrahim Paşa padişahın kız kardeşi Hatice Sultan ile evlenerek saraya damat olmuştu. Kanuni'nin başkadını Mahidevran ve oğlu Mustafa'yı çok seven İbrahim Paşa ile eşi Hatice Sultan'ın, Hürrem Sultan'la bu yüzden araları iyi değildi. Bu nedenle İbrahim Paşa'nm, eşinin saraya gitmesini kısıtladığı da belirtilir.

İbrahim Paşa'nın zamanla sarayda nüfuz sahibi olması ve bunu kötüye kullanması gözden düşmesini neden olacak ve Hürrem Sultan'ın beklediği an gerçekleşecekti. Irak seferinde yaptığı ha-

talar[32] sonunu hazırladı. 1536 yılı Ramazanının on dördüncü akşamı saraydan gelen davete giderken bunun bir son olacağını aklına bile getirmiyordu. Bir köle olarak girdiği sarayda padişaha yakınlığı ile damat olan İbrahim Paşa o gece katledildi. 27 Haziran 1523'te başlayan sadrazamlığı 15 Mart 1536 gecesi sona erdi. Cesedi Ali Hadikat ül-vüzera müellifine göre Galata'ya geçirilerek Canfeda Tekkesi mezarlığına, Sicilli Osmani müellifine göre Okmeydanı'na gömülmüştür.

Makbul İbrahim Paşa artık Maktul İbrahim Paşa olarak anılıyordu. Hürrem Sultan için artık tek büyük engel, rakibinin oğlu Şehzade Mustafa idi.

ŞEHZADE MUSTAFA'NIN KATLİ

Osmanlı dönemi şehzadeleri içinde tahsil ve terbiyesi üst seviyede olan, halk tarafından çok sevilmesine rağmen babası tarafından genç yaşta hayatına son verilen tek şehzadedir. Bazı tarihçiler duraklama devrinin Mustafa'nın öldürülmesi ile başladığı görüşündedir.

Doğum yılı olan 1515'ten 1520 yılına kadar ikinci veliaht, babasının tahta çıkışından (1520) itibaren ölümüne dek birinci veliaht olarak yaşamıştı. Yüz hatlarının yanı sıra karakter olarak dedesi Yavuz Sultan Selim'e benzediği belirtilir. Sancakbeyi olduğu Amasya'da halk arasında sevilmesinden en çok rahatsızlık

[32] Sefer yapılmasına karar verilmişti. İbrahim Paşa, padişahtan önce 27 Ekim 1533'te büyük bir orduyla İstanbul'dan ayrıldı ve Halep'e vardı. Orada Cezayir Beylerbeyi Barbaros Hayrettin Paşa'yı kabul ederek kendisini Kaptan-ı Deryalığa atadı. Tebriz'e girdi. Kanuni Sultan Süleyman da Tebriz'e geldi ve Bağdat 1 Aralık 1534'te alındı. İbrahim Paşa'nın 4 ay kadar kaldığı Bağdat'ta Baş defterdar İskender Çelebiyi haksız yere idam ettirmesi Kanuni Sultan Süleyman'ın gözünden düşmesine neden olmuş, sefer sırasında kendine taraftar toplamakla için bol para sarf edişi ilk şüpheyi doğurmuştu.

duyan Hürrem Sultan'dı. Onun padişah olması ile çocuklarına taht yolunun kapanacağını biliyordu.

Hürrem Sultan'ın bu konuda en büyük yardımcısı damadı Rüstem Paşaydı.[33]

Rüstem Paşa Şehzade Mustafa'nın planlarını bir mektuba yazıyor ve Sipahi oğlanları ağası Şemsi Ağa ile İstanbul'a yolluyordu. Mustafa'nın etrafındakilerin telkinlerinden dolayı isyan hazırlığı içinde olduğunu belirten mektupta satırlar arasında öneriler de vardır:

"Babanız kocaldı, seferden ve hareketten kaldı. Bu yüzden vezir-i azamı serdar edip sefere saldı. Kendi arzusuyla sizi yerine geçirmeyi düşünmüyor bile. Buna Rüstem Paşa manidir. Varıp Rüstem Paşanın başını kesseniz ve asker önüne düşseniz, Cümle asker sizi isterler. Koca padişah dahi, Dimetoka saraylarında kalan ömrünü itaat ve ibadetle geçirsin."

Mektubu okuyan Kanuni Sultan Süleyman ise şu cevabı verdi:

"Haşa ki Mustafa Han'ım ben yaşarken böyle bir küstahlığa cüret edip böyle akılsızca bir vaziyeti irtikap ede. Bunlar bazı müfsidlerin şehzadeyi ellerinde bulundurmak için ileri sürdükleri iftiralardır. Asla bu sözü bir daha lisana getirmeyin. Böyle fenalıklara vücut vermeyin."

[33] 1500 yılında Bosna'nın Trebin şehrinde doğdu. Devşirilerek saraya alındı. Acemilik devresini geçirdikten sonra Enderun'a geçti. 1526 yılında Mohaç seferine silahtar olarak katıldı. Sefer dönüşü mirahur oldu. Zekası ve bilgisi ile dikkati çeken Rüstem Paşa bir müddet sonra Hürrem Sultan'ın kızı Mihrimah Sultan ile evlendi (1539). 1541'de ikinci vezir, 1544 yılında veziriazam oldu. Şehzade Mustafa'nın katledilmesi sırasında gösterdiği işbirliği ile yeniçerilerin otağını yıkacak kadar hırçınlaşmaları üzerine sadaretten istifa etmek zorunda kaldı. İstanbul'a kaçıp Hürrem Sultan'a sığındı. Kara Ahmed Paşa'nın idamı ile ikinci kez vezir oldu. Ölünceye kadar bu görevde kaldı (12 Temmuz 1561). Vefatından sonra terekesi oldukça muazzam servet yaptığını gösterir: "8000 Kuran'ı Kerim,130 murassa Kuran'ı Kerim, 5000 yazma kitap, 170 köle, 2900 at, 1160 deve, 80.000 tülbent, 780.000 altın, 5000 Hil'at, 2009 yün keçe, 2000 zırh, 600 gümüş eğer, 800 murassa kılıç, 1500 gümüş eğer, 1000 yük gümüş külçesi, Anadolu ve Rumeli'de 1000 çiftlik, 476 değirmen."

Ancak Hürrem Sultan'ın Şehzade Mustafa aleyhindeki konuşmalarından etkilendiği gerçeği de vardı. Hürrem-Mihrimah-Rüstem üçlüsünün gücü Kanuni'nin düşüncelerini yıkacaktı.

"Herkes tarafından ne kadar sevildiği, veliaht olmasının ne kadar arzulandığı, olağanüstü yetenekli olduğu "yazılan Mustafa'nın sonu hazırlanmıştı.

Kanuni Sultan Süleyman'ın İran üzerine düzenlediği sefere Amasya sancakbeyi Şehzade Mustafa da katıldı. Askerleriyle birlikte Konya Ereğlisi Aköyük mevkiine gelen orduya Şehzade Mustafa da kuvvetleriyle katılmıştı. Babasının elini öpmek için 6 Ekim (1553) sabahı çadırına girdi. Ancak çadırda babasının yerine yedi dilsizle karşılaşacaktı. Hırvat asıllı bir yeniçeri ve dilsiz cellatlar şehzadeyi yıkamamış, pehlivanlığından dolayı "Zal" lakabıyla anılan Mahmud Ağa yardıma çağırılmıştı. Baltanın sapı ile vurularak önce yere yıkılmış, ardından da boğularak öldürülmüştü. (Zal Mahmud daha sonra paşa ve hanedan damadı olmuştur.)

Ancak Müneccimbaşı ise şehzadenin babasının elini öpmek için çadıra girdiğinde Kanuni Sultan Süleyman'ın da bulunduğu ve genç şehzadenin durumu anlamasıyla babasının üzerine yürüdüğünü iddia eder:[34]

"Sultan Süleyman Hazretleri, şehzadeyi öldürmek üzre huzurlarına getirttiklerinde, şehzade meseleyi anlayıp şehriyar hazretlerinin üstüne hücum ettiler. Mevcut olan muhafızlar dağıldı, bu sırada pehlivan Zal Mahmud yetişerek şehzadeyi yere yıkıp bağladı, sonradan cellatlara teslim ettiler."

Katl olayı edebiyata da yansıdı ve "Meded meded bu cihanın yıkıldı bir yanı / Ecel celalileri aldı Mustafa Han'ı " diye beyitler yazılı. Hocaları arasında bulunan Mustafa Sururi Efendi ise (Kanuni Sultan Süleyman'ın süt kardeşi) şehzadenin öldürülmesinin ardından padişah ile olan tüm bağlarını koparmış, ölümüne dek

[34] Tarih Konuşuyor, Cilt:7, Kasım, 1967, Sayı:46.

onunla konuşmamıştı. Ayaklanma belirtileri karşısında Kanuni Sultan Süleyman, Rüstem Paşayı azletti ve yerine Kara Alunet Paşa'yı sadrazam yaptı. Hürrem Sultan ise bu azil karşısında damadım aynı sonun beklediğini düşünerek Halep'te bulunan padişaha mektup yazmış ve söylenenlere inanmamasını istemişti. Taktik işe yaramış, Rüstem Paşa ölümden kurtulmuştu. Hatta bir süre sonra Kara Ahmet Paşa öldürüldü ve Rüstem Paşa yeniden sadrazam oldu.

Kanuni Sultan Süleyman'ın Hürrem Sultan'a olan bağlılığını "büyük talihsizlik olarak niteleyen Semiha Ayverdi, katl olayı ile ilgili düşüncelerini şöyle dile getirir:[35]

"Nitekim padişahı avucu içine almış olan bu kadının saray entrikalarına ve huzursuzluklara sebebiyet vermesi bir taraf, Şehzade Mustafa gibi bir bahadır taht namzedini kendi oğullarının önünde olması yüzünden canına kıydıracak kadar ileri gitmesi, olduğu yerde kalmayan ihtiraslarının devlet bünyesine sıçrayan en tehlikeli ihtilatlarından biri olmuştur."

Rüstem Paşa aynı zamanda Bursa'ya da adam göndermiş, Şehzade Mustafa'nın çocuğunun da boğdurulması için hareket geçmişti. Lamartine, düzenlenen plana şu paragrafı açar:[36]

"Hadımağası Şehzade Mustafa'nın genç eşine ve oğluna[37] Bursa yakınlarında bir gezi yaptırmak istiyormuş gibi davrandı. Küçük çocuk, annesi ve öteki kadınların bindiği yanları kapalı arabanın birkaç adım ötesinde at üzerinde götürülüyordu. Annenin uyanıklığından çekinen hadımağası arabanın sürücülerine gizlice emir vererek dingili kırmalarını istedi. Onarım sürerken çocuğun saraya bir an önce varması için onun atını durdurmadılar. Sarayın kapısına gelip de atından indirildiği sırada kuşağında

[35] Semiha Ayverdi, *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, Yüksel Matbaası, 1977.
[36] Alphonse Lamartine, *Osmanlı Tarihi*, Cilt:1, Sabah Yayınları.
[37] Şehzade Mustafa'nın eşi (kayıtlarda Fulane Hatun olarak geçer) Kırım asıllı olup 1525 doğumludur. Şehzade Mehmed'i 1546 yılında Amasya'da dünyaya getirmişti. Şehzade Mehmet 10.9.1553 günü boğdurulduğunda 7 yaşındaydı.

sakladığı yay kirişini çıkardı ve öldürdü. Anne saraya geldiğinde oğlumm cesedi ile karşılaştı ve oğlunun katlinden kocasının da öldürüldüğünü anladı."

Hürrem Sultan büyük umutlar bağladığı Şehzade Mehmed'i 21 yaşında kaybetti. Doğuştan sakat olan ikinci oğlu Cihangir ise kemik hastalığı çekiyordu. Kanuni'ye gönderdiği mektuplardan birinde Cihangir'in sağlık durumu ile ilgili bilgiler verir:

"Cihangir'in omzundan ötürü sorarsanız Mamuloğlu'nun yakısından konuldu. Şimdi baş verdi. İnayeti Allah ile deşildi. Şimdiden sonra iyicedir. Duadan feramuş etmeyesiz."

Padişah'ın hastalıklı oğlunu çok sevdiği ve onu son yıllarında yanından ayırmadığı ifade edilir. 1533'te çıktığı Nahcivan seferine onu da götürmüştü. Cihangir, Konya Ereğli'sinde büyük kardeşi Mustafa'nın boğdurulması olayına şahit olmuş, olaydan elli gün sonra, 23 yaşında yaşamını yitirmişti. Ancak, Şehzade Mustafa'nın cesedinin Cihangir'e gösterildiği, Mustafa'yı çok seven kardeşinin babasının zalimliğini yüzüne vurduktan sonra göğsüne bir hançer saplayarak intihar ettiği de anlatılır:[39]

Hürrem Sultan'ın ideali sürüyordu. Oğullarından Bayezıd'a Selim'den daha çok yakınlık gösteriyordu. Bu gizli savaşta Kanuni büyük olmasından dolayı Selim'in padişah olmasını istemekteydi. Ancak Hürrem Sultan'ın Valide Sultan olma hayali gerçekleşmeyecek ve 17.4.1558'de İstanbul'da vefat edecekti.

Hürrem Sultan bir cariye olarak saraya girmiş, büyük kudret kazanmıştı. Ömründe hiç başarısızlığa uğramadı. İlginçtir, Kanuni Sultan Süleyman bu entrikaları hiç hissetmemiş ve Hürrem Sultan'ın isteklerini geri çevirmemişti. Padişaha kendinden başka bir kadını aratmayacak kadar ideal bir eş olmasını bilmişti.

Hürrem Sultan'ın vefatı sırasında İstanbul'da bulunan Arap müelliflerinden Kutbüddin Meki, ölüm nedenini açıklayacak bilgiler veren isimlerden biridir. Ziya Erkins, Bayezid Camii'nde-

[39] *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çeviri: Şiar Yalçın, Havass Yayınları, 1978.

ki Veliyüddin Kütüphanesi'nde 2440 numarada kayıtlı bulunan tek nüshalık kitabın 254 sayfasındaki bilgileri şöyle aktarır:[39]

"Cemaziyelahire'nin yirmi altıncı Cuma günü şehzadenin annesi Haseki Sultan vefat etti. Merhume hayli vakitten beri hasta imiş. Hastalığı da taze balık yemekten hasıl olmuş. Kulunç imiş. Vefatından dolayı padişahın yüreği pek yandı. Cenazesini Sultan Bayezid Camii'ne getirdiler. Namazını Ebüsuud Efendi kıldırdı ve kabrine yine o indirdi. Vefatından dolayı İstanbul yerinden oynadı. Pek çok sadaka verildi."

Kanuni Sultan Süleyman, Hürrem Sultan için yaptırdığı türbenin içini rengarenk çinilerle döşetmiş, sandukasını ipekli kumaşlarla donatmıştı. Sandukasının önünde sonradan yazılmış olan çerçeveli kitabede (Cennet mekan firdevsi aşiyan Gazi Sultan Süleyman Han tabı serah Hazretlerinin haremi ismetleri Haseki Hürrem Sultan) yazılıdır.

Hürrem Sultan'ın ölümünden sonra ilgi duyduğu tek kadın Gülfem Hatun (Şehzade Murad'ın annesi) olmuştu. 70 yılın izlerini taşıyan yüreği, yalnızca cariyesi Gülfem'in yanında huzur buluyordu. Bunları düşünerek Gülfem'i beklediği bir gece, odaya giren başka bir kız Kanuni'yi çileden çıkardı. Hürrem Sultan'dan sonra kadınlığa yükseltiği Gülfem, onu nasıl reddedebilirdi? Cariyeye Gülfem'i soran padişah "Bu gece nöbetini bana sattılar" cevabını aldı. Hemen haremağalarına Gülfem'in öldürülmesini emreden padişah, daha sonra gerçeği öğrenecekti. Üsküdar'da cami yaptırmaya başlayan Gülfem, parası yetmediği için nöbetini başka bir cariyeye satmıştı. Bunları duyduğunda çok üzülen Kanuni, Gülfem'in camisini tamamlayarak vicdan azabını gidermeye çalıştı.

Hürrem Sultan'ın ölümünden sonra başlayan taht kavgası iki kardeşi karşı karşıya getiriyordu. 30 Mayıs 1559'da Konya yakınlarında Selim ve Bayezid'in orduları çarpışmaya girdi,

[39] Ziya Erkins, Tarih Dünyası, Sayı:9, Ağustos 1950.

Bayezid başarı elde edemiyordu. Orhan, Osman, Mahmud ve Abdullah isimli 4 oğlunu da almış ve İran topraklarına kaçarak Şah Tahmasb'a sığınmıştı. Şah, kendisini çok iyi karşılayarak babası ile arasını bulma konusunda kendisine söz verdi. Bayezid'in İran topraklarında bulunduğu sıralarda babasına hitaben yazdığı manzumesi affedilmeyi bekleyen bir evladın yakarışlarıdır:

"Hak-Teala kim cihanın şahi itmüşdür seni
Öldürüp ben kulunu güldürme şahum düşmeni
Gözlerim nuru oğullarından ayırma beni
Bi-günahım Hak bilür devletlü sultanım baba."

Ancak Selim tarafından gönderilen bir heyet ile Şehzade ve oğulları boğularak öldürülmekten kurtulamadı (23 Temmuz 1562). Kazvin'de 3 yıl süren ikamet noktalanmış, 4 oğlu ile beraber cenazeleri Sivas'a getirilerek sur dışına gömülmüştü.[40] Babası ile İran'a gitmeyen Şehzade Mehmed ise kardeşlerinin uğradığı sona benzer bir ölüm yaşayarak Bursa'da idam edildi.

Kanuni Sultan Süleyman 7 Eylül 1566 günü 71 yaşında vefat etti, tahta Hürrem Sultan'ın arzu ettiği Sultan Bayezıd yerine II. Selim (Sarı Selim) çıktı.[41]

Hürrem Sultan'ın iki öz oğlu arasında yaptığı seçimin Kanuni'nin yaşam biçiminden kaynaklanmış olması muhtemeldir. Şehzade Bayezid mizaç ve karakter bakımından babasına benziyordu. Bunun yanında II. Selim'in "ordularının başına geçerek seferlere gitmeyen bir padişah" olması hatırlanacak olursa acaba Hürrem'in seçimi yerinde miydi?

Hürrem Sultan dönemindeki tüm olumsuz olaylar ona

[40] Bayezid'in Kazvin'de öldürülen oğulları: Şehzade Orhan (Kütahya / doğum yılı:1543), Şehzade Osman (Kütahya / doğum yılı:1545), Abdullah (Kütahya / doğum yılı 1548) ve Şehzade Mahmud'dur (Kütahya / doğum yılı 1552).

[41] 28 Mayıs 1524 Cumartesi günü dünyaya gelen II. Selim, 30 Eylül 1566 Pazartesi günü 43 yaşında tahta çıktı. 15 Aralık 1574'e kadar 8 sene, 2 ay, 15 gün saltanat sürdü.

yüklenmiştir. Ancak Kanuni Sultan Süleyman gibi büyük bir hükümdarın sadece Hürrem'in etkisi altında kalarak oğlunu öldürttüğü görüşü pek haklı değildir. Zira Kanuni büyük bir imparatorluğun tek hakimi idi. Oğlu da olsa böyle bir girişimin gerçekleşmesi onun sonu olacaktı. II. Selim'in ise kendisine karşı bir hareket yapmayacağını biliyordu. Hürrem Sultan'ın ölümünden sonra gerçekleşen bu katl olayında Şah Tahmasb'a 400.000 düka altın (Kanuni Sultan Süleyman 300.000, II. Selim 100.000) gönderilmişti.

Mustafa konusunda da aynı endişeye girmiş olması düşünülemez mi? Ya da eğer tüm olaylardan Hürrem Sultan sorumlu idiyse, Bayezid'in İran'a gitmeyen ama Bursa'da idam edilen Şehzade Mehmed'in ölüm emrini kim verdi?

Kanuni, hayattayken hiçbir şehzadenin tahta oturamayacağını zaman zaman kendisi de söylemiş ve ölümüne dek fetihlere katılmış bir hükümdardı.

Bunun yanında Piri Reis gibi bir bilgin amirali 80 yaşlarında idam ettirmesini onaylamak mümkün değildir. Muhteşem sıfatını alan bir padişahın, bilimin zirvesindeki bir başka "muhteşem" insanı öldürmesi üzüntü vericidir. Kanuni Sultan Süleyman Osmanlı İmparatorluğu'nda şan ve şerefe koşmuş ve yedi düvele meydan okumuş padişahların başında geliyordu. Aile fertlerini öldürmesi "taht kavgası" olarak telakki edilebilirdi. Ama dünyanın en büyük deniz bilgini Piri Reis'in boynunu vurdurması... Eğer bilim, Kanuni tarafından ganimet ve toprağın üstünde tutulsaydı, Piri Reis'in boynu vurdurulmazdı. O "baş"ın taşıdığı akıl ne yazık ki, bir fermanın buyurduğu "kelle" den önemli olmamıştır.

ÖNCE GERDEĞE, SONRA TAHTA NURBANU SULTAN

Nurbanu Sultan'ın milliyeti konusunda tarihçiler farklı bilgiler verir, ancak İtalyan olduğu görüşü ağırlıktadır. Venedikli Venier-Baffo ailesinin kızıdır.

II. Selim'in haremine Manisa'da dahil olmuştu. Şah Sultan (1544), İsmihan Sultan (1545), Gevherhan Sultan, Fatma Sultan (1548) isimli kız çocuklarından sonra 4 Temmuz 1546 da Şehzade Murad'ı dünyaya getirmiş ve II. Selim'in tahta çıkmasıyla sarayda büyük nüfuz kazanmıştı.

Kaynaklar 44 yaşında Osmanlı tahtına çıkan II. Selim'i zevk ve sefaya düşkün bir padişah olarak tanımlar. Sarayın eski ciddiyetini kaybettiği görüşünde olan Ahmet Refik ise haremin yeni görüntüsünü şöyle tasvir eder:[42]

"Çiçekli odalarda zevkler ve ahenkler, aşklar ve kıskançlıklar hüküm sürüyordu. Kadın nüfuzu cazip tesirleriyle Sultan Selim'in sarhoş dimağını işgal ediyor, geceler naınelerle aşklarla geçiyordu. Osmanlı musikisinin tiz ve pür şevk nağmeleri sarayın yaldızlı tavanlarını çınlatırken, ud'lar inliyor, tanburlar feryad ediyordu."

Ancak Nurbanu Sultan soğukkanlıydı ve II. Selim'in yaşam tarzı onu sarayda hakim duruma getirecekti. Nüfuzunu kullanma yolundaki en büyük yardımcısı kızı Esma Sultan olmuştu. Diğer harem kadınlarından Canfeda Hatun ve Raziye Kadın da bu ekibin içinde yer alıyordu.

Nurbanu Sultan'ın tüm hakimiyeti eline alması II. Selim'in ölümü ile gerçekleşecekti. Kocasının ölümünü herkesten gizlemiş ve Manisa'ya haberciler yollayarak oğlunun süratle İstanbul'a gelmesini istemişti.

[42] Ahmed Refik, *Kadınlar Saltanatı*, Erdem Yayınları, 1984.

III. Murad saraya geldiğinde beş kardeşini katletti ve Osmanlı tahtına oturdu. Nurbanu Sultan oğlunun cülusu ile birlikte "Valide Sultan"lık makamına erişmişti. Ancak bu hakimiyeti gelini Safiye Sultan'ın karşısına dikilmesiyle tehlikeye düşecekti. Mustafa Müftüoğlu'na göre bu rekabette Nurbanu Sultan üstündür:[43]

"Nurbanu Sultan'la Safiye Sultan arasındaki rekabet haremde iki grup meydana getirmiş ve bu gruplardan birinin başında Valide Sultan olarak Nurbanu Sultan bulunurken, diğerinin başına da Safiye Sultan geçmiştir. Sokullu Mehmet Paşanın karısı Esmahan Sultan, haremdeki kadınlar kavgasında Nurbanu Sultan'dan yana olmuş ve harem kethüdası Canfeda ile Vekilharç Raziye Kadını da bu gruba çekmesini beceren Nurbanu Sultan karşısında Safiye Sultan adeta yalnız kalmıştır."

Nurbanu Sultan görünüşte Safiye Sultan'a müşfik davranıyor, ancak rakibini alt edebilmenin planlarını da yapıyordu. Amaçları Safiye Sultan'dan başkasını gözü görmeyen Hünkâr'a yeni cariyeler sunarak onu gözden düşürmekti.

Ancak hükümdarın Safiye Sultan'a sadık kalması ve Osmanlı tahtına varis olarak tek bir şehzadenin bulunması madalyonun öbür yüzüdür. Şehzadenin ölme olasılığından doğan bir korku Nurbanu Sultanı böyle bir yola itmiş olabilir.

Yeni cariyelerin takdiminde en büyük yardımcı, kızı Esma Sultan'dı. Nurbanu Sultan'ı çileden çıkaran olaycda Esma Sultan'ın konağında yaşanmıştı:[44]

"III. Murad hemşiresi Esma Sultan'ın konağına misafir gitmiş, onunla beraber bahçede dolaşıyordu. Uzaktan çiçekler arasından iki genç ve dilber cariyenin karşısına çıkışı padişahın dikkatini çekmişti. Esma Sultan, cariyelerin kardeşi üzerinde hasıl ettikleri bu cazip tesirden pek memnun olmuş, derhal saraya göndermişti. Padişah bu cariyelerle olan cinsi münasebetlerinde, her nasılsa ik-

[43] Mustafa Müftüoğlu, *Yalan Söyleyen Tarih Utansın*, Çile Yayınları, 1982.
[44] M.Şakir Ülkütaşır, *Meşhur Türk İmparatoriçeleri*, Varoğlu Yayınevi.

tidarsızlık eseri göstermişti. Bu hal, Nurbanu'yu büyük bir hiddete sevk etmiş, bunun bir cadı büyüsü olduğu kanaatine varılmıştı."

Bu olayda tek suçlu olarak Safiye Sultan görülecek, büyünün çözülmesi için bir taraftan muskalar yapılırken yeni cariyelerin saraya getirilme işleri de sürecekti. Cariye fiyatlarında büyük artışların olduğu bu dönemlerde III. Murad da yaşamın bütün zevklerinden faydalanıyordu. Oğlunun padişah olmasıyla Eski Saray'dan getirterek yanına aldırdığı Canfeda Kadın da harem kethüdası olarak padişahın güzeller ordusunun başındaydı.

Nurbanu Sultan Yahudileri devlet işlerine karıştırmakla da suçlanır. Bu dönemde ortaya çıkan bir başka Yahudi asıllı kadın da Ester Kira'dır. Ancak Ester Kira'nın önemli bir konuma gelmesi, gelini Safiye Sultan'ın dönemine rastlar.

Nurbanu Sultan 8 Aralık 1583 Çarşamba günü Yenikapı Sarayı'nda dizanteriden vefat etti. Cenaze töreninde padişahların sarayda kalma geleneğini III. Murad bozmuş, annesinin cenaze namazının kılındığı Fatih Camii'ne kadar hem yürüyerek, hem de ağlayarak eşlik etmiştir.

Ayasofya'da II. Selim'in türbesine gömülen Nurbanu Sultan'ın birçok hayratı vardır. Divanyol'ndaki çifte hamam, Üsküdar'daki yeşil direkli hamam bunlardan bazılarıdır. Üsküdar'da yaptırdığı Eski Valide Camii'nin kapısındaki kitabe o günlerin izini yansıtır:

"Nurbanu o zat pi ismet
Tarafı hayra eyleyip niyet
Etti bu mabed-i latifi bina
Hüsnü ziba rey-i habbeza
Eseri hassıdır bu hayrı güzin
Oldu tarih zehi behşti berin"

VENEDİKLİ BAFFO SAFİYE SULTAN

Kral, hakan, prens, şeyh veya imparator sıfatlarını taşıyan yüzlerce hükümdar tarihin sayfalarında yer almıştır. Hepsinin ayrı hususiyetleri ve birbirinden çok farklı yanları vardır. Kimi şairdir, geceleri mehtapla buluşup, sadece mısra dizer. Kimi yatağa kılıçla girer ve sabah savaşla kalkar.

III. Murad bu hükümdarlar içinde çok değişik hususiyetler taşıyan bir padişahtır. Yaklaşık 130 çocuğu olan bu müthiş padişahın tebriğe şayan rekorunu kimse kıramamıştır. Safiye Sultan'ı anlatabilmek için III. Murad'a ve o dönemin Avrupa'sına dikkatle bakmak lüzumu vardır. Murad, gelmiş geçmiş Osmanlı padişahları içinde kadına en düşkün olanıdır.

Venedik'li Baffo, yani Cecilio Bafoo, babasının Korfu Valiliği sırasında Adriyatik Denizi'nde korsanlar tarafından esir edilmişti. Baffo saraya getirilerek Safiye adını aldı ve II. Selim'in oğlu Manisa Sancakbeyi III. Murad'a takdim edildi.

Tarihçiler, Baffo'nun doğum tarihi olarak 1550 yılında birleşmektedirler. 1566 yılında

(26 Mayıs Pazar) Manisa'da Şehzade Mehmed'i dünyaya getirdiğine göre hareme takdim edildiği sırada 15 yaşlarında olması gerekir.[45]

Şehzade Murad, bazı kaynaklara göre büyüleyici güzelliğe sahip olan Safiye'yi çok sevmiş ve hükümdarlığının ilk yıllarında ona sadık kalmıştı (1574). Ama ne var ki, bu bağlılık padişahın annesi Nurbanu'yu oldukça rahatsız edecek ve gelininin itibarını sarsmak için elinden geleni yapacaktı. Seçtiği yol, padişahın hiçbir zaman karşı koyamayacağı bir yöntemdi. Valide Sultan Nurbanu, padişahın kadınlara düşkünlüğünü haremin tek sahibi olmak sıfatıyla iyi kullanmış ve kızlarının da yardımıyla oğluna

45 Çağatay Uluçay, *Padişahın Kadınları ve Kızları*, TTK, 1993.

güzel cariyeler takdim etmek yolunu seçmişti. III. Murad annesinin ve kız kardeşlerinin sunduğu cariyelerle halvete girecek ve bu tatlı hayat sonucunda sarayın birçok odasında beşik sallanmaya başlayacaktı.

Osmanlı padişahları arasında kadına en düşkün olan padişah olarak bilinen III. Murad'ın "Kırka yakın hasekisi olduğu, ölümünde on dokuzu erkek, otuzu kız olmak üzere 49 çocuğu bulunduğu" öne sürülür. Padişahın vefatı sırasında yedi cariyesi hamiledir ve bu hamile cariyelerin tümünün denize atılarak boğdurulduğu söylenir. Yerli kaynaklarda hiçbir kaydın bulunmadığı bu toplu ölüm olayına "rivayet olmasını arzu ettiğim bir safha yaşanmıştır" diyebiliriz.

Safiye Sultan, Nurbanu'nun vefatı ile 1585 yılından itibaren sözü en çok geçen kadın olmuştu. III. Murad'ın ise kadınlara düşkünlüğü gittikçe artıyor ve bu, çılgınlık raddesine ulaşıyordu. Safiye Sultan artık, padişahı kendi haline bırakmıştı.

Safiye Sultan için artık tek uğraş devletin yönetimi olacaktı. Ancak rüşvetin yüksek boyutlara ulaştığı bir dönemin de başladığı verilen bilgiler arasındadır. Yüksek makamlara geçenler aldığı rüşvetleri Valide Sultan'a takdim ettiklerini ima ediyorlardı. Bu iddiaların uzun bir süreden beri sarayda bulunan ve her geçen gün nüfuzunu arttıran Ester Kira'nın entrikalarından kaynaklanmış olması ihtimali de büyüktür. Nitekim hazineye teslim ettiği kırık sikkelerin sipahilere dağıtılması bir isyana neden olmuştu. Asiler 1 Nisan 1600 sabahı Sadaret kaymakamı Halil Paşa'dan, Yahudi kadının kendilerine teslimini istemişler, o sırada divanhane merdiveninde rastladıkları Ester Kira'yı hançerle parçalayarak öldürmüşlerdi.

Rüşvet olaylarına karşı çıkan ve "Bir süre sonra Safiye Sultan bu duruma son verecekti" görüşünde olan Ahmet Refik olayın neticesini de belirtir:

"Yüksek makamlara geçenler bila tereddüt rüşvet alırlar, halka

bütün rüşvetleri Valide Sultana takdim ettiklerini ima ederek ahlaksızlıklarına ve hırslarına meşru bir şekil vermek istiyorlardı. Mamafih Valide Safiye Sultanın bu derecesine müsaade etmeyeceği malumdu. Hadım Hasan Paşa'nın bu yöndeki bir hareketini işittiği zaman fena halde hiddetlendi. Meseleyi oğluna anlattı, rüşvet verenler çağırıldı. Nihayet bütün suistimallar sadrazamın azliyle neticelendi."

Osmanoğluna annelik etmiş, padişah vermiş bu valideye casusluğundan vatanı satmasına, entrikacılığından rüşvetçiliğine kadar atılabilecek ne kadar çamur varsa atılmıştır. Oysa devleti idare etmek zorunda bırakılmıştır.

İmparatorluğun nizamının birinci derecede korumak hakkı ve yetkisi padişahındı. Oysa koskoca bir imparatorluğu yönetmek durumunda olan III. Murad, zevk ve eğlenceden başını kaldıramaz duruma gelmişti. Safiye Sultan'ın ise idareye müdahale etmesinden başka bir çare yoktu. Sultan'ın devlet yönetiminde etkili olduğu dönemde en azından başarısız olduğu söylenemez.

Venedik korsanlarının Osmanlı gemilerine taarruzları[46] iki ülkeyi savaşın eşiğine getirdiğinde buna engel olan Safiye Sultan'dı. Girişimi ile Venedik hükümeti hem zararı tazmin etmiş, hem de kaptanı idam ettirmişti.

Bir başka zaman Osmanlı devletinin Avusturya ve Venedik'e harp ilan ettiğinde, devreye giren yine Safiye Sultan olmuştu. Nüfuzu sayesinde savaş sadece Avusturya'ya açılmış ve Venedik'le ilişkiler sürdürühnüştü. Burada olsa olsa Safiye Sultan'ın doğduğu toprakları unutmadığını dikkate aldığını öne

[46] Cezayir Beylerbeyi bulunan Ramazan Paşa şehit olmuş, eşi ve oğlu bir gemi ile İstanbul'a doğru yola çıkmıştı. Gemi, Paşa'nın 800 düka altını, 400 kölesi ve 40 cariyesinden oluşan serveti ile yüklüydü. Kefalonya önlerine geldiklerinde Venedikli Amiral Emmo, Kefalonya açıklarında gemiye taarruz ediyor, 250 Türk denizcinin yanında Paşanın eşi ve oğlu da öldürülüyordu. Venedikli amiral tüm serveti kendi gemisine aktardıktan sonra arkalarında kanıt bırakmamak için gemiyi de batırmışlardı.

sürebiliriz. Bunun yanı sıra Safiye Sultan'ın Osmanlı-Venedik siyasi ve ekonomik münasebetlerinde oynadığı rol, tabii ki diğer ülkelerin çıkarlarını etkileyecekti.

III. Murad'ın ölümü ve oğlu III.Mehmet'in tahta çıkması ile Valide Sultanlık makamına sahip olan Safiye Sultan'ın yetkileri daha bir artmıştı.

Şehzade Mahmud'un katledilmesi bu döneme rastlar ve Safiye Sultan'ın oğlunu kışkırtması neticesinde gerçekleştiği öne sürülür.[47]

III. Mehmed 8 sene, 10 ay, 25 gün süren saltanatından sonra vefat etti ve yerine oğlu I. Ahmet tahta çıktı. Bu Safiye Sultan için yeni, fakat sönük bir hayatın başlangıcı olacaktı. Torununun tahta çıkması ile Topkapı Sarayı'ndan ayrılışıyla 20 yıllık Valide Sultanlığı sona eriyordu. Eski Saray'daki sönük hayatı 14 yıllık bir süreci kapsayacaktı.

Eski Saray'a adımını attıktan sonra, hiçbir şeye karışmayan Safiye Sultan 10.11.1605 de sessiz sedasız öldü ve Ayasofya'da kocası III. Murad'ın türbesine gömüldü.

KATL-İ VACİP KÖSEM SULTAN

Mora'lı bir Rum rahibinin kızıydı. 1589 yılında doğan ve asıl adı Anastasia olan Mah-Peyker Kösem Sultan hareme Bosna Valiliği'nden takdim edilmişti.

[47] "Genç şehzade büyük annesi Safiye Sultan'ın, babasını avuçları içine almasından, bir sürü yolsuzluklar yapmasından şikayetçi idi. Bu derdini de sık sık annesine söylerdi. Annesi bir şeyh veya faleiya müracaat ederek gelecek hükümdarın oğlu mu olacağını öğrenmek istedi. Sorduklarına cevap yazı ile geldi. Fakat cevap Mahmud'un annesine verileceğine Safiye Sultan'a verildi. Safiye Sultan oğlunu kışkırttı. Evhamlı III. Mehmet, adamları ile birlikte Şehzade Mahmud'u da öldürttü."

Güzel olduğu kadar zarif ve şuh olup, yol erkan bilir kişiliğe sahipti. Osmanlı tarihinde büyük kudrete erişebilmiş ve bunu devam ettirmek yolunda, engel tanımayan nadir sultanlardan biri olarak tanımlanır. İtalyan seyyah Pietro della Valle'nin 1614'te yaptığı Şark seyahati ile ilgili yazdığı eserinde ilginç bir benzetme vardır.

"Sürülerin önünde, rehber gibi giden" anlamındaki Kösem lakabının ona hasekileri geçmesinden ve tüysüz, düzgün bir cilde malik olmasından dolayı verildiğini yazar.[48]

I. Ahmed'e takdiminden kısa bir süre sonra büyük nüfuz kazanmış, genç padişahtan Murad (27 Temmuz 1612), Süleyman ve İbrahim adlı şehzadeler ile Ayşe ve Fatıma isimli sultanları dünyaya getirmişti. Bu sayede haseki de olan Kösem Sultanın, 1617 yılında kader çizgisini değiştirecek bir yıl olacaktı. Padişahın genç yaşta ölümü ile 28 yaşında dul kaldı. Devlet erkanı kardeşi Mustafa'yı her bakımdan uygun görerek tahta çıkarmaya karar verdi.

Kösem Sultan, saray gelenekleri gereğince Eski Saray'a gönderilecek fakat oradaki hayatı silik olmayacaktı. Çünkü oğlu IV. Murad'ın tahta geçmesi için çaba göstermesi gerekecekti. Şeyhülislam Esat Efendi ve Sadaret kaymakamı Sofu Mehmet Paşa ile sürekli mektuplaşması ve saraya çağırarak onlarla görüşmeler yapması bu çabaların içinde yer alır. I. Mustafa'nın tahta çıkışından 3 ay sonra Şeyhülislam Esat Efendi'nin "Muhtelüşşuur (akıl hastasının) halifeliği caiz değildir" şeklinde yazdığı fetvası üzerine 26 Şubat 1618'de hal edilmesi[49] bunun bir kanıtıdır. Boşalan Osmanlı tahtına II. Osman çıktı.

Halkın "Genç Osman" diye andığı yeni padişah tasarladığı re-

[48] İslam Ansiklopedisi, 5. cilt, s. 916, Milli Eğitim Yayınları, 1977.

[49] I. Ahmed'in saltanatı boyunca öldürüleceği korkusu içinde yaşayan Sultan Mustafa, tüm ihtimamlara rağmen düzelememişti. Sokağa çıkıp para dağıtıyor, divan toplantılarında vezirlerin kavuklarını çıkarıyordu. Denizdeki balıklara altın dağıttığı da bu yersiz hareketlerinin içindeydi.

formlardan hiçbirini gerçekleştiremeden Yedikule Zindanları'nda 20 Mayıs 1622 tarihinde katledildi ve I. Mustafa yeniden Osmanlı tahuna çıkarıldı. Bu kargaşalığın yaşandığı dönemlerde Kösem Sultan sessizliğini muhafaza ediyordu. Oğlu IV. Murad veliaht durumuna gelmiş ve tahta çok yaklaşmıştı. I. Mustafa'nın 1 yıl, 3 ay ve 20 gün süren ikinci saltanatı da 10 Eylül 1623 günü sona erdi ve ikinci kez tahttan indirildi.

IV. MURAD PADİŞAH OLUYOR

IV. Murad'ın aynı gün Osmanlı tahtına çıktığında henüz 12 yaşında olması, Kösem Sultam 33 yaşında devleti yönetmeye sevk etmişti. Padişah ise annesinin etkisi altındaydı. Kösem Sultan ilk huzursuzluğunu bu sıralarda yaşayacaktı. IV. Murad'ın Bursa'ya giderken halkın şikayeti üzerine İznik kadısını astırması İstanbul'daki ulemayı rahatsız etmiş, Ahizade Hüseyin Efendi Kösem Sultan'a bir mektup yazarak bu rahatsızlığı dile getirmişti. Bunu padişahın tahttan indirilmesi şeklinde yorumlayan Valide Sultan oğluna bir mektup yazdı ve acele İstanbul'a gelmesini istedi.

İleri görüşlü olan genç padişahın durumu fark etmesi uzun sürmedi. İdareyi kesin olarak ele aldığında Kösem Sultan da dahil olmak üzere adamlarını da iş başından uzaklaştırmış, bu uygulaması padişahı bir ihtilalle karşı karşıya getirmişti. İhtilal teminatlarla bastırılıyor, vaziyete hakim olunduktan sonra ihtilalciler teker teker öldürülüyordu.

Ölüm sadece ihtilalciler için değildi. Padişahın tahttan indirilme dedikodularının kulağına gelmesiyle Kösem Sultan iki oğlunu birden yitirdi. IV. Murat Revan Kalesi'nin fethiyle ter-

tip edilen şenlikler sırasında İstanbul'a fetihname ile birlikte bir mektup da yolladı, mektupta Bayezid ve Süleyman isimli iki şehzadenin idamlarını emrediyordu. Sadaret Kaymakamı Bayram Paşa ve Bostancıbaşı hareminden aldıkları iki şehzadeyi boğarak öldürdüler (27 Ağustos 1635). IV. Murat Bağdat seferine çıkmak üzere iken öz kardeşi Kasım'ı da (17 Şubat) katletmiş, hazin akıbetten sadece Kösem Sultan tarafından korunan İbrahim kalmıştı.

Padişahın sefer dönüşünde yakalandığı karaciğer hastalığı daha da arttı, yakınlarının tavsiyesi ile içkiyi bıraktı. Ancak hastalık tüm bünyesini kaplamış, zaman zaman şuur bozukluğu su yüzüne çıkmıştı. Talat Hasırcıoğlu padişahın kardeşi İbrahim hakkındaki katl kararına son günlerindeki davranış bozukluğunun neden olduğunu belirtir:[50]

"Kendi sert iradesinden bıktıkları için devlet erkanı onu iyileştirmek istemiyordu. Eğer tahtının tek varisi olan İbrahim ortadan kalkarsa, Osmanlı soyu tükenmesin diye kendisini de iyileştirirlerdi. Bunun üzerine İbrahim'in idam emrini verdi. İşte herkesin tereddüt ettiği bir sırada Kösem Sultan ortaya atılarak bu son cinayete mani oldu. Bir taraftan hasta oğluna emrinin yerine getirildiğini haber verirken, öbür taraftan da İbrahim'in muhafazası için bütün tedbirleri almıştı."

Kösem Sultan, IV Murad'ın ölümünden sonra da devlet idaresinde hareketli bir dönem yaşadı. Bu kez tahtta küçük oğlu İbrahim oturmakta ve yıllardır kapalı ve korku içinde yaşamanın dengesizliği içindeydi. Tahta çıktığına bile inanmayan İbrahim'in bu durumu Kösem Sultanı daha güçlü kılacaktı. Sarayın uzağında ama devlet işlerinin yakınındaydı.

İbrahim'in tahttan indirilmesine neden olan olayda da Naima'ya göre Kösem Sultan başrolü oynamıştır. Sultan İbrahim'in hase-

[50] Talat Hasırcıoğlu, *Mahpeyker Kösem Sultan*, Resimli Tarih Mecmuası, Sayı:3, Mart 1956.

kilerinin telkini ile Kösem Sultan'ı Rodos'a sürdürmek istemesi üzerine Valide Sultan hayatının tehlikede olduğunu söyleyerek Sadrazam Ahmet Paşaya başvurmuş: " ... akıbet bu beni ve seni sağ komaz, devlet elden gidip alem haraba vardı hemen cülus ettir" demişti.

İbrahim'in tahttan indirilerek yerine oğlu Mehmed'in geçirilmesi meselesinde İslam Ansiklopedisi, "Salih Paşanın Kösem Sultana, İbrahim'in hareketlerinin tahammül edilmez bir hal aldığını ve devlet düzeninin pek bozulduğu" şeklinde şikayetçi olduğunu ifade eder. Bu sebeple Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesi için Sultan'ın onay ve yardımına ihtiyaç duyulmaktaydı.

Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesine karar verenlerin Topkapı Sarayı'ndaki eylemine Tarih-i Gılmani'nin getirdiği tasvir şöyledir:[51]

"Sultan İbrahim'den tamamen tiksinmiş olan yeniçeriler, yeniden aralarında konuşup, 'bu padişah bize gerekmez, şehzadeyi padişah edelim' diye kararlaştırdılar. Ertesi gün Bab-ı Hümayun'a geldiler. Bütün Arz ağaları ve büyük Valide (Kösem Sultan) çıkıp: 'Toplanmaktan muradınız nedir?' diye sordular. Onlar da 'Padişahımız şehzadeleri katletmiş, aslı nedir?' dediler. Bütün Arz Ağaları: 'Allah göstermesin, şehzade efendilerimizin hepsi sağdır' diye karşılık verdiler. Yeniçeriler: 'Sağ oldukları nereden belli? Madem ki sağdırlar, getirin görelim' dediler. Arz ağaları ve Valide Sultan gidip Sultan Mehmed'i Kuşhane'den çıkardılar ve Bab-ı Hümayun'a getirdiler. O sırada yeniçeriler arasından biri avazı çıktığı kadar ' Cülustur' diye bağırdı. Bu söz ağızdan ağza dolaştı. İçeriden Taht-ı Şerifi çıkarılarak kapı önüne kondu. Talihli şehzade tahta oturtuldu."

8 Ağustos 1648 Cumartesi günü gerçekleşen bu olaydan sonra 14 Ağustos Cuma Selamhğı töreninde de halk yeni padişahı

[51] *Tarih-i Gılmani*, Sadeleştiren: Kamil Su, Tercüman, 1001 Temel Eser, İstanbul, 1976.

görecekti. Geleneklere göre gelini Hatice Turhan Sultan'ın "Valide Sultanlık" makamına geçmesi gerekiyordu. Ancak onun genç ve tecrübesizliği Kösem Sultan'ın yeniden gündeme gelmesine neden olacaktı. O sıralarda Rumeli Kazaskeri bulunan Karaçelebizade Abdülaziz Efendi'ye göre Kösem Sultan'a naib olarak kalması teklif edilmiştir:

"Yeni Sultan'ın tahta çıkmasıyla birlikte, eski sultanın annesinin Eski Saray'a çekilip şerefli görevini bırakması bir gelenek olduğundan, Büyük Valide inzivaya çekilmek için izin istedi. Fakat (yeni) sultanın şefkatli annesi henüz genç ve dünya alıvali konusunda gerçekten bilgisiz olduğundan, hükümetin başına o geçtiği takdirde devletin çıkarlarının zarara uğraması ihtimali doğacağı düşünüldü. Dolayısıyla büyük valideye bir süre daha terbiye ve nezaket görevi verildi. Ve hasların Valide Sultan'a tahsisinin yenilenmesi uygun bulundu."

IV. Mehmed'in ilk senelerinde gücünü sürdürüp Yeniçeri Ocağı'nı da arkasına alan Kösem Sultan, artık saraya tam manasıyla hükümdardır.

MAKAM KAVGASI

Gelini Hatice Turhan Sultan ise bunu onaylamaz ve Valide Sultanlığın kendisine ait olduğunu, Büyük Valide için kenara çekilme zamanının geldiğini ileri sürer. Onun taraftarları ise haremağalarıdır. Ağalar Saltanatı olarak anılan bu dönem ocak ağaları ile haremağaları arasında da bir çekişmeyi meydana getirecektir. Kösem Sultan, haremağalarının hareme girmesini yasaklarken belki de bir önlem alıyordu.

Gelininin etrafında toplananların sayısının arttığını gören

Kösem Sultanın da tedirginliği artacak, hakimiyetinin devamı için çevresindekiler ile yeni bir plan hazırlayacaklardı. Plan Naima'nın ifadesiyle: "...ağalar, yeniçeriyi tahrik ve Sultan Mehmed Han'ı aradan kaldırıp, Turhan Sultan'ı Eski Saray'a sürüp, adamlarını cülus ettire. Sultan Süleyman'ın Valdesi Dilaşub Sultan bir safdil meczub meşreb bir hatundur. Valdelik makamına hükmünü vermek sevdasında olmaz"dan ibaretti.

Plandaki yöntem ilginçtir. Padişaha içirilmek üzere Helvacıbaşı Üveys Ağa'ya iki kavanoz zehirli şerbet gönderilmişti. Büyük memuriyetler ve ihsanların vaat edildiği bu teşebbüsü Kösem Sultan'ın cariyelerinden Meleki Kalfa, Hatice Turhan Sultan'ı haberdar ederek bozulacaktı.

Bu girişimin gerçekleşmemesi Kösem Sultanı yeni bir plan yapmaktan alıkoymayacak, ancak yeni girişimi ile kendi sonunu da hazırlayacaktı. Zehirleme teşebbüsü ortaya çıktığı zaman, Hatice Turhan Sultan kayınvalidesini öldürtmek için derhal harekete geçti. Yanında güvendiği ağaları vardı ve öncü Lala Süleyman Paşa idi.

Silahlı 300 kadar adamı ile birlikte Kösem Sultan'ın kapısına dayandı. Daire kapısını bekleyen baş kapı gulamı öldürüldü. Dağılarak kaçanlar arasında Helvacıbaşı Üveys Ağa da vardı.

Kösem Sultan ise dışarıdan duyduğu sesleri kendi adamları zannediyor ve nöbetçilere "Geldiler mi?" diye sesleniyordu.

Ancak durumu fark eden ve can havli ile dolaplardan birine gizlenen Kösem Sultan için artık kurtuluş olmayacaktı. Saklandığı dolaptan (onun dolap içine değil, dolap üstündeki bir bölüme gizlendiği anlaşılıyor) çıkartılmış, Kösem Sultan'ın celladı Zülüflülerden Küçük Mehmet şiddetli darbelerden sonra, perdelerden birinden kopardığı kordonu Kösem Sultan'ın boğazına dolayıp bir döneme adını veren hayatı söndürmüştü (3.9.1651).

Küçük Mehmet bu ölümle Kösem Sultan'ın adını Osmanlı tarihine ilk defa öldürülen "Valide Sultan" olarak yazdıracaktı.

Kösem Sultan zevci I. Ahmed'in Sultanahmet'teki türbesine gömülmüştür. Saltanat uğruna oğlunu öldürtmek ya da cinayete seyirci kalmak, torununu zehirlemeye çalışmak Kösem Sultan'ın fırtınalı hayatından sayfalardır.

Ancak hayırsever olduğunu ve cömertliğini öne çıkaran bazı olumlu sayfalar da bu fırtınalı hayatta yer alır. Kölelerini belirlenen hizmet süreleri bitmeden azat eder, eski saray görevlileri veya dışarından uygun kişilerle evlendirirdi. Azat ettiği kölelerine yıllık maaş bağlar, dini bayramlarda hediye vermeyi asla ihmal etmezdi. Zaman zaman hapishanelerde bulunan kişileri affederek hürriyete kavuşturduğu da belirtilir.

Hayratları arasında Üsküdar'da Çinili Camii Külliyesi, Sultanselim'de mescid, Yenikapı'da çeşme, Anadolu Kavağı kalesi dışındaki mescit, Mekke ve Medine yolunda Cüdeyde'de su tesisatı sayılabilir.

ESARETTEN HAREME HATİCE TURHAN (TARHAN) SULTAN

1627 yılında Rusya'da doğan Hatice Turhan Sultan Ukrayna ırkından olup, 12 yaşında Tatar akınları sırasında esir alınmıştır. Sarışın, mavi gözlü, narin yapılı ve güzel olarak tarif edilen Hatice Turhan Sultan, Kör Süleyman Paşa tarafından hareme hakim bulunan Kösem Sultan'a hediye edilmişti. Valide Sultan eğitimi için kızı Atike Sultanı görevlendirmişti.[52]

Padişahın has odalıkları arasında zekâsı ile dikkati çeken Hatice Turhan Sultan, görgü ve usule vakıf olduktan sonra Kö-

[52] Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Hareminde 3 Haseki Sultan*, Ötüken Yayınları, 1988.

sem Sultan tarafından Osmanlı hanedanının tek erkeği Sultan İbrahim'e takdim edildi.

IV. Murad'ın ölümü ile tahta geçen Sultan İbrahim, uzun yıllar öldürülme korkusu içinde yaşamış ve bu gerilimli hayatında kadınlara özel yer vermemişti. Odasını sadece Hatice Turhan Sultan'a açan padişah diğer cariyelere ilgisiz kalmış, Kösem Sultan ise oğlunun bu ilgisizliğine ilginç yollardan çare aramıştı. Padişahın erliğine kuvvet vermek için tertip edilen kuvvet macunları kavanozlarla huzura getiriliyordu.

Hatice Turhan Sultan ise şairlerin "Şamiye gökte melekler didiler tarihini / Nurdur geldi Mehmed sulb-i İbrahim'den" diye tarih düştükleri padişahın ilk çocuğunu dünyaya getirdi. Hatice Turhan Sultan 15 yaşında haseki olmuştu (1642). Sultan İbrahim'in bu ilk çocuğuna büyükbabasının adı verildi: "Ulu Şehzade Mehmed"

O sıralarda kızlarağası olan Sümbül Ağa, Zarife isminde bir cariye satın almış, ancak bir süre sonra hamile olduğu anlaşılmıştı. Cariye, Turhan Sultan'dan kısa bir süre önce çocuğunu dünyaya getirdi, Sümbül Ağa tarafından şehzadeye sütanne olarak takdim edildi. Hükümdarın kendi oğlundan ziyade cariyenin çocuğuna ilgi göstermesi Hatice Turhan Sultan'ı çileden çıkarmıştı. Talat Hasırcıoğlu, Sümbül Ağa'nın hacca gitme bahanesiyle saraydan uzaklaşmasına neden olan olayı şöyle nakleder:[53]

"Bir gün saray bahçesinde havuzun kenarında Sultan İbrahim yanında sütannesi bulunduğu halde eğleniyor, onun oğluyla oyalamıyordu. O sırada Turhan Sultan bahçeye çıktı. Onları o halde görünce padişaha doğru ilerledi. Sütannenin kucağında bulunan şehzadeyi gösterip: 'Muhabbetinize layık olan evladımız budur! ...' demek cüretinde bulundu. Bu hal Sultan İbrahim'i çıldırttı ve sütannenin kucağındaki şehzadeyi kapıp havuza fırlattı."

[53] Talat Hasırcıoğlu, 'Osmanlı Sarayında Saltanat Süren Kadınlar', Resimli Tarih Mecmuası, Sayı:4, Nisan 1955.

Dar-üs-saade Ağası Sümbül Ağa, Hatice Turhan Sultan'ın emriyle azledilmiş ve derhal Mısır'a gitmesi için emir almıştı. Zarife ile oğlunu alarak Mısır'a hareket eden Sümbül Ağa yolculuk sırasında Malta korsanlarının saldırısına uğrayacak ve ikinci bir darbe yiyecekti. Mürettebat teslim olmayı reddetmiş ve vuruşa vuruşa ölmüştü. Sonuçta, Zarife, oğlu ve Sümbül Ağa'nın hazinesi Maltahların eline geçmişti. Korsanlar ganimeti aldıktan sonra Girit Adası'nda konaklayacak ve Venedikliler onları dostlukla karşılayacaktı. Bu durum Osmanlı Devleti için geçerli bir savaş nedeniydi ve Venediklilere harp ilan edilmesi kaçınılmaz olmuştu. Bu ortaya çıkan "Girit Vakası" tam yirmi beş yıl sürecekti.

Hatice Turhan Sultan'ın bu sert çıkışı işe yaramamış, Sultan İbrahim harem zevklerine kendini kaptırmıştı. "Cinci Hoca" olarak bilinen Hüseyin Efendi'nin ilkel yöntemleri ise onun dengesizliğini daha bir arttırıyordu. Çılgınlık derecesine varan isteklerini telhisler yazarak sadrazamdan yerine getirmesini istiyordu:

"Selamdan sonra öteyi gün bir karı bulmuş idin bilem vairdir. Bu (nu) bize gönderesin helbet tahayyür etmiyesün."

SAMUR DEVRİNİN SONU

Bu arada Samur Devri de tüm ihtişamı ile yaşanmakta idi. Padişahın bu dengesiz yaşamının altında yatan gerçek, öldürülme korkusu içinde yıllarca beklemenin verdiği korkudur. Sürekli huzuruna doktor istemesi ve hastalığının bilincinde olduğu da yazdığı mektuplardan anlaşılır. Şeyh Ali'ye doktor getirmesi için yazdığı mektupta Hatice Turhan Sultan'ın da onu tamamen yaşamından sildiğini anlıyoruz:

"...bir senin yanında o herifi getüren beni bir sehl baksa, ne yüzden lazımdır ilaç deyu, siz de bile gelsin de beni göstersen.

Görelim ne tedbir eder, bir şafi'ce cevap göndersün, zira bu gece pek hasta oldum. Validemiz yanımızda bekledi. Günden güne iyiliğe döneceğime artıyor şöyle bilesin..."

Sultan İbrahim'in bu dengesiz yaşamı sürerken askerlere para verilmiyor, donanma zor durumda kalıyor ve Girit harbi de uzuyordu. Padişah için verilen karar bir devre noktasını koyacaktı:

"Padişah katiyen nasihat ile yola gelmez, mutlaka hal'i icabet eder."

Padişah tahttan indirilmiş, Telli Haseki'lerin, Cinci Hocaların, Hubyar Ebe ve damatların saltanatma son verilmişti. Padişahın 18 Ağustos 1648 tarihinde öldürülmesiyle Şehzade Mehmet padişah oldu. Hatice Turhan Sultan'a da "Valide Sultan"lık yolu açılacaktı. Ancak sarayın hakimi durumunda olan kayınvalidesi Kösem Sultan vardı.

Valide Sultanlık makamının Turhan Sultan'a geçmiş olmasını anlamazlıktan gelen, bütün idareyi eline alan Kösem Sultan hırslıydı ve iktidarda kalmak için bütün yolları deneyecekti. Ancak, Hatice Turhan Sultan'ın çevresinde de fırsattan yararlanmak isteyen karşı grup vardı. Genç Valide Sultan'ın saltanatın idamesinde kendi yöntemlerini getirme çabası yavaş yavaş bir mücadele yolunu açacak ve saray içi çatışma yoğunlaşacaktı.

Kösem Sultan'ın padişaha yönelik suikast girişimini Meleki Kalfa[54] sayesinde haber alan Hatice Turhan Sultan ilk hamleyi yapmış ve yüksek makamlı saray ağalarını çevresine toplamıştı.

[54] Meleki Kalfa, Kösem Sultan'ın maiyetinde olmasına rağmen planlarını Hatice Turhan Sultan'a haber vermekle onun en gözde hizmetkarı olmuştu. Azat edilmiş, Enderun'un içoğlanlarından Şaban Halife ile evlendirilmişti. Ancak yeniçerilerin ulufelerinin verilmemesini öne sürerek başlattıkları isyana sipahiler de katılmış ve padişahı ayak divanına istemişlerdi. Alay Köşkü'nün önünde asiler idamlarını istedikleri bütün kişiler için irade alıyorlardı. Meleki Kalfa ve eşi de idamlarını istedikleri kişiler arasındaydı. Cesetlerin sürüklenerek At Meydanı'na götürülmesi ve meydandaki çınar ağacının dallarına asılması bu isyanın kanlı sayfaları olarak tarihe geçecekti.

Sonrasında Kösem Sultan öldürülecek ve sarayın hakimi Hatice Turhan Sultan olacaktır.

Artık Hatice Turhan Sultan'ın yuvarlak mührünün üzerinde:

"Mazhar-ı Lütf-i Samed
Valide-i Sultan Mehmed" yazıyordu.

Genç Valide Sultan'ın yaptığı ilk iş, Kösem Sultan'ın izlerini yok etmek olmuştu. Kösem'in çevresindekileri saraydan tek tek uzaklaştırmış ve kendi düzenini yeniden kurmaya yönelmişti. Ancak, tecrübesizliği yine hatalı davranışlara yol açacak ve etki altında kalacak, yeteneksiz kimselerin iş başına getirilmesine aracı olmak bu dönemde bir daha yaşanacaktı.

Hatice Turhan Sultan'ın arayış içinde olduğu bu dönemlerde Şeyh Mahmud isimli bir zat çareyi kendi yöntemi ile bulmaya çalışmış ve Veziriazam tarafından Süleymaniye Tımarhanesi'ne kapatılmıştı:[55]

"Din ve devletin haraba yüz tutup Müslümanların mihnete kalınasma sebep; şer'i şerifin terk olunup devlet umuruna kadınların karışmasıdır. Mademki Valide Sultan ve etbaı devlet umuruna müdahale ederler ve bundan fitne ve fesat çoğalır. Gereği olan budur ki, Valide Sultanı bir adama tezviç ve saray-ı hümayundan ihraç edeler."

Oğlunun ve kendinin öldürülmesine engel olan Süleyman Ağa sadakatinden dolayı Dar-üs-saade Ağası olmuş, Valide Sultan tarafından aynı zamanda padişahın bakımı ile de sorumlu kılınmıştı. Kahramanlık ve başarının getirdiği gurur yanlış işlere yönelmesine yol açtı. Sevmediği kimselerin tayin edilmesine karşı çıkar, kendi adamlarını yüksek makamlara tayin ettirirdi. Mısır Valiliği'ne tayin ettirmek istediği adamı için defalarca müracaat etmiş ve bu ısrarları Turhan Sultan'ın kulağına kadar gitmişti. Bu duruma oldukça canı sıkılan Valide Sultan, çok

[55] Mufassal Osmanlı Tarihi, Cilt:4, Sayfa:2026, Baha Matbaası, 1960.

sevdiği kızlarından birinin düğününde Süleyman Ağa'nın yaptığı hatayı affetmeyerek onu Darüssaade Ağalığından azletmiş (1652) ve Mısır'a göndermişti.[56]

Hatice Turhan Sultan'ın arayış ve bocalayış içinde olduğu dönemlerde Siyanuş Paşa 1 ay, Gürcü Mehmed Paşa 8 ay, Tarhuncu Ahmet Paşa 9 ay, Kara Murat paşa ise 3 ay vezir-i azamlık yapabilmişti. Bu karışık dönemler yaşanırken Köprülü Mehmet Paşa'nın sadarete getirilmesi konusu ortaya çıkacaktı.

Köprülü Mehmet Paşa'nın sadrazam oluşunda Hatice Turhan Sultan'ın kethüdası Kasım Ağa'nın büyük rolü olmuştur. Onu yakından tanımış, fikirlerini dikkatle dinlemişti. Hatice Turhan Sultan'ın şikayetlerinde 'Tek çare Köprülü'yü vezir eylemektir' sözünü dostluklarına verir ve önemsemezdi. Kasım Ağa ise devleti düştüğü zor durumdan Köprülü'nün sadarete gelmesiyle kurtulacağına canı gönülden inanmıştı. Valide Sultan'a bu ısrarları Kasım Ağa'yı zaman zaman zor durumlara sokuyordu:[57]

"Kasım Ağa'yı bunamış olmakla itham ediyorlar, Saltanat Naibesi'ne yanlış fikirler vermemesini öğütlüyorlardı. Kasım Ağa korkusuz bir adamdı. Vezirler kendi işlerini beğenmeyen ve Valide Sultan'a kötüleyen Köprülü Mehmet Paşa adındaki pek silik geçmişi olan bir ihtiyarı bıkıp usanmadan öne süren Kasım Ağa'yı Valide Kethüdalığı'ndan azlettirdiler. Ancak Kasım Ağa bundan da korkmadı. Valide Sultan'la haftada birkaç kez görüşüyor ve üzerindeki nüfuzunu muhafaza ediyordu. Her yeni sadrazam Kasım Ağa'ya ihtiyar başını kaybetmek istemezse bunakça tavsiyelerinden vazgeçmesini söylüyor, fakat beriki bunlara kulak asmıyordu."

Hatice Turhan Sultan, sonunda Kasım Ağa'nın tavsiyelerini dinleyecek ve Köprülü'ye sadrazamlığı önerecekti. Ancak Köp-

[56] Atike Sultan, Doğancıbaşı Yusuf Paşa ile evleniyordu. Vezirlere ve alimlere verilmesi gereken hediyeleri Süleyman Ağa "Yoktur" diye dağıtmamış ve Hatice Turhan Sultan'a karşı gelmişti.

[57] Yılmaz Öztuna, *Türk Tarihinden Yapraklar*, Milli Eğitim Basımevi, 1969.

rülü Mehmet Paşa büyük bir cesaret örneği vererek makamı kabul etmeden önce şartlarının olduğunu bildirmişti. Bu, o güne kadar rastlanmayan bir davranış olarak nitelenir.

Köprülü Mehmet Paşa'nın, Hatice Turhan Sultan'dan kabulünü istediği şartlar şunlardı:

1. Huzur-i Hümayuna sunulacak her yazının mutlaka kabul edilmeli ve bu yazıya aykırı emir verilmemeli.
2. En büyüğünden en küçüğüne kadar bütün tayin ve azillerde, hiçbir şekilde kendisine baskı yapılmamalı.
3. Vezirlerin ve diğer devlet adamlarının herhangi bir düşüncesine ortak görülerek makbul tutulmamalı.
4. Bu kuralları hakkında garez sahibi olan münafıkların sözlerine itimat edilip söz hakkı verilmemelidir. Çünkü herkes devletten pay almak ister. Oysa herkesi hakkına razı etmek mümkün değildir. Bu yüzden sadrazama düşman olanlar çok olur. Kendi aleyhine çalışmaların önünü kesmek ve fitneye meydan vermemek için vesvese kapısını kapatmaktan baka çare yoktur.

Hatice Turhan Sultan'ın şartları kabul etmesiyle "Mühr-i Hümayun" Boynueğri Mehmet Paşadan alınarak Köprülü Mehmet Paşa'ya verildi (14 Eylül 1656). Böylece II. Viyana Muhasarası'na dek devam eden 27 yıllık "Köprülüler Devri" başladı. Hatice Turhan Sultan'ın verdiği bu olumlu kararla birlikte "Kadınlar Saltanatı" denilen dönem de sona eriyordu.

Köprülü Mehmet Paşa'nın idareyi ele almasıyla getirdiği tedbirlerle Çanakkale Boğazı Osmanlı donanmasına açılacak ve yıllardan beri sürüp giden Girit meselesi de halledilecekti. Hatice Turhan Sultan, Girit zaferinden sonra Çanakkale'nin önemini anlamıştı. Boğazın her iki yakasına bir kale yaptırılması hususunu veziri ile görüşüyordu.

İstanbul'daki yetenekli ustalar toplanıyor, vilayetlerdekiler için de hükümler çıkarılıyordu. Hatice Turhan Sultan'ın

Kethüdalarından Kaptan Ali Paşa da kalelerin yapılmasına nezaret edecekti. Devrin önemli eserlerinden biri sayılan kalelerin yapım işi tamamlandığında Valide Sultan vatan sevgisi için yazılan şiirlerden birini etrafı yaldızlı ve çiçekli bir levha içinde kaleye astırmıştı.[58] Olayı bir kaside ile anlatan padişahın sır kâtibi Abdi Abdurrahman Paşa ise: "Şimdiye kadar hiçbir Valide Sultan dünyaya böyle saygın bir anıt dikmeye layık olamamıştı" şeklinde ifade edecekti.

Hatice Turhan Sultan, gelini Emetullah Sultan'ı da bu zihniyetle terbiye etti. Bundan sonra devlet işlerine pek karışmamış ve hayatının son yıllarını Edirne Sarayı'ndaki Valide Dairesi'nde geçirmişti.

5.7.1683'te 56. yaşında Edirne'de vefat eden Valide Sultan, İstanbul'da Yeni Cami'de yaptırdığı türbesine gömülmüştür.[59] İstanbul'da ilk kütüphaneyi yaptıran Hatice Turhan Sultan'dır.

Başlıca hayratları: İstanbul'da Yeni Camii Külliyesi (1665), Mısır Çarşısı (1662), Anadolukavağı'nda Valide Camii, Rumelikavağı'nda Valide Camii (1682), Rumeli Hisarı'nda kendisi için hususi saray, Edirne Sarayı'nda Şikar ve Gülhane kasırları ve Şehvar denilen muhteşem havuz (1662), Uyvar ve Nitra'da kiliseden çevirme birer camii, Mekke'de hastane, Kahire'de hayrat, Girit'te Resmo'da camii ve mektep ve Zaranta'da medresedir.

---

[58] Çanakkale'nin her iki yakasına kale yapma girişimini ilk kez Kara Murat Paşanın sadareti sırasında Kösem Sultan başlatmıştı. Ancak mimarın ve kethüdanın işine gelmeyen bu teşebbüs:" Mühimmat binaen tamirine edni mertebe dört yüz bin kuruştan ziyade akçe lazımdır. Andan mada kalelere su götürmek haddi imkandan kezrandır." diye Kösem Sultanı vazgeçirmişlerdi.

[59] 1660 yılında çıkan yangından sonra yanan evleri gezerken Hatice Turhan Sultan bölgeyi yaptırmak istediği camii için uygun görmüş ve yapımına başlanmasını istemişti. İnşaatı üç yıl süren camii, türbe, sebil ve diğer müştemilatlar için toplam 1.540.000 akçe harcandı. 30 Ekim 1663 Cuma günü camiinin açılış töreni yapıldı. IV. Mehmed'in de katıldığı açılış töreninden sonra Hatice Turhan Sultan kadınlarla birlikte, yaptırdığı camiyi gezmiş ve namaz kılarak dua etmişti.

BİR DEVRİN KADINI HÜMAŞAH SULTAN

Sultan İbrahim'in en çok sevdiği kadını olarak bilinen ve Telli Haseki diye anılan Hümaşah Sultan bir döneme adını yazdıran cariyelerden biridir. Ancak diğer saray kadınları gibi siyaset alanında değil israfın son haddine vardığı Samur devrinde başrol oynamıştır.

Padişahın delice gönül verdiği Hümaşah, Hürrem Sultan'ın ayrıcalığını da yaşayacaktı. Sultan İbrahim saray geleneklerinin dışına çıkmış, onu nikâhlayarak kadınları arasına almıştı. Hümaşah Sultan parlak bir nikâh töreninin ardından telli, duvakh gelin olmuş ve padişahın en son kadını olarak tüm yaşamını paylaşmıştı.

Telli Haseki bir süre sonra Şehzade Orhan'ı dünyaya getirdi ve saray içindeki hakimiyeti daha da arttı.

Padişahın Telli Haseki'ye olan düşkünlüğü, onu her şeyin üstün tutması ve bir dediğini iki etmemesi hoş olmayan davranışlara kadar varıyordu.

Kardeşlerini onun hizmetine verdiği, Ayşe, Fatma, Hanzade Sultanların Telli Haseki yemek yerken ayakta durup sofra hizmetini gördüğü belirtilir. Bu hizmetin içinde ellerini yıkarken ibrikle su dökmenin de bulunduğu ilave edilir. Bir süre sonra bu davranışlara tahammül edemeyen sultanlar isyan etmiş, Telli Haseki'ye yenilip Edirne'ye sürülmüşlerdi.

İsyan edenler sadece saray içinde değildi. Bedesten esnafı da "samur " yüzünden zor duruma düşmüştü. Sultan İbrahim'e bir kızın anlattığı: 'Evvel zaman içinde bir padişahın esvapları, saray eşyası, yastıkları hep samurdanmış' masalıyla başlayan bir dönemdir. Bu hikâyeden etkilenen padişah verdiği emirle samurdan elbiseler yaptırmış, Telli Haseki'nin dairesini bile samurla

kaplatmıştı. Samur ihtiyacı çoğaldıkça padişah bir ferman çıkarıyor, zengin devlet adamları ve ağaların kudretlerine göre samur hediye etmeleri emrediliyordu.

Padişahın bu sorumsuz hareketleri tahttan indirilmesiyle son bulmuş, Telli Haseki de Eski Saray'a gönderilmişti. Telli Haseki 1693 yılında burada vefat etti.

İTALYANCA KONUŞAN EVLİLİK
GÜLNUŞ SULTAN

Kaynaklarda esmer, siyah gözlü ve düz siyah saçlı olarak tarif edilir ve asıl adı Meh-pare Emetullah Rabi'a Gülnuş'tur.

1645 yılında Girit'e gönderilen Deli Hüseyin Paşa bir yıl sonra Resmo'yu fethetmişti. Bu fetih sonra saraya hediye ettiği esirler arasında İtalyan Verzizzi ailesinin kızı da vardı.

Hatice Turhan Valide Sultan, bu Giritli güzelin eğitimine önem vermiş ve oğluna baş-haseki olarak hazırlamış, takdime hazır olduğunda oğlu IV. Mehmed'e sunmuştu.

Gülnuş Sultan'ın resmi kayıtlara adının geçişi 1664 yılına rastlar. Haziran ayının 2. günü, 23 yaşında bulunan padişahın ilk erkek çocuğu Şehzade Mustafa'yı dünyaya getirmiş (5.6.1664) ve Haseki Sultan olmuştu. Ardından 31.12.1673'te dünyaya getirdiği Şehzade Ahmet ona padişahın baş kadını unvanını getirecekti.

IV. Mehmed Gülnuş'a o kadar bağlanmıştır ki, ele geçirdiği Lehistan topraklarında camiye çevrilen kiliselere Gülnuş'un adı verilir. Padişah ava giderken o da gümüş bir araba içinde bu yolculukta yanındadır. Hatta kendi oğluna taht yolunun açıl-

ması için iki kardeşini katletmek istemesinde Gülnuş Sultan'ın etkisi olduğu görüşü ağırlık kazanır. Onun; "Bir gün taht uğruna karındaşlarınız bu masumu katledecek" diye serzenişte bulunması üzerine bu kararı vermiştir. Hatice Turhan Sultan'ın onları koruma altına almasıyla padişahın katl olayını bizzat gerçekleştirmek istediği şöyle tasvir edilir:

"Padişahın odaya girmesiyle cariyeler Valide Sultan'ı yavaşça dürterek uyandırdılar. Turhan Sultan sıçrayarak kalktı. Aynı anda şehzadelerin odasına doğru ilerleyen oğlunu ve elinde parıldayan hançeri gördü. Bir hamlede fırlayıp kendisini kapı ile padişahın arasına itti."

Valide Sultan bu önlemi ile taht yolunu ölümle arayanlar listesine oğlunun adını yazdırmıyordu. Ancak bağlılığı bir müddet sonra başka cariyelerin ortaya çıkmasını engellememişti.

Gülnuş Sultan padişahın başka cariyelerle olan ilişkilerine ses çıkarmamış ancak Gülbeyaz isimli cariye ile ilişkisi bu bakışını değiştirmişti. Gülbeyaz'ın ciddi bir rakibe olacağını hisseden Gülnuş, bu duruma son vermek için fırsat kollayacaktı.

Bunun gerçekleşmesi uzun sürmemiş, Kandilli Sarayı'nda bulundukları sırada bir gece Gülbeyaz dolaşmaya çıktığında onu denize iterek öldürmüştü. Hammer, ölüm olayını farklı boyutlarda yansıtır:[60]

" ... Gülnuş Sultan çok kıskançtı, en ufak bir şüpheye kapıldığında itidalin sınırlarını aşıyordu. Sultan bir gün Çerkez dansözünün son derece güzel vücut şekillerini seyrediyordu. Gözde sultan bu kadında hemen bir rakip gördü. Bu kadından kurtulmak için Mağribi dansında şöhretli bir haremağasını elde etti. Onu oyun sırasında gözde dansözü balkonun ucuna kadar çekip oradan ustaca akıntının kuvvetli olduğu denize itmeye ikna etti. Gerçekten de haremağası gözde dansözü plâna uygun bir

[60] Baron Joseph Von Hammer Purqstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Sabah Yayınları, Cilt:6.

biçimde balkonun ucuna kadar götürüp, oyun icabı bir sıçrayışla denize itiverdi."

Gülbeyaz bu rekabette Gülnuş Sultan'ın gücü karşısında hayatını yitirmişti. Hadise kapanıp gitmişti ama IV. Mehmed bu ölümden sonra Gülnuş'u asla bağışlamayacaktı.

Padişahın en büyük merakı avlanmaktı. Devlet işlerini askıya almış, günlerini avcılıkla geçirmekteydi. Avlarken bu defa avlanacak ve cariye Afife Kadına tutulacaktı.

Hemcinsleri arasında bilgisi ve eğitimi ile bilinen Afife Kadının yazdığı şiirlerde IV. Mehmed'e olan aşkı hakimdir. Padişahın da bu farklı ilgiden etkilendiği görülür. O da yazdıkları ile Afife Kadına karşılık verecektir:

"Beyazlar giydiğinde bir dür-i yektaya benzersin

Siyahlar giydiğinde sen hemen Leyla'ya benzersin

Yeşiller giydiğinde tut-i güyaya benzersin

Benim hoş bu Afifem sen gül-i ranaya benzersin"

Bu arada Gülnuş Sultan ise, şehzadelerinin annesi sıfatıyla sarayda oturmaktadır. Buna rağmen Kamaniçe zapt olduğunda kiliseden camiye döndürülen mabetlerden birisine onun adını vermiş ve kendisine şehzadeler veren kadınını unutmamıştı.

Ancak av ve eğlence hayatı IV. Mehmed'in tahtını sarsıyor ve görüşler 1686 yılında gizli olmaktan çıkarak şikâyete dönüşüyordu. O dönemi yaşayan ve olayların tanığı olan Silahtar tarihi müellifi halkın kendisinden nefret ettiğini belirtiyor:

"Memleket elden gitti. Avdan neden feragat etmez? Halktan utanmaz veya Allah'tan da mı korkmaz. Bu daha ne kadar sürecek? Kırk yıldır avlandı, reaya zulm etmeden gayri ne fayda gördü? Bu çekilen belalar hep şikar fezahatı değil midir?"

Ancak padişahın ava tövbe etmesi sonucu değiştirmeyecek ve

5 Kasım 1687 de tahttan indirilerek Şimşirlik'te[61] çile çekenler arasına katılacaktı.

Gülnuş Sultan da "Valide Sultan"lığı yitirmiş ve 25 yıl süren bu saltanatı arkada bırakarak Eski Saray'a gönderilmişti. Gücünü yitirenler arasında Afife Kadın da vardı. Büyük aşkla bağlandığı hünkârını yitirdiğinde Afife Kadın duygularını mısralara dökecekti. İlginç olan mısralarda rakibi Gülnuş Sultan'ın da yer almasıydı:

"Söyleyin Gülnuş'a kareler bağlasın
Ah ettikçe ciğerini dağlasın
Sultan Mehmet Şimşirlik'te ağlasın
Buna hayf değil mi der Sultan Mehmet"

Gülnuş Sultan 6.2.1695'te oğlu II. Mustafa'nın padişah olmasıyla yeniden Valide Sultan olarak saraya döndü. Genç padişahın saltanatı 9,5 yıl sürmüş ve genç yaşta ölmüştü (30.12.1703). Ancak ikinci oğlu III. Ahmed'in tahtı devralması Gülnuş Sultanın durumunu değiştirmeyecekti.

Bu dönem ilk hatalı nüfuzunu Demirbaş Şarl'ı kayırmakla gösterdiğini belirten Ahmed Refik, oğlunu da bu konuda teşvik ettiğini belirtir:[62]

"Moskof düşmanlığı Valide Sultanın gönlünde yer etmişti. Osmanlı saltanatının bu eski düşmanlarının perişan olmasını isterdi. Çoğu zaman oğluna Demirbaş Şarl'dan bahsederken: 'Şarl'a ne zaman yardım edeceksin ki, şu Çar'ı parçalasın...' derdi."

Bir müddet sonra Gülnuş Sultanın etkisi ile Baltacı Mehmet Paşa sadrazam oldu ve Prut Savaşı'ndaki dedikodular azline kadar vardı. Gülnuş Sultan da bu telkini ile hatalı saray politikasını destekleyenler arasına giriyordu. Gülnuş Sultan 1715 yılında oğlu ile birlikte Edirne'ye gitti, ancak bu son seyahati oldu. 21,5

[61] O dönemlerde Topkapı Sarayı'nda tahtını yitiren padişahların hapsedildikleri yer.
[62] Ahmed Refik, Hayat Tarih, Ekim 1981, Sayı:10.

yıl süren Valide Sultanlığı 5.11.1715 Salı gecesi saat 21.00'de vefat etmesiyle sona erdi. 68 yaşındaydı. Naaşı İstanbul'a getirildi ve III. Ahmed'in Üsküdar'da onun adına yaptırdığı Yeni Valide Camii'ndeki türbesine gömüldü.

Hattat padişahlar arasında yer alan III. Ahmed, altın yaldızla yazdığı "Cennet anaların ayakları altındadır" ve "Hikmet'in başı Allah korkusudur" yazılarının tezhiplerini Tozkondurmaz Mustafa Ağa'ya yaptırarak Gülnuş Sultan adına yaptırdığı camiye astırmıştır.

Vakıf yaptıran Valide Sultanlar arasında önemli bir isim olan Gülnuş Sultan'ın Mekke'deki Haseki İmareti, Hac yolunda yaptırdığı çeşmeler ve sebiller, Bayezid'de Direkli Mescidi Camii, Hasköy'de mescit, Edirne'de çeşme, Cidde'de kervansaray hayratlarından bazılarıdır. Ayrıca 1709 yılında Gülnuş Valide Sultan Suyu ismi ile yaptırdığı Su yolu, Valdebağı'nda Sultan Aziz Köşkü'nün önünden çıkıyor ve Yeni Cami'ye su veriyordu.

"TEK" DEĞİL, "ÇOK" MİLLİYETLİ GELİN NAKŞİDİL SULTAN

Asıl adı Aimee'dir. Bazı kaynaklarda adı Nakşi olarak da geçen Nakşidil Sultan'ın, yabancı yazarlara göre genellikle Fransız asıllı olduğu görüşü hakimdir.[63]

1768 yılında Martinik Adası'nda dünyaya geldi. Fransa'da tahsili sırasında, ihtilalin başlaması üzerine ailesinin bulunduğu

[63] Yılmaz Öztuna, Nakşidil Sultan'ın milliyetinin Kafkasya ve muhtemelen Gürcü olduğunu belirtir ve Fransız asıllı olduğu hakkındaki bilgiyi çok yaygın hikaye olarak görür. *(Devletler ve Hanedanlar, Türkiye (1074-1990), Cilt:2, Sayfa:244.)*

Martinik Adası'na dönerken, Cezayirli korsanlar tarafından esir alındı. Çok güzel olduğu ifade edilen Aimee, böylece İstanbul'a gönderilerek saraya takdim edildi.

Dönemin padişahı I. Abdülhamid'dir. Osmanlı haremine giren Aimee, Nakşidil (Gönül süsü) adını almış, kusursuz güzelliği ve asaletiyle kısa zamanda padişahın kadınları arasına girmişti. Padişah, Fransa imparatoru Napolyon'un eşi Josefin ile kuzen olduğu söylenen bu cariyesini ilk görüşte sevecekti.

Nakşidil'in I. Abdülhamid'e takdim edildiği gece, yazarlar için engin bir tahayyül kaynağı teşkil eder:[64]

"Bir el hareketiyle Sultan, beni işli yastıklarla örtülü karyolanın kıyısına oturttu. Ben de gözümü kırpmadan bakışlarına karşılık veriyordum. Yakından, deniz mavisi rengindeki uzun gömleğiyle sarıksız, ehnassız, padişah pek etkileyici değildi. Hemen hemen başında hiç saç yoktu. Birden bana şair Nedim'in " Servinazım kim büyüttü böyle biperva seni" diye başlayan gazelini okudu. Şiir bitince gözlerini benden ayırmadan yaklaştı. Yavaş yavaş saçlarımı, kollarımı, omuzlarımı örten ince kumaşın üzerinden beni okşamaya başladı. Kulağıma sürekli olarak sözcükler mırıldanıyordu. Sesi, ses tonunun uyumu beni tuhaf bir biçimde şaşkına çeviriyordu. Bir tür sıcaklığın içimi sardığını duyumsadım."

Nakşidil'in milliyeti tarihçileri yıllar boyu meşgul etmiştir. Bu karasızlıklarla ilgili soruları, M.Rasim Özgen'in 'Sultan Mahmud'un Anası Nakşidil Sultan bir Fransız Melezi mi idi?' başlıklı yazısında görmek mümkündür:[65]

Ahmet Refik Bey'in: "Madmazel dö Riveri'ye dair yazılan yazılarda, neşredilen vesikalarda onun hakikaten bir sultan olduğuna delalet eden hiçbir cihet yoktur. Eme'nin saraya girdiğine dair, Osmanlı evrak hazinesinde de, ecnebi kuyudatında da hiç-

[64] Erdoğan Tokmakçıoğlu, *Osmanlı Kadın Alemleri*, Geçit Kitabevi, 1991.
[65] M.Rasim Özgen, Tarih Hazinesi, Sayı.2, Aralık 1950.

bir kayda tesadüf edilmemektedir" şeklindeki yorumunun yanı sıra, Nakşidil Sultanın II. Mahmud'un gerçek annesi olup olmadığı tartışması da vardır.

II. Mahmud'u dünyaya getirenin Nakşidil Sultan olduğu söylenmekle beraber, gerçek annesinin şehzadeyi dünyaya getirdikten kısa bir süre sonra öldüğü ve ona çok benzeyen Nakşidil 'in de analık ettiği görüşü de mevcuttur. Ağırlık kazanan görüş ise, Nakşidil Sultan II. Mahmud'un annesi olduğudur.

Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey ise farklı görüştedir:[66]

"Sultan Mahmud'un annesinin kim olduğu zaman zaman sorulmakta ve Fransız olduğuna ilişkin iddialar kesinlik kazanmaktadır. Sultan Mahmud'un annesi Nakşidil Sultan hakkında "Alemi İslam" adlı mecmuanın 18. sayfasında ise şu görüş vardır. Son yıllarda Naşe De La Bazori isminde bir genç kızdan bahsediliyor. Bazori ailesi Fransa'nın Orlean şehrine mensup asil bir Fransız ailesidir ki, 18. yüzyılda Martinik Adası'nda otururdu. Bu sülaleden Josef Gaspor İmparatoriçe Josefin'in babası idi. Fransa'da tahsilini tamamladıktan sonra Martinik'e dönerken, bindiği gemiyle Cebelitarık civarında Cezayir korsanlarına esir düşmüş. Naşe harikulade güzel bir kız olduğu için Cezayir Beyi tarafından adet olduğu üzere İstanbul'a hediye edilmişti. Bu kız padişahın haremine girmiş, sonunda Mahmud'un annesi olmak şerefini taşımıştı."

Nakşidil Sultan ile ilgili çeşitli görüşlerin yanı sıra kız kardeşinin kocası Giyom Marle'nin Fransız Hariciye Nezareti'ne verdiği dilekçe de büyük yankılar uyandırmıştı:

"... İhtilal sıralarında müstemlekedeki ebeveyninin yanına dönerken denizde bir Berberi korsanının eline düşmek felaketine uğradı ve iyi düşünemeyenlerce elim addedilebilen hakikatte ise onu müstakbel şerefine doğru götüren mukadder birçok ma-

[66] Balıkhane nazırı Ali Rıza Bey, Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Osmanlı Saray Hayatında Kadınlar, Ocak 1981.

ceralarla karşılaştı. Nihayet saraya getirilmiş ve az zamanda hiç şüphesiz güzelliği ve güzide hasletleri sayesinde temayüz eylemiş ve o sıralarda padişah bulunan I. Abdülhamid'in gözdesi, sultanı olmuş. Valide Sultanın hüviyeti, Matmazel Dübük dö Riveri'nin şahsında tecelli ve tahakkuk ederse, Zat-ı Şahane'nin onun en yakın akrabalarına karşı besledikleri halisane niyetleri anlamak cihetі kalır ki, bunu da hayırhane tavassutlarımızdan istirham ediyorum."

Bu dilekçe ile başlayan ve senelerce süren davalar sonuçsuz kalacak ve Nakşidil Sultan'ın ailesi mirasçı olma haklarını elde edemeyecekti.

Nakşidil Sultan'ın "Valide Sultan"lık makamına yükselmesi, Şehzade II. Mahmud'un IV. Mustafa'nın suikastından kurtulup Osmanlı tahtına oturmasıyla gerçekleşir (1808). III. Selim'i Kabakçı Mustafa İsyanı[67] ile tahttan indiren IV. Mustafa, eski padişah ile birlikte II. Mahmud'un da ölüm emrini vermişti.

III. Selim'i yeniden tahta geçirmek için 1808 yılının Haziran

[67] Yeniçerilerin 'Nizam-ı Cedid ' denen inkılâpları hedef almasıyla başlayan ve gericilik hareketi şeklinde ortaya çıkan bir ihtilaldir. Son günlerinin geldiğini hisseden yeniçeriler askerin pantolon giymesini, şapka giyilmesine karar verilmesini din yolundan sapma olarak yaymışlar, padişah aleyhine ağır sözler sarf etmeye başlamışlardı. Bu kışkırtma ile 25 Mayıs 1808 sabahı yeniçeri yamakları isyanı başlatıyorlar, Kabakçı Mustafa isimli yeniçeriyi kendilerine reis seçiyorlardı. Mahmud Raif Efendi ile Haseki Halil Ağa isyancıların elleriinde ölen ilk komutanlardı. Nizam-ı Cedid ordusuna kışlalarından çıkmamaları için emir veren isyancıların esas lideri Köse Musa Paşa, III. Selim'in huzuruna çıkmış, muhafızları ile bu hareketi bastıracağı konusunda onu ikna etmişti. Kan dökülmesini sevmeyen padişah bu kararı ile hem kendi tahtından oluyor, hem de Nizam-ı Cedid taraftarlarından ele geçirilenler ile birlikte öldürülüyordu."

ayında İstanbul'a hareket eden Alemdar Mustafa Paşa[68] saraya girmiş ancak III. Selim'in cesediyle karşılaşmıştı. II. Mahmud bu girişimden sadık adamları ve Cevri Kalfa'nın yardımıyla sağ olarak kurtuldu ve Osmanlı tahtına çıktı.

IV. Mustafa'nın adamları II. Mahmud'u öldürmek için saraya girmişler ve Peykidil cariyenin önderliğinde Veliaht Dairesi'ne gelmişlerdi. Şehzade bulunamayınca "Altın Yol"a gitmeleri gerektiğini söyledi. Peykidil'in rehberlik ettiği silahlı zorbalar Altın Yol'dan Cevri Kalfa'nın dairesine çıkan merdivenlerde II. Mahmud'u görmüşlerdi. Haremağaları daha önce II. Mahmud'u dairesinden kaçırarak Cevri Kalfa'nın dairesine saklamak istemişlerdi. Tam Altın yol üzerindeki bu merdivende karşılaşan bu iki grup çarpışmaya başladığında devreye Cevri Kalfa girdi. IV. Mustafa'nın adamlarını oyalamak için bir tabak külü onların üstüne boşaltmış ve Sultan Mahmud'un damdan kaçmasını sağlamıştı.

Genç padişah, daha sonra hayatını kurtaran Cevri Kalfa'ya Büyük Çamlıca'da büyük bir arazi vererek bir köşk yaptıracaktı. Bu arazi içinde kaynayan su "Cevri Kalfa Suyu" ismiyle Üsküdar'a indirildi ve yol kenarındaki çeşmelerden kullanıma sunuldu. Bu-

[68] II. Mahmud devri sadrazamlarından olan Alemdar Mustafa Paşa Rusçuk'ta doğdu. 1768 Rus Savaşı'na katıldı ve gösterdiği yararlıklar sayesinde sırasıyla Hazergrad ve Rusçuk Ayanı oldu. Bir ara Nizam-ı cedid aleyhine çıkan ayaklanmaya yardım etti. Ancak hükümetin güvenini kazanarak Mirahor ve Kapıcıbaşı unvanlarını aldı. II. Mahmud'un tahta çıkışıyla sadrazam oldu. İlk iş olarak III. Selim'e isyan edenleri cezalandırdı. Yeni rejimin yerleşmesine çalıştı ve "Sened-i İttifak"ı yaptı. Bu yenilik çalışmaları yeniçerileri kuşkulandırdı ve ihtilal başladı (15 Kasım 1808). Büyük bir cesaretle asilere karşı koyan Alemdar Mustafa Paşa özellikle Levent çiftliğinde ve Üsküdar'daki kışlalarda bulunan adamlarının geleceğini düşündü. Dağınık bir şekilde bulunan askerleri sadrazama ulaşamadılar. Alemdar Mustafa Paşa ihtilalcilerin eline geçeceğini anlayınca yanında bulunan köle ve cariyelerini dışarı çıkardı ve saklanmakta olduğu barut mahzenini ateşleyerek ihtilalcilerin bir kısmı ile birlikte öldü. (16 Kasım 1808).

nun yanı sıra adına bir okul yaptırarak onun adını ölümsüzleştirdi.

II. Mahmud tahta çıktığının ertesi günü Eski Saray'da bulunan validesi Nakşidil Sultanı geleneksel törenle Yeni Saray'a nakletti:

"Eski Saray'dan, Saray-ı Hümayun'a gelecek olan Valide Sultanı karşılamak üzere alayla Kuşhane'den çıktı. Ekmekçiler önünde annesini karşıladı. Ellerini öptü. Atla annesinin rikabına düşüp Araba Kapısı'ndan Harem'e girdiler (8 Ağustos 1808)."

II. Mahmud tahttan indirilmiş bulunan IV. Mustafa'nın annesini de Eski Saray'a göndermeyip ona Yeni Saray'da bir daire verdi. Bu törenle birlikte, Valide Sultanların Eski Saray'dan Yeni Saray'a olan nakilleri de sona erecekti.

Nakşidil Sultan makamını ölümüne kadar sürdürmüş, 1816 yılında yakalandığı amansız bir hastalıktan yaşamını yitirdi.

Hastalığı tespit edildiğinde hekimler Çamlıca havasını tavsiye edince Valide Sultan Gümrükçü Osman Ağa'nın köşküne götürüldü. Bu tedbir de fayda getirmedi. Valide Sultan 49 yaşında vefat etti (28.8.1817). Ölüm haberine tarih düşenlerden Hafız Hızır İlyas Ağa şu paragrafı açar:[69]

"Padişahım sevecenlikle dolu annesi Valide Sultan-ı Aliyüşşan Hazretleri uzun süredir hastaydı. Aristo önlemli hekimler hava değiştirmek yoluyla iyileştirmek için Gümrükçü bağına götürüp boş yere kendisini rahatsız etmişlerdir. Üç beş gün orada kaldıktan sonra ağrıları artınca yeniden Beşiktaş Sarayı'na getirdiler. Şevval ayının sonunda fani saraydan sonsuzluk semtine gitti."

Kaynaklar, ölüm döşeğinde iken eski dininde ölmek arzusunu II. Mahmud'a ilettiğini, annesinin son arzusunu yerine getirmek isteyen padişahın İstanbul'daki Capucin rahiplerinin reisi olan Aleksi d'Arras adlı papazı saraya davet ederek son dini merasimi yaptırdığını belirtirler. Ancak Hayat Tarih Mecmuası'nda yayın-

[69] Tarih-i Enderun, Letaif-i Enderun, Güneş Yayınları, 1987.

lanan M.Rasim Özgen'in bir yazısı karşı bir görüş belirtir. Tören Ahmet Refik Bey'in anlatımıyla İslami kurallara göre yapılmıştır:[70]

"Son hayat demlerinde saraya gizlice sokulan Frer-Aleksi isminde bir papazın onun başucunda bulunduğu iddiası (Kapusen) papazlarının uydurmasından başka bir şey değildir. Çünkü Nakşidil Sultan İslamiyet merasimi dahilinde ve Kafkasya mermerleri ile yapılmış mükellef bir türbede medfundur. Fazla olarak, saray usulüne uyularak, ona ölümünde Peygamberimizin kızı Fatma'nın gömleği de giydirilmiştir."

Fatih'te kendi adı ile anılan türbesinde gömülü olan Nakşidil Sultanın solunda ise Cevri Kalfa yatmaktadır. Yaptırdığı hayratlardan Fatih'teki sıbyan mektebi, sebil, türbe ve şehrin çeşitli yerlerindeki çeşmeler bazılarıdır.

II. Mahmud ise akciğerlerindeki rahatsızlığın kısa bir zamanda tüberküloza çevirmesinden dolayı 1 Temmuz 1839'da vefat etti. Divanyolu'ndaki türbesine gömüldü. 31 yıl 4 ay tahtta kalan II. Mahmud devlet işlerini bizzat takip eden irade sahibi bir padişahtı. Kaynaklar, oğlu Abdülmecid zamanında ilan edilen Tanzimat Fermanı'nın II. Mahmud'un eseri olduğu görüşünde birleşirler. Ferman ölümünden 4 ay 3 gün sonra ilan edilmiştir.

[70] M.Rasim Özgen, 'Mahmud'un Anası Bir Fransız Melezi mi idi?', Hayat Tarih, Yıl:1951, Sayı:4.

LİSTEDE "GÜRCÜ"LER DE VAR
BEZMİALEM SULTAN

1807 yılında doğmuş, küçük yaşta esirciler tarafından saraya satılmıştı. Çok güzel, ince ruhlu ve duygulu olarak tarif edilen ve milliyetinin Gürcü olduğu belirtilen Bezmialem, saray eğitimini tamamladıktan sonra dönemin padişahı II. Mahmud'a takdim edilecekti. 25.4.1823'te Beşiktaş Sahil Sarayı'nda Abdülmecid'i dünyaya getirmiş ve haremin saygın kadınlardan biri olmuştu.

Oğlunun padişah olmasıyla da Bezmialem mührüne:

"Devletlü, iffetlü-Valde Sultan" yazdırarak Valide Sultanlığını tasdik ettiriyordu (1.7.1839).

Bezmialem Valide Sultan'ın diğerleri gibi devlet işlerinde büyük etkinlikleri olmamış, kendine tahsis edilen geliri de fakirleri beslemek ve yoksulları yetiştirmek gibi hayır işlerinde harcamıştı. Ancak Topkapı Sarayı'ndaki belgelerde sadık kişilerden bilgiler aldığı ve bunu oğluna ilettiği de mevcuttur. Özellikle haremde meydana gelen dargınlık ve geçimsizlikler de padişaha verdiği haberler içinde yer alır.

Esma Sultan sınır tanımayan eğlenceleri ile bilinir. Küçük Hüseyin Paşa'nın ölümü ile genç yaşta dul kalan Esma Sultan'ın düzensiz yaşamını onaylamayan Bezmialem Valide Sultan padişahı bu konuda da uyarmıştı. Haluk Y.Şehsuvaroğlu: "Galiba bir defasında, genç hükümdara da serkeşlikte bulunmuştu" dediği olaydan sonra Esma Sultan pişman olmuş, ancak Valide Sultan Abdülmecid'e bir mektup yazarak dikkatli olmasını öğütlemişti:

"Benim arslanım efendim. Esma Sultan halanız pek pişman imiş, sakın efendim yüz vermiyesiniz, bir miktar kendulerini bilsinler ve sizin kadrü kıymetinizi bilsinler efendim. Pişman olduklarına vukufum olduğundan tahrir ettim; merhamet etme

efendim, bir eyyam bakalım kendisinden ne haber zuhur ederse ona göre."

Bezmialem Sultan bir müddet sonra hastalanıyor, tedavi için gittiği Yalova Kaplıcası'ndan oğluna mektuplar göndererek sağlığı ile ilgili bilgiler veriyordu. Ancak hastalığı düzelemeden geri döndü. Annesinin hastalığına çare bulunmasını isteyen padişah, kendi doktoruna başvurdu. Dr. Spitzer bir haremağası eşliğinde Çırağan Sarayı'na gidip Valide Sultanı muayene ettiğini ailesine yazdığı 16 Eylül 1845 tarihli mektubunda anlatmıştı:

"Saraya geldiğim zaman uzakta bir koltuk sandalyesi gördüm. Üzerinde örtülü ve feraceli bir hanım oturuyordu. Bu hanım, Valide Sultan'dı. Önümde kılavuzum haremağası olduğu halde çok büyük bir hürmetle yaklaştım. Haremağası padişahın sözlerini söyledikten sonra Valide Sultan beni gayet samimi bir şekilde kabul etti. Bundan sonra tıbbi suallerime sessiz, sakin ve kolaylıkla cevap verdi. Göz kamaştıracak kadar beyaz ve nazik ellerinin harikulade güzelliği, yüz hatlarının intizam ve metaneti dikkatimi çekti. Çıkarken bana son derece lütufkâr davrandı, kendisine icap eden ilaçları bizzat yapmamı emretti. Feracesinin cebinden bir kese altın çıkardı, haremağası vasıtasıyla bana gönderdi."

Bütün bu ihtimamlara rağmen Bezmialem Valide Sultan 2.5.1853'te Dolmabahçe Sarayı'nda vefat etti. 46 yaşındaydı ve 13 yıl, 8 ay, 2 gün Valide Sultanlık makamını korumuştu. Ölümü sırasında İstanbul'da bulunan amiral Adulphus Slade törene anılarında yer verir:

"Cenaze hünkâr kayığına konularak başka kayıklara bindirilmiş Valide Sultan maiyeti ile eski saraya gönderildi. Orada yıkanıp âdete göre itriyat sürüldükten sonra altın işlemeli kumaşlarla süslenmiş tabuta yatırıldı. Önünde öd ağacı yanan buhurdanlıklar ve Kur'an okuyucular olduğu halde saraydan çıkarılıp merkez avlusundaki servi ağaçlarının altında birkaç dakika durduruldu, burada saray imamı Kur'an okudu ve dua okunurken orada olanlar kıunduralarını çıkartıp ters çevirerek kabanlarına basıp

durdular ki bu büyük hürmet alametidir. Sonra alay teşekkül etti. Cenaze alayı, yer yer asker konulmuş sokaklardan geçerken birçok kadınlar hıçkırıklarla ağlamakta idi. Valide Sultanın cenaze alayı türbenin yanında son buldu."

Divanyolu'ndaki türbeye gömülen Bezmialem Valide Sultan'ın birçok hayratı vardır. Dolmabahçe Camii, mektebi ve çeşmesi, Rami ve Maltepe 'de yaptırdığı çeşmeler, Bursa'da ilk modern ipek fabrikası, Mekke'de hayrat, Çatalca'nın Baban Köyü'nde cami bunlardan bazılarıdır.

Beşiktaş'tan Maçka'ya çıkan Akaretler yokuşunun sağında bulunan çeşme "Valde Çeşmesi" olarak anılır ve çevresindeki semte de adını vermiştir. 1851 yılında Reşit Paşa'nın nutku ile açtırmış olduğu okulda derslerden öğretmenlerin ücretlerine kadar her şeyin üstünde durmuş ve 546 ciltlik bir de kütüphane yaptırmıştı.

Bezmialem Valide Sultan'ın en önemli hayır eserlerinden biri günümüzde hâlâ hizmet veren Guraba Hastanesi'dir. 1826 yılında İstanbul'daki kolera salgını ile birlikte ortaya çıkan hastane ihtiyacı karşısında padişaha başvurmuş ve hastane yaptırmak isteğini açıklamıştı. Validesinin isteğini uygun gören padişah bir hastanenin inşası için gerekli izni verdi. Darbhane-i Amire Nazırı Tahir Bey inşaatın yapımına memur olarak tayin edilmişti.

1843 yılında yapımı tamamlanan ve hizmete açılan hastanenin ilk ismi Yenibahçe'de kâin Bezm-i Alem Gurabâ-yi Müslimin Hastanesi idi. Hastanenin baştabipliğine Ahmed Bey atanmış, ilk doktor olarak Hüseyin Ali Efendi ve Eşref Efendi göreve başlamışlardı.

Bezmialem Valide Suhanın hastane ile ilgili vakfiyesindeki hükümlerden bazıları onun hayırseverliliğinin en büyük delilidir:

"Eğer bir hastanın iyileşmesi için bir limon gerekli ise, bir limonun değeri bir altın ise, o mutlaka alınacaktır."

"Bir okka kömür bir okka altın fiyatında da olsa, hastaların ısınması için mutlaka alınacaktır."

DEVLETE BORÇ VEREN PADİŞAH KADINI

"Dünya yıkılıyor. Eğer sen, onun bizim elimizde düzelebileceğini sanıyorsan, aldanıyorsun. Ne yazık ki, değer bilmez felek devleti maddi, manevi düşüklerin eline bıraktı. Baksana, mutluluk kapılarının anahtarı değersizlerin elinde. Gerçek böyle olunca kurtuluş ümidimiz sadece yüce Allah'ın merhametine kaldı."[71]

41 yaşında padişah olan III. Mustafa 1757'den 1774'e kadar 17 yıl saltanat sürmüştü. Oğlu III. Selim'e yenilik fikirlerini aşılayan Sultan Mustafa, batılılaşmanın gereğini kavramış bir padişahtı. Yukarıdaki dizeleri yazacak kadar devletin içinde bulunduğu durumun farkındaydı. Giderek genişleyen Rusların, Osmanlı için bir tehlike oluşturduğunu anlamış, ancak savaşa girilmesine engel olamamıştı. Prusya Kralı Frederik'in Rusya'ya karşı birlikte savaşma teklifini yeniçerilere güvenmediği için değerlendirememişti.

Hazineyi doldurmak ve paranın ayarını düzeltebilmek için her türlü israfı yasaklayan Sultan Mustafa amacına ulaştı. Ne yazık ki, 1768 yılında Rusya ile başlayan savaş, hazinenin yeniden boşalmasına yol açtı. Altı yıl sürecek savaş devletin büyük kayıplar vermesiyle sonuçlanacaktı.

Boşalan hazineyi doldurmak için karısından borç para alan III. Mustafa, karısına borç senedi veren ilk padişahtır. III. Selim ve Şah Sultanı doğuran Mihrişah Sultan, padişah III. Mustafa'ya 237 kese, 55 kuruş borç vermiştir (1773).

Çocuk doğuran padişah kadınlarına çeşitli hediyelerin yanı sıra büyük miktarda paralar da verilirdi. Bu paralar tamamen Sultana ait olur, hiçbir surette alınamazdı. Mihrişah Sultan da

[71] Sultan III.Mustafa'nın şiiri, Cemal Kutay, Tarih Konuşuyor,Temmuz 1964, Sayı:6.

doğumlardan elde ettiği bu parayı, padişah olan kocasına senetle vermişti. Topkapı Sarayı Arşivi 1785 numarada kayıtlı olan senette şunlar yazmaktadır:

"Yalnız iki yüz otuz yeri kese, elli beş kuruştur.

Yüce devletimizi korumak ve Osmanlı Saltanatı ile ulu dinimizin gayreti uğruna yaptığımız savaşın zaferle sonuçlanması için, gerek şahsıma ait olan, gerek devletin hazinesindeki bütün paraları harcadım. Elde hiç akçe kalmadı. Savaşın devamı için şart olan parayı, oğlumun ve kızlarımın annelerinden borç olarak almak zorunda kaldım. Bu arada oğlum Sultan Selim'in doğumunda annesine hediye edilen parayı da aldım. 237 kese ve 55 küsuru da bulunan borcum, savaş sonunda devlete bağışladığım vakıflarının gelir fazlasından ödensin ve bu senedim o zaman yırtılsın. Vasiyet ederim."

Senedi yazdıktan bir yıl sonra ölen Sultan Mustafa'nın vasiyeti ne yazık ki yerine getirilememişti. Yeni padişah, Sultan Mustafa'nın kardeşi I. Abdülhamid 17 Temmuz 1774 günü yapılan Kaynarca Antlaşması ile savaşa son verdi. Ama Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa politikasındaki konumu ve söz hakkı da elden gitti.

Mihrişah Sultan'ın elinde kalan borç senedi ise, daha sonra da ödenmediğinden yırtılmamış ve günümüze kadar ulaşmıştır.

HAREMİN EN BAHTSIZ ERKEKLERİYDİ HAREMAĞALARI

Onlar, onca kadın sıcaklığı içinde hep üşümüşlerdi. Başlarında kavak yelleri estiğinde, kapkara da olsalar "hazan yaprağı"gibi sararıp solmuşlardı.

Savrulmuşlardı haremin gizemli gecelerinde, erkeksi rüyalara doğru. Koparılmayı ya da koklanmayı bekleyen çiçekler arasında, elleri kolları bağlı ben-i ademdi onlar.

Onların fotoğrafları kaderlerinin de kendileri gibi "kara" olmasından mıdır nedir, sararmaz bir türlü, siyahtırlar...

Muhteşem harem hayatının en bahtsız kişileri olarak hep başkaları için yaşanmışlardı. Saraya adım atmakla zenginlik içinde yüzeceklerini sanmışlardı hep. Hiçbiri bu enginlik içinde hayata tutunamayıp, boğulup gideceğini de bilememişti. Ama bilseler de, bu hayatı yaşamak zorundaydılar.

Saraya satılınadan önce hadım edilen ve böylece kadınlar arasında ama kadınsız yaşamak gibi bir tarzı hayat boyu sürdürmek zorunda kalan ve çoğunlukla siyahilerden seçilen haremağalarını bir anlamda cariyelerin koruyucusu olarak tanımlamak mümkündür.

Hadım edildikten sonra saraya getirilenler, Hekimbaşı emrindeki cerrahbaşı tarafından muayene edilirdi. Sebebi ise hâlâ çocuk yapma kabiliyetlerinin olup olmadığının kesin olarak belirlenmesidir. Ancak erkeklik organları kesilerek hadım edilenlerde, bu organın tekrar oluştuğu da gözlenmişti. Bu konudaki en ilginç olay II. Mahmud döneminde görülmüştü.

Gebzeli İbrahim, Geyveli Ali ve Rumelili Abdullah isimli Harem'in üç "Akağa"sı bu olayın örnek isimleridir. Başbakanlık arşivinde M.Cevdet saray tasnifi 4434 numarada kayıtlı bulunan hatt-ı hümayunlu bir vesika, erkeklikleri gelişen bu üç hadımın ellişer kuruş aylıkla saraydan uzaklaştırıldığını ifade eder.

Haremağalarının bazıları daha saraya adım atmadan hayata veda ediyordu. Çünkü hadım edilen her üç kişiden ancak biri sağ kalabilmişti. Başta Habeşistan ve Sudan olmak üzere çeşitli Afrika ülkelerinden kaçırılıp esir pazarlarına düşen bu "talihsiz siyah"lar bütün bunlara rağmen, sarayın etkin kişilerinden de olabilmişlerdi.

Osmanlı Devleti'nde harem hizmetine alınan hadım ağalarının bu göreve ilk kez ne zaman başladıklarına dair kesin bir tarih getirmek mümkün değildir. Enderun Tarihi'nde siyahlar ilk zamanlar Harem'de yer alınamıştı. Sicil-i Osmaniye'ye göre imparatorluğun ilk yıllarından itibaren hadım ağaları vardı.

Harem görevlileri saraya alındıktan sonra tıpkı cariyelerde olduğu gibi "Sümbüllerin sahibi", "Güllerin gözcüsü", "Zambakların muhafızı" gibi adlar alırlardı. Daha sonra onları da bir temel eğitim bekleyecekti. Saray içindeki bu temel eğitimleri Türkçe öğrenmeyi, temizlik ve ibadeti, saray ve harem adabını kapsıyordu. Eğitimi bitirenlerin bir kısmı başarı derecelerine göre saraydaki asli görevlere gönderilirken bir bölümü de Acemi Teşkilatı'na ayrılırdı.

Harem mensuplarının görevleri arasında "Sabah akşam Harem-i Hümayun'un kapılarını kilit altına almak, teşrifata ve arabalara refakat etmek, yemek zamanları yemek tablalarını getiren tablakarlara kontrol amacıyla iştirak etmek ve hariçten içeriye kimseyi sokmamak bulunuyordu.

Padişah için ayrılanlar ise yaptıkları hizmete göre isim alırlardı. İbriktarağa, rikabdarağa, tülbendağa gibi...

İ.M.D'Ohsson padişahın sofrasında görev yapan ağaları şöyle anlatır:

"Padişah saat on birde yemek yer, sofanın bir köşesinde sırına işlemeli kadifeden bir örtüyle kaplı bir tabure konur. Üzerine gümüş tepsi yerleştirilir. Hükümdarın sofrası budur. Çuhadarağa, yemekleri getirip teker teker porselen kaplara doldurur. Bir başka ağa bir dizi yerde ve kolunu elbisesinin kolundan çıkarmış olarak yiyecekleri dilimler, keser ve tabaklara doldurur. Rikabdarağa sofranın yanında sinekleri kovmak için tüyden bir yelpaze sallar."

Tülbend ağasının görevi ise hayli ilginçtir. Padişahın sandalla gittiği gezintilerde ikinci bir sandalda bulunmak ve elinde tuttu-

ğu padişahın kavuğunu tören yürüyüşlerindeki gibi bir sağa bir sola sallamak...

Baron Tott'un haremağalarına bakışı hayli serttir. Yazar, bu yorumlarını Esma Sultan'ın yalısını ziyaretinin ardından belirtmiştir:

"Bu ziyaretin sonunda fark edilen şey, hadımların Hanım Sultanın tamamen buyruğunda olduklarıdır. Bu yaratıklar Türklerde bir ihtişam unsuru olarak kullanılmaktadır. Bu olay padişahın sarayında olduğu gibi hanım sultanların sarayında da geçerlidir. Zenginlerin kibri, en fazla birkaç hadım kullanmaya kadar gider. Beyaz hadımlar ise yalnızca padişahın buyruğunda olup, ilk kapıların muhafazasında görevlidir. Zenci hadımların mizacı daima vahşidir. Kişiliklerinde hakarete uğrayan tabiat, her fırsatta sert bir karşılık vermeye hazırdır."

Haremağaları bazen esrarengiz bir şekilde ortadan kaybolurdu. Filan ağa nerede? diye sorulduğunda, hep aynı cevap alınırdı: "Musandaraya çıktı."

Musandaraya çıkmak, haremağalarına ait eski bir adetti. Haremağası bazı zamanlar kendisini bir odaya hapsederdi. Bu süre yirmi dört saatti. Bu sırada kendisini kimse rahatsız etmez, yirmi dört saat sonra odadan çıkan haremağası, hizmetinde bulunduğu hanımlarına mutlaka birer hindi gönderirdi. Hindilerin boynunda ise mavi bir kurdele bağlı olurdu.

Kanuni Sultan Süleyman dönemini anlatan el yazması bir eserde Mata Juan ve Perdo, karşılıklı konuşarak Osmanlı imparatorluğunu ele alırlar. Manuel Serraro Y.Sanz tarafından 1905'te yayınlanan bu el yazmasında haremağaları da vardır. Juan onların hadım edilmiş olmaları üzerinde ısrarla durunca Perdo şu açıklamayı yapar:[72]

"Üstelik hayvanlara yapıldığı gibi sadece hayalardan değil,

[72] Manuel Serrrano, *Türkiye'nin Dört Yılı*, Y.Sanz, Çeviren: Aysel Kurutluoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser.

tamamen kökünden alınarak hadım edilirler. Böylece emniyet ederler. Ağaların hepsi zenci değildir. Beyazı da bulunur. Ufak bir köleyi çok severlerse sakalı bitmesin diye hadım ettirirler ve büyüyünce kadınlara, iç oğlanlara, prenslere iyi bir hediye vermek istenirse hadım sunulur. Birçoğu bu ameliyata dayanamayıp ölür. Konağa bir hastayı görmek için gittiğimde Amedis'in büyüleyici sesini ve tavrını takınıp ilk demir kapıdan çağırdığım haremağası çıkıp kim olduğumu öğrenirdi. Beklememi söyler ve diğer haremağalarına haber verirdi. Üçüncü kapının haremağası eline bir sopa alır, bütün kadınları odalarına tıkar, hastadan başka kimsenin görünmemesini tembih ederdi."

Haremağalarının saray davranışları hususunda tartışılacak bir görüşü de Fransız Sefiri Pierre de Girardin'de buluruz. Eski Saraydaki büyük bir yangın sırasında haremağalarının kadınları kurtarmadığını ve onları kimseye gösterinemek için ölüme terk ettiğini söyleyen sefir, bu yüzden bahçeye çıkamayanların hayata veda ettiğini ifade eder. Düşüncelerini Paris'e yazan diplomatın görüşüne bakılırsa haremağaları kadınların harem dışına çıkmamaları konusunda kesin talimat almıştır. Onların haremden dışarıya ölümleri pahasına da olsa çıkmamaları konusunda emrin payitaht tarafından verildiğini kabul etmek mümkün değildir. Olsa olsa haremağaları kadınların dışarı gösterilinemeleri konusundaki dikkat ve uyarıyı kendilerine göre yorumlamışlardır. Bir ihtimal de hiçbir baskı olmamasına rağmen bahçeye çıkamamış olmalarıdır. Girardin yazdığı mektubunda şöyle diyor:

"Zenci haremağaları imani olmasalardı ateşi kolayca bastırmak mümkün olacaktı. Bu adamlar, nezaretleri altındaki kadınları bahçeye çıkarıp kurtarmaktansa, onları kimseye gösterinemek için binanın yanmasını tercih ettiler. Yetkili bizzat yangın yerine gelerek kapıları zorla açma emrini verdi. Hatta yeniçeriler ve bostancılar ateşi söndürmek üzere içeri girebilmek için padişahın müsaadesini beklemeye mecbur oldular."

GERÇEKTEN "NADİR" BİRİ NADİR AĞA

Nadir Ağa, Abdülhamid'in tahttan indirilmesine kadar yanından hiç ayrılmayan bir haremağasıdır. Bu özelliği dışında bir haremağasının padişah üzerinde ne denli etkili olabileceğinin de örneğini teşkil eder.

Habeşli bir köle olan ağa, II. Meşrutiyet'ten dört yıl önce Yıldız Sarayı'na getirilmişti. Kendini kısa bir süre içinde yetiştirerek padişahın kararlarında etkili olmuş ve büyük nüfuz kazandırmıştır.

1880 yılında İstanbul'a getirilen Habeş esirlerinden biri öyle çelimsiz ve zayıftı ki, 11 yaşında olmasına rağmen 5-6 yaşlarında zor gösteriyordu. Esir pazarında hiç kimse 5 altına kıyıp onu satın almak istememişti. "Bu çocuk ölür, verilen paraya yazık" düşüncesiyle satılamayan küçük zenciyi İstanbul'a, ona acıyan bir kadın getirdi. Çocuğun kaderi, Abdülhamid'in Sudanlı ağalara kızıp, saraya Habeşli ağaları alması ile değişecektir.

Padişahın huzuruna getirilen 22 çocuğun arasında yer alan küçük zenci Abdülhamid'in dikkatini çeker ve böylece Nadir Ağa olarak Osmanlı sarayına girer. Terbiyesi ve iyilikseverliği ile Abdülhamid'in musahipliği derecesine yükselir.

Habeşistan'ın güneyindeki Limnu köyünden padişahın musahipliğine kadar uzanan ve "Oğlum Nadir" diye seslendiği bu haremağasının itibarlı dönemi 31 Mart olayı ile son bulmuş ve Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle hayatı değişmişti. Yıldız Sarayı'nı teslim alan Korgeneral Galip Pasiner, Nadir Ağa için: "Yetişme tarzından umulmayacak kadar zeki, zarif, ahlaklı ve medeni cesareti olan bir genç siyahi..." diye söz ettiği ağa zor günler yaşayacaktı.

Böylesine değişken ve renkli bir hayatı 1950'lerde Göztepe'de

noktalanan Nadir Ağa, 40 Kırım ineği alarak sütçülüğe başlamış, Türkiye'de ilk defa kapalı süt satan kişi olmuştu.

İlginç öyküsü olan diğer bir haremağası da Tayfur Ağa'dır. Habeşistan'm Gimna Gabbu Dükalığı, bir prensin dünyaya gelişi ile sevinç içindedir. Prensin eğitimi için Cafer adlı bir köle lala tutulmuştur.

10 yaşına kadar iyi bir hayat süren prens, lalası Cafer tarafından bir gün kaçırılarak Yemen esir pazarına götürülür. Prens orada bir paşaya satılacak ve Seniye Sultan'ın hareminde ağa olacaktır.

Tayfur Ağa Cumhuriyetten sonra ülkesine dönmemiş ve 1935'te Şişli Çocuk Bakımevi'nde kapıcılık yapmıştır. Hayat bazıları için ne kadar sürprizlerle dolu. Prenslikten harem ağalığına ve bekçiliğe...

SON HADIM TAHSİN NEJAT BEY

Tahsin Bey, küçük yaşmda erkekliğinden mahrum edilmiş bir Habeş esiriydi. Onu bir Habeş köyünden saray haremine düşüren hayat "kapkara"ydı. Ama oradan da Cumhuriyetin okul kürsüsüne çıkan ilim ve irfan yokuşu da o nispette "bembeyez" olacaktı. Yarım Ay Dergisi muharrirlerinden Naci Sadullah Bey, kendisi ile röportaj yaptığında mesleğinin 30. yılını yaşıyordu ve Tahsin Nejat Bey'i şöyle tarif edecekti:

"Kalın dudakları tatlı ve şikayetsiz bir küskünlükle büzülmüştü. Küçük, zeki ve parlak gözleri bol ışıklı iki ampul gibi yanıyordu. İncecik sesinin ahenginde yürek burkan bir ton vardı. Kahkahaları bile uysallaştırılmış birer hıçkırığı andırıyordu. Hayatm bütün darbelerine rağmen yıkılmamış bulunmanın temiz gururu, bu masum başa iddiasız fakat onurlu bir diklik veriyordu."

Onun sormasına fırsat bırakmamış, kadınlarla ilgili sohbet sırasında soruyu kendi sormuştu: "Acaba diyecek siniz ki bu kısır adam kadından bahsetmek ilhamını nereden buluyor?"

Cevabını geleceğin köprüsünden geçmişe geçerek verecektir:

"Biz kadının kıymetini daha engin bir yürekle idrak ederiz. Fakat bizim içimizde bu aşkı ileriye vardıranlar da yok değildir. Sarayda bulunduğum sırada birçok aşk faciası dinlemiştim. Aşk yüzünden intihar etmiş haremağaları bile vardı. Fakat ben tabiki bunları kısırlığın şuur üzerindeki etkisi sayıyordum. Çünkü kısır bir adamın kadından sevgi dilenmesi, yaşlı bir adamın gençlik beklemesi kadar mantıksız bir hülyadır."

Tahsin Nejat Bey geçmişini pek hatırlamak istemiyordu. Çünkü Etiyopyalı esirciler annesini gözlerinin önünde öldürmüş, kardeşini de vahşi hayvanlara yem yapmışlardı.

Hicaz, Mekke, Tunus, Cezayir, Yemen'e götürülen ve alıcısının çıkması beklenen Tahsin Bey, hadım edilenler daha çok para ettiğinden bir meydanda direğe bağlanarak malum operasyondan geçirilmişti. Verdiği bilgi konuya gerekli açıklığı getirecek nitelikteydi:

"Beni bir meydana götürdüler, iki ayağımı iplerle iki direğe bağladılar. Ağzımı bir bezle iyice tıkadılar. O anda ben, ömrümün en korkunç acısını sesimi çıkaramadan, haykıramadan çektim. Kangren olmaması için o taze yaranın üzerine döktükleri kızgın yağın acısıyla nasıl çıldırmadığıma şaşıyorum."

Onu kurtaran Hudeyde Mutasarrıfı Celal Paşa olmuştu. Paşa tarafından 300 kalıp tuz, üç düzine tabak ile fincan ve 12 kristal vazo karşılığında alınarak İstanbul'a getirilmişti. Saraya giren ve onun vasiyeti sayesinde tahsilini tamamlayan Tahsin Bey, kim bilir onca hazin bir geçmişe bu Osmanlı paşası ile sünger çekmişti.

Ama sünger gözyaşını emmekte bazen kifayetsiz kalıyor. Tahsin Bey kitap haline getirilemeyen şiirlerine "Feryad" ismini vermişti. Kim bilir belki de diğerlerinin de feryadına tercüman olmak istemişti.

DAR-ÜS-SAADE AĞALARI

Bu siyahi görevliler sadece haremde yaşayan hizmetliler ve cariyelerin muhafızlığı görevi ile yetinmiyor, kara hadım ağalarının en yüksek mertebesi olan "Dar-üs-saade ağası" sıfatını da taşıyorlardı...

Osmanlı Sarayı'nda kıdem dikkate alınmadan Dar-üs-saade ağalığına getirilenler de olmuştu. Onların görevine belirtilen mertebelerden geçmeden kişisel değerlendirme ile Sultan baş ağaları, Valide sultan baş ağaları veya şehzade lalaları da bu göreve tayin edilebiliyordu.

Bu göreve getirilenler, padişah huzurunda samur kürk giyiyor ve ağalığının tayini için kendisine verilen hatt-ı hümayunu aldıktan sonra göreve başlıyordu.

Emrine üç oda hizmetçisi verilen ağa, kendisine tahsis edilen bir dairede oturuyordu. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Mekke-i Mükerreme ve Medine-i Münevvere'ye ait evkafa nezaret etmekten de sorumlu kılınmışlardı. Ekonomik sorumluluk da içeren bu görevde, hesabın yapılıp denetlenmesi gerekiyordu. Sonuçta her türlü masraf ve iradın yazıldığı defter padişaha arz edilecekti.

Bunun yanısıra Haremeyn-iş Şerifeyn Hazinesi de Dar-üs-saade ağalarının nezaretine verilmişti. Vakıfların teftiş ve kontrol işlerini kurulan divanda tetkik eden Dar-üs-saade ağalarını evkaf müfettişi, haremeyn evkafı muhasebecisi, ruznameci, Dar-üs-saade ağası yazıcısı bilgilendirirdi.

Dar-üs-saade ağalarının saray içindeki düzenlenen tüm törenlerde padişahın yanında yer aldığı görülür. Hırka-i Saadet'in ziyareti bu törenlerden biridir ve ziyaret esnasında padişahın sağında Sadrazam, solunda ise Dar-üs-saade ağası vardır. Padişahın çocuklarının doğumunda ve düzenlenen beşik alaylarında

Dar-üs-ssade ağası yine ön plandadır.

Dar-üs-saade ağalarının azledilmeleri genellikle siyasete fazla karışmaları yüzünden olurdu. Bir kısmı kişisel çıkarını devlet çıkarlarının üstünde görmekten, bir kısmı da her ne kadar eğitim alsalar da makamlarına yakışmayacak davranışlardan dolayı azledilmişti.

Azledilmeleri ise açık olarak yapılırdı.

Surre-i Hümayun törenine (Padişahların hac zamanı Mekke ve Medine'ye gönderdikleri para keseleri ile hediyelerin yola çıktığı gün)rastlar. Umumiyetle Recep ayının on ikinci gününde düzenlenen törende Dar-üs-saade ağası Mahmil-i şerif devesini alanda dolaştırır, üç kez padişahın önünden geçer ve yuları Mirahur ağaya teslim ederdi. Eğer Mirahur ağa yuları teslim almazsa Dar-üs-saade ağası azledilmiş olurdu. Azledilen ağa birkaç gün içinde hazırlığını tamamlar ve genellikle Mısır'a gönderilirdi.

I. Mahmud döneminde Beşir Ağa rüşvet konusunda o derece ileri gitmişti ki, kendisinin uygun bulduğu sadrazamlar istediklerini yapmaz ve değiştiremezse İstanbul'da yangınlar çıkartırdı. Yaptığı rezilliklerle çok zararlar veren Beşir Ağa Kızkulesi'ne hapsedilmiş ve idamı için ferman verilmişti. I. Mahmud, ağanın saraya getirilip öldürülmesini istiyordu. Ancak hava muhalefetinden dolayı tekne Kızkulesine yanaşamamış, ikinci kez ferman kulede öldürülmesi yönünde çıkmıştı. Beşir Ağa böylece Kızkulesi'nde başı vurulan ilk Kızlarağası oluyordu.

BAB-ÜS-SAADE AĞALARI

Daha çok harem dışında görevlendirilen akağalar, temel eğitimden sonra kıdem alarak yükselirlerdi. Üzengi ağaları, Başeski ağa, Köşebaşı ağaları, Saray kethüdası, Saray ağası, Kilercibaşı ağa, Hazinedar ağa ve Hasodabaşı ağa gibi mertebelere ulaşırlardı.

Devlet muamelelerinin olduğu, ulufelerin dağıtıldığı, divanı hümayunun toplandığı, kubbe altının bulunduğu ikinci avlu ile üçüncü avlu arasındaki bölümde görev yapan akağaların aldığı en yüksek rütbe Bab-üs-saade ağalığıdır. Böylece tüm akağaların zabit konumunda olurlardı.

Enderunlu gılmanların saraya alınma ve çıkarılma konusunda padişahı bilgilendirmek, verilen telhisleri ilgili yerlere iletmek görevleri arasındaydı.

Yevmiyeleri doksan akçe olan ağalar, Bab-üs-saade kapısı önünde düzenlenen törenlerde ön planda yer alırlardı. Padişahların tahta çıkışlarından bayram törenleri ve şölenlere kadar daima protokolün saygın kişileri arasında sayılmışlardı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PADİŞAH ADAYLARI: ŞEHZADELER

Şehzade, Farsça bir kelimedir ve kelime anlamı olarak şah oğlu anlamına gelir.

Osmanlı İmparatorluğunun belki de en şanssız kişileridir şehzadeler. Yaşama hakları bir taht uğruna ellerinden alınanlar da vardır, sorun teşkil etmemeleri için yıllarını Şimşirlik'te geçirenler de. Tahta geçen padişahın yaptığı ilk iş, ertesi günü kardeşlerini katletmekti. Valide Sultanlar haremi mi idare etsin, geride kalan çocuklarının yaşaması için savaş mı versin. Her ne kadar şehzadeleri katletme bir gelenek de olsa, annelik duygusunun ön plana geçtiği kayıtlarda mevcuttur.

Bir şehzadenin doğumu anında hatt-ı hümayunla Sadrazama bildirilir, tebliği alan sadrazam diğer devlet ricali ile huzura varıp, doğumu müjdelerdi. İlk şehzadelerin dünyaya gelişleri, saray tarafından çok daha fazla önemsenir ve bu vesile ile düzenlenen şenlikler hem geniş kapsamlı, hem de daha uzun süreli olurdu. IV. Mehmed büyük oğlu Mustafa'nın doğumunda yedi gün yedi gece, ikinci oğlu Ahmed 'in doğumunda is üç gün üç gece donanma şenliği yaptırmıştı.

Yeni doğan şehzadenin hizmetine "usta" denilen yirmi görevli tahsis edilir ve şehzadenin bakılmasına ve büyümesine valide nezaret ederdi.

Sünnetten sonra ilk eğitimini tamamlayan şehzadeye ayrı bir daire verilir, validesiyle hemşiresinden başka bir kadının da onu görmesine müsaade edilmezdi. Şehzadeler, öğrenimlerinin yanı sıra ata binmek, ok atmak, avlanmak, gürz kullanmak gibi spor hareketlerine de yönlendirilirdi. Şehzadeler arasında kuyumculuk, gümüşçülük, fildişi ve tahta oymacılığı gibi el sanatlarını benimseyenler de vardı.

Şehzadeler için en önemli değişim babalarının vefat ettiği an başlardı. Tahta çıkabilme şansını yakalayan bu en büyük şehzade devlete hükmedecek, diğerlerini ise karanlık ve münzevi bir gelecek bekleyecektir. Onlar artık şimşir ağaçlarıyla çevrili olduğundan "Şimşirlik" adı ile anılan haremin bitişiğindeki ikametgâhlarına çekilecektir. Burası görüşmelerin yasaklandığı, on iki daireden meydana gelen ve etrafı yüksek duvarlarla çevrili avlulardan ibaretti. D'Ohsson, harem hayatını anlatan seyyahlardan biridir. Olaya sadece kadın açıcından bakmamış, şehzadelerin saray içindeki yaşamlarına da paragraf açmıştı:

"Bu prensler, haremin bitişiğinde şimşirlerle çevrildiğinden şimşirlik denen yerde oturur. Her şehzadeye on, on iki cariye, son üç odadan alınma genç iç oğlanları hizmet eder. Kendilerine bağlı subay vardır ama şehzadeler onları hiç görmez. Sarayın öteki sakinleri ile münasebet kurmaları yasaktır. O kadar ki, en ufak mektup veya yazıyı taşımaya cüret edenin cezası ölümdür. Hastalandıkları zaman doktor çağırabilmeleri için padişahın özel izni gerekir."

Şehzadeler I. Ahmed devrine kadar küçük yaşlarda sancaklara vali olarak gönderilirdi. I. Ahmed kardeş ölümünü kaldırarak, hanedanm yaşça en büyük olanının tahta geçmesi kuralını getirdi. Böylece sancak beyi olmayan şehzadeler hapis hayatma girince çocuk yapmaları yasaklandı.

44 yıl hapis hayatı yaşayan I. Abdülhamid, 49 yaşında padişah olunca en çok sevinenlerden biri de Ayşe Dürrüşehvar olmuştu. Şehzadeliği sırasında dünyaya gelen Dürrüşehvar, şehzadelerin çocuk yapmaları yasak edildiğinden 8 yaşına kadar saray dışında gizlice büyütülmüştü. Abdülhamid'in tahta çıkışından sonra saraya getirildi ve "Ahretlik Hanım" denildi. I. Abdülhamid bu çok sevdiği kızını, Ahmet Nazif Efendi ile evlendirdi. Vefat edene kadar kendisine büyük saygı gösterildi (1826).

Şehzadelere konulan yasaklardan biri de sakal bırakılmasına yönelikti. I. Ahmed tahta çıkışında bu yasağı getirirken, şehzadelerin memur olarak taşraya gönderilme kaidesine de son vermişti. Şehzadelerin makam ve asker sahibi olduktan sonra saltanat hırsına kapılmaları, makam ve sıfatlarını bir güç olarak kullanmaları bu kararda etkin olmuştu. Şehzadelerin illerde yönetim etkinliğine getirilen yasak Kanuni Sultan Süleyman tarafından konulmuştu.

Tecrit edilerek kontrol altında tutulmaları ve yalnızlığa itilmeleri, dönem dönem şehzadelerin ruhsal dengelerinde olumsuz etkiler yapmıştı. II. Süleyman, kardeşinin tahttan indirilmesiyle hükümdar olmuştu. Padişah, Sadrazam Siyavuş Paşa'ya şehzadelerin nasıl bir dünya içinde olduklarını ve çekilen ızdırabı şöyle ifade etmişti:

"Kırk yıldır bir karanlık yerde mahbus ve hayattan meyüs iken yeniden dünyaya gelip gözüm açtım ve alemi hercümerç buldum. İki eteklerimizi belimize çalıp din ve dünyamıza hayırlı işlerde bulunup gereği gibi hizmet-i ibadullahı yerine getürmeğe say edelim."

Bazıları da tahta yeni çıkan padişahın kendi çocuklarına taht yolunun açılması için aldığı tedbirlerin kurbanı olarak genç yaşta öldürülmüştü. Şimşirlik'te oturduğu zamanlarda ölen şehzadeler, hanedan mensuplarının türbesine gömülürdü. Devlet ricali cenazeyi türbeye kadar takip eder, padişahın maiyetinden kimse katılmazdı.

V. MEHMED'İN ÜÇ ŞEHZADESİ

Pera'daki Febüs Fotoğrafhanesi'nin vitrinleri, İstanbullular için her zaman ilgi çekici bir seyir yeri olmuştur. Aynı zamanda sarayın hizmetinde olan Fabüs Efendi, döneminin en ünlü fotoğrafçılarından biriydi. İstanbul'un kalburüstü kişilerinin özenle çerçevelenmiş fotoğrafları vitrini süslerdi.

"İlk Meşrutiyet padişahı" olarak adlandırılan V. Mehmed'in tahta çıktığı günü görüntüleyen fotoğrafların yanında üç şehzadenin bol nişanlar içindeki alımlı çalınlı pozları da bu vitrinde yer almıştı. Hiç kızı olmayan V. Mehmed'in oğulları Mehmet Necmettin, Mehmed Ziyaeddin ve Ömer Hilmi'nin özenle renklendirilmiş bu fotoğrafları ne hikmetse 10 Temmuz İnkılabı ile aynı köşeyi paylaşıyordu.

Şehzadeler son derece süslü ve yaldızlı, alabildiğine cafcaflı arabalar içinde zaman zaman görünürdü. Ama isteyen Cadde-i Kebir'e çıkıp bu şehzadeleri Febüs'te çok yakından görebilirlerdi. Fotoğraftaki ortak özellikleri feslerini "çarpık" giymelerinden kaynaklanıyordu. Büyük şehzade Ziyaeddin Efendi, diğerlerine nazaran daha zayıf bir fiziğe sahipti. Ortanca hayli şişman, küçük şehzade Ömer Hilmi de ağabeyi gibi kumraldı.

Piknik yerlerinde anlı şanlı dolaşan şehzadelerin hangisinin daha yakışıklı olduğu konusunda tartışmalara giren İstanbul kadınlarının favorisi Mehmet Ziyaeddin Efendi'ydi. Koyu renkli "çarpık" fesinin altından pırıl pırıl çıkan bir tutam saç, şehzadenin yüz ifadesine olgun bir hava veriyordu.

Ziyaeddin Efendi, aşna fişne söz konusu olduğunda Fabüs'ün vitrinindeki, o ciddi şehzadeliğini bir kenara bırakırdı. Kadınlara gösterdiği alakası ve hiç ayrım yapmayan davranışlarıyla alçakgönüllü izlenimi bırakırdı. Zenginlerinden yoksuluna kadar her kesimin beğenisini bu davranışı ile kazanmıştı.

Ziyaeddin Efendi daima doktor olmayı isteyen ince ruhlu bir

gençti. İyi kanun çalan bu şehzadeye iltimasın en büyüğü yapılarak tıbbiyeye kabul edilmişti. Onu çabuk tarafından evlendirmek isteyenlerin başında Sultan Hamid geliyordu. En çok sevdiği kızı Naime Sultan'ı onunla baş göz etmek istemiş, fakat diğer "baş" ile "göz"ler bu başgöz etmeye karşı çıkmışlardı.

ŞEHZADENİN AŞKI

Şehzade Ömer Faruk Efendi yakışıklılığı ile nam salmıştı. Adı Avrupa saraylarındaki kadınlar arasında da konuşuluyordu. Masmavi gözleri, uzun boyu ve incecik beliyle filinta gibi bir delikanlıydı. Avrupa'da askeri eğitim gördüğü sırada hem kışlalara, hem kadınların kalplerine girmişti. Ama onca kadın içinde yüreği en çok Vahdeddin'in kızı Sabiha Sultan için yanmıştır.

Sultanla evlenmek isteyenler çoktu. Vezirler ve nazırlar, Sultanı çocukları ile evlendirmek için büyük yarışa girmiş, Müşir Ahmet Muhtar Paşa'nın yeğeni bu yarışta adından en çok söz ettiren isim olmuştu. Herkes bu evliliğin olacağını sanıyordu. Ancak sultanın gönlü bir başka isimdeydi: Rauf Bey

Gemisiyle efsaneler yaratan ve "Hamidiye Kahramanı" olarak tanınan denizci ise o sıralarda vatan meseleleri ile meşguldü. Ulviye sultan, kız kardeşinin Rauf Orbay'a olan hislerine tercüman olma görevini üstlenir. Eşi Sadrazam Tevfik Paşa'nın oğlu İsmail Hakkı Bey'dir. Rauf Bey, tek lafı ile konuyu açılır açılmaz şöyle kapatır:

"Ben askerim. Sultanın dizi dibinde geçirecek vaktim yok."

Sabiha Sultan'la evlenme yarışına son anda İran Şahı da girince mesele birdenbire "uluslararası" nitelik kazanıyordu. Bu arada Ulviye Sultan'ın desteğini alan Ömer Faruk Efendi, Sabiha

Sultan'a bir mektup yazarak "Benimle evlenmezseniz, şu kıymet etmeyen hayatıma son veririm" diyecekti.

Padişah Vahdeddin ise bu evliliğe sıcak bakmamaktadır. Ancak Roma'dan evlenmek üzere gelen ve hastalığı yeniden nükseden Mehmet Ali Bey de evlenmek istemektedir. Padişah tercihini Ömer Faruk Efendi'den yana kullanmış, muhteşem bir düğünle evlenen çift Nişantaşı'ndaki konağa (şimdiki Şişli Terakki Lisesi) yerleşmişlerdi.

BEŞİNCİ BÖLÜM

PADİŞAHLARA ÖZEL FORMÜLLER

Kuvvet macunları insanlık tarihi kadar eskidir ama saraya girdikten sonra "padişah macunu"adını almıştır. İncil'de bile adı geçer, macunun temel maddesi bal olup, bitki tohumları ve baharat eklenmesiyle yapıldığı belirtilir.

Yüzlerce kadının yer aldığı haremde elbette, padişahların bu macunlara ihtiyacı olmuştur. Kadınlara "iyi" geldiği ifade edilen macunun sıhhi yararlarından bahsedilirken, erkek için hep "cinsel gücü arttırıcı" ifadesi kullanılmıştır. İlkbaharın gelmesiyle birlikte saray helvahanesinde Nevruz günü için yapılacak çeşitli macunların hazırlığına başlanırdı. Macunlar başta padişah olmak üzere şehzadeler, sultanlar, sadrazam, şeyhülislam, kaptan paşa gibi ileri gelen devlet kişilerine dağıtılırdı.

Padişahların kuvvet macunlarının hazırlanması için özel bir teşkilat kurulmuştu. Dönemin yazma eserlerinde de kayıtları bulunan macunların bir bölümü hastalıklar içindi. Topkapı Sarayı arşivinde I. Abdülhamid dönemine ait 93 numaralı evrakta yapılan Nevruziye macunu Valide Sultan da dahil olmak üzere tüm harem kadınlarına dağıtıldığı görülür. Ancak büyük bir kısmı cinsel kuvvet için tertip edilmişti.

Macunlar baş lalanın huzurunda Hekimbaşı ya da ilaç yapı-

mında usta olan kişi tarafından helvahanede hazırlanırdı. Karışımlar süslü şişelere, vazolara ya da kaselere doldurulur, üzerleri güzel bir kumaşla örtülerek mühürlendikten sonra gönderilirdi.

ESSEYİTİN MACUNU HER DERDE DEVA

Esseyit Mustafa'nın I. Abdülhamid için hazırladığı kuvvet macunu kırılan tırnaklara, iktidarsızlığa, öksürük, mesane içinde bulunan ağrılara ve bel gevşekliğine iyi geliyordu. Karışım iyice dövülüp elekten geçirildikten sonra çiğ bal ile macun haline getirilmesi öneriliyordu. Sabah ve akşam altışar dirhem kullanılması gerektiği bildirilen macunun kayıtlı bulunduğu 1216 tarihini taşıyan vesikanın altına da şu not düşülmüştü:[73]

"Vallah ve illah yalan değildir. Ve ahardan görme ve nakli daime değildir. Ve sahih başıma gelip defatle tecrübe olunmuştur. Allahü Taala yolunu salimde, oğul ve kız verdi. Bizi dahi duadan feramuş etmiyeler."

Yetmiş iki derde deva olduğu söylenen macun malzemeleri şunlardı:

"35 dirhem[74] sinamek, 5 dirhem üzerlik tohumu, 5 dirhem çörek otu, 4 dirhem kabuksuz badem, 5 dirhem raziyane, 24 dirhem zencebil, 24 dirhem karanfil, 24 dirhem günlük, 24 dirhem mastika."

---

[73] Naşit Baylav, 'Padişahların Kuvvet Macunları', Resimli Tarih, 15 Ekim 1953, Sayı:3.

[74] 1 dirhem 2 okkanın 400de biridir. Bir başka örnekle 70 adet orta boy arpa ağırlığına tekabül eder.

KIRMIZ MACUNU

I. Abdülhamid için hazırlanan bir başka macun da "Kırmız Macunu" adını taşır. "Şevketlü Efendimiz Hazretlerine mahsus olan kırmız terkibidir" başlığı ile verilmişse de, bu karışımın senede bir kez hazırlanıp ilaç yerine tüm saray halkına dağıtılırdı. Karışım yine dirhem ile verilmiştir:

"10 dirhem İnen (inci), 9 dirhem kırmızı mercan, 27 dirhem ud maverdi, 25 dirhem seylan darçini, 35 dirhem harir-i ham, 7 dirhem anber, 4 dirhem misk, 40 dirhem varak-ı zeheb, 6 dirhem kırmız, 2 okka ma-i misket.

MACUN-İ SULTANİ

Sultan Bayezit için hazırlanmıştı. Karışım 12 çeşitten oluşuyordu. "Bunlar ilacın ağırlığınca bal ile yoğrulmalı, bir çanağa konulup sahk etmeli (ezmeli)" diye tarif edilen macun göze, cinselliğe, beniz sararmasına, ağrılara, bel soğukluğuna ve ağız kokusuna iyi geliyordu. Malzemeleri şunlardı:

"5 dirhem karanfil, 5 dirhem Hindistan cevizi, 5 dirhem mastika, 5 dirhem zagrefan, 5 dirhem soğan tohumu, 5 dirhem kişniş, 5 dirhem darçin, 5 dirhem kimyon, 5 dirhem zencebil, 5 dirhem anisun, 5 dirhem turp tohumu, 5 dirhem üzerklik tohumu.

SULTAN İBRAHİM'İN ERLİĞİ İÇİN

Osmanlı tahtındaki "kadına en düşkün" olan padişahlardan biri olarak kabul edilen Sultan İbrahim'in bazı kaynaklarda "Bana Üsküdar'ın en şişman kadınını bulun" şeklindeki emri yazılıdır. Onun erliğine kuvvet vermek için hazırlanan macun sadece kendisine değil kadınlarına da iyi geldiği belirtilmişti. Malzemelerin

üçte biri kadar bal katılıyor ve macunun sabah akşam fındık kadar kullanılması öneriliyordu. Malzemeleri şunlardı:

"5 dirhem çörek otu, 5 dirhem zencefil, 5 dirhem cevz buva, 5 dirhem karanfil, 5 dirhem mastika, 5 dirhem darfulful, 5 dirhem kara sakız, 5 dirhem ud hindi, 5 dirhem skankur, 5 dirhem kereviz tohumu, 5 dirhem kebabe, 5 dirhem ısırgan tohumu, 5 dirhem havuç tohumu, 5 dirhem ud ülkahir, 10 dirhem anason, 10 dirhem kişniş tohumu, 5 dirhem şalgam tohumu, 10 dirhem turp tohumu, 10 dirhem sinameki, 10 dirhem üzerklik, 6 dirhem acı badem, 10 dirhem tere tohumu, 10 dirhem günlük, 5 çekirdek misk.

DEVA-İ MİSK MACUNU

IV. Murat'ın erliği için senede bir kez tertip edilirdi. Malzemeler 120 kiyye masukker ile (şekerle beraber) karıştırılır ve 150 dirhem anber ile macun haline getirilirdi. Malzemeleri şunlardı:

"800 dirhem lulu (inci), 800 dirhem kehribar, 800 dirhem büssed (mercan), 800 dirhem dernncc, 800 dirhem zurimbad, 800 dirhem harir-i ham, 400 dirhem behmin-i ebyaz, 400 dirhem behmen-i ahmer, 400 dirhem sadic hindi, 400 dirhem kakule

400 dirhem sünbül hindi, 400 dirhem karanfil, 400 dirhem üşne, 400 dirhem darfulful

400 dirhem zencebil,150 dirhem misk."

(1 dirhem okkanın 400'de biridir. 70 tane orta boy arpa ağırlığına eşit olarak kabul edilir.)

SULTAN BAYEZİD'İN MACUNU

Bu macunun da yarar gösterdiği alanlar diğerlerinden farklı değildir. Biraz malzemelerde, biraz da dirhemde değişiklik arz ettiği görülür. Etki alanları bel ağrısı, diş ağrısı, gaz giderici özelliği, ağız kokusu gidermesidir. Sadece sakalı geç ağartması farklıdır:

5 er dirhem karanfil, 5 dirhem zencefil, 5 dirhem habbü sevda, 5 dirhem cevz hindi, 5 dirhem cevz büha, 5 dirhem kimyon, 5 dirhem anison, 5 diirhem beyaz soğan tohumu, 5 dirhem mastika, 5 dirhem günlük, 5 dirhem turp tohumu, 5 dirhem üzerklik tohumu."

III. MURAD'IN HABB-İ MÜFERRİHİ

Macuna aynı zamanda Terkib-i şahi adı da verilmişti. Benize kızıllık, cimaya kuvvet verdiği söylenen macunda verilen maddeler gülsuyu ile karıştırılıp 4-5 gün dinlenmeye bırakılması, aç karnına nohut büyüklüğünde kullanılması tavsiye ediliyordu. Malzemelerin hepsi eşit miktardaydı:

"5 dirhem benefse, 5 dirhem tarçın, 5 dirhem zamk arabi, 5 dirhem zağfran, 5 dirhem mastika, 5 dirhem beyan balh."

FATİH SULTAN MEHMED'İN KUVVET MACUNU

Sarayın Acem ve Arap hekimleri tarafından yapılmıştı. Vefatından sonra tarifi iç oğlanlardan birisi taşradaki yakınma göndermiş faydalarını da anlatmıştı:

"Bir kimse erlikten kalmış ise, yahut bir hatun doğurmasa anın bedeninden her türlü illetler var ise, kırk sabah ve akşam iş bu macunu yer, 15 ya 20 yaşında yiğit gibi ola. Ömründe evladı olmayan kimselerin evladı olur."

Sabah ve akşam 6'şar dirhem kullamlması tavsiye edilen karışım şöyle verilmişti:

"10 dirhem karanfil, 10 dirhem kebabe, 10 dirhem fulful, 10 dirhem tarçın, 10 dirhem ud-ül kahir, 10 dirhem kereviz tohumu, 10 dirhem anason, 10 dirhem ısırgan tohumu, 10 dirhem havuç tohumu, 10 dirhem şalgam tohumu, 10 dirhem turp tohumu, 10 dirhem mastika, 10 dirhem sinameki, 10 dirhem, ak günlük, 10 dirhem üzerklik tohumu, 10 dirhem acı badem, 10 dirhem çörek otu, kafi miktarda bal, 5 çekirdek mis, 60 dirhem şeker."

II. MAHMUD'UN MENEKŞELİ MACUNU

Padişah II. Mahmud için yapılmıştı. Verilen malzemeler bir havanda dövülecek, macun kıvamına gelinceye kadar gül suyu ile karıştırılacaktı. 1 hafta bekletildikten sonra aç karnına, bir nohut büyüklüğünde alınması tavsiye ediliyordu:

"5 dirhem menekşe kurusu, 5 dirhem tarçın, 5 dirhem arap zamkı, 5 dirhem safran, 5 dirhem mastika sakızı, 5 dirhem meyan kökü balı."

ALTINCI BÖLÜM

SARAYIN YABANCI VE YALANCI ŞAHİTLERİ

Onların kimi diplomattır, kimi de org ustası veya yazar...

Bazıları üçüncü avluya kadar girebilirken, bir kısmı mesleği icabı çok nadir de olsa selamlık ve Harem'e kadar ulaşabilmişti.

Thomas Dallom, Kraliçe Elizabeth adına Dersaadet'e gelmişti. İngiltere Osmanlı Devleti ile dostluk münasebetlerini geliştirmeye çalışıyordu.

Padişahın hediyelerle gönlünü almak bu politikanın bir parçasıydı. Hediyelerin kıymetli olduğu kadar şaşırtıcı olmasına da dikkat ediliyordu. Thomas Dallam'ın getirdiği hediye aynı zamanda çalar saat vazifesini de görebilen bir org idi. Orgdaki saat kurulduğu zaman üzerindeki kuşlar kanat çırpıyordu.

THEVENOT: SARAY BİZİM KIZLAR MANASTIRINA BENZİYOR

Saray tetkiki yapanlardan biri olan Venedik temsilcisi Ottavino Bon, I. Ahmed devrinde İstanbul'a gelmiş ve diplomatlığı sırasında merakını gidermek fırsatını bulmuştu. Diplomat, selamlık dairesindeki gezisinde padişahın yatak odasını da gördüğünü iddia etmişti: "Duvarlar diğer odalarda olduğu gibi rengârenk çiçekli çinilerle kaplanmıştı."

Thevenot, padişahın saraylarından söz ederken, Eski Sarayı hiçbir çıkışı olmayan kuvvetli surlarla çevrilmiş bir yer olarak tarif eder:

"Fakat artık burada ölen hükümdarın hanımları oturmaktaydılar. Eğer başta olan hükümdarın hoşuna giden bir kadın varsa, bu kadın sarayda bırakılırdı. Onlar bu sarayda hadımağaları tarafından ölünceye kadar korunurlardı. Hükümdar bu kadınlardan pek azının devlet erkânından biriyle evlenmesini hoş karşılardı. Bu saray iyi inşa edilmişti. Kapıdan başka, dışarıya hiçbir çıkışı olmayan kuvvetli surlarla çevrilmişti. Burası bizim kızlar manastırına oldukça benzemektedir."

Thevenot, haremağalarının titiz ve uyanık olduklarını, haremde bu yarı erkekleri aldatacak kadın bulunmadığını da belirtir ve koruma yöntemlerine şu açıklığı getirir:

"Sultanlar sarayın bahçesinde gezindiklerinde surların etrafında bulunmaktadırlar ve yüksek sopaları deniz tarafına bakar. Sultanların dışardan görünmelerini önlemek için bahçe ile onlar arasında bir çeşit sur meydana getirirler, fakat hadımağaları tarafından görülmek endişesi ile bizzat kendileri sultanlara bakmaya cesaret edemezlerdi. Aksi takdirde derhal başları uçurulurdu. Bu kıskançlık o kadar fazlaydı ki, surlar yüksek olsa bile denizden geçen kayık veya gemilerin, sultanların bahçede oldukları sırada buraya 400 adımdan daha fazla yaklaşmalarına müsaade

edilmezdi. İşlerine gitmek icap ettiği takdirde, şayet bahçenin yakınından geçiyorlarsa, nöbetçi bir tüfek atarak onları uzaklaştırırdı."

Haremin ilgi çekiciliğini ve yabancıların bu çok özel hayata girme zorluğunu Duran de Fontmagne'nin tasvirinde de buluruz:

"Kitabımda herkes için derin merak kaynağı olan haremden bahsetmeden geçemeyeceğim. Şarklının özel hayatına girmek imkânsız. Harem kelimesiyle yalnızca kadınların oturduğu bölüm ya da efendinin kızları değil, evde bulunan bütün kadın kişiler anlatılmış oluyor. Hareme yalnız eşler, Haremağaları ve köleler girebiliyor."

İtalyan Domeniko Hierosolimitano 1580-1590 yılları arasında III. Murad'ın hekimbaşısı olarak sarayda görev yapmıştı. Harem dairesi hakkında da bilgi verenler arasındaydı:[75]

"Kadınların yaşadığı tarafta her birinin içinde güzel hamamlar ve çeşmeler bulunan kırk dört daire vardır. Bunlar birbirinden öyle ayırt edilmiştir ki, birisinden diğerinin içi görülmez. Padişah buraya gizli bir koridordan, kimseye görünmeden girer. Kadınlar dairesine merbut bir sıra odalar vardır ki, burada padişahın erkek çocukları büyütülür. Kızlar annelerinin yanında kalırlar, erkekler ise sekiz yaşını bitirdikten sonra annelerinin yanından alınıp, hocaları ile birlikte diğer odalara yerleştirilir. Padişahın dairesi erkeklere mahsusu odalardan, kadınların dairesine, yani kırk dört odaya doğru uzanır. Her dairede odalardan başka sofalar, güzel hamamlar, çeşmeler, bahçeler ve kuşhaneler vardır. Bunlar hayret edilecek bir ustalıkla yapılmış ve çiçek nakışlarıyla süslenmiştir. Duvarlara çeşitli güzel dibalar asılmış, yerlere güzel halılar serilmiş ve işleme minder ile yastıklar konulmuştur. Od ve sandal ağacından yapılmış yataklık, fildişi ve iri mercanlarla işlenmiştir. Bu mercanlardan biri Sultan Murad'a Yemen'den gönderilmiştir. Ve 90 Scudo[76] değeri vardır."

---

[75] Relatino della gran citte di. Costantinopoli.

[76] Scudo: Eski bir İtalyan para birimi.

MÜLLER:
BENİM ELBİSEM KARA SURATLI KALDI

1893 yılında İstanbul'da İngiliz sefaretinde vazifeli olan oğlunu ziyarete gelen Georgine Max Müller bir milletvekilinin eşiydi. Madam Müller İstanbul'da bulunduğu süre içinde kadınların yaşayışı ile ilgilenmiş ve çok açık bir dille "Müslümanlığın terakkiye mani bir din olmadığını" ifade etmiştir.

Müller ilk ziyaretini bir Nazır'ın ailesine yapmıştı. Çok zevkli döşenmiş bir odaya alınmış, Avrupa tarzı çok şık bir elbise giymiş olan nazırın karısı tarafından karşılanmıştı. Güzel resimler yapan, Fransızca'ya aşina olan Nazır'ın karısı, Müller'in bir yabancı olarak pek anlamadığı evliliğine şu sözlerle sahip çıkmıştı:

"Evet ama biz sizden daha mesuduz. Zira bizim kocalarınız tanıdığımız cariyelerimizden birini alabilir. Halbuki sizin kocalarınız hiç tanımadığınız bir Fransız artisti ile ilişki kurabilir."

Müller Yıldız Sarayı'nın karşısında oturan saray yaveri Sadık Bey'in köşkünü de ziyaret etmişti. Evin hanımı zarafeti ile Müller'i son derece etkilemişti:

"Nefis gözleri olan bir kadındı. Gür siyah saçlarının arasına tabii bir gül takınıştı. Giymiş olduğu beyaz bir elbise pembe kurdele ve yakut rengi kemerle süslenmişti. Onun yanında benim siyah brokar elbisem herhalde pek kara suratlı idi. Bayan Sadık çok mesut ve neşeli idi. Sadık Bey'in ilk sözü onu nasıl buldunuz oldu. Beyoğlu'nda gördüğüm en güzel kadın derken hakikati söylüyordum."

LADY MONTEQU: HER YERDE

Lady Montequ yazdıkları en çok kaynak alınan isimdir. Onun 1717-1718 yıllarını kapsayan seyahatnamesi dikkate değer niteliktedir. Kocası belirtilen tarihlerde İngiliz elçisi olan Edward Wortley'dir. Montequ Türkiye'deki ikameti sırasında Türk hayatına ait mektupları sadece seyahat izlenimlerini aksettirmez. Kocasından 1730'da ayrılmış, İtalya'nın Venedik şehrinde yaşamıştı. Türk mektupları ölümünden bir yıl sonra (1763) yayınlanmıştı. Belgrad Köyü,17 Haziran 1717 tarihini taşıyan mektubunda cariyelere temas eder:[77]

"Benden, her çeşit özelliği bulunan bir Rum cariye istiyorsunuz. Rumlar Türklerin esiri değil, teb'asıdırlar. Burada satılanlar ile harpte yakalanan Rus, Çerkez ve Gürcülerdir. Hepsi o kadar dağımk ve zavallı ki, onları ağır işler için bile alamazsınız. Nitekim Mora'dan birkaç bin tane geldi. Ama onları da Venedik'teki akrabaları satın aldılar. Kibarlara ve padişahın zevkine uygun olarak alınanlar ise, sekiz dokuz yaşından itibaren büyük bir titizlikle dans, türkü ve ilahi öğretilerek yetiştirirler. Bu Çerkezleri efendileri ancak büyük bir suçu olduğu takdirde satarlar. Bıktıkları zaman da ancak dostlarına hediye ederler. Pazarda satılanlar kaba, derbeder ve kusurlu olanlardır derim. Bu sözüme inanmayacaksınız ama doğrudur."

Yazar II. Mustafa'nın ikballerinden Hafize Sultan'ı ziyarete gittiğinde o dönem için önem taşıyan izlenimler edinmişti. Sultan, Leydiye göre eşinin ölümünden sonra saraydan çıkmak ve kendine Bab-ı Ali erkanı arasından bir koca seçme emrini almıştı. Modntequ, bu emrin Hafize Sultan'ın hiç hoşuna gitmedi-

[77] Lady Montequ, *Şark Mektupları*, Ahmet Refik, Hilmi Kütüphanesi Tarih Serisi.

ğini belirtir. Sultan, yeni padişah III. Ahmed'in bu emri karşısında uzun süre direnmiş, ancak evlenmeye mecbur bırakılmıştı. Hafize Sultan bu baskılar üzerine yaşı sekseni geçen Reisülküttap Ebubekir Efendiyi eş olarak seçmiştir.

Yazar, Hafize Sultan'ı ziyaret ettiğinde onun 15 yıldır sarayda oturduğunu ve bu süre içinde hiçbir yabancının ziyaretine müsaade vermediğini ifade etmişti. Padişahtan söz edişi de dikkate değerdi. Hafize Sultan'ın anlatırken büyük zevk duyduğunu ve gözlerinin dolduğunu belirtiyordu:

"Bundan önceki saadetim bana rüya gibi geliyor. İnsanların en büyüğü ve en sevimlisi tarafından sevildiğim için iftihar ediyorum. Onunla bütün seferlere eşlik ettim. Beni herkesten üstün tutardı. Kızımı sevmeseydim, onun arkasından yaşamak istemezdim. Sultanın ölümünden sonra bir sene sokağa çıkamadım. Zaman kederimi bir parça hafifletti. Fakat yine de haftanın birkaç günü onun için gözyaşı dökerim."

Lady Montequ'nun gezdiği mekânlar arasında Sadrazam Şehit Ali Paşa'nın Fatma Sultan için yaptırdığı saray da vardır. En çok hamamlarını beğenmiştir:

"Boğazın en latif bir yerinde. Kapıcının söylediğine göre sekiz yüz oda varmış. Ben saymadım. Fakat muhakkak ki, pek çok, her biri altın yaldızlar, mermerler ve en ince boyalarla yapılmış, çiçek meyve resimleri ile süslenmiş, pencerelerde İngiltere'nin en güzel billurları. Bu sarayın en güzel yeri de hamamları. Yan yana ve eş iki hamam. Yıkanılacak yerler, kurnalar, tabanlar, hepsi beyaz mermerden, tavan altın yaldızlı, duvar Japon porseleni ile kaplanmış. Hamam yamnda iki salon var. Biri öbüründen yüksekçe. Büyük sedirler var. Tavanın dört köşesinden birbiri altında beyaz mermerden çanaklara sular dökülüyor ve yere kadar böylece şelaleler meydana geliyor. Bu sular nihayet salonun ortasındaki büyük bir havuzda toplanıyor. Havuzun göbeğinde de suları tavana kadar püskürten bir fıskiye var. Duvar bu ka-

festen ibaret. Boydan boya asma ve hanım elleri ile örtülmüş. Bu nebati duvar halıları, suların serinliği, loşluk insanı mest ediyor."

PAPAZ MOTRAYA KILIK DEĞİŞTİRİP HAREMİ GÖRMEK İSTEMİŞTİ

Fransız Protestan Papazı Motraya ise, III. Ahmed döneminde padişahın Edirne'de bulunmasından yararlanmış ve bir Fransız saat tamircisinin yanında saraya girip tetkik yapmak imkanı bulmuştu.

Saatçi ve yardımcı rolünü üstlenen din adamı, Osmanlı kıyafetleri giymişlerdir. Birinci ve ikinci avluları geçtikten sonra Harem Dairesi'nin girişine kadar gelmişlerdi. Ziyaretçilere bir Haremağası eşlik etmektedir:

Şimdi Motraya'nın bakışını aktaralım:

"Bu hol bence, bütün sarayın en güzel ve en hoşa giden yeri idi. Burada muhteşem bir kaidesi bulunan İngiliz saati tamir için ustayı beklemekte idi. Oda nefis çinilerle kaplanmış ve kubbenin iç kısmı ile tavanın diğer kısımları yaldız ve mavi renkle son derece muhteşem bir hale getirilmişti. Holün orta yerinde kubbenin tam altında bir çeşme vardı. Bunun havuzu kıymetli ve yeşil bir taştan yapılmıştı. Çeşme, kadınlar bulunmadığı için akmıyordu. Holde birçok büyük pencere vardı ki, bunlara camdan başka kafes de takılmıştı. Holde, toz ve kirden muhafaza edilmek için, üzerleri işlemeli örtülerle örtülmüş küçük sedirler vardı. Kadınlar hava almak ve kafesten dışarısını seyrederek biraz eğlenmek için bu sedirlere oturuyorlarmış."

Saatçi ve yardımcısı rolündeki rahip daha sonra Haremağası'nı

takip ederek, kapıları kapalı olan birçok odanın önünden geçerler. Daha sonra aralarına bir de Harem teşrifatçısı daha katılacaktır. Sonrasında çeşitli sofalardan geçmek ve sadece çevreyi görmekten başka imkan bulamayacaklardır.

GİRARDİN: ESKİ SARAYDAKİ YANGINI ANLATIYOR

Harem hayatının yüksek duvarlar arkasında kalışı ve gözlerden uzak tutuluşunun ifadesini Fransız sefir Pierre de Girardin'in hatıralarında da buluruz.

Anlatımında pek inandırıcı olmayan iddialar da vardır. Eski Saray'da büyük yangın sırasında haremağalarının kadınları kurtarmadığını ve onları kimseye göstermemek amacı ile ölüme terk ettiğini söyleyen sefir, bu yüzden bahçeye çıkamayanların hayata veda ettiğini ifade eder. Diplomatın görüşüne bakılırsa kadınların Harem dışına çıkmamaları konusunda kesin talimat ve yasaklar vardır.

"Zenci haremağaları mani olmasalardı, yangında ateşi kolayca bastırmak mümkün olacaktı. Bu adamlar nezaretleri altında bulunan kadınları bahçeye çıkarıp kurtarmaktansa onları kimseye göstermemek için binanın yanmasını tercih ettiler. Yetkili bizzat yangın yerine gelerek kapıları zorla açmak emrini verdi. Hatta yeniçeriler ve bostancılar ateşi söndürmek üzere içeri girebilmek için padişahın müsaadesini beklemeye mecbur oldular."

OTTAVİO, PADİŞAHIN YATAK ODASINI GÖRMÜŞTÜ

Haremin bir başka şahidi de diplomat Bon'dur. Venedik temsilcisi Ottavino Bon, I. Ahmed döneminde İstanbul'a gelmişti (1604-1607). Padişahın yatak odasını görme imkânını yakalayan Bon, en ince ayrıntılara kadar bilgi vermişti:

"Yatağın sütunları, ağaç yerine işlemeli gümüşten yapılmıştı. Üzerinde billur aslan şekilleri vardı ve Bursa dibasından yapılmış perdelerin saçakları da incidendi. Yerden bir karış yüksekte olan yatak örtüleri ile yastıklar altın işlemeli dibadandı. Bu ve diğer odalardaki sedirlere sırmalı ipekten kıymetli İran halıları serilmişti. Odalardaki minder örtüleri ve yastıklar da sırma işlemeli nefis dibadandı. Avize yuvarlak şekildeydi ve altın kakmalı gümüş askıları firuze ve yakutlarla süslenmişti. Bunların aralarındaki kısım ise nefis billurlardan olup, bütünüyle muhteşem bir manzara arz etmekteydi. Divanda el yıkamak için küçük bir leğen ve soın altından firuze ve yakutlarla süslü bir ibrik vardı."

OLIVIER: HAREMAĞALARI KÖTÜ YÜREKLİ

Olivier'in *Türkiye Seyahatnamesi*'nde hareme ilişkin bölümler de yer alır. Seyyahın hareinde bulunan cariyelerin ruh durumunu anlatışında farklı bir bakış vardır:[78]

"Kötü yürekli, bağırtkan ve sakatlıklarının verdiği çapraşık duygularla hareket ederek, bakımlarına tevdi edilmiş olan esir kızlara

78 Olivier, *Türkiye Seyahatnamesi*, Çeviren: Oğuz Gökmen, Ayyıldız Matbaası, 1977.

türlü eza ve cefa etmeye yeltenen üç yüz kadar zenci hadım. Bunların yanında hisleri boş yere tahrik edilmiş, yalnız güzellikleri ve süsleri ile meşgul, zevk ve saadete erecekleri günü beklemekten bezmiş, daimi rekabet ve müdahaleden asapları bozulmuş, aşktan ziyade gururlarını tatmin edebilmek için Hünkârın gözlerinin içine bakan çok sayıda genç ve güzel cahil kadınlar... Ve nihayet genç veya yaşlı bir hükümdar, türlü alışkanlıklarının etkisi altında garip mizaçlı ve kaprisli, beş altı yüz kadının arasında tek başına ve her birinde tahmin edemeyeceği arzular uyandırarak mağrur dolaşır, zevkleri de ekseriye kalbin ve sevginin katılmadığı basit, kolay ve hazırlıksız bir biçimde yaşanır."

D'OHSSON: HAREM HAYATI ÇOK SIKICI

D'Ohsson ise harem hayatını sıkıcı bulur ve harem kadınlarının Ramazan günü dışında camiye dahi gidemediklerini belirtir:

"Bu olağanüstü durumlar ve benzeri şenliklerde kutlanan bayramlar dışında haremde hayat baskılı ve yeknesaktır. Hiçbir kadının, sarayın dışına çıkmasına izin verilmez. Ramazanda Hazret-i Muhammed'in hırkasının suya bastırılması suretiyle yapılan suyun kutlanması töreninin dışında sarayın camisine bile gidemezler. O zaman bile orada zenci haremağaları ile yalnız bulunur ve padişah ricaline hediye gönderdiği bu suyu, ufak şişelere doldururlar. Kadınlar, padişahın izni olmaksızın sarayın bahçesinde de gezinemezler. Sadece ara sıra günlerini bahçedeki köşklerden birinde geçirme izni alabilirler. O zaman, söz konusu köşkün kapıcılarına uzaklaşma emri verilir. Sonra etrafına bir örtü gerilir ve siyahi haremağaları dışarıda nöbet tutarlar. Kadınlar sabah giderler, öğle vakti padişah ta onlara katılır ve orada da teşrifat gereğini unutmayıp, yemeğini ayrı bir sofrada yer."

YEDİNCİ BÖLÜM

SARAY KAÇAMAKLARI

İhanet tarihle yaşıyor. Osmanlıdaki örnekleri öylesine çok, öylesine renkli ki sayınakla başa çıkamazsınız.

Başlangıç hep aynıdır... Tadma doyulmaz, eşsiz ve vazgeçilmez. Hepsi "Bizi ancak ölüm ayırır" der ama üçüncü kişi kadın veya erkek bu aşkı ölümden önce yok eder.

İhanet ne makam dinler ne rütbe... Paşadan şair-i azama, zenginden yoksula kadar uzanan aldatma, kim bilir bir yerde kişileri de eşitliyor.

Şehzade Burhanettin'den Ahmet Mithat Efendi'ye, Şair Nigar Hanım'dan Abdülhak Hamid Bey'e ve Beyoğlu Gülü Kamelya'ya uzanan ve galiba çoğunlukla hicran dolu ihanet sayfaları vardır.

İhanetin rakam olarak tek de kalmayacağma ve bunun sadece "halka mahsus" olmadığına en büyük örnek III. Murad'dır. Padişah dünyalar güzeli Safiye Sultan'ı (Venedik'li Baffo) büyük aşkla sevmişti. Belgelere göre padişahın 100 ile 200 arasında çocuğu olmuştu. Sarayda 200- 300 civarında hatun olduğu düşünülürse ihanetin rakamını da buna göre tahmin edebiliriz.

Cariye sistemi dikkate alınırsa padişahların çok eşli görünümleri ihanete yasal bir hak görünümü kazandırıyor. Gerçi Kanuni

Sultan Süleyman'ın Hürrem'e duyduğu büyük aşk istisnadır ama bu, padişahın diğer kadınlara gözünü kapadığını göstermez.

Sürekli "Seferi" olan ve "Bedensel fetih"te hep önde giden "Saray Takımı" için de bazı şehzadeler ile padişah kızlarının aşklarında günümüze taş çıkartan ihanetler vardır.

AŞKI İÇİN TÜNEL KAZMIŞTI

Sayfaları sararmış Osmanlı dönemi kitaplarında zaman zaman yürekleri hoplatan aşklarla karşılaşırız.

Eski fotoğraf ve satırların asırlık geçmişi, bir yığın sevdayı ifadeden acizdir. Sararmış evrak-ı metrukede bir zamanlar ne sevdalar yeşerdiğini düşünmeyiz bile. Sanırız ki aşk sadece bizim için yaşar.

Eski üsluplu "hazin bir roman"da bazılarımız kendini bulabilir. "Hayatım bir roman" deyişimiz de, yaşayışımızın geçmişteki bir romanla uygunluk arz etmesindendir.

Ancak Kemaleddin Paşa ile Hatice Sultan'ın aşklarına muttali olanların böyle bir sevdayı kendilerine misal alacaklarını pek sanmıyoruz. Bir bakıma ibret verici ve insanı dehşete düşüren bir sevdadır yaşanılan. Bu tür beraberliklere "kara sevda" denilmekle beraber, derinliğine baktığımızda "alev alev bir renk" ile karşılaşırız. "Kan ve gül" kırmızılığı bu tür sevdalarda karşımıza çıkar.

Hatice Sultan sarayın sıradan sultanı olarak telakki edilemez. V. Murad'ın en büyük kızı ve Abdülhamid'in yeğenidir.

Kemaleddin Efendi için de aynı sözleri edebiliriz. Kahramanlık menkibesiyle tarihe koca bir paragraf açan Gazi Osman Paşa'nın oğlu olup, aynı zamanda padişah damadıdır.

II. Abdülhamid'in kızını alarak rütbe ve şanına saray itibarını da ekleyen bu zatın Hatice Sultan ile olan aşkında nefret, kin ve şiddet vardır.

Sultan'la Paşa'nın "marazi" aşkında bizi heyecanlandıran tarafın sadece "iç çekmeler" ve "göz süzme"ler olmadığını bilhassa ifade edelim.

İki aşığın cinai romanlara taş çıkaracak biçimde planlar kurup "öldürmeye azmetmeleri", pek eşine rastlanacak türden değildir. Tünel açıp konaktan konağa geçişi sağlamak suretiyle hem kalplerini, hem de yataklarını birleştiren bu aşıkların ateşi, bacayı öylesine sarmıştı ki, çareyi "mimari proje" geliştirmekte bulmuşlardır.

Sultanımız, babası V. Murad tahta çıktığında henüz 6 yaşındaydı. Padişah kızı olmanın havası içinde büyüyecek ve "kibirli Hatice Sultan"olarak tanınacaktı. Babası V. Murad'ın 93 gün süren hükümdarlığının ardından Çırağan Sarayı'na hapsedilmeleri de beynine kazınmıştı. Sultanlığı bir yana ona kadın olarak bakarsak, eskilerin deyişiyle "değme afet eline su dökemezdi". Yaşının her döneminde güzelliğini muhafaza etmiş ve Çırağan Sarayı'nda "bekaret fatihi" şehzadesini hayli uzun zaman bekletmişti. Sultan olup beklemektense, ihtiras dolu bir kadın olarak "bekletmeye mütemayil"di. Eski ifadelere bakılırsa haris, mağrur ve aynı zamanda da şehvetlidir.

Duyguları mektuplarındaki satırlardan ayan beyan bellidir. Kemaleddin Bey'le onun satırlarını okudukça bunu daha iyi fark edeceğiz.

Sultan olarak padişahtan baş göz edilmeyi beklemek hakkı ona verilmemiş ve başkalarının "gelin teli"ni toplamıştı. Sürekli kuyruğun sonuna atılan ve Yıldız Sarayı'nda hapis hayatına zorlanan sultanın, bu duruma düşmesinde cinsel değil, siyasi sebepler vardır. Sultan, hayatta bulunan bir eski padişahın kızı olması sebebi ile evlenememiştir. Siyasi çalkantılar ve saray ka-

pışması sırasında Abdülhamid işaret vermezse, hangi yürek çıkar da Hatice Sultan ile dest-i izdivaca yanaşır? Hanım sultanların evlendirilmesinde padişahın yol göstereceğini bilenler, kalkıp da yoldan çıkıp Hatice Sultan'ın çıkmaz sokağına girer mi?

Bu durumda Hatice Sultan sinirleri laçka olduğundan ortalığı velveleye verecek ve evlendirilmesini isteyecektir. Padişah gürültünün şiddetinden ürküp bu yüksek sesli ricayı dikkate alacak ve Hatice Sultan'ın evlendirilmesini sonunda makul bulacaktır:

"Tez düğün hazırlıklarına geçilsin."

Çeyizinden düğününe kadar dört başı mamur bir gelecek Hatice Sultanı beklemektedir. Ama karşısında bir de "kader" vardır. Ve kaderindeki erkek bu hayatı alt üst edecektir. Hatice Sultan'ın evliliğinden önce kaderindeki erkeğin, yani Kemaleddin Paşa'nın Naile Sultan'la evliliğine bakalım.

İşte bu merdivenler, "hayat merdivenleri" olup, Ahmet Haşim'in deyişiyle ağır ağır çıkılacaktır. Kim bilir Naile Sultan ağır çıkmıştır da, "hızlı" çıkan Kemaleddin Paşa'ya yetişememiştir. Bu beraberliğin nasıl tarumar olduğu da galiba Hatice Sultan'ın renksiz evliliğinde yatmaktadır.

Hatice sultan çaresizlik içinde ve evde kalmaktan mütevellit koştuğu bu evlilikte "davul dengi dengine" vurmamış, padişah sultana acımasız davranmıştır. Vasıf Bey, Enderun'dan yetişmiş, sakin, sessiz ve kendi halinde biridir. Kara bıyıklarından başka özelliği yoktur. Hatice Sultan ununu eleyip, eleği duvara asan bu paşaya bir türlü ısınamaz. Hep dört ayak üstüne düşen Paşa, sadece damat olmakla kalmaz, iradeye boyun eğdiği için vezir bile yapılır.

MÜŞTEMİLATTA AŞK

"Kendi kızlarını Gazi Osman Paşa'ya verdi. Bize münasip gördüğüne bakın" diye kesik kesik ağlayan ve ince hastalığa tutulmasına ramak kalan sultan, yatağını uzun süre Vasıf Paşa'ya açmayacaktır. Bu yüzden paşa selamlıkta yatıp kalkacaktır. "Mal alacağına komşu al" derler. Hatice Sultan da öyle yapmış ve kendisine çok iyi bir komşu seçmiştir: Kemaleddin Bey...

Kendisinin hikâyeden paşa olduğu hususunda çok yaygın görüşler vardır. Ama biz yine Paşa diyelim. Paşa, Sultan'ın bitişiğinde oturmaktadır. Babası Plevne'nin, kendileri de aşkın kahramanı olmuştur. Çok yakışıklı bu müzmin aşık, o dönemde muharebe falan olmadığından mıdır nedir, siper yerine yatağa giriyordu.

İşin ilginç yanı, onca hastalığa aman vermeyen paşanın, bu aşkın şiddetinden "ani titreme ve ürpermeler"le kendinden geçip, "ciğer parem, yetiş ey imdada" diye doktor ellerine düşmesidir.

Sultan'a "Merhametli velinimetim, sevgili melekçiğim" deyip, "ayaklarının altını öperim efendiciğim" mealinde kelimeler yazan Paşa, Maşallahı hak etmiştir. Harareti aynı derecede yüksek, hatta "kaynar nokta"da mektuplar alan birinden bu beklenir zaten...

Hatice Sultan, ayaklarının altını öpmek için sabırsızlıkla bekleyen Paşa'ya bil mukabele derken "Ruhum, sevgilim, canımdan aziz ve kıymetli Kemalciğim" satırlarını düşer. Hem de derinden bir "oofff" çekerek.

Mektupların hiçbirisinde tarih yoktur. Yalnız usta tarihçi Niyazi Ahmet Banoğlu, Hatice Sultan'ın "Kemalciğim, ruhum, ömrüm" diye başlayan mektubunda bir dip nota dikkat çeker. Bu notta "26 Muharrem 322,12 Nisan 904, 31 Mart 32 K ile olan

birinci buluşma" yazmaktadır. Banoğlu bu nottan iki sevdalının 13 Nisan 1904 tarihinde buluştuklarını teyit etmektedir:

Kemaleddin Paşa'nın ifadesiyle bu aşkın nasıl başladığını okuyalım:

"Senelerce bir ümidin arkasından koştum. Bir imkan bulabilmek için elem ve hasret içinde yaşadım. Artık kendimi bir nebat gibi hissiz yaşamaya mahkûm ettim. Ümitsiz, emelsiz, bu yeis kaplayan ömrümün, ağır yükü altında ezildim. Bir Perşembe günüydü. Doktor asabi heyecandan rahatsız olduğunuzu, maden suyu emrettiğini söyledi. Dayanılmaz bir teessür içinde kalbimde derin bir boşluk hissettim. Elemin tazyiki altında ezildikçe ümitsizliğim artıyordu.

Ah bahtsızlık... Bir gün sarayınızın önünden geçerken fonograf (gramofon) çalıyordu. Efendiciğim pencere önündeydi. Bir gökyüzüne, bir size baktım. Sizi görmeye, sizden bir zerreye olsun bakabilmeye şiddetle ihtiyacım vardı."

Kemaleddin Efendi nöbete dikilmiş, Sultan'la buluşamadığından da devamlı nöbet geçirmiştir. Vaziyet üç nöbet sözcüğü ile gayet bariz olarak ifade edildiği gibi Kemaleddin Efendi aşk ateşi ile yanıp tutuşur ve buhran geçirerek yatağa düşer. Ama aklı fikri hep ondadır:

"Efendiciğim yüzünüzü görmekten üç gündür mahrumum. Bu sabah sendeleyerek melekçiğimi görmek için pencere önüne kadar geldim. Merhamet edin efendiciğim. Bir defa merhametle yüzüme bakmanız bana hayattır, ışıktır. Ayaklarınızı öperim velinimetim." Kemaleddin Bey bu arada dram yapıp diğer mektubunda Hatice Sultan'ı feci etkilemeye çalışır:

"Yatağımın içinde hasretinle meyus yatıyorum. Haberim yok, gece hekim getirmişler. Sabahleyin çok hastasın dediler. Kendimi yataktan atıp pencere önüne gelmek istediysem de olduğum yerde kaldım. Ne acıklı yarabbi... Billahilazim biraz yürümeye kadir olsam kimseyi dinlemem. Hemen melekçiğimi görmek için

pencereye, mümkünse bahçeye gelirim. Ah, sevgili velinimetime hasret gidersem, aman bana acı Allah'ım, ayaklarınız öperim sevgili Melekçiğim. Hasret yatağında inleyen sadık kulunuz Kemal..."

Kemaleddin Bey'in Sultan'a yazdığı 5'e yakın mektup vardır. Çoğu da 40 derece ateşli mektuplardır.

Şimdi geldik fiiliyata... Paşa mesire yerinde buluşmak için ona kısa ve öz şöyle der:

"Efendiciğim, bugün Pazar, hava gamlıysa da yağmur devam etmezse bahar için güzel bir gün sayılabilir. Kağıthane'ye kadar bir gezinti yapmamızı istirham etsem kabul eder misiniz, velinimetim?"

Bu buluşma gerçekleşecek ve iki sevgili bu kez hararetı söndürmek ve kapalı yerde buluşmak için inşaata girişeceklerdir:

"Bahçenizin yakınında sokağa uzayan bizim duvarın ötesindeki kapının kaldırılması ve buranın kapatılması hakkındaki fermanınızın hızla yerine getirilmesi için mühendise emir verdim. Bu yapıldığı zaman başka gözlere perde gerilmiş olacağından..."

Böylece ikisi arasındaki "duvar"lar yıkılır ve konaklar birleştirilmiş olur.

Hatice Sultan'ın mektuplarına geçmeden önce Kemaleddin Efendi için birkaç kalem daha edelim. Paşa diyor ki:

"Yarın akşam gelmeme müsaade ediyorsunuz. Ben bütün hademeleri ayarladım. Bu akşam gelmemde hiçbir mahzur yoktur. Sevgime ve namusuma yemin ederim ki, düşündüğüm tedbirler hep efendiciğim içindir."

Hatice Sultan'ın, Kemaleddin Bey'e hitap tarzında romantizmden çok ihtiras vardır:

"Sizi son derece ciddi ve şiddetli bir aşk ve muhabbetle seviyorum. Kalbimde yanıp tutuşan bu aşkın azalmasına imkan yoktur. Fakat bu şiddetli aşkımdan da çekiniyorum. Ben her cefaya ve

felakete tahammül ederim. Fakat sevdiğim bir kimse tarafından gördüğüm muhabbetin değişmesine katlanamam."

"Zehretme bana hayatı" diyen iki aşığın Vasıf Paşa'yı öbür dünyaya gönderme hazırlıklarını da şu satırlardan öğreniyoruz:

"Kaç gündür gayet derin düşünerek şu kararı verdim. Musibetin hali hazırda itlafı. Bu tedbir bize zarardan başka fayda getirmez. Çünkü elimde olan bu kadarcık hürriyet ve serbestlik onun vücuduyla kaimdir."

Hatice Sultan bir başka mektubunda çözüm yolu olarak Paşa'yı zehirlemeyi teklif eder:

"Of, off Kemalciğim, bu uğradığım şiddetli aşk, bu emel ve arzular için bana kuvvet ihsan et. Bu sevdayı kalbimden çıkar. Kemalciğim, senden bir şey isteyeceğim. Kapıldığım ve ölmedikçe kurtulamayacağımı bu tehlikeli halimden kurtulmak için senden bir şey isteyeceğim. Merhamet et. İstediğim şey hem tesir edecek bir zehirdir. Söylüyordunuz. Öldükten sonra muayene edildiği zaman teşhis olunmuyormuş. İşte o zehri istiyorum. Rica ederim bana o zehri ilet. Çünkü bu elem ve ızdıraba artık tahammül edemeyeceğim. Oofff..."

Tahammül edilemez bu aşk, zehir sınırlarına yaklaşmış durumda idi. Böylesine içten yazılmış mektupların aşktan başka duygularla yazılamayacağını düşünenler yanılacaktır. 93 gün tahtta kalıp, 28 yıl Çırağan Sarayı'nda hapis hayatı yaşayan V. Murad'ın en yakın tanığı Hatice Sultan'dı. Çocuklarının en büyüğü ve en zekisi olan Hatice Sultan 6 yaşında Çırağan'a hapis ediliyor ve oradan 31 yaşında çıkabiliyordu. Yılların biriken kiniyle sert kişiliğe bürünen Hatice Sultan, babasının ve kendisinin intikamını almaya zaten kararlıydı. İğrendiği bir adam ile evlendirilmişti. Abdülhamid'in kızına da komşu olmuştu. Beklediği fırsat ayağına gelmişti. Yakışıklı Kemaleddin Paşa'nın karısı Naime Sultan da kendisinden çirkindi. Son derece soğukkanlı ve akıllı davranarak intikamını alabilirdi. Önce Naime Sultan'ın

dostluğunu kazanacak, ardından da Kemaleddin Paşanın kalbini çalacaktır. Nefret ettiği Abdülhamid'den böylece öcünü alacaktı.

Mektubu "dudaklarınızdan iştiyak ve muhabbetle öperim" diye bitiren Hatice Sultan'la Kemaleddin Efendi'nin bu nefret, kin, garez, öfke dolu aşklarının sonucundan meraklıları haberdar edelim.

Mektuplar Abdülhamid'in eline geçmiş, Kemaleddin Efendi, Naime Sultan'dan boşatılmış ve Bursa'ya sürgüne gönderilmiştir. Annesine de gönderdiği mektupta ıslahı için Bursa'ya gönderdim. Hanımefendi, analık bu ya merak etmesin" der. Ancak akrabalarından olan Reşit Mümtaz Paşa'ya da verdiği talimatta sokağa çıkmasına bile izin verilmemesini belirtir.

Hatice Sultan ise para ödeyerek Vasıf Paşa'yı ayrılmaya ikna etmiştir. Bazı kaynaklar Hatice Sultan'ın mektupları intikam için padişaha dolaylı yoldan ilettiği görüşündedir.

Ve büyük sürpriz... Hatice Sultan, Kemaleddin Bey'le değil, bir gezintide rastladığı genç ve yakışıklı Rauf Hayri Bey'le evlenmiş, ama adı karanlık bir işe karışan damat daha sonra tevkif edilmiştir.

NURETTİN PAŞA'NIN KAMELYASI

II. Abdülhamid'in döneminde sonu ölümle biten bir başka yasak aşk da padişahın damadı Nurettin Paşa ile kantocu Kamelya arasında yaşanmıştı. Aldatılan ise Zekiye Sultan'dır.

Kamelya dedikleri orta boylu, eti budu yerinde buğday tenli bir dilberdir. Arnavutköylü papaz Dimitros'un torunu Kamelya kestane renkli gözleriyle Nurettin Paşa'yı tavladığında 32 yaşındaydı. İhtimal ki, keskin gözleri Nurettin Paşa'yı Taksim

Bahçesi'nde yakalamıştır: Eskiler onu, "Sarayın harem dairesine bile bu letafette bir kadının girmesi enderdir. Değil Nurettin Paşa'yı, Sultan Abdülhamid'i bile cezb edecek güzelliğe sahipti. Ağız ve bilhassa burun, Venüs'ü andıran çehresi ve doğalhğının boyadığı alev dudaklar onu daha bir güzel yapardı" şeklinde tasvir ederler. Anlaşılıyor ki, Kamelya "yere bakan, yürek yakan" cinsi olmayıp, duygularını açıkça ortaya koyan bir kadındır. Saklısı gizlisi yoktur ve onun ötesinde "hanedan"a kancayı atacak kadar yüreklidir.

Nurettin Paşa, Abdülhamid'in kızı Zekiye Sultan'la evlidir. Abdülhamid'in en az kızı kadar sevdiği Nurettin Paşa zaman zaman felekten gece değil, geceler çalardı. Saraya duyurmadan yaptığı bu çapkınlıklar kulağa gelse de göz ardı edilirdi. Çok lafı edilecek bir durum olsa, bu kez kabak başka bir Nurettin Paşa'nın başına patlatılırdı. "Mızraklı Süvari alayında memur Nurettin Paşa yapmıştır veya Şirket-i Hayriye'den Nurettin Efendi olabilir" şeklindeki yorumla geçiştirilirdi.

Padişah damadının kırdığı ceviz bini aşmıştı, ama bu kez kocaman bir ceviz kırmıştı. Zekiye Sultan gibi padişahın çok sevgili kızının üstüne bir Beyoğlu gülü koklaması için Nurettin Paşa'da mangal gibi yürek olması gerekirdi. Herhalde bu yürek Nurettin Paşa'da olmalıydı ki, 1887de Yıldız Sarayı'nın kapısı önünde saray erkânına mahsus bir "kupa" arabası duracaktı. Cevher ağanın işaretiyle kapılar açılmış ve kupa sarayın merdivenleri önünde durmuştu. Sırma cepkenli tüfekçiler telaşla koşup arabanın kapısını açmışlardı. Zekiye Sultan, vekilharcı, nedim ve harem emini yürüdüler, padişahın en sevdiği kızı babasını ziyarete gelmişti.

Yıldız Sarayı Başkâtibi Emin Bey eğer bu olayı Necdet Rüştü Efe'ye anlatmasaydı, Osmanlı tarihinin bir büyük aşkı ve buna bağlı olarak müthiş bir cinayet açığa çıkmayacaktı:

"Zekiye Sultan'ın davet almadan saraya gelmesini hayretle karşılamıştık. Etekleri altın sırma işlemeli, koyu kahverengi ka-

dife bir ferace giymişti. Sırtında aynı renkte kolsuz bir jile bulunuyordu. Kalın tül yaşmağının altında yüzü solgun ve sarıydı. Çatılan kaşlarından sinirli ve üzgün olduğu anlaşılıyordu. Sultanı derhal harem dairesine alıp Şevketliye haber götürdüm. Sultan Hamid bu ani ziyarete şaşırmış, 'Hayrola?' diye sormuştu. Hiçbir şey bilmediğimi söyleyince 'çağır gelsin' dedi."

Abdülhamid daha sonra Zekiye Sultan'ı kütüphane salonuna alacaktı. 40 dakika süren görüşmenin ardından kapı çuhadarı Halim Efendi, Saray Başkâtibi Emin Bey'i padişahın huzuruna götürecekti. Abdülhamid tek bir soru sormuştu:

"Söyle bakalım Emin Efendi,Nurettin Paşa'yı nasıl bilirsin?"

"Kerimelerin zevci bahis konusu ise biz ve memleket Paşa hazretlerini efendimize layık bir damat olarak tanırız."

"Peki hal ve hareket?"

"Arz edilecek ve tenkide kalacak bir şeye şahit olmadık."

"Nurettin Paşa'nın, Beyoğlu semtinde dolaştığı rivayet olunuyor. Buna ne dersin Emin Efendi?"

"Kulunuzdan herhangi bir kişi İstanbul'un bir semtinde bulunmaya izinliyse, Nurettin paşa da bu müsaadeden istifade edebilir."

Bu son sözler Zekiye Sultan'ın pek hoşuna gitmemiş ve kaşlarını çatarak Emin efendiye dik dik bakmıştı. Hiçbir kadın o dönemde hele padişahın kızı, kocasının "eğlence yatağı Beyoğlu'nda bilumum gülleri koklamasını elbette istemezdi. Emin Bey, ne şiş yansın ne kebap misali hareket edecek ve baltayı taşa vurmayacaktı. Padişah kızından endişeyi gerektiren bir şey olmadığını, yine de icabına bakılacağını söyleyerek müsterih olmasını isteyerek gönderecekti. Zekiye Sultan'ın gidişinden sonra Başkatip Emin Efendiyi huzura çağıracaktı. Sinirli biçimde diyordu ki:

"Nurettin Efendi'nin ülfet ettiği Kamelya denilen kadını derhal araştır. Kimin nesidir bu alufe?"

Ne kadar hafiye varsa Galata'dan Taksim ve Tatavla'ya kadar

dağıtılmıştı. İki gün sonra Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa'nın hafiyesi Çolak İsmail Bey raporunu sunacaktı:

"Beyoğlu Kalyoncu Kulluğu'nda annesi ve emektar uşağı ile oturuyor. Ekseri Pazar akşamları Taksim Bahçesi'ne devam ediyorlar. Büyükbabası Papaz Dimitros olup, babası bir marangozdur."

Nurettin Paşa'nın Beyoğlu gülü ile dillere destan aşkı Hünkâr Yaveri Gani Bey'in (İttihat ve Terakki'de adı çok geçen Esat Toptani'nin kardeşi) olaya el koyması ve verdiği "Paşa'yı sivil kıyafet ile bu kadının evine girerken gördüm. Akşama kadar halvet oldular" demesiyle bitmişti. Artık ferman padişahındı.

Sultan Hamid, "Bilmem ne yapsak. Bu meselenin duyulmadan halledilmesini istiyorum. Yarın bir karar alırız" diyecek, ama bazı kişiler yarını beklemeyecekti.

Birkaç gün sonra gazeteler "Korkunç bir cinayet... Beyoğlu gülü Kamelya'yı kim öldürdü?" başlığı ile bir cinayeti duyuruyordu. Sadece Kamelya değil, evde bulunan annesi ve uşakları da öldürülmüştü.

KAMELYA'YI KİM ÖLDÜRDÜ?

Emin bey cinayet sonrası çağırttığı Gani Bey'den "Bilmiyorum" yanıtını almıştı. Fakat bunun ardından yaptığı ekleme ilginçti:

"Fena mı? Farz edin ki ben öldürdüm. Siz, bu meselenin duyulmadan halledilmesini istediğini söylemediniz mi? Duyulmadan, iz bırakmadan oldu işte. Artık zekiye Sultanımız rahat eder."

Padişah ise olay gecesi Gani Bey'in sarayda olup olmadığını sormuş ve "Hayır" yanıtını alınca işin iç yüzünü keşfedercesine başını üzüntülü bir biçimde sallamıştı. Ama yapılacak bir şey yoktu.

Güzeller güzeli Kamelya'nın saray eliyle katledildiğine hiç kuşkusu yoktu. Onun ölümünden sonra Nurettin Paşa'nın aylarca Selamlık Dairesi'nden hareme geçmediğini ve kendini içkiye verdiğini söyleyelim.

Kamelya'yı kimin öldürdüğüne gelince? Saray Başkâtibi Emin Bey'in sezinlemelerinden başka kanıt yoktur. Abdülhamid'in "bu işin gizlice halledilmesini" anında dikkate almış ve her şeye karışan saray hafiye teşkilatı Gani Bey gibi arkasını erkana dayamış kişilerin öncülüğünde bu cinayet işlenmişti. Gani Bey'in Emin Bey'le yaptığı konuşmada bu cinayetten duyduğu memnuniyeti belirtmesini başka türlü yorumlamak mümkün değildir. Kamelya'nın "Bir sultana gönül verdim" kantosu uzun yıllar Beyoğlu gülleri tarafından söylenmiş ve akla hep bu "gülün soluşu" gelmiştir.

CAMBAZIN AŞKI

Fehim Paşa'nın babası, II. Abdülhamid'in süt kardeşidir. Tahta çıkar çıkmaz onu yayma almış ve "kese nazırı" yapmıştır. Ercüment Ekrem (Talu) Bey, onun "sadık, dürüst ve ihtirastan azade" bir insan olduğunu söyler. Yani saraydaki gücünü istismara kalkmayan ve padişahın ihsan eylediği ile iktifa eden bir beyefendi.

Fehim, daha küçüklüğünden "huzura kabul olma" şansına erişmiş, zekasıyla Abdülhamid'i memnun etmişti.

O gün "irade-i seniyye" ile Hünkâr Çavuşu olan bu zatın talihi, bundan sonra hep gülmüştür. Arkadaşları idadiye (lise) yürürken, kendileri askeri rütbelerin her birine asansörle çıkmıştır. Anlayacağınız "yol yordam" bilenlerdendir.

Hünkâr yaveri olup miralaylığa yükselen Fehim Bey, Mekteb-i

Harbiye'nin zadegan sınıfına kaydolmuş ama takdir edeceğiniz gibi yaverlik vazifesindeki fevkalade meşguliyetinden dolayı burayı da lüzumu kadar şereflendirmemişti.

Padişahın maaş, tahsisat ve gelirini idare etmekle görevli dedesi Eşref Bey vefat ettiğinde (1844) eşi ve iki yaşındaki oğluyla ortada kalmıştı. Bunun üzerine hünkâr emriyle saraya getirilmişler ve padişahın eşlerinden Trimüjgan Hanım'la dostluk sağlamasına vesile olmuştu. Abdülhamid ile İsmet, böylece birbirini seven iki kadın tarafından emzirilecek, ama daha sonra yetim kalacaklardır. Abdülmecid'in eşlerinden Perestu Hanım, hemen imdada yetişip "bağrına taş" değil, bu garibanı basacaktır. İşte sessiz ve görevine mütevazi İsmet Bey, bu bebektir.

Çocuklardan İsmet Bey'in oğlu Fehim de şehzadeler arasında büyümüş, hünkâr yaverliğinin ardından miralaylığa kadar yükselmiş, ama ne dedesinden ne de babasından feyz almıştı. Aldığı birkaç sırına, birkaç nişan, birkaç makamdı. Jurnaller düzenleyip çok kişinin başını yakan, ruhuna hafiyelik bulaşmış bu paşa, bir yığın adamı ile İstanbul'un tozunu atmıştır. Kurduğu teşkilat para kadar gizlilikle de mücehhezdir. Özellikle gayrimüslimlere dadanmış, tehdit ve şantajla büyük mağazaları haraca bağlamıştı. Bir yandan padişahın ihsanı, bir yandan topladığı haraçlarla kuvvetlenmiş ve giderek yıkılmaz biri olmuştu. Süreyya adındaki yardımcısı sağ koluydu. Zamanla cüreti öylesine arttırmıştı ki, hiç kimseyi umursamamakta ve saraya da hesap vermemekte idi.

Onun bir cambazın kızı ile nikâhsız beraberliği de aynı dönemlere rastlar.

İngiliz cambaz Morgan, eşi, oğlu Charles, kızları Margarethe ve Mary ile İstanbul'a gelmiş, verdikleri temsiller ve gösterilerle halkın büyük beğenisini kazanmışlardı. Her yerde gözü kulağı olan hafiye başı, allem edip kallem edip onları saraya buyur edecekti. Ailenin en dikkat çekici üyesi Margarethe bu gösteri sırasında Fehim Paşa'nın kalbini çalmıştı. Fehim Bey, erkâna bir gösteri düzenletip, bu tazeyi şair Nedim'den gazeller okuyarak

değil, bol hediyelerle dile getirecektir. Margarethe'yi konağına[79] getirdiğinde biraz gürültü patırtı olacaksa da evin diğer kadınları "makul" ama aynı zamanda "mecburi" bir anlayışa bürünecektir.

8 yıl süren aşk dönemin kartpostallarına da yansıyacak, Viyana'da çekilen Margareth Fehim Paşa resimleri günümüze kadar gelecekti. Fehim Paşa'nın 1908 Meşrutiyeti öncesinde sürgüne gönderilmesi ise başka bir kadın yüzündendir. Margarethe'nin ardından Alman elçisi Baron Marschall'ın kızı Eleni'yi de Ihlamur semtinde (Teşvikiye ile Beşiktaş arasında) bir konağa kapatmıştı. Baronun yetkili kişilere müracaatı üzerine Eleni serbest bırakılmış, Fehim Paşanın da sürgüne gönderilmesine karar verilmişti. 3 Şubat 1907 günü Teşvikiye'deki konağından alınıyor, eşyaları ile birlikte Bursa'ya gönderiliyordu. Bursa'dan padişaha af edilmesi için bir mektup yazmış ancak cevap alamamıştı. Meşrutiyetin ilan edilmesi ile Fehim Paşa gizlice Bursa'dan yola çıkacak, ancak Yenişehir'de yakalanarak linç edilecekti. Ölüm fermanını kaç yaşında yazmıştır, biliyor musunuz? 35 yaşında.

Padişaha yazdığı şu mektuba bakın:

"Padişahım, artık bu hasret ve arzu cana dayandı. Ben ölünceye kadar zat-ı şahanenizi göremeyecek miyim? Ben ne rütbe, ne nişan, ne de memnuniyet isterim. Sizi görmeliyim. Öylesine göreceğim geldi ki, anlatmak mümkün değil. Bursa'da pek rahatım, ama sizden uzaktayım. Ertesi günü dönmek kaydıyla bir gün bu kullarımızı İstanbul'a getirmenizi hak-ı payenizden istirham ederim."

Sermet Muhtar Alus'un, "Fehim Paşa linç edildikten sonra Margarethe ailesi ile birlikte Avrupa'ya kaçmıştı" görüşüne Reşad Ekrem Koçu karşı çıkar ve şu açıklamayı getirir:

"Hafiyeliği, türlü kötülükleri bir yana Fehim Paşa Margarethe ailesine büyük iyilik yapmıştı. Kız kardeşi Mary'i zengin bir

[79] Kent Sineması'nın bitişiğinde olan konak, 1850 yıllarında Marmara Kliniği olarak hizmet vermişti.

İtalyan fabrikatörü ile evlendirdi. Mister Morgan kendini içkiye verdi ve bütün gün Tokatlıyan'nın dip köşesinde içkisini içer, ecnebi gazeteleri okurdu. Meşrutiyetten az evvel fabrikasını satan damadı ve kızı ile birlikte İtalya'ya gitti. Küçük oğlu tulumbacı oldu. Margarethe'ye gelince Fehim Paşa sürgüne gider gitmez konaktaki bütün eşyalarını sattı, zaten çok parası vardı. Viyana'ya gitti."

SADRAZAMIN AŞKI BAŞKA

Bir de meselenin "hür teşebbüs"ten çıkıp "devletleşmesi" vardır. Buna misal olarak Hüseyin Avni Paşa'nın saray mahremiyetini "özelleştirme"ye matut hareketlerini verebiliriz.

"Zeki, kültürlü, dil bilen, askerlikte başarılı, ilk kurmay sınıfı mezunu, disiplinli, otoriter, fakat kötü aileden gelme, kompleksli, merhametsiz, zalim ve görülmemiş derecede kindar."

Daha bitmedi. Amerika'dan bir milyon Martini tüfeği ve Almanya'dan Kruup topları alındığı zaman çok büyük komisyonu cebe indiren kişi olarak ta gösterilmektedir. Padişah işte bu kişiyi seraskerliğe getirmek ve orduyu ona teslim etmek gafletine düşecekti.

Hüseyin Avni Paşa devlet kademelerindeki inişli çıkışlı yeri dikkate değer bir manzara arz etmektedir. "Ne seninle, ne de sensiz" dedirten ve saraya onca sıkıntılı anları yaşatan paşanın da öyle yerinde "paşa paşa" oturan biri olmadığını hemen söyleyelim. Üç kez Seraskerliğe, bir kez de sadrazamlığa tayininde (15.2.1874) tabi ki bazı hususiyetlerinin rol oynaması mümkündür. Ama diğer bazı davranışları da göz ardı edilecek türden değildir.

Osmanlı tarihinde idareye başka bir gözle bakan çok kişi vardır. Bunlar yüksek kademeden de olabilir ve üniformayla saraydan çıkabileceği gibi Patrona misali peştamalla hamamdan da çıkabilir. Sarayın bu "başıbozuk"larla arası zaman zaman hiç de hoş olmamıştır. Ama arz edeceğim misaldeki hoş olmayan başıbozuk hareket de hiç yaşanmamıştır.

Bir padişahın harem-i ismetine yönelik davranışın müsebbibi işte imparatorluğun bir türlü vazgeçemediği bu Hüseyin Avni Paşa'dır.

Paşa değişik güzellerle gönül eğlendirmeyi seven muhabbete aşina bir zat olup, onca güzel varken Abdülaziz'in cariyelerinden Şemsicihan'a aşık olmuştu. Paşa, harem dairesi görevlilerinden hazinedar Arzuniyaz Kalfanın "çiçekçi" ve "kuşçuluk" yani arabuluculuk yapması sayesinde devlete değil, hareme de bakmıştır.

Mahmud Celaleddin Paşa (Mir'at-i Hakikat) ve Abdurrahman Şeref efendi bu konuya temas ederler. Münir Sirer ise ana kaynaklara atfen bu noktada hayli malumat vermektedir:

"Nefsinin isteklerine eğilimli, millet hukukuna riayet bilmez bir sefih olduğundan padişahın harem dairesiyle saltanat ırz ve namusunu ihlal edecek bazı rezilee işlere girişmiştir."

Mahmud Celaleddin Paşa'nın ifade ettiği gibi bu davranış uzun süre gizli kalmayacak ve mesele Pertevniyal Sultan tarafından padişaha bildirilecektir.

Hayret ki ne hayret, kellesi gitmemiş kendi gitmiştir. Paşa İstanbul'dan uzaklaştırılmıştı, ama iki yıl sonra affedilip serasker olarak görevinin başına getirilmiştir (1866). Sanırsınız ki, sütten ağzı yandığı için yoğurdu üfleyerek yiyecektir. Hayır...

Cuma selamlığı sırasında araba içindeki saray kadınlarına laf atıp etrafı kızdırmaya devam etmektedir. Yeniden azledilmiş ve 14 ay "kızak"ta kalmıştır. Londra'dan Bursa ve Girit'e kadar uzanan hayli hareketli hayat yaşayan Hüseyin Avni Paşa'nın (1820-1876) lakabı "Malak Hüseyin"dir. Devleti hakimiyeti altına al-

mak yolundaki çabaları bir hükümet toplantısı sırasında sona ermişti. Çerkez Hasan toplantı halindeki vekiller heyetini basmış, Hüseyin Avni Paşa'yı öldürmüştü.

SULTANA KAVUŞAMADI, İNTİHAR ETTİ

Naile Sultan II. Abdülhamid'in dördüncü kızıdır. Beşinci kadını Dilpesend Kadın efendiden 9 Şubat 1884 günü Yıldız Sarayı'nda dünyaya gelmişti. Eğitimine büyük itina gösterilen Sultan'a Safranbolu eşrafından Kadızade Seyyit Rumeli Beylerbeyi Mustafa Paşa'nın en büyük oğlu Hasan Şükrü Bey hoca olarak tayin edilmişti.

Yıldız Sarayında dersler başladığında Naile Sultan 15, Hasan Şükrü Bey ise 19 yaşındaydı. İlk önceleri başlayan talebe, hoca ilişkisi zamanla aşka dönüşecek, ders saatlerini aşan birlikteliklerı haremde de konuşulmaya başlayacaktı. Dilpesend Kadınefendinin de kulağına gitmesi uzun zaman almıyordu.

İlk sorguya çekilen Naile Sultandı. İnkâr etmesi işe yaramamış, baskı karşısında itirafa mecbur olmuştu. Sultan, hocasını çok sevdiğini, aşkının karşılıksız olmadığını söylüyor, onunla evlenmeyecek olursa hayatının bir anlamı olmadığını da ilave ediyordu. Ancak Dilpesend Hanım bu itiraf karşısında sessiz kalmış, aynı gün olayı padişaha iletmişti. Abdülhamid'in ilk yaptığı Hasan Şükrü Bey'in işine son vermekti.

Çok hassas olduğu belirtilen Hasan Şükrü Bey Naile Sultan'ı sevmişti. Saraydan bu olay nedeniyle çıkarılması da ayrılığa

eklenecek, bir hafta sonra dayısının Yüksekkaldırım'da bulunan konağının üçüncü katından atlayarak intihar edecekti.

Naile Sultan ise Gazi Osman Paşa'nın oğlu Cemalettin Bey ile nişanı yapılmış, ancak evlilik gerçekleşmemişti. 4 yıl sonra Hacı Nurettin Paşanın oğlu Arif Hikmet Paşa ile nikahları kıyılıyordu (2 Şubat 1905).

Ancak büyük bir tesadüftür, Sultan'ın evliliğinden 6 yıl sonra kâtibesi Yıldız Hanım ile Hasan Şükrü Bey'in kardeşi Mustafa Nadir Bey (Güven) dünya evine girecekti.

İHBAR EDİYORUM, FERMAN

II. Abdülhamid, tahta çıkışından sonra oluşturulan Hafiye teşkilatı saraydan devlet erkanına kadar tüm kişileri göz hapsine alınıştı. Evleri de dahil olmak üzere gezdikleri yerler, konuştukları kişiler saraya hazırladıkları jurnallerle bildiriliyor, padişah da tüm olaylardan haberdar oluyordu.

Padişahın tahttan indirilmesinin ardından hükümet tarafından alınan bir kararla sarayda bulunan jurnaller Seraskerlik binasının meydanına taşınmış ve yakılmıştı. Ancak bir devrin sosyal hayatını da yansıtıyordu ve o gün için doğru olan bu yakılma ile birlikte tarihi vesikaların büyük bir kısmı da yok olacaktı.

Jurnallerin içinde özel hayatı içerenler de vardı. 8 Ağustos 1893 tarihini taşıyan jurnal Konya Valisinin konağına gizlice gelen kadınlarla ilgiliydi:[80]

"İş bu gün dahi Konya valisi Müşir devletlu Sait Paşa hazretlerinin sakini bulunduğu yalısı tahtı nezarete alındıkta

80 Faiz Demiroğlu, *Abdülhamid'e Verilen Jurnaller*, İstanbul Matbaası, 1955.

dört buçukta hazretlerin damadı kaymakam izzetlü Hüseyin Beyefendi yalı cihetinden gelip vapura binerek İstanbul cihetine giderek saat on birde avdet eylediği ve saat altıda müşarileyhin konağından iki kadın çıkarak orada hazır bulunan konak arabasına binerek Beylerbeyi cihetine gittikleri ve saat onda Bekir Bey'in mahdumu Ali bey lalası ile vapurdan çıkıp hayvana binerek yahya gittiği ve aynı saatte siyah çarşaf giymiş iki kadın vapurdan çıkıp Bekir Bey'in oturduğu yalı kapısından girdiği ve saat on birde damadı erkanı harbiye miralayı izzetlü Mehmet Bey ve paşanın mahdumları Memduh ve Sait Beyler vapurdan çıkıp beraberce yahya gittikleri ve başkaca vukuat müşahede olunmadığı malumatı maruzdur. Ol babda...

Mühür
İsmail Hakkı"

15 Kasım 1892'de imzasız olarak saraya gönderilen bir jurnalde Yani Paşa'nın bir gecelik çapkınlığının saat saat takip edildiği görülür:

"Mavro Yani Paşa dünkü Pazartesi günü saat dörde çeyrek kala mabeyni hümayun cenabı mülkünden konağına gelip saat beşte arabasına binerek Beşiktaş Köprü hamamına gidip oradan konağına avdet, saat dokuzda yine arabası ile Beyoğlu'nda Parmakkapı sokağında Vaso'nun kerhanesine, oradan da Venedik sokağında yirmi üç numaralı apartmana giderek, bir buçuk saat sonra Galatasarayı civarında Hıristaki'nin hanesine giderek saat on ikide hareketle konağına geldiği, gece saat ikide mabeyni hümayunu mülkhaneye azimet ettiği maruzdur. Ferman."

Yani Paşa'nın çapkınlık turlarına düzenli olarak Pazartesi günleri çıktığı 17 Ocak 1893 tarihli jurnalle belgelenmiştir. Jurnal Beşiktaş karakoluna imzasız olarak verilmişti:

"Mavro Yani Paşa dünkü Pazartesi günü saat üç buçukta mabeyni hümayundan konağına çıkarak saat dokuz buçukta kira

arabasına binerek Nişantaşı yoluyla Beyoğlu'nda Derviş sokağında yirmi altı numaralı umumhaneye girmiş, yarım saat sonra yürüyerek bonmarşeye gelerek bazı eşyalar satın aldıktan sonra yine yaya olarak mösyö Kumbari'nin evine, yarım saat kaldıktan sonra yine kira arabası ile tekrar derviş sokağındaki umumhaneye uğramış, bir çeyrek saat sonra hareketle saat bir buçukta konağına, saat beş buçukta mabeyni hümayunu cenabı mülkhaneye avdet etmiş olduğu maruzdur."

Diyarbakır adliye müfettiş Yaver imzası ile bildirilen jurnal, 24 Ağustos 1899 tarihini taşıyordu ve valinin eşcinsel eğilimleri verilen bilgiler arasındaydı:

"Mamuratülaziz valisi Rauf Bey'in makam haysiyetini gözetmeyerek hamamlarda genç birtakım çocuklarla halvet etmesi ve hanesinde de genç delikanlılar bulundurması ve Dersim mutasarrıfı da birkaç aşufteyi Pertek nam mahalde bir haneye kapatarak bunu gittiği kazalarda beraber götürmekte olduğu ve hatta birisinin zevci tarafından olunan müracaat üzerine vali canibinden gönderilen memur tarafından celb olunmuş iken mutasarrıf herkesi utandıracak surette zevci merkum ile ikamet etmiş olduğu bir nikah meselesi de görülmekte bulunduğu gibi vali ve mutasarrıfın halk arasındaki bazı kötü halleri mahkemelerin teftişi zımnında mamuratülazizde bulunduğum bir aydan beri meşhudumdur. Hadisenin bu ahvali halkına tesir derecesini bildiğimden sükut ile geçiştirmeyi veliyyi nimet azam efendimiz hazretlerine beslediğim sadakat ile ihbarı arz hale mecbur oldum. Ferman."

Jurnaller sayısızdı. Büyük bir çoğunluğu dikkate alınmış ve gereken yapılmıştı. Önemsenmeyenler de vardı. Tıpkı saray kaçamaklarında ad olduğu gibi...

SEKİZİNCİ BÖLÜM

GÜZELLİKLER VE YASAKLAR

Onlar feraceli, yaşmaklı ve de çarşaflıydılar. Konakta yaşayanlar da vardı, sırt sırta verilmiş cumbalı evlerde ömür sürenler de...

Köylüsü, saraylısı fark etmiyordu.

Kadındı onlar...

Onların sokaktaki tek giysileri feraceleri ile yaşmaklarıydı. Güzellikleri ise sadece rüzgarda savrulan yaşmağından veya ipek feracesinden görünüyordu. Fark edilmek isteyenler de vardı ve hareketleri Recaizade Ekrem'in sözlerindeki: "hassas çiçekler gibi kendilerini aleme hem göstermek hem de göstermemek" şeklindeydi.

II. Abdülhamid döneminde ferace ve yaşmak biçim ve süsleme açısından öylesine değişmişti ki, yabancı erkeklerin dahi dikkatleri bu sihirli giysiye çevrilmişti.

Ahmet Rasim'in de bu güzelliklerden etkilendiği *Fuhş'i Atik* isimli eserinde görülür:

"Alt üst yaşmağın birleştiği saç topuzunun açık bıraktığı ense omuzlara doğru avuç gibi mi desem, ne desem, dört parmak arzında beyaz mı desem, biraz mücella bir saha görünüyor. Ondan ötesini beş altı parmak eninde yine siyah boncuktan çiçekli bir

yaka örtüyordu. Ya gron, yahut mantin olacak feracenin arkahğı aşağı doğru su gibi akıp dururken kalça hizasından bükülmüş küçük ve yine beyaz bir elin yumuk parmakları arasına sokularak tatlı miller, kıvrımlar yapmıştı. Adımların hareketi ile bir o yana, bir bu yana dalgalı dalgalı bocalandırıyordu."

İşte sokaktaki kadının giysilerinden dolayı dikkat çekmesi devletin de dikkatini çekecek ve yasaklar da ortaya çıkacaktı.

Osmanlı döneminde kadının giyim tarzına bu derece dikkat edilmesinin altında, kadın erkek birlikteliğinin uluorta yozlaşması ve bunun genel adabı zedelemesi düşüncesi yatıyordu.

Fermanların dili açık, kesin ve aynı zamanda ayrıntılıdır. İstanbul kadınlarının açık saçık gezerek erkekleri deli divane edecek biçimde giyinmelerine ilk yasak III. Murat döneminde gelmişti.

Damat Nevşehirli İbrahim Paşa, o sıralarda sadrazamdır. Nevşehirli İstanbul Kadısı, Yeniçeri ağası ve Bostancıbaşına fermanını duyurur. İstanbul'un bilginler, dürüstler ve edipler beldesi olduğunu hatırlatan sadrazam, kıyafet uygunluğunun "devlet namusu" gereği olduğunu belirtir. Uygulamayanlar ise "yaramaz" kadınlardır. 1725 tarihli bu fermanın terziler ve şeritçileri de kapsamına alması hayli ilginç. "Devlet namusunu çiğneyen yaramaz kadınlara, yaramaz esvaplar dikenlerin vay haline..."

Mesela padişahın "Galata kadısı, faziletli efendi" diye başlayan fermanında 'Kadınların yalnız başına sokağa ve pazara çıkınama emri'nde de öne çıkan kadın kıyafetidir (1772).

Burada söz konusu, "belirlenmiş renk ve biçimin dışına çıkmak, dikişli, kebir yakalı bed-renk ferace"dir.

İstanbul kadısı, Yeniçeri ağası ve Bostancıbaşı'yı uyaran ferman ön girişi ile dikkat çekicidir. Yeni icat kıyafetlerin eşler arasında geçimsizlik yarattığına işaret edilmekte ve bu tür davranışların ırz ve ismet sahibi hanımlara sirayeti ile kadınların yeni çıkan elbiseler teminine çalışarak ekonomik sıkıntıya sebep olduklarına dikkat çekilmektedir. Burada bir çeşit sosyal analiz yapılmakta,

israfla zevcelerin ayrılma noktasına geldikleri ifade edilmektedir. Anlaşıldığı kadarı ile giyim giderek toplumsal bir mesele haline gelmiştir ve padişahın ifadesi ile "bundan sonra müteyakkız davranılacak ve bu çirkinliğin" yasaklanması gerekecektir.

Fermanda kadınlar taifesinin büyük baş, uzun yaka ve açık renk ferace, kısaca "fena kıyafet" ile görüldüğünde ne yapılacağı kesin belirtilmiştir:

"Karılar gayet fena kıyafet ile geziyorlar. Hotoz ve yakaları uzun, hem de pek açık renk ferace giyiyorlar. Nerede öyle görülürse yakası kesilsin. Ve tebdiller (sivil görevli, zaptiye) rast geldikleri öyle fena kıyafetlilerin yaka ve hotozlarını kessinler." (Temmuz 1790)

Bazı uyanık kadınların doktor ve dişçiye gitmek bahanesi ile birtakım evlere girdiklerini de 18 Şubat 1885 tarihli iradeden öğreniyoruz.

27 Receb 1304 yani 1887 tarihli irade, iradesine hâkim olamayan bazı kadınları ilgilendirir. İradeye neden olan berber Lozi'dir. Beyoğlu Aynalıçarşı'da mukim bir berberin bazı Osmanlı kadınlarının saçlarını yaptığı anlaşılmıştı. Berber dükkânında Osmanlı kadınları için özel bölümü faaliyete geçiren Lozi'nin, bu harekete tevessül etmesi yüzünden "bu gibi münasebetsizliklerin" önlenmesi istenmişti.

Sadece giyenlere değil, giydirenlerden satıcılara kadar müdahale eden bu yasaklar geniş kapsamlıdır. III. Sultan Selim, "terzilerin edepsiz esvaplar dikmesiyle" öfkelenmiş, herkesin adabıyla giyinmesini istemiştir

Kıyafet yasağından gayr-i Müslim kadınlar da nasibini almıştı. Birinci şart "Müslüman elbisesi giyemeyecekleri"ne dairdi. İstanbul kadılığının Nisan 1788 tarihli emrinde ayrıntıya girilmiş, özellikle paskalya da mesire ve ayazına mevkilerinde yüksek sesle şenlik ve toplantı yapılması, gezip dolaşılması da bu yasağın kapsamına alınmıştı.

Yasak unsuru kadın erkek beraberliğinin uluorta ortaya konmasına dayanıyor, bu tarz davranışlar kadınların kıyafeti ile de çok alakalı bulunuyordu. Kıyafet edep, ismet ve ahlakın ayrılmaz parçasıydı ve zaman zaman fermanlarla kesinliğe kavuşturulmuştu. Ancak hepsinin birleştiği tek bir nokta vardı. Kadın ve erkeğin yasak ilişkilerinin önlenmesi...

İstanbul'un bilumum haneleri ve alanları bu sebeple tarassut altına alınmıştı. Üsküdar, Kadıköy, Kısıklı, Bulgurlu, Çamlıca, Merdivenköy, Akbaba, Dereseki, Yuşa tepesi veya benzeri gezinti alanlarına giden bazı kadınların edep ve hayâ dışı bir görüntü verdiklerine karar verilecekti. Çıkarılan 1752 tarihli fermanla mesire alanlarına arabalarla giden kadınlar kadar, onları arabasına bindiren arabacılar da İstanbul'dan sürgün edilmeleri cezası ile karşı karşıya kalmışlardı.

1580 tarihli ferman ise Peremeciler yani Kayıkçılar Kethüdasına yazılmıştı:

"Taze avratların leventlerle beraber binip gezmeye gitmelerine şiddetle mani olasın..."

Fatih'ten II. Abdülhamid dönemine kadar devam eden bu yasağın nedeni hafifmeşrep kadınlarla erkeklerin oynaşmasını engellemekti. Yasağa rağmen bazı kayıkçılar "çift tarife" ile her şeyi göze alacaklardı. Savunmaları hazırdı.

"Erimdir dedi aldım efendim..."

16. yüzyılda uygulamaya konan bir başka yasakla kadınların dükkânlarda oturmasına da kısıtlama getirilmişti. Nedeni ise Eyüp'te bulunan kaymakçı dükkânlarına uygunsuz kadınların girmesiydi. Dükkânlarda kaymak yemek bahanesi ile girip erkeklerle buluştukları anlaşıldığından Eyüp kadısı durumu üst makama bildirecek, 1573 tarihli fermanla bir başka yasak uygulamaya konulacaktı:

"Mektup gönderip bildirmişsin ki, kaymakçı dükkânlarına bazı kadın taifesi kaymak yemek bahanesi ile girip oturup erkek-

lerle buluşurlar imiş, şeriata aykırı işler olurmuş. Bu babda ihmal caiz değildir. Derhal men ediniz. Dükkân sahiplerine şiddetle tembih edilsin, kaymak yemek için gelen kadınları dükkânlarına almayacaklardır. Dükkânına kadın müşteri alan kaymakçı şiddetle cezalandırılacaktır."

BASANLAR, BASILANLAR

Tüm yasaklara rağmen gizli ilişkiler sürmüş, ancak çoğu zaman bu ilişkiyi yaşayanlar tedbirlere rağmen yakalanmadan kurtulamamıştır.

Bir kadının evine girmek oldukça zahmet isteyen bir işti. Yatsı namazından sonra sokağa giren erkek evin önünden geçerken ya kibrit çakarak ya da önceden kararlaştırılmış parolayı vererek biraz gider, geri dönerek aralık kapıdan içeri süzülürdü.

Ancak bu tür kadınlar hemen fark edildiğinden evi sürekli gözetim altında tutulurdu. Bütün ışıklarını söndürerek cumbadan tarassut altına alınan eve erkeğin girmesinden sonra sokağa fırlayan gözetleyici mahallenin ileri gelenlerini haberdar ederdi. En başta imam vardı ve biriken kalabalık baskına hazırdı. Kapı hızlı hızlı çalınır, eğer açılmazsa kırılarak içeri girilirdi

Karşı tedbir de her zaman vardı. Kadın kapıyı açmakta gecikir, bu zaman zarfında aşığını arka taraftan dışarı çıkarırdı. Uykudan uyandırılmış bir pozla kalabalığın karşısına dikilir ve rahatsızlığını da belirtirdi. Yakalanıp karakola götürülenler ise dayak yemekten ve ardından da mahalleden sürülmekten kurtulamamıştır.

1565 tarihini taşıyan fermanda mahallenin şikâyeti üzerine karakola alınan kadınların isimleri de geçer:

"Arab Fati ve Kirteli Nefise ve Narin ve Athases demekle maruf Kamer ve Balatlı Ayni nam avretler yaramazlık ile meşhurlardır. Mahallenin şikâyeti üzerine evleri cebren satılıp kendileri İstanbul şehrinden sürüleceklerdir."

II. Selim'in padişahlığı döneminde Eyüp'teki çamaşırhanelerde fuhuş yapıldığı ortaya çıkınca İstanbul kadısına gönderdiği fermanla durumun tespitini ve yakalananların hapse atılmasını emretmişti. Bu tür kadınlarla evlenmek isteyenlere de nikâhtan sonra İstanbul'u terk etme şartı getirilmişti. Emri yerine getirmeyenler nikâhlandıkları kadın ile birlikte hapse atılmaktan kurtulamamıştır.

1541 yılında Gaziantep'te yatakta yakalanan Seydi Ali oğlu Tanrıverdi mahkemede şu ifadeyi vermişti:

"İşbu Sultan Ahmed'in kızı Meryem adındaki kızla nişanlıydım. Gece gittim. Sultan Ahmed'in çardağı altında Meryem'le yatarken Sultan Ahmed değirmenden geldi. Bizi yakaladı. Bir kaftanım ve bir gömleğimi aldı."

O dönemlerde yakalanan kişilerin kıyafetleri mahkemeye bir delil olarak sunuluyordu. Ancak bu belgeler kimi zaman sunanın iftiraya uğramasına da neden olmuştur. 1539 tarihine ait bir kayıt buna örnektir:

G1/ 194(704) sicilinde kayıtlı vakanın kahramanları Emine ve Süleyman'dır. Emine'nin gömleği ile kaftanını alarak mahkemeye sunan subaşı Mehmet ise iftiraya uğrayan kişidir. Emine Meleki subaşıyı şu sözlerle itham etmişti:

"Adı geçen Mehmet ardımca geldi. Sözüne uymadığım için bana iftira etti. Ne gömlek verdim ne de kimseyle sözleştim."

Baskınlarda en önemli rolü üstlenen muhbirlerin para ile ödüllendirildikleri daha sonraki dönemlerdeki polis kayıtlarında mevcuttur. Emniyet Umumiye Müdüriyeti'nin 1919 yılı bütçesine bakıldığında Emrez-ı Zühreviyye Şubesi için hatırı sayılır bir paranın ayrıldığı görülür. Memur maaşlarına 1.890 lira, muayene maaşla-

rına 2.880 lira, hastane masraflarına 4.000 lira, tayinat bedeline 180 lira, müstahdem maaşlarına 1.914 lira ayrılmıştır Bütçenin en fazla ücreti muhbirler ikramiyesi olup 10.000 ödenmiştir.[81]

HANGİ SUÇA NE FETVA VERİLDİ?

Osmanlı hukukunda da ırza tecavüz, zina ve fuhuş gibi suçlar fetvalarla kesinlik kazanmış ve uygulanmıştı. Örneğin zina yapan bir kadının boşamayan kocadan da 30-300 akçe arası "köftehorluk" cezası verildiği de görülür. Kanuni Sultan Süleyman'ın şeyhülislamı Ebusuud Efendi'nin (1490-1547) bazı fetvaları soru cevap şeklinde verilmiştir.

"Soru: Zeyd-i müslim evine hamr getirmekle avreti boş olur mu?

El cevap: İstihlal etmekle (helal saydığı için) bain (kesin boşanmış) olur.

Soru: Evinde hamr kurup içen Müslüman'a ne lazım gelir?

El cevap: Had ve ta'zir lazım olur.

Soru: Bir taife karye karye gezip avretlerine ve kızlarına ve cariyelerine zina ettirmeye adet edinseler, şer'an ne lazım olur:

El cevap: Cumhuru ile fevkalhad darbı şeditten (hepsi yasal sınırın üstünde şiddetli dayaktan) sonra salahları zahir oluncaya (yola geldikleri anlaşılıncaya) dek zindandan çıkarılmayıp, zinası sabit olan avretler cemi'an recm olunmak lazımdır.

[81] Türkiye Cumhuriyeti Polis Tarihi, Emniyet-i Umumiye, 3.8.2001.

CALD VE RECM CEZALARI

Nur Ayeti ile zina yapan kadın ve erkeğin yüz değneklik bir dayak cezası ile cezalandırılmasını emretmişti. "Cald" adını taşıyan bu ceza evlenmemiş kimselere uygulanmıştı. Evli olanların zina suçuna ise "Recm"cezası verilmişti.

Mevdudi, erkeğin ayakta, kadının ise oturtularak dövüldüğünü belirterek, bu haramın cezalandırılmasını şöyle ifade eder:

Değnek: Ne çok kuvvetli ne de zayıf olacak. Budaklı ya da üç çatallı olmayacak.

Darbe: Her iki darbe arasında bekleme süresi olacak. Tüm darbeler vücudun bir yerine yapılmayacak. Aksine bütün uzuvların kendi payına düşen cezayı tatması için darbeler vücuda dağıtılacak. Kolun bütün kuvveti ile vurulmayacak. Yüze vurulmayacak.

Tatbik sırasında kadın soyulmaz, üzerindeki kaba elbiseler çıkarılır. Kadın hamile ise doğum beklenir. Sütten kesilinceye kadar recm etmek tehir edilir. Recm edilirken ölen zinakara eğer Müslüman ise yıkanır, kefenlenir, namazı kılınır ve Müslüman kabrine defnedilir. Ve kendisi için Allah'tan mafiret istenir. Hiç kimsenin ona kötü söylemesi caiz değildir.

Recm cezasının uygulanması nadir olarak görülmüştür. İslamiyet'in ilk döneminde iki hadisenin dışında tarihçi Naima İstanbul'da bir recm hadisesinden söz eder. Tarih olarak 1091 yılını verir. Naima Tarihi'ne bakılırsa Osmanlı Devleti'nde ilk ve son recm uygulaması budur.

SARAY VE HALKIN AŞK MESAJLARI

Aşk dünyasından iş dünyasına kadar artık mesajsız yaşayamıyoruz. Günlük hayatımızın en önemli parçası oldu mesaj...

Sesli, fotoğraflı gibi çeşitli örnekleriyle giderek bu sektöre ayrı bir rekabet zenginliği getiren mesajlar, teknolojik dünya öncesi nasıl çekiliyor, sevdalılar kaşla göz arasında nasıl muhabbetlerini tebarüz ettiriliyordu?

Mesela Kanuni Sultan Süleyman... Geçmişin en iyi mesaj çeken ve alan padişahı sürekli "seferi" durumda.

"Saadetimin yıldızı Sultanım, Canımın paresi" diyen Hürrem Sultan'ın aşk mesajlarını cevapsız bırakır mı?

Viyana kapılarında da olsa mesajını çekecektir. Özel "ulak"ların elden ele devrederek, devlet sırrı kadar önem verilen aşk mesajlarını sınır boylarını aşarak

Dersaadet'e nasıl ulaştırdığını bir düşünelim bakalım: Tatarlar atik, çevik ve tam manasıyla sporcu olup, ser vermeyip baş veren yiğitlerden seçilirdi. Mesajlar yola çıkarıldığında aynı anda ters yönlere başka ulaklar da gönderilir ve böylece mesajın tez elden, güvenli olarak teslimi sağlanırdı.

Padişahların kimi de saray içinde fevkalade "seferi"dir.

"Efendim ben sana bend olmuş bir kulunum. Beni ister darbeyle öldür. Sana teslimim. Bu gece gel niyazımdır. Ayağın altına yüzüm gözüm sürerek rica ederim. Kendimi zaptedemiyorum. Billah il-azim"

I. Abdülhamid'in Ruhşah hanıma gönderdiği mesaj öyle bir mesaj ki hem zamanı, hem aşkının şiddetini bildiriyor. Çekmesi ondan, götürmesi haremağasından, alması da Ruhşah'dan...(Topkapı Sarayı müzesi Arşivi, No:5860. Ayrıca Çağatay Uluçay'ın *Harem* ve bendenizin *Eski İstanbul'da Muhabbet* adlı kitapları bu tür mesajlar içerir.)

En iyi mesajlar saray veya konaklarda verilirdi sanılmasın. Bu işin zengini yoksulu, rütbe ve makamı olmaz. Ama kim ne derse desin mesajın alasını eskiler iyi bilirdi.

Hele Cumhuriyet öncesinin onca yasakları içinde sevda ateşi ile yananların birbirleri ile nasıl haberleştiklerini ve bu yürek yangınını söndürmek için hangi yollara başvurduklarını bir düşünün bakalım?

Sultan Aziz dönemi... Dam saçaklar birbirine yaslanmış, cumbalar ise neredeyse kucaklaşacak. Mahalle sakinleri birbirlerinin ırz ve namusunu korumakta son derece duyarlı. Gözcülük ve denetim, kafes arkalarındaki gözlerle sürüp gidiyor.

Gözler ki mütecessis. Kimi sevdiğini arıyor, kimi fındıkkıranları izliyor...

Her evde "gönül çeken" bir sevdalı vardır mutlaka. "Ah"lar ve "iç çekiş"ler eğer mukabele görmezse, sararıp solmaya kadar gidiyor bu sevda. Orada durup kalsa iyi. İğne ipliğe dönüp ince hastalık çekmek var işin içinde. Ki böyle "ince"likle gelip, "kaba"lıkla sonuçlanan başka bir illet yoktur. Erbabı "bu derde deva bulunmaz" der. Bunca ince, narin ve romantik şiirlerin yazılmasında, bu ince hastalığın hayli payı vardır.

Aşıkların konuşamadığı pencerelerde sevda mesajları kol gezerdi. Ama bu mesajlar şifreliydi. Kız penceresine kuru ekmek, limon ve kömür parçası koydu mu anla anlayabilirsen. Ancak aşkın lisanını bilenler "limon gibi sarardım seninle birleşirsem kuru ekmek yemeye razıyım" demek istendiğini çıkarırdı. Bu tür şifreli aşklara "komşu aşkı"diyebiliriz.

Sultan Hamid döneminde İstanbul yeni yerleşim alanlarına kavuşmuş ve kadınlar sokağa daha bir çıkar olmuşlardı. Kafes muhabbetlerinde kullanılan ekmek, limon ve kömürün yerini yeni buluşlar almıştı. Arzuhalciler bu dönemde en çok ziyaret edilen kimseler olacaktı. Sevda dilinde bakışına ve kesişme evresinden geçmiş kişileri daha bir yakınlaştıran arzuhalciler, genellikle Be-

yazıt Vezneciler'de bulunurdu. Eski Maliye Nezareti altında sıralanan arzuhalcilerin birer küçük masaları vardı. Şemsiyelerini açar, arkalıksız küçük bir iskemlede müşterilerini beklerlerdi.

Sevda mektubu yazdırmak isteyenleri arzuhalciler hemen anlardı. Yüzleri sımsıkı kapalı olan bu müşteriler, daha sonra mektuplarını erkeğe iletme mücadelesi verecekti. Görülmekten korkanlar, ya da daha etkili olacağını düşünüp de hazıra konanlar da olacaktı tabi ki. Onlar için hazır mektuplar vardı. Aşk derecesi değişik olan bu mektuplarm boş yerlerine adı yazıldı mı, sorun çözülüverirdi. Bir tutam saç, kurutulmuş bir gül yaprağı eklendi mi mektubu alıp da cevap vermeyene aşk olsun. Tarih-i muhabbette her zaman aracı vardır. Bohçacı kadınlar, yardımcılar, çocuklar ve "abla" denilen halden anlayan komşular... Zaman geçtikçe yazılı mesajlar yenilikler kazanacak, satır sonlarına kondurulmuş bir dudak izi ya da kalbi delip geçen bir ok bu mektupları süsleyecekti. Sonra işin içine fotoğraf girecek ve "Şu zavallı hayalim iltifatınıza nail olursa, bu hayatının en unutulmaz saadeti olacaktır" gibi satırlar sıkça görülecektir.

MANİLİ MESAJLAR

Kamber Ağa ile Hakkı Bey bilinsin ki, cümle sevdalı tarafından takdirle anılmıştır. Aslen Azeri olan ve kitapçılık yapan Kamber Ağa, Askeri Tıbbiye karşısında, Hakkı Bey ise Şehzadebaşı'ndaki dükkânında sanatlarını icra ederlerdi. Frenk illerinden gelme yazı takımları, rengârenk mektuplukları ile aşk köprüsüydü buraları.

Fotoğrafçılık ilerledikçe, mektuplar biçimsel görüntüler de kazanmıştı. Kiminin sayfalarını bir damla gözyaşı ya da satır sonuna kondurulmuş bir dudak izi kaplardı. Kalbi delen bir okun

süslediği mektupluklar, en çok ilgi görendi. Avrupa romantizminin somut biçimde görüldüğü kartpostallar ve tebrik kartları sanki birer küçük tabloyu andırıyordu. Her sınıfa hitap eden kart vardı. 1900'lerin başlarında çok kısa satırlarla ifade edilen aşklar, 1920'lerde sayfalar dolusu yer kaplayacaktı.

Bu dönemde fotoğraf edebiyatı da alabildiğine genişlemişti. "Şu zavallı hayalim iltifatımza nail olursa, bu hayatımın en unutulmaz saadeti olacaktır" diyen Mecdi'lere, cevapta kusur yoktu. "Atide vesile olur ümidiyle, bu gölgemi sevgili Mecdi'ye yadigar olmak üzere takdim ettim."

Mektuplara, kartlara geçmiş nice güzel diziler vardır. Hepsi bir dolu özlemi, bir dolu sevdayı anlatır...

İşte o dizelerden bazıları:

Al çuha boydan artar
Sevdam sevdanı tartar
Bu Cuma yari görsem
Yüreğime can katar"

Kara kaşların çatar
Kirpiklerin ok atar
Ağzı dükkan açmış
Yanakları gül satar.

Mendilimde kara var
Yüreğimde yara var.
Ne ben öldüm kurtuldum
Ne derdime çare var.

Yarim saçların tarar
Huyu huyuma uyar
İkimizin gönlü bir
Ayırmaya kim kıyar?

İskarpini iz eder
Kız olanlar naz eder
Oğlanda kabahat yok
Ne ederse kız eder.

Elif üstünde mimler
Bülbül kafeste inler
Benim kalbimde sensin
Senin kalbinde kimler.

Gökte yıldız eladır
Güzel sevmek beladır
Doksan dokuz yar sevsem
Yine gönlüm sendedir.

Namerdin lokmasım
Ne mendin ye ne yedir
Ürünün toplanması
Seneden seneyedir.

Camilerden hu gelir
Çeşmelerden su gelir
Sen orada ben burada
Elimizden ne gelir?

Ey bülbülüm zar getir
Yarimden haber getir
Yar sana mektup versin
Kanadına sar getir.

Nefesin gül kokuyor
İçerin bahçe midir
Beni baştan çıkaran
Yarimin perçemidir.

Yatma a kız yüz üstü
Ak göğüsler nem alır
Ben felek soygunuyum
Hırsız gelse nem alır?

ŞEMSİYEDEN TESPİHE KADAR

Mesajların sadece yazmak ve okumak olmadığını, gönül ifadelerinin çeşit açısından son derece zenginliğe sahip olduğunu belirtelim.

Şemsiye bu konuda öncüdür.

"Neredeyse ince hastalık (verem) illetine tutulacağım. Sizin için ölüyorum."

Eğer hatun kişi kapalı bir şemsiyeye dayanmışsa, verdiği mesaj bu olacaktır. Eğer şemsiyesini soldan sağa çevirirse bu "gidelim" demektir. Diyelim ki, sağdan sola aşağı indirdiyse " biraz beklemek gerektiğini anlayacağız. Erkeklerin dört gözle beklediği işaret ise şemsiyenin açılıp kapanmasıdır. Hatun eğer şemsiyesi açıp da kaldırmışsa gel keyfim gel... Yani mesaj "Yarın akşam beklerim" anlamındadır.

Eski tespihlerin de bilinenin dışında anlamı vardı ve erkekler bu yolla mesaj yollarlardı. İşte "tespih"in marifetlerine misaller.

Tespih şiddetle çevrilirse "sabır ve tahammülüm kalmadı", ileriden geriye doğru sallanırsa "ileriye doğru gidiyorum" manası çıkar.

EL, GÖZ, PEÇE VE FES MESAJLARI

Eski veya yeni dönemde olsun, mesaj çekmenin en önemli uzvu eldir.

Kızın veya erkeğin yüzünü siler gibi yapması: "Dikkat görüyorlar"

Kızın veya erkeğin elini kalçasına koyması: "Benimle oyun oynuyorsun."

Kız veya erkeğin parmaklarını kenetlemesi: "Ne zaman sarmaş dolaş olup kenetleneceğiz?"

İşin bir de kaş göz tarafı var. Bu mesajlar daha çok yakın temaslarda kullanılırdı. Sağ gözle işaret vermek "Canı gönülden evet"tir. İki göz hafifçe kapanıp, baş yukarıdan aşağıya eğildiğinde "sevildiğimi anladım" manası çıkar. Gözleri gereğinden fazla açmak da "Artık her şeyi biliyor ve görüyorum" anlamını veriyor. Ama menfi anlamda, yani "Gözüm açıldı, kül yutmam" gibilerinden.

Mesaj olacak da peçe ve fes olmayacak mı?

Kızın peçesini düzeltmesi: "Selam."

Peçeyi kapayıp açması: "Yatsıdan sonra gel..."

Kadının peçeyi indirip alt tarafını eliyle tutması: "Gözün gerdan letafeti görsün."

Erkeğin fesini birkaç kere başına koyup çıkarması: "Bu kadar naz yeter."

Fesin düzeltilmesi: "Selam"

Fesin tamamen çıkarılması: "Aşkımızla yanıp tutuşuyorum."

YASAK KADINLAR

Paşa, edip, külhani, asker, kâtip ya da zaptiye... Fark etmiyor. Osmanlı dönemi kitaplarında zaman zaman yürekleri hoplatan aşklara rasthyoruz. Kadınla erkeği ırk, dil, din farkı gözetmeksizin birleştiren bu muhabbette bazılarının ölümü ise bir gazete sayfasında ufak bir haber niteliğinde yer alacaktı. 10 Temmuz 1892 tarihli Tarik Gazetesi'nin bu yöndeki haberlerinden biri de "Aşk Yüzünden İntihar" başlığı ile okurlara duyurulmuştu:

"Aşk Yüzünden İntihar...

Kurban Bayramı'nın ikinci Salı günü İzmir'de vuku bulmuş olan bir faciaya dair mahallinden almış olduğumuz malumat beyan olunur:

Mektebi-i Mülkiyye-i Şahane mezunlarından olup Aydın vilayetinde memur bulunan Uşşakzade Süleyman Beyşehrin rıhtımı üzerinde kain "Cafe-Chantant"lardan birisinde çalgıcılık ile meşgul bulunan bir Avusturyalı kızın firifte-i dam-ı zülfü (saçmm tuzağına düşmüş, aldanmış) olup bir zamandan beri kız, arz-ı ihtida ile (doğru yola girerek, Müslüman olarak) kendisine varacağından bahisle genci epeyce ümide düşürdükten sonra, kendisini sevmediğini ve ona varmayacağını tebliğ etmiş olduğundan , kızı çok sevmiş olan Süleyman Bey, bu tebliğ üzerine adeta kendisinden geçecek derecede duçar olmuş, geçen Salı günü besbelli kıza son bir teklif ederek kabul ettiremeyecek olursa gerek nefsini ve gerek kızı itlaf eylemek fikriyle mezkur Cafe Chantant'a giderek bir müddet kız ile görüşmüş ve fakat bu sırada kız yanından ayrılarak bir başka müşterisinin yanına gitmeye kalkıştığından Süleyman Bey kendisini bırakıp gitmemesini söylemiş ise de kız "Sen de müşteri, o da müşteri değil mi?" diye gitmekle ısrar gösterdiğinden bu muamele üzerine revolverini çekip kahve içinde kızın üzerine bir iki el kurşun attıktan sonra revolverini kendi şakağına dahi sıkarak yere serilmiş, alela-

cele yetişen polis memurları ile ikisini derhal Rum Hastanesi'ne nakl eylemişlerdir."

Saffet Nezihi Bey de bir ecnebi kıza akıl hastanesine düşecek kadar sevdalanmıştı. Dönemin en ünlü yazarlarından biri olan Saffet Nezihi Bey'in romanları hiçbir zaman tek baskıda kalmamıştır. Büyük bir okur kitlesine sahip olan yazarın en ünlü romanlarından biri de "Zavallı Necdet"ti.

Sevdiği kadına sadece yüreğini açmamıştı. Sonia ile aynı evi paylaşmışlar, iş yerini ortak işletmişlerdi. Saffet Nezihi'yi akıl hastanesine düşüren neden, ilk önce iflas etmesi, ardından sevdiği kadının onu terk etmesi olmuştu. Sonia Amerika'ya, Saffet Nezihi de akıl hastanesine gidiyordu. Hikmet Feridun Es, onu ziyarete gitmişti. Kaldığı yeri soran görevli hayret etmiş ve şimdiye kadar hiç kimsenin kendisini ziyaret etmediğini söylemişti. Tel örgüyü geçip 6'ncı koğuşa giren Es, onu tıraşı uzamış bir halde bulacaktı. Acı acı gülümsemişti. Diyordu ki:

"Şimdiye kadar hiç zavallı bir adam değildim. Hayatta muvaffak olan bir adamdım. Sadece yazarlık değil, ticaret de yaptım. Az zamanda 70.000 lira kazandım. Apartmanım vardı. Fakat bir gün 70.000 liranın yerinde yeller esti."

Tek başınaydı ve dostlarını arayan gözleri yorgun düşmüştü. Doktorlar akli dengesinden hiçbir şey yitirmeyen Saffet Nezihi'nin neden tedaviye cevap vermediğini anlayamamışlardı. Ölümün bir an önce gelmesini istiyordu. Ve geldi de...

Namık Kemal ömrünü vatan sevgisine adamış, "Vatan Yahut Silistre"nin sadece bir oyun olmadığını, ülkeye yönelik oyunların sahnelerini kapsadığını nesilden nesle anlatan bir şairimizdir. Kısacık ömrünü hapis, sürgün ve gözaltı ile geçirmiş, gözü vatandan başka bir şey görmemişti. Oğlu Ali Ekrem Bey (Bolayır) da bu ışığı oğlu Mehmed Kemal Cezmi'ye aktaracaktı.

11.3. 1896 günü dünyaya gelen Cezmi şairimizin ünlü bir eserinin de adıdır. En iyi okullarda okutulmuş, tahsilinin yanı

sıra musiki alanmda yetenekli olduğundan bunun da eğitimini almıştı. Çocuk yaşta konserler veren Cezmi, İsviçre dönüşünde Büyükada'da oturan Belçikah bir kadından yeteneğini arttırmak için musiki dersleri almaya başladı. Ancak öğretmenine duyduğu hayranlık zamanla tutkulu bir aşka dönüşecek, Cezmi'nin bu sevdası intiharla noktalanacaktı. Üstelik geride bıraktıklarına büyük acılar yaşatarak...

Eniştesi Rıfat Bey'in (dönemin Ayan Reisi Menemenzade Rıfat Menemencioğlu) Şişli'deki evinde babası ile konuşurken tabancayı alnına dayamış ve ateşlemişti. İlk müdahaleyi komşuları Dr.Aristadi Paşa yapmış ve ardından Şişli Çocuk Hastanesi'ne kaldırılmıştı. İki gün komada kalan Cezmi, 6.3.1917 günü genç yaşta yaşamını yitirdiğinde 21 yaşındaydı. Cenazesinde Sadrazam Said Halim Paşa, Talat Bey, Maliye Nazırı Cavid Bey, Hüseyin Cahit gibi dönemin önemli isimleri hazır bulunmuştu. Ali Ekrem Bey, büyük kızı Masume'nin de genç yaşta ölümü ile bu iki acıyı yazdığı şu kıta ile ifade edecekti:

"Yavruların annesine dedim ki,
İki kalbe az gelirdi bir mezar...
Yalnız kalsın Cezmi senin kalbinde
Kalbimde de Masume'nin kabri var.

Anlaşılıyor ki, gizli aşkların içinde dile düşmeden konumuna uygun yaşananlar da var. Ancak bazı ilişkiler vardır ki, sadece çevresindekilerin değil, tüm İstanbul'da çalkalanacak kadar açık ve pervasızca yaşanmıştır.

Mehmet Ali Feridun Bey'in Emilie'ye olan aşkı ise vefasızlığın bir örneğidir. 1896'da İstanbul'da dünyaya gelmiş, Galatasaray Sultanisi'ndeki eğitiminin ardından Paris'e gitmişti. Müziğe olan tutkusunu da ilerletmiş ve Berlin'de 162 kişilik orkestrayı idare edecek profesyonelliğe ulaşmıştı. Özellikle piyano, keman ustası olan ve yaptığı bestelerle tanınan Feridun Bey, İtalyan Emilie ile tanışacak ve Manton'daki evini onunla paylaşacakn.

Emilie'nin bir süre sonra İtalya'ya gitmesi ve geri dönmemesi Feridun Bey'e oldukça tesir etmiş ve duygularını bestelediği "Comparsita" ile notalara dökmüştü. Ancak kaybettiği yalnız Emilie değildi. Feridun Bey'in arkadaşı Mathos Efendi de bestesini alıyor, *Comparista'nın* yaratıcısı olarak tarihe geçiyordu. Mehmet Ali Feridun Bey ise 30 yaşında vefat edecek ve cenazesi İstanbul'a getirilerek Maçka Kabristanı'na defnedilecekti.

Ablası Fadıla Hanım *Comparsita'yı* Feridun Bey'in bestelediğine tanıklık edenlerdendir:

"Bestelediği yıllarda sosyetenin sevgilisi, bütün kadınların peşinden koştuğu çok aranan bir adamdı. Biz o zamanlar Şişli'de oturuyorduk. Feridun o güzel parçayı Manton'da bestelemişti. Kardeşimin genç yaşta ölümü bizi o kadar sarstı ki, o zamanlar akhımıza bile gelmedi. Böyle bir hareketin ölünün hatırasına hürmetsizlik olacağını düşündük. Bu tangonun bu kadar şöhret kazanacağını kim tahmin edebilirdi ki?"

Buraya kadar vermiş olduğumuz örnekler ülke içinde yaşanmış, kimi zaman aile içinde kalan, kimi zaman da basın yolu ile tüm çevrenin duyduğu yasak aşklardır. Ancak uluslararası boyuta taşınan ve siyasetin üst düzeyinde yaşananlara da rastlanır. Eğer Ebubekir Merami Efendinin Leh asıllı Maria'ya olan ilgisi yaşadığı dönemde ortaya çıksaydı belki de dostluğun devamı için yapılan ziyaret iki ülke arasında gerginliğe neden olacaktı. Bu gizli sevda, Hacer Topaktaş'ın araştırmaları ile Merami Efendi'nin sevdiğine yazdığı şiirlerle ortaya çıkmıştır. (Toplumsal Tarih, Eylül 2006, Sayı:153.)

III. Osman'ın ardından Osmanlı Devleti'nin yönetimi III. Mustafa'ya geçmişti. Yeni padişahın cülusunu bildirmek üzere Kapıcıbaşı Mehmet Ağa Lehistan'a gönderiliyordu. 27 Kasım 1757 günü hareket eden Mehmed Ağa ve mahiyetindekiler 18 Mart 1958 günü Varşova'ya varmışlar, heyet Kral III. August tarafından kabul edilmişti. Sonrasında ziyafetler ardı ardına verilecekti.

Ziyafetlerden birini de Kont Heinrich von Brühl düzenlemişti. Mehmed Ağa'nın katibi Ebubekir Merami Ağa da davetliydi ve masada yanına Kontun eşi Maria Anna Hrabina Kołowrat-Krakowska oturmuştu. Tanışmanın ardından Merami Ağa, Anna'dan etkilenecek, evli olduğunu öğrenince oldukça üzülecekti. Bir sonraki yemekte Anna kendisine hilal şeklinde bir mücevher hediye etmiş, bu jesti farklı algılayan Merami Efendi'nin duyguları daha da güçlenmişti. Onu İstanbul'a götürmek istemesini, Anna'nın ise bu teklifi reddettiğini yine Merami Efendi'nin yazdığı şiirlerden anlıyoruz. Elçilik heyetinin 22 Haziran 1875 günü Varşova'dan hareket etmesi ile hasretini mısralara dökmeye devam etmiştir:

"Merami hiç iki kadını sever mi
Sevdi deyü iftiralar olur mu
Aşık maşukuna böyle kıyar mı
Felek beni hasretime kavuştur"

Ancak kimi zaman bu satırlarda kırgınlıklar da vardır. Yolculuk sırasında Anna'nın verdiği mücevherin ağaçtan yapıldığını öğrenen Merami Efendi büyük hayal kırıklığı yaşayacak, duygularını şu satırlarla dile getirecekti:

"Ben havada uçar iken bir cevapla tuttun beni
Ben bahamı bilinken ağaç hilale aldın beni
Ne yanına alıkoydun, ne azad ettin beni"

Bir de mektup yazmıştı: Anna onu bin bir cilve ile kandırmıştı. Bir sihirbazdı ve kendisi kötü niyetli biri değildi. Güvenilir biriydi ve hanımının cilvelerine aldanmıştı. Bu nedenle herkesten özür diliyordu.

İstanbul'a varışının ertesi günü Nemçe bezirganlarından Siboripsi isimli tüccarın Lehistan'a gideceğini öğrenmiş, yazdığı mektup ile birlikte Anna'nın hediyesini de tüccar ile Lehistan'daki Baştercüman Guiliani'ye göndermişti. Tercüman emanetleri gerekli yere ulaştıracak, ancak Merami Efendi'nin aşkı da ortaya

çıkacaktı. Diplomatik bir görevle gittiği yerde evli ve dört çocuklu Anna'ya aşık olmakla kalmamış, bu gizli sevda devlet kayıtlarına da geçmişti.

ÜÇ HARP, ÜÇ AŞK

Dr. Kazım Zeki Rüzgar, Osmanlı'dan Cumhuriyete uzanan hayatında mesleğinin yanı sıra, Balkan Harbi'nden Milli Mücadele'ye kadar süren savaşlara da şahit olmuş bir doktorumuzdur. Yaşamı boyunca şahit olduklarını ve yaşadığı gizli aşklarını bir günlükte toplamış, ölümünden sonra okuması için arkadaşı Prof. Dr.Nazım Şakir'e vermişti. Günlüğünde arasmda dönemin sosyal yaşamına ışık tutan satırlar da vardı.

Kazım Bey ile Nazım Şakir Bey, Tıbbiye-i Şahane'deki (Askeri Tıbbiye) öğrenimleri sırasında tanışmışlar ve dostlukları ölümüne dek sürmüştü. İstibdat dönemindeki haksızlıklara karşı çıkanlar arasındaydılar. Bu nedenle nefer olarak askere gönderilmelerine karar verilmiş, hocaları tarafından engellenmişti. Mezun olduklarında da asistanlıklarını yine birlikte Gülhane Hastanesi'nde yapacaklardı.

Balkan Harbi'nin başlaması ile yolları ayrılmış ancak mektupla da olsa birbirlerini yitirmemişlerdi. 1923 yılmda Nazım Bey Gülhane Hastanesi'ndeki görevine devam ediyor, Kazım Bey ise doktorluk görevini serbest olarak sürdürüyordu. Dostlukları Kazım Bey'in ölümüne dek sürecekti. Kansere yakalanmış ve son ziyaretinde ölümünden sonra okuması için ona bir dosya emanet etmişti (1947). Ancak bir hafta sonra günlüklerini okumaya başlayan Nazım Bey, fedakâr bir dost kaybetmekten daha çok, hassas büyük bir insanı yitirdiğini fark edecekti. Kâğıtlar alelade değil, kimi zaman renkli çiçeklerle süslenmiş sayfalardı.

İlk aşkı Sadiye bir Türk kızıydı. Çok kısa süren beraberliği İtalya Harbi başladığında görevi nedeniyle sona erecek ve Kazım Bey,1912 yılında Yeşilköy'deki görevi sırasında Helen'i tanıyacaktı. Her gün yüzlerce hasta ve yaralı gelen hastaneye Mısır Kızılay'ının yardıma geleceği, personel için yer hazırlanması bildirildiğinde kollar sıvanmış ve çevrede küçük bir ev bulunarak eksikler tamamlanmıştı. Gelen personel içinde bulunan Helen ile yakınlaşmaları uzun sürmeyecekti. Kazım Bey ona karşı duyduğu hisleri şu sözlerle ifade ediyordu:

"Kalplerimizin ser bahçelerine atılan aşk tohumunun çoktan yeşil filizler vermiş olduğunu hissediyor, güzel çiçeklerin renk ve kokuları içinde yüzüyor gibiydik. Birbirini görmekten mesut sevgililerin heyecanı içinde yaşıyorduk. Gözlerle, jestlerle sevişilen bir gizli sevda devresine girmiştik. Ancak dillerimiz henüz çözülmemişti ve itiraf devri henüz başlamamıştı."

Ancak harp zamanı coşku içinde yaşanan bu aşkın ayrılıkla sonuçlanacağını ikisi de biliyordu. Askeri harekâtın durması ve hastalıkların azalması ile Mısır Kızılayı'nın geri dönmesi kesinleştiğinde korkuları da gerçekleşiyordu. Helen, Kazım Bey'e Mısır'a gelmesini teklif etmişti. Diyordu ki:

"Lisan bildiğin için ecnebi muhitlerinde doktorluk yapabileceğine eminim. Yoksa bedbahtlık feci olacak, harap olup gideceğiz."

Kazım Bey harbin bitiminde yanına geleceğine dair söz veriyordu. O zamana kadar mektuplarla avunacaklardı. Ancak hükümet Kazım Bey'in gösterdiği yararlılıktan dolayı ihtisasını tamamlamak üzere Avrupa'ya gönderiyor, dönüşünde yeni bir harbin başlaması Mısır'a gitme hayalini suya düşürüyordu. Avrupa'dan dönen Kaznn Bey Erzurum Hastanesi'ne gönderilmişti.

Onun Erzurum Hastanesi'nde yaşadıkları daha da hazin olaylarla doludur. Erzurum'a ilk geldiği günlere düştüğü not, harbin bilinmeyen gerçeklerini de yansıtır:

"Sene 1914. Temmuzda Birinci Dünya Harbi başlamış, Türkiye henüz harbe girmemekle beraber seferberlik ilan etmişti. Erzurum Hastanesi'nde vazifeye başladığım vakit, hasta koğuşlarının hakiki ve yalancı hastalarla dolu olduğunu gördüm. Hakiki hastaları, askerlikten kaçmak isteyenlerden ayırmak, ayıklamak, sakat ve çürük neferlerin sıhhi muamelelerini yapıp raporlarını hazırlamak için gece gündüz çalışmak icap ediyordu. Temizlik istenildiği gibi yapılamıyordu. Hastaneyi ve evleri bit sarmıştı. Hastanedeki hastalar bitli tifüslülerle doluydu. Hepimiz bitlendik."

Oldukça kısıtlı malzeme ve ilaçla gece gündüz çalışan Kazım Bey'in bu yoğun günlerinde aşkı düşünecek vakti yoktu ama aşk onu bulacaktı.

Bir gece hastanedeki işlerini tamamlamış, kendisine tahsis edilen odasına gitmişti. Aralık ayı idi ve lapa lapa kar yağıyordu. Bir süre sonra kapısı çalınmış, emir eri Keğam annesinin hastalandığını söylemişti. Hiç düşünmeden çantasını alıyor ve yola çıkıyordu. Hasta bir Ermeni kadınıydı ve tifüse o da yakalanmıştı. İlk tedavisini yapan Kazım Bey, yemeğe kalmaları için yapılan ısrar karşısında gösterilen sedire oturmuştu. Odaya giren ve sofrayı hazırlamaya başlayan genç kız kendisini zarif bir şekilde selamlıyordu. Keğam'ın kız kardeşim Süvart diye tanıttığı genç kızı "kapılmamak mümkün değildi" diyerek şu sözlerle tarif ediyordu:

"On yedi yaşlarında, orta boylu, mütenasip, endamlı, gür siyah saçlı, iri kehribar gözlü, bir melek gibi sempatik, bir güzellik modeli, nazlı nazenin bir kızdı."

Tifüs her yanı sarıyordu ve annesi iyileşirken bu kez Süvart hastalığa yakalanmıştı. Hastalığın en tehlikeli dönemi ikinci haftasıydı ve Süvart oldukça ağırlaşmıştı. Kazım Bey, tüm boş vaktini Süvartların evinde geçiriyor, kardeşi ile birlikte onu kurtarmak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Hastalıkla yapılan savaş on altıncı günü Kazım Bey'in galibiyetiyle sonuçlanacak, Süvart'ın ateşi kırkın altına düşecekti. Gözlerini açtığında, duygularını yine satırlara döküyordu:

"Onun hastalığı bizi çok yormuş ve üzmüştü. Birbirimizi tebrik ve Allah'a teşekkür ettik. Nazarlarında teşekkürden başka saadet de vardı. O yatağına uzanmış, ben başı ucunda birbirimize hayran ve muhabbetle uzun uzun bakmaktan usanmıyorduk. Birbirinden ayrılmak istemeyen gözlerimizde sevmek ve sevilmenin nurları vardı."

Yatağı terk edip sofraya oturduğu gece ailenin sevincine o da katılacak ve bunu bir ziyafetle kutlayacaklardı.

Kazım Bey ile Ermeni kızının sevdaları ne yazık ki acı bir son ile bitmiştir. Ermeni tehcirinin zorunlu hale gelmesine neden olan olaylar da günlükte yer alır:

"Seferberlik sırasında hükümetimiz Türk askerleri kadar Ermeni askerlere de itimat ettiği için onlara da silah teslim etmişti. Muharebe hattında birçokları firar ederek Ruslara iltica eylemeleri ve bazı şehirlerde Ermeni ahalisinin bir kısmının ihtilal çıkarmaya teşebbüs etmeleri asker ve sivil Ermenilerin tehcirine sebep oldu."

Ancak Amerikalı doktor Keys'in kefaleti ve Vali Tahsin Bey'in onayı ile zengin ve sadık Protestan Ermeni ailelerinden on dört tane yetişmiş genç kız tehcir dışında kaldı. Çünkü onların aileleri Rusları sevmiyordu. Bu kızlar arasında Süvart da vardı."

Doktor Keys,evinin üst katındaki bir odayı kızlara tahsis etmişti. Hepsi siyah matem elbiseleri içindeydiler ve büyük üzüntü yaşıyorlardı. Bir süre sonra hastanede çalışmak istediklerini belirtecekler, hastabakıcı olarak göreve başlayanlar içinde Süvart da yer alacaktı. Ancak Süvart'ın bir isteği vardı. Kazım Bey'in bölümünde çalışmak istiyordu. Artık hep birlikteydiler ve zamanla tüm hastane görevlileri ikisinin aşkına tanık olacaklardı. 1915 yılı sonuna kadar süren mutlu günlere Kazım Bey şu sayfayı açmıştı:

"Masum, mazlum, öksüz bir genç kız. Müşfik ve çalışkan bir hastabakıcı. Nazik ve nazenin bir sevgili. Beyaz bir zambak gibi

olan Süvart'ımı incitmekten çok çekiniyorum. Hiçbir gün sevmek zevkimi, ihtiras mertebesine çıkarmayı düşünmüyorum. Aşkımı yalnız dudaklarımda tadıyor. Günler geçtikçe daha da çok aranan ve artan aşkımız hastalarımız ve dostlarımız arasında küçük çalışma odamızm sıcak mahremiyetinde devam ediyor. Sen olmazsan ya ölürüm ya da intihar ederim. Allah'a inandığım kadar sana inanıyorum. Kara talihimden o kadar korkuyorum ki, günün birinde seni de elimden alacak korkusuyla titriyorum demesi bazen beni korkutuyor."

ERZURUMU RUSLAR İŞGAL EDİNCE

1916 kışı başladığında Ruslar taarruza geçmiş, yaralı hasta kafileleri yeniden hastaneyi doldurmuştu. Gece gündüz süren top sesleri arasında tüm personel büyük bir özveri ile çalışıyordu. Bu zorlu günlerde Kazım Bey ordudan, üzerinde gizli kaydı bulunan şu emri alacaktı:

"Düşmanın şehre girmesinden yirmi dört saat evvel personel hafif hastalar ile birlikte şehri terk edecek. Ağır hastalar merkez hastanesinde toplanacak. Fazla erzak şehirde kalacak ahaliye verilecek."

Kazım Bey Erzurum'u terk etmek zorunda idi ve bu gizli emirden Süvart'a hiç söz etmeyecekti. Ancak bu sonu tahmin edebilen Süvart, Kazım Bey ile birlikte son ana kadar çalışmıştı. Kararın uygulanmasına iki gün kala tek bir soru sormuştu: "Ne olacağız, beni bırakıp gidecek misin?"

Kazım Bey kendisi ve Süvart hakkında verdiği kararı günlüğüne şu sözlerle ifade edecekti:

"Harp içinde olmasam veya başka herhangi bir mani sebebiyle

Süvart benim olmasa, ona tamamen sahip olduktan sonra birlikte intiharı cana minnet bilirdim. Ancak bu gün harp içinde... Yapılacak tek şey var. Ruslar geldikten sonra Süvart'ın, doktor Keys delaletiyle Amerika'daki teyzesinin yanına gitmesi. Onu birlikte memleket içerlerine götürmeme harp vaziyeti mani. Memleketim ve sevgilim namına fedakârlıkların en fedakârına katlanmak zorundayım. "

Verilen karar uygulanmış, Kazım Bey hastalarla birlikte yola çıkmıştı. Ancak gitmeden önce Süvarı odasına gelmiş ve son isteğini söylemişti. O güne kadar sadece sarılıp oturan Süvarı sanki farklı biri olmuştu:

"Gitmeden önce senin olmak istiyorum. Çünkü senden sonra öleceğim."

Kazım Bey, belki de günlüğünde en duygusal satırları o saatlere ayırıyordu:

"Belki de bütün ömür boyunca bizi mesut edecek kadar zengin olan aşkımızın bütün servetini, arzu ve emellerimizin tamamını iki saat içinde bol bol sarf ettik. Felekten azami derecede kam aldık, talihimizi yendik ve intikam ateşi ile yandık. Kelimenin tam manasıyla seviştik, birbirimizin olduk ve birbirimizde eridik."

Sabah karanlığında yola çıkan Kazım Bey, Doktor Keys'e de sevdiği kadına sahip çıkmasını ve teyzesinin yanına ulaştırmasını rica etmişti. Her şey bittikten sonra o da gidecekti. Buna emin olmak istiyordu. Oysa altı ay Erzincan'da, daha sonra Suşehri ve Sivas'ta görevini sürdürmek zorunda kalmış, 1917 yazına kadar sadece askerleri değil, düşmandan kaçan on binlerce muhaciri tedavi etmişti. Rus askerlerinin Erzurum'u terk etmesinin ardından yeniden hastane açmak için Kazım Bey görevlendiriyordu.

Şimdi Kazım Bey'in günlüğünden Erzurum'a geldiği ilk günleri ve yaşadığı acıları kendi kaleminden nakledelim:

"İlk işim neferimi ve eşyamı Erzurum İstanbul kapısındaki merkez hastanesine bırakmak oldu. Atıma atladım ve görev

yaptığım hastanenin bulunduğu yere gittim. Her yer yanmıştı. Hastane ayakta duruyordu ama çevresindeki bütün yapılar yıkılmıştı. Çarşıya gittim. Bir iki tane dükkân kalmıştı. İranlı Hurşit'in deri ve kalpakçı dükkânını gördüm. Bir zamanlar onların da aile doktoru olduğumdan beni görünce tanıdı. Bizim tahliyemizin ardından yaşananları anlattı. Bir ara Doktor Keys'i sordum. Rusların şehre girdiği gün sürgün Ohanyan'ın kızı Süvart, zehir içerek intihar etti dedi. O an gözlerimin karardığını hissettim. Demek Süvart ölmüştü. Güzelliğin, zarafetin ve sadakatin timsali olan Süvart ölmüştü."

Kazım Bey ardından Protestan Mezarlığı'na gitmiş ve Süvart'ın mezarını ziyaret etmişti. Beyaz mermerden yapılmış mezar taşında siyah harflerle: "Matmazel Süvart Ohanyan, 1897-1916" yazıyordu. Onun günlüğündeki son satırlar da Süvart'ın mezarı başındaki duygularını diye getiriyordu:

"Dizlerim kesildi, kabrin üstüne çöktüm. Toprağını öpüp kokladım. Zambak kokan nefesini aradım. Kuş sesini bekledim. Evvelce sözlerime bülbül gibi şakıyan nağmeli cevaplar nerede idi? Hayatımda o günkü kadar uzun ağladığımı hatırlamıyorum. Yoldan topladığım çok sevdiği kır çiçeklerinden yaptığım buketi kabrine koydum ve veda ettim. "

Kazım Bey bir daha Erzurum'a gitmez ve bu son aşkını da kalbine gömer. Yazdıkları kadar yazamadıkları da var mıdır bilinmez. Bilinen odur ki, yirmi sekiz yaşına kadar üç harp görmüş ve üç büyük sevda yaşamıştı. Yedi yıl içinde yetmiş seneye sığacak mücadeleyi en yakınındaki dostunun da bilmesini istiyordu ve Dr. Nazım Şakir'e günlüklerini verirken son sözleri şu olmuştu:

"Bir kardeşten daha fazla samimi olmamıza rağmen birbirimizin hususi hayatına ve hissi varlığımıza ait malumatımız son derece sıfırdır. Ancak ben ölmek üzereyim. Bu sebeple fikir hayatım kadar canlı geçen his hayatımı da itiraf etmeye samimiyetimiz bana emretmektedir. Okuyacağın bu dosya ile fikir alemini

beğendiğin arkadaşının aşklarına, elemlerine ve saadetlerine de vakıf olacaksın."

Son sözlerini zor söylemiş ve o gece vefat etmişti.

AHMET MİTHAT EFENDİ İLE FİTNAT HANIM'IN FECİ AŞKI

Aradan uzun yıllar geçmiş. Meşrutiyeti görüp, Balkan, Birinci Dünya ve Kurtuluş savaşlarını yaşamış bir Türkiye var...

Önceleri bir rüzgâr, sonrasında bir kasırga uçurmuş geçmişi. Dün, yarınlara karşı koyamayacak kadar güçsüz, bakakalmış kopup giden takvim yapraklarına.

Leyla ile Mecnun, Kerem ile Aslı ya da Tahir ile Zümre'yi çok okumuşlara, onca efsane ve tevatüre dudak bükmüşlere kitabımızı tutuşturacak kadar ateşli bir aşk sunuyorum.

Ellerimiz eski külleri karıştırmaktan nasırlaşmış olup, sıcağa mukavimdir. Şimdiyse bir volkana değmiş gibi yanıyor. Bir asırdan fazla geçmiş, ama sanki her şey yerli yerinde duruyor. Sıcak, sıcacık...

Eski Babıali'de, Ankara Caddesi'nin bir köşesinden bastonuyla fırlayıp, yazar veya ulema dinlemeyen, Fitnat'a tek laf ettirmeyen Ahmet Mithat Efendi'nin, bir kere sıradan bir Ahmet olmadığını bilesiniz. Hayatına "yazar" dokunulmazlığı getirmemiş ve sevdasını ayaklar altına almamış Ahmet Mithet Efendi kadar Fitnat Hanım'da da "yürek mangal gibidir."

Ateşli ve önlenemez tutkusunu satırlardan, dudak arasındaki

gizli sözcüklerden çıkarmış ve 34 yaşında evli bir kadın iken, Ahmet Mithat'a ram olmuştur.

Teslimiyet değil elbette. Beyaz çarşafı sallayıp kolayca eğilmiş de değildir. Koşarak, isteyerek ve severek kucaklamıştır Ahmet Mithat'ı...

"Perdeyi açık gördüm. Mithatın evdedir diyerek can attım. Meğer sen yokmuşsun. Sen gelinceye kadar hemşireyle konuştum. Mithatım bundan böyle giderken perdeyi kapatınız. Evdeyken açık bırakınız. Ah... siz evdeyken yanı başımda bulunuyorsunuz gibi oluyorum. Aman Yarabbi bu muhabbet ne hoş, ne garip bir alemmiş. Off... Mithat bunun ilerisi nedir?"

Önceleri "Efendim" ardından "Malikim efendim" diyen Fitnat Hanım, sıcaklığın giderek büyümesiyle "yangın yerine" dönecek ve Ahmet Mithat'a "ruhum" ile "senin memlukun" demeye başlayacaktır. Bu ifadeler "dilin kemiği olmadığından" değil, aşkın tebarüzündendir.

Ahmet Mithat Efendi ise "Sultanım", "Gözümün nuru", "Fitnatım", "Meleğim" demekle kalmaz, günler ve aylar geçtikçe Fitnat Hanım'a yeni sözcükler yakıştırır; "Mamudem Fitnat" , "Derdimin dermanı" diyerek derdine derman arar:

"Eğer bu mektubu takdim edişim bir cinayet ise onu da siz affediniz. Yüreğin gönül kanununa tabi olduğunu ikimiz de kabul etmedik mi? Siz beni sevmeyiniz. Yalnız müsaade buyurunuz ki, ben sizi seveyim. Ben yalnız buna muhtacım. Ağladın dersem inanır mısın? O kıymetli mektup elimde uyumuşum. Hem de koynuma alıp uyumuşum."

Fitnat Hanım her derde devadır:

"Mithatım ah sen sevilmez misin hiç? Seni ümitlerin çok üstünde seviyorum. İyi bilmiş ol. Pek seviyorum seni. Pek ziyade arzuluyorum. Hel dünden ne kadar çok istiyorum bilemezsiniz."

AHMET MİTHAT EFENDİ KİMDİ?

Türk Edebiyatı Tarihinin Tanzimat devrindeki en ünlü, en sevilen ve en çok okunan yazarı Ahmet Mithat Efendi (1844-1912) Tophaneli olup, Karabaş Mahallesinde doğmuştur. Kim bilir sertliğini, eğilmezliğini ve efeliğini belki de bu "Tophaneli" olmaktan almaktadır.

Babası Hacı Süleyman Ağa bir manifaturacı olup, ailesine "ipek" dünyadan çok "basmakalıp" ve çok rastlanır yoksul bir dünya sunabilmişti. Ahmet önce Sübyan Mektebinde, sonra da Niş Rüştiyesi'nde okumuştu. Cehaletin merdivenlerini değil, okur-yazar olmanın zorluklarını tırmanmıştır. Her zaman doğru, çalışkan ve zekidir. Bir yandan Fransızca dersleri alır, bir yandan Tuna Gazetesi'ne yazılar yazar. Artık Mithat Paşa'nın vazgeçilmez bir dostu olmuştur. Mithat Paşa, Bağdat Valisi olunca onunla birlikte gider ve bu arada Sofya'da evlenir.

Tahtakale'de matbaa kurup, Ceride-i Askeriye'nin başmuharrirliğini yapması, sakın ola ki onun iş adamlığına yorumlanmasın. Kendisi yazar, kendisi çizer, kendisi basar, kendisi katlar ve kendisi satar gazetelerini. Dünya basın tarihinde böylesine tek başına gazete olabilen bir başka adam yoktur.

Bundan sonrası baskı, şiddet ve zindan dolu günlerdir. Matbaasını Asmaaltı'nda Camlı Hana taşır ve "Devir"i çıkarır. Gazete daha ilk sayısında kapattırılacak ve buna "Bedir" ve "Dağarcık" eklenecektir. Yakalanır, hapsedilir ve Rodos'a sürülür. Ünlü romanı "Hasan Mellah" burada yazılır. İstanbul'a gönderdiği yazılar da küçük kardeşi Mehmet Cevdet'in imzasıyla yayınlanmaktadır.

Ahmet Mithat sürgün cezası bitmesine rağmen adada kalır ve açtığı Medrese-i Süleymaniye'de hocalık yaparak çocuklara yeni usullerle ders verir. İstanbul'a dönüşünde olgunlaşmış, "zamana uyan" bir muharrir olmuştur.

Matbaa-i Amire Müdürlüğü'ne getirilip,"Takvim-i Vakayi"nin

muharriri olan Ahmet Mithat Efendi, Tercüman-ı Hakikat gazetesini kurarken başında kavak yellerinin esmeye başladığını fark edecektir.

50 yıl içinde ele alınmadık konu bırakmamış ve 160 kitap yazmıştı. Eserleri telif, tercüme, tefrikalar dikkate alındığında 200'ü aşıyordu. Yayın hayatında böylesine zengin olan Ahmet Mithat çok geniş bir okur kitlesine sahipti.

BEKÂRLIK SULTANLIK VE AŞK

İlginçtir; "*Bekarlık Sultanlık mı Dedin?*" adlı kitabı yazdığı dönemde Fitnat Hanım'la karşılaşmıştı. Bu soruyu sanki şaire hanıma sorar gibiydi:

"Yüzümü gözümü ayaklarınıza sürmek... Ah Fitnat nasıl tarif edeyim bilmem ki? Dudak dudağa konuşmak lezzeti. Ben o lezzete bin canım olsa, hepsini feda eyledikten sonra yine feda eylemek için bana bin can daha ihsan buyurmasını Allah'tan temenni ederim."

Olağanüstü çalışma temposundan zaman zaman bitap düşer ve Fitnat'a:

"Öğle on ikide kalktım. Etrafımda gazete yığını olup, bunların hepsini okumak ve icap edenleri yazmak asla vazgeçemeyeceğim bir vazife iken, hiçbirine iltifat etmedim. Varsın gazeteler bembeyaz çıksın" der.

Henüz On Yedi Yaşında ve *Dürdane Hanım*, Ahmet Mithat Efendi'nin kadını işlediği kitaplardır. "Billahi halim pek fenadır. Günden güne zayıf düşmekteyim. Ellerim işten kesiliyor" diyen Ahmet Mithat Efendi zaman zaman Fitnat Hanım'ın kendisine verdiği tek tel saçla avunmaktadır:

"Benim o bir tek tel saçımı hâlâ saklıyorsun öyle mi? Senin bu halin insanı sana meftun ettirir. Saçının dolaştığı yeri çok öper senin Fitnatın."

AYAKLAR DA ÖPÜLÜR

Ahmet Mithat-Fitnat aşkı ayaklara düşmemiştir. Ama "ayak"sız da değildir. Ahmet Mithat niye Fitnat'ın ellerinden ve dudaklarından öpmez de "Ayaklarınızı öpmeye muvaffak olurum nurum" der.

Ahmet Mithat "minik kuşunun" incinen ve seken ayağına bakarak dalıp gider:

"Ah bir ayak, ama yalnız bir ayak öpmenin ne kadar büyük, ne kadar kıymetli olduğunu bilseniz. Ama bunu bilemezsiniz. Ben de söylemem. Söylemek işime de gelmez. Zira benim acımdan o kadar değerli olan bir şeyi, tam değeri karşılığında vermek istersiniz. Sonra bin cana malik olup birini uğrunuzda feda etmemi emredersiniz ki, o güzel ayakları öpmek şerefinin gerçeğine oranla binde bir derecesinde kalır."

Ahmet Mithat Efendi'nin bu "ortopedik" fantezilerinin gerçekleşip gerçekleşmediğini aziz okurlarımızın merak ettiğine hiç kuşkumuz yoktur.

Henüz On Yedi Yaşında, 1881 yılında yazılmış, fakat roman o devirde yasaklanarak satışı men edilmişti. Ahmet Mithat yasaklara karşı son derece duyarlıydı. Yazıları ve aşklarıyla düşlerde yaşamadı, gerçeklerle kol kola, vücut vücuda beraber oldu.

Fitnat Hanım ile 18 saat beraber olduğunu ve o hasret dolu aşkı vücut vücuda yaşadığını biliyoruz.

Müteşekkir olmak, örnek yazar sayılmak ve ulemadan gelmek, yatak sermeye engel değil ki...

"Fitnatın, Fitnatım diyerek beni gelip bulacaksın öyle mi? Ah her sözü tatlı kâfir. Gel de ben seni canımda saklayayım. Oh ne güzel sözler bunlar." Şimdi iğneyi başkasına, çuvaldızı kendimize batırmanın tam sırası. Böyle bir davete uymak konusunda Ahmet Mithat Efendi'ye hak vermeyeceğiz de kime vereceğiz?

"Sevgili Fitnatım... Bakınız ne kadar itaatim. Buradan kalk, doğruca evine git. Hiçbir şey içme. Rahat et, diye ferman buyurdunuz."

Filmi geri alıyoruz. Ahmet Mithat Efendi ile Fitnat Hanım 18 saat, neredeyse 1 gün beraber olmuşlar. Her dakikayı ayrı ayrı düşündüğüne ve eve dönüp sadece 3 saat uyuduğuna göre hayli yorucu bir beraberlik yaşanmıştır:

"3 saatlik uykuda bile hep sizinle meşgul oldum. Ah bir dakikası, bir asırlık mesut hayata bedel olan Fitnatım. Sizinle 18 saat geçirdim ki bu bin senelik ömre bedeldir."

Filmi yeniden geri alıyoruz. 18 saat öylesine mutluluk dolu ki, Ahmet Mithat bu güzelliği uykusunda bile yaşıyor. Onun vücudunu saygıyla, hayranlıkla neredeyse ibadet edilecek bir yüce makam gibi görüyor. Temaşa edilecek noktaların kendisinde büyük hayranlık uyandırdığını da dikkatinize sunarım.

Edip çevresinde çok saygın bir yeri vardı. Süleyman Nazif, Fitnat Hanım'ın ilk kocasından çok kıskanç biri olarak söz ettiğini belirtir ve kendisine şöyle denildiğini yazar:

"Beni güzel giyinmek, hatta şiir yazmaktan bile men ederdi. Hatta kirpiklerimin uzunluğu gözlerime pek çok letafet veriyor diye kirpiklerimi keserdi."

Fitnat Hanım bu kıskançlıktan çok çekmiş, hatta bu yüzden Ahmet Mithat Efendi'den bile nasibini almıştı:

"Evet Efendim çok kıskancım. O kadar kıskancım ki seni 'C' Beyden bile kıskanıyorum."

Bu müthiş aşkın ilginç yanı bu mektupların nasıl olup ta "kamu"laştırıldığıdır. Ahmet Mithat Efendi, Sıhhiye'den emekli olunca kitaplığını düzene koymak ister ve lüzumsuz olanları oğlu Galip Bey'e ayırmaya başlar. Hakkı Us bu olayı şöyle anlatır:

"Oğlu sorar, bunlar ne olacak?" diye kendisine bir paket uzatır. O da şöyle der:

"Ha bunlar mı? Sosyal hayatımız bugün Avrupa'nın aynısı olsaydı, bu mektupların yayınlanmasında bir engel görmezdim. Fakat bunların edebiyat dünyamıza mal olmasını isterim. Sen meraklısın. Al bunları sakla. Elbette yayınlanacağı bir gün gelecektir."

Fitnat Hanım 1911'de, Ahmet Mithat Efendi 1912'de ölmüşlerdi. İkisi de bu mektupların yayınlandığını göremedi.

Özellikle Fitnat Hanım bu yazılanları görseydi herhalde çok müteessir olurdu. Çünkü aşklarının gizli kalıp kalmayacağından endişe duşmuş ve bunu Ahmet Mithat'a ifade etmişti. Ahmet Mithat Efendi ise Fitnat Hanım'a şöyle demişti:

"Evrakınız için asla endişede bulunmayınız. Bu sırlar ise can altında saklıdır. Can çıkmadıkça, onlar ortaya çıkmaya meydan bulamayacaklar."

AYKIRI AŞKI İÇİN RAHİBE OLDU!

Fatma Aliye Hanım Osmanlı dönemi Türk-İslam yazarları arasında en önemli yere sahiptir. Sadece kadın hareketlerinin önderi olmamış, fikir alanının mümtaz bir insanı olarak tanınmış ve devrinin hürmeti layık bir hanımefendisi olarak iz bırakmıştı.

Kızlarının da bu iz üzerinde yürüyeceğini ve babası Ahmet Cevdet Paşa'dan aldığı "fikri mirası"nı topluma takdim edeceğini hep düşünmüştü.

1908 Meşrutiyeti'nin getirdiği hürriyet ile birlikte Dersaadet'in yalı ve konaklarına vuran Batı dalgalarına Fatma Aliye Hanım'ın kızı İsmet Hanım da kapılacaktı.

İlk tahsilini Fransız Mektebi'nde yapmıştı. Dame De Sion'un sessiz ve içine kapanık bu öğrencisi başarılıydı ama ne dedesi ne de annesi bu sessizliğine son verdirip ona ulaşacaklardı. Mezun olduktan sonra İzmir'de üzüm ihracatı yapan bir şirkette çalışmaya başlamıştı. 6 ay süren iş hayatından sonra birdenbire ortadan kayboldu. Ailesi bu yok oluştan sonra hayatından endişe etmeye başladı ve polise başvurdu.

İsmet Hanım'ın arkadaşlarının daveti üzerine Paris'e gittiği ortaya çıktı. Misyonerler teşkilatı tarafından götürüldüğü de yazılanlar arasındaydı. Fatma Aliye Hanım tüm imkanlarını kullanarak kızını geri döndürmek için seferber oldu. Babasının hasta yatağından "bana kızımı getirin" dileğini kulak arkası etmiş ve baba kızını göremeden vefat etmişti.

İsmet Hanım ailesine gönderdiği mektupta arkasında bir mazi bırakmadığını, anasını, babasını, dinini, vatanını terk ettiğini ve miras hakkını da kardeşlerine bıraktığını belirtiyordu.

İki yıllık hazırlık devresinden sonra Katolik oldu, saçlarını kestirip Rahibe Margerit sıfatını aldı.

Örf ve adetlerine bağlılığı ile tanınan Fatma Aliye Hanım'ın kızındaki değişikliklere ilk değinen dönemin yayın organlarından *Resimli Ay* olmuştu. "Cevdet Paşa'nın torunu nasıl Hıristiyan oldu?" başlıklı yazı bir anlamda toplumsal değişimi de sorgulayan nitelikteydi: [82]

"Paris'te şehirden biraz uzakta bir rahibeler mektebi... Mer Sü-

[82] Resimli Ay Dergisi, Haziran 1929.

perieur etrafına topladığı genç rahibelere telkin yapıyor. Dışarıdan gelen bir ses bu sözü yarıda bıraktırdı. Türk sefarethanesinin bir mensubu Sör Margerit'i görmek istiyormuş. Esmer sevimli Margerit yerinden fırladı.

- İsmet hanım siz misiniz? Türk sefarethanesinden geliyorum. Dahiliye Nazırı Reşit Bey ile Paris sefiri Fethi bey sizi görmek istiyorlar.

Margerit yani İsmet Hanım mektubu okuyacak ve cevabını aniden verecekti:

- Benden kendisine selam yollayınız. Yerimden ve rahatından çok memnunum. Kimseyi görmeye ihtiyacım yok."

Bu cevap üzerine elçilik mensubu gitmekten başka çare bulamayacak ve İsmet Hanım arkadaşlarının yanına dönecekti.

Resimli Ay Dergisi, okul arkadaşlarının ifadelerine de yer vermişti:

"İsmet 16 yaşında iken Dame De Sion'a geldi. O zamana kadar evde hususi öğretmenlerden eğitim almıştı. Son derece sakin ve uysal bir kızdı. Lisanı olduğu için çabuk uyum sağladı. Fakat kısa bir süre sonra İsmet'e bir hal oldu. Türk kızlarından kaçıyor, Ermeni ve Hıristiyan kızları ile düşüp kalkıyordu. Annesi ve babası İsmet'in bu ruhi değişikliğini takip etmiyordu. Fakat biz İsmet'in hayatının her kademesini takip ettik. İsmet'i ilk defa alt üst eden tesir seviciliktir. O zamanlar Costantin gayet dilber bir kadındı. İsmeti pek sever ve yanından ayırmazdı. İsmet ilk zamanlar bunu bizden saklardı. Daha okulda sevişmeye başlamışlar, Costantin, okuldan gittikten sonra İsmet öksüz bir çocuk gibi kaldı. Mektebin bir köşesine çekilir, başını iki elinin arasına alarak düşünürdü. Kendisi ile alay eder, aşığının kim olduğunu sorardık.

İsmet'in büyük bir buhran geçirdiği çok barizdi. Göğsünde haçla gezer, İsa'nın resmini yatağının üstüne asardı. Katoliklerin

etkisi altına girmişti. Fransa'ya hayrandı ve Türkiye ile arasında hep mukayese yapardı. Sonraları madama olan aşkını itiraf etmeye başladı. Kendisini ikaz etmek istedik. Vakit geçmişti, uyandıramadık. Ailesini ikaz etmek istedik, inanmadılar."

DOKUZUNCU BÖLÜM

OSMANLIDA 500 EŞCİNSEL

Subaşıağa, "ahlaken" uygunsuz kişiyi mahkeme kararı olmaksızın tevkif edip hapsedebilen, İstanbul Ahlak Zabıtası'nın en büyük amiridir. Kuşku duyduğu evlere semtin mahkeme naibi ve mahalle imamı ile baskın yapabilirdi. Ancak ne var ki mahallenin namusu kavramı subaşıağalarına bu konuda fazla iş yüklememiştir. İffeti korumak yolunda hayli duyarlı ve işgüzar olan mahalleli subaşıağa ile adamlarına diğer görevlere yönelme fırsatı vermiştir. Bekar odaları ve bekar hanlarına nezaret etmek, özellikle Tahtakale, Bahçekapı ve Galata'yı kontrol etmek bu görevlerin arasında idi.

İstanbul eskiden bugünkü gibi her elini sallayanın girdiği bir kent değildi. Bekar tayfasının İstanbul'a yerleşmesi çok zordu. Gelenler Rumeli yakasında Büyükçekmece'de, Anadolu yakasında işe Bostancıbaşı köprüsünde yoklamadan geçerdi. Bunlara ne iş yapacakları, kimin yanında kalacakları sorulur, kefilsiz hiç kimse bekar odalarına ve hanlara kabul edilmezdi.

Düşünün ki her şey, bunca ince eleyip sık dokumaya ve denetime karşı oluyor. Ya bir de denetim olmasa?

İstanbul'da Ahlak Zabıtası'nın bunca haşarat, kopuk, düzenbaz ve arlanmaz ile başa çıkamadığı dönem 17. asır ortaları ile

18. asrın sonları arasındaki zamandır. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından önceki bu dönemde eskilerin deyimi ile "kadın, kız, oğlan değil, dört kaşlı bileği bükülmez delikanlılar bile" sokağa çıkamaz olmuşlardı.

Mehmet Halife, yeniçeri zorbalarının sokaklarda alenen ve ayaküstü fiil-i şeni ve fiil-i livata yaptıklarını yazarak şu eklemeyi yapar:[83]

"Halk da zina ve livataya eğilim ve düşkünlük göstermeye başladı. Köşelerde açıktan ayak üzere zina ve livata etmek, kan dökmek, evler saraylar basmak, bayram günlerinde salıncak kurup padişahı ve annesini, vezirleri ve divan üyelerini mumlarla salıncağa davet etmek gibi taşkınlıklar büsbütün artmaya başlamıştı."

Evliya Çelebi'ye gelince 1633'de İstanbul'da 500 eşcinsel olduğunu şöyle anlatıyor:

"Esnaf-ı hazyandilberan (eşcinsel) 500 kişi olup, bunlar bir alayhaneberduşhizardır ki kadir ve kıymetlerini bilmeyüp, Kumkapı'da, Meydancık'da, kilise ardında, Tatavla'da ve sair fısk mahallerinde sürü sürü gezip, boğaz tokluğuna sayd olunurlarken, Subaşı'nın damma düşüp defterli (sabıkalı) olurlardı ki tahrir ve tasvirinden kalem utanır."

Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın kafasının tasını arttıran olay üç yeniçeri zorbasının Ahırkapı surlarındaki kahveye bir genci kapatmasıdır. Delikanlıyı zorla içirip, sabaha kadar alıkoyup oynatan zorbalar işi fiiliyata da dökmüşlerdir.

Delikanlı olayı babasına anlatır ve sözü dinlenir kişilerden olan baba çocuğunu kaptığı gibi sadrazamın huzuruna varır. Alemdar öylesine kızar ki sadece zorbanın kellesini değil, sır üstündeki kahveyi de uçurur. Hem kelle gider, hem kahve...

Sokullu'nun son yıllarına doğru İstanbul kadısına yazılan bir

[83] Mehmet Halife, *Tarih-i Gılmani*, Hazırlayan Kamil Su, Kültür ve Turizm Bakanlığı,1986, Ankara.

hükümde Kuklacı Mustafa'nın adı geçer. İstanbul'da Katırcı Hanında icra-ı sanat eyleyen Kuklacı Mustafa için bakın ne deniyor:[84]

"Katırcı Hanında bir kerhane bina edip, nefer oğlanları avrat gibi saçlarını boyayıp, nice kimselerin hanelerine viran eylemektedir."

Hüküm bu bıçkın ile nefer oğlanlarm şehirden defedilmesini buyurmaktadır.

Balarısı'nın ilk sayısı Konya'da yayınlandığı zaman ortalık çok karışmıştı (1929). Eskişehir Anadolu Üniversitesi'ne tarafımdan armağan edilen bu ilginç yayının, yazı kadrosu seçkin insanlardan kuruluydu ama seçkinlerin seçkin olmayanlara cinsel konuları üstelik eşcinselliği anlatması pek kolay değildi. Sonuçta çare bulundu ve dergi de, konu da kapandı.

Marjinal hayatın minyatürlere de aksettiğini biliyoruz. Ama ne var ki bu konudaki müstehcen yapımların "Şark" işi ya da İran ve Hint minyatürleri olmasına rağmen Osmanlı gibi gösterilmesi de dikkat çekicidir. Bu, saray ve harem hayatına her zaman merakla bakan ve bu dünyayı esrarengiz ve alabildiğine cinsel olarak yorumlayan Batı davranışından kaynaklanmıştır. Dolayısıyla o kapalı dünyada neler olduğu değil neler olabileceği gündeme getirilir.

Tıp doktoru Olivier İstanbul'a 1792 yılında gelmiş ve konu ile ilgili gözlemlerini bir rapor halinde hükümetine sunmuştu. Olivier, gözlemlerine Beyoğlu'nda gördüğü eşcinsellerin süslenmelerini de eklemişti:

"... Beyoğlu sokaklarında kılık kıyafetlerinden, kadınlaşmış hal ve tavırlarından ne olduklarını, neye yaradıklarını çabucak belli eden Rum delikanlılarının müşteri beklemelerine kimse ses çıkarmaz. Türkiye'de erkeklerin saçlarını tıraş etme adetlerine rağmen bu gençler saçlarını uzatırlar, her gün yıkayıp tararlar. Misk, amber ve gül yağı sürerler, saçlarının arasına çiçekler takarak yanaklarına allık, kaşlarına rastık ve kirpiklerine de sürme

[84] Sokullu Mehmet Tevfik, Orhaniye Matbaası, 1924 İstanbul

koyarlar. Bu sürme dedikleri abanoz siyahı bir boyadır. Cildin beyazlığı ile tezat teşkil etsen de gözler daha parlak ve güzel görünsün diye konulur. Bu delikanlılar şiir okumasını, şarkı söylemesini ve güzel raksetmesini iyi bilirler."

ONUNCU BÖLÜM

İBN-İ SİNA'DAN CİNSEL YAŞAM

Filozof, bilgin, hekimlerin piri olarak kabul edilen İbn-i Sina, sadece İslam dünyasını değil dünyayı da etkilemiştir.[85]

Avrupa'nın sayılı hastane girişinde anıtları bulunan İbn-i Sina, cinsel yaşama da büyük önem vermiş ve "Urcuze fil'l-Bah" isimli kitabında konuyu derinlemesine incelemişti. Türk ve dünya biliminin temel taşlarından olan El-Kanun Fit't Tıbb'da insanı bütün olarak ele almış, yaş ve cinsiyeti ayrı ayrı safhalarda işlemiş ve tedavi için gerekli önerileri de yazmıştır.

Türklerin doğal sıcakhğını: "Kuzey ülkeleri kadınlarında geçitlerin darlığından ve gevşeme hâsıl edecek kanın akışına yardım edebilecek etkenlerin eksikliğinden adet görme azdır. Rahim uygun biçimde boşaltılıp temizlenmediği için kısırlık yaygındır. Loğusalık sırasında cinsiyet organlarının dar ve kasılmış olma-

[85] 17 Ağustos 980 de Afşana'da (Buhara) dünyaya geldi. 17 yaşında Buhara Emiri'nin hastalığını teşhis ve tedaviden sonra bilgeliğinin doruğuna çıktı. Samanoğullarının saltanatı kaybetmesi ve babasının vefatı üzerine Buhara'dan ayrıldı. Gürcan'da Ebu Şirazi tarafından himaye altına alındı ve tıbbın kanunlarını belirten El-Kanun Fit't Tıbb kitabını burada yazdı. Eseri III. Mustafa, Tokatlı Mustafa Efendi'ye çevirtti. 5 yılda tamamlanabilen eser Osmanlı Devleti'ne tıp alanında büyük hizmet verdi. Eserleri Süryanice de dahil olmak üzere yüzlerce dile çevrilen İbn-i Sina, kölesinin aşırı derecede afyon vermesi sonucunda 57 yaşında iken vefat etti (1037).

sından şikayetçidirler. Türklerin yaşadığı ülkelerde ise durum farklıdır. Onların nispeten kuvvetli olan tabii sıcaklığı genellikle geçitleri gevşeten ve adet kanının akmasında yardımcı olan etkenleri dengeler" sözleri ile tanımlayan İbn-i Sina, zevk duymaya da şu paragrafı açar:[86]

"Zevk, dengesiz bir mizacın aniden normale dönüşüdür. Eğer bu değişmeler ani değilse onlar idrak edilecektir ve zevk olarak hissedilecektir. Zevk, uyumlu tahrikin idrakidir. İdrak, duyu organı ile alınan duyumlardan ortaya çıkar. Zevki ve ağrıyı belirleyen etkenler böyle oluşur. Eğer uyarı uygun ve uyumlu ise o zevk verir. Aykırı ve uyumsuzluğu halinde acı meydana gelir. Kaba mizaçlı ve kalın huylu insanlar dokunmadan, diğer herhangi bir histen çok daha fazla etkilenir ve böylece ondan daha büyük ağrı ve zevk duyarlar."

ZENANNAME

Enderun'lu Fazıl'ın asıl adı Hüseyin'dir. Doğum tarihinin 1759 olduğu konusunda bazı kuşkular vardır ama üç aşağı beş yukarı bu tarihlerde doğmuştur. Enderunlunun dedesi Tahir Ömer, babası ise Ali Tahir'dir ki, ikisi de Akka olayında güme gitmiştir. Dedeyi götüren Cezayirli Gazi Hasan Paşa olup, Akka'yı ele, ipi de Tahir Ömer'in başına geçirmiştir. Baba Tahir ise bunu unutmamış ve tekrar Akka'yı alma girişiminde bulunup kelleyi kaptırmıştır.

İşte Enderunlu'nun garip yaşamı bundan sonra başlar. Vicdanı sızlayan Gazi Hasan Paşa, Fazıl ile kardeşi Hasan'ı İstanbul'a

[86] İbn-i Sina, *El-Kanun Fi't-Tıbb*. Türkçeye çeviren: Prof.Dr. Esin Kahya, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995.

gönderir ve Enderun Okulu'na yerleştirir. Fazıl'a, yani Hüseyin'e "Enderunlu" denmesinin hikmeti budur.

Onun "Defter-i Aşk"ı tam bir aşk manzumesidir. Ve burada kendi cinsinden olanlara duyduğu ilgi apaçık yer alır. Elin ağzı torba değil ki büzesin. Enderunlu gammazlanır ve saraydan kovulur. Enderunlu yokluk ve sefalet içinde geçen 12 yılında durmadan yazar. Ama bakar ki yazdıkları onu kurtarmıyor, diğerlerinin yöntemini seçer. Yani yağlama yıkama. Başta III. Selim olmak üzere dönemin ileri gelenlerine kasideler sunar ve rütbeler elde eder. Bunların arasında Halep Defterdarlığı gibi görevler de vardır. Bu arada kaleleri teftiş gibi işlerle Erzurum ve çevresinde de bulunur. Ama gittiği her yerden şikayetler ve ihbarlar gelmektedir. Çünkü Enderunlu Fazıl'ın eşcinsellik konusundaki sabıkası, hem " nazari" hem "ameli" olarak fazladır.

"Defter-i Aşk"ta sevdalandığı gençler, "Çenginame"de köçekler, "Zenanname"de kadınlar, "Hubanname" de ise ter türlü güzellik yer alır. Onun "Zenanname"si Birleşmiş Milletler gibidir. Mısır, Irak, İran, Hindistan, Suriye, Fas, Tunus, Cezayir, Habeşistan, Yemen, Hollanda, Polonya, İngiltere ve Rusya'nın kadınları burada boy gösterir. Fazıl Bey bu arada Anadolu ve İstanbul kadınlarına özen gösterip Rum, Ermeni, Yahudi, Çingene,Tatar,Boşnak, Çerkez ve Arnavut kadınlarını ihmal etmez.

"Zenanname", yani "Kadınlar Kitabı"nın yazılış nedenini şöyle açıklar:

"Dudağından şerbetler akıtacak bir dileğim var," dedi. "Hubanname'yi okudum. Kuşlar gibi kanat çırpan kaleminle, yazdıklarından zevk üstüne zevk attım. Hubanname gibi bir kitap daha yaz ama bunda erkekleri değil, kadınları anlat. Kadın milleti hakkında bir şey bilmiyorum. Hem bana hem de benim gibi olanlara hocalık etmiş olursun."

Enderunlu İstanbul kadınlarını dört bölüme ayırır ve okuyanlara nasihat eder: "Bunları öğrendikten sonra sakın birbirleriyle

karşılaştırmaya kalkma. Taşla elmas nasıl farklıysa, bu kadınlar da öyle farklıdır."

Birinci bölümü evinden çıkmayan kadınlardır ki, kitabınızda bu ehl-i namusa yer yoktur. İkincisi zampara kadınlar, üçüncü fahişeler, son bölüm de sevicilerdir.

Enderun'un sevici kadınları anlatışı şöyledir:

"Ey sevgili... Bugünlerde yeni bir kadın türü çıktı. Bunlara sevici diyorlar. Eskiden böyle bir şey yoktu. Sevicilik kadınlar için sanki kötü bir hediye. Birbirlerine gönül verip, aşık oluyorlar. Cimayı (cinsel ilişkiyi) taklit edip, hileye bağlamışlar. Zekere (erkeklik organına) benzeyen bir alet kullanıyorlar. Söylemek pek yakışıkalmayacak ama adı "zıbık"... Kendi aralarında geçinip gider, sevgilileri için canlarını verir, birbirlerinin üstüne çıkarlar. Başlarını çevirip bir başkasına hiç bakmazlar. İşin garibi bu yola girenlerin hepsi temiz huylu, nazik, okuyup ilim irfan sahibi olmuş kadınlar. Karşılıklı nazlar eder, tatlı sözlerle konuşurlar. Biri 'Nazlım, güzelim, derilip bir tarafa konmuş gül demetim, gönlümün eğlencesi, gözümün nuru, merhaba. Evim, o güzel ayağınla basmanı bekliyor' der, öteki cevap verir. 'Naz dolu servi ağacım, hoş edalı hanımım, sen gül goncasısın, ben senin bülbülünüm.' Bu konuşma sürer, gider.

Bazılarına göre Enderunlu Fazıl'ın şiirleri edebi değer taşımaz. Ama dönemin yaşamına ışık ve renk getirmesi açısından önem taşır. Bazıları da açık saçık oluşuna dikkat çeker. İsmet Zeki Eyüboğlu onu "ilk baldır şiirini" yazan olarak mimler:[87]

"Pırıl pırıl tene gümüş yapraklı giysilerin bir kara aba gibi" göründüğünü, gül yaprağından biçilse bile yine kaba kalacağını" söyleyen Fazıl, "gümüş baldırı görenin şaşacağını" ekleyip sorar:

"Ananın döl yatağında gümüş madeni mi var yoksa?"

Adam maden mühendisi sanki.

[87] İsmet Zeki Eyüboğlu, *Divan Şiirinde Sapık Sevgi*, Okat Yayınevi, 1968.

"O pırıl pırıl baldırın havadan bile incineceğini, sabah rüzgarı ile lekeleneceğini" belirtip iyice aşka gelir:

"O bacaklarla, o butlarla halkı birbirine düşürdü."

Yukarıdaki anlatımda aslına tam sadık kalınmadı ama Enderunlu'nun baldırname diye adlandırdığı şiiri böyle.

Divan şiirinde zaman zaman "hat geldi", "hat göründü" ya da "hat çıktı" ile karşılaşırız. Bunun "sakal geldi" , "sakal göründü" veya "sakal çıktı" anlamı taşıdığını İsmet Zeki Eyüboğlu yakalamıştır. Çünkü sakal, başta Enderunlu olmak üzere Nedim için bile üzüntü kaynağıdır.

"Hatt-ı sebz olmuş bedid ol gerdan-i kâfurdan

Ey acep çıkmış zümürrüd maden-i billurdan"

Ensede tüyler, yüzde sakallar yavaş yavaş çıkıyor ve bu üzüntü kaynağı oluyor:

"Bir yahudi beçe ey millet-i İslam işidin

Perçem-i zülfi gibi aklımı kıldı teştit"

Burada da Fazıl'ı bir Yahudi delikanlısı dinden imandan çıkarmaktadır. Fazıl, Nesim kadar Andon'a da satırlar döker. "Güzeller şahı Andon'um sana billahi meftunum" diye haykırır da...

Enderunlu Fazıl'ın yazdıkları elbette çevreyi kızdırmıştır. Rodos'a sürülmesinin arkasında da bu vardır. *Defter-i Aşk* için "her şey apaçık, yemin ederim hiç yalan yazmadım" diyen Enderunlu, burada çok delikanlıya gönlünü kaptırdığını da söyler. Ve ekler, "kimi zalimdi, kimi adil."

Şimdi defterin sayfalarını çevirelim:

"Gönül önce, sarayın fırınında çalışan seçkin bir delikanlıya düştü. O kadar ince, o kadar nazikti ki, sanki Allah benim için yaratmış, yaratırken de özenmişti. Çehresi yakut gibi parlaktı. Gerçi bazen naz ederdi ama ne istesem hemen yapardı. Gönlümde bir sevgi ateşi tutuşmuş, aşkın zinciri her tarafıma dolanmıştı.

Kimselere bir söz edemez haldeydim. İşte 12 ay boyunca böylesine bir aşk yaşadım ama fırıncı güzeli birdenbire bu dünyadan göçüp gitti. Sarayda deliler gibi dolaştım, gece gündüz yaş döküp ağladım. İlk aşkımdı, bu yüzden adı kalbimde saklı kalacak. Ben aşktan kaçarken, gönül yeni bir derde düştü, kendimi yeni bir aşkın eteğinde buldum."

Daha sonra saray bostancıbaşısının oğlu Süleyman'ı anlatan Enderunlu, dudakları mühür gibi olan delikanlıyı taş kalpli olarak tanımlar ve "bir kez olsun bakmadı" der. Anlaşılan Süleyman, Enderunlu'ya pas vermemiştir. Enderunlu'nun ise ne tür olduğunu şu satırlardan anlıyoruz:

"Göğsümde sultanlar gibi kurulmasını isterdim. O Süleyman, ben de Belkıs." Enderunlu feleğin çemberinden geçmiş. Yazdıklarından Süleyman'ın erken öldüğünü anlıyoruz:

"Ah... Süleyman'ın taş gibi kalbini yumuşatmaya çalışırken, o birden göçüp gitti. Kaderde onun için dua okumak da varmış."

Enderunlu Fazıl sürgün yeri Rodos'a gidince yine belalara bulaşır. Oradaki sürgünlerden Ratip Efendi'nin idamını duyunca sıranın kendisine geldiğini sanıp üzüntüye kapılır ve gözleri kör olur. Bazı kaynaklar ölümünden 10 yıl önce tekrar görmeye başladığını yazmaktadır.

Enderunlu Fazıl bu arada saray müzisyenlerinden Abdullah ile karşılaşır ve bu buluşmayı "bela"olarak tanımlar. Abdullah ilk bakışta ona gülümsemiş ve ümit vermiştir. Ama sonra da boş vermiştir. Fazıl, ne yaptıysa "Kısa zamanda ikimizin de başı üzerinde gönül kuşları kanat çırpmaya başladı" diyecektir. Ama bu sevinç uzun sürmeyecek ve onun deyişi ile "akbaba suratlı" biri Abdullah'a pike yapacaktır.

Bu durum Enderunlu Fazıl'ı ateşlere düşürür ve bu yüzden az bir gelirle saraydan ayrılır. "Sokaklarda aylarca işsiz güçsüz dolaştım. Bir gün yolum Galata'ya düştü."

Sadece yolu düşse iyi. Fazıl'm gönlü de düşecektir. Düştüğü yer meyhaneci Çingene İsmailin sinesidir:

"Bir yandan raks eder, bir yandan içki sunardı."

Köçek İsmail'in gönlünde 7 ay taht kurduğunu belirten Enderunlu Fazıl 1810 yılında ölmüştür. *Hubanname, Zenanname ve Defter-i Aşk*, 1870'te yani ölümünden 60 yıl sonra İstanbul'da basılmıştı.

İSMAİL HAKKI'NIN BEŞ KADIN HAKKI

Bir gönle dört, hatta beş sevda sığar mı?

Kadınların ayrı ayrı gönlünü almak, hepsine hak ettiği iltifatı vermek kadar kocalığını da ifa etmek ve tümüyle bir hayat sürmek marifetini İbrahim Hakkı Efendi göstermiştir.

İkisi basılı kırk eser ortaya koyan Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın en bilinen kitabı *Marifetname* sadece din ve ahlakı değil, çeşitli konuları ele alır.

Erzurum'un Hasankale kasabasında dünyaya gelen İbrahim Hakkı'nın doğum tarihi belli değildir. Siirt'in Tello köyünde Kadiri şeyhlerinden İsmail Fakirullah'a intisap etmiş ve vefatından sonra yerine geçmiştir. 1890 da ölen ve orada gömülen İbrahim Efendi'nin Firdevs, Fatma, Züleyha, Belkis adında dört hanımı olmuştur. Ancak Tello'da şeyhin kızı Hanife'yi nikahına alınca bu sayı beşe yükselmiştir.

Sürekli seyahat eden İbrahim Hakkı, bu yolculukları sırasın-

da mektuplar yazarak eşlerinin hatırını sormuştur. İstanbul'dan dört eşine yazdığı mektupta tümüne aynı kağıtta hitap eden Erzurumlunun eşlerine aynı ölçüde iltifatkar davrandığını söyleyebiliriz.

Mektubuna Firdevs Hanım ile başlamıştır. Ona yazdığı satırlardan Firdevs'in uzun boylu ve ince belli bir hatun olduğu anlaşılıyor. Firdevs hiç hatırından çıkmamakta ve daima İsmail Hakkı'nın gözü önünde durmaktadır. Firdevs Hanım'a öylesine tutkundur ki, bin tabaka kağıda yazsa da söyleyecekleri tükenmeyecektir. Firdevs Hanım'a bürümcük bir gömlek gönderdiğini ifade eden İsmail Hakkı, sözü Hasankale'nin kaplıcalarına getirir ve inşallah sizinle bir gece yıkanırız diye özlemini belirtir:[88]

"İzzetli, hürmetli, muhabbetli, hakikatli, şefkatli, hatırlı, hünerli, marifetli, ince belli, kıl ayıpsız hatunum, helalim Firdevs Hatun huzuruna:

Derin dilden ve canı gönülden selamlar ve dualar edip mübarek nazik hatırın sual ederiz. Hüdanın birliğine emanet veririz. Benim nazlı yarim, benim şenliğim, keyfim, benim canım Firdevs'im. Neylersin? Ne keyiftesin? Ne demdesin? Benim güzelim, garip gönlünü ne ile eylersin? Okur musun? Nakış mı işlersin? Oynar mısın? Güler misin? Benim gönlüm senin hayalinle eğlenir, sen nicesin? Keşke sizi getirsem, bu vilayetleri seyrettirsem, zira sensiz canım rahat olamıyor. Benim güzel keyfim, senden ayrılmak ne çetin ahvalmiş bilmezdim. Gönül hoşluğu ile dünya gözüyle görüşmek müyesser eylesin. Amin. Firdevs o saçların seveyim, o gözün seveyim, o yüzün seveyim, ayıpsız canı seveyim. Sakın benden küsmeyesin ki gönlüm sıkılmasın. Kusurlarımı affet, hakkını helal eyle. Bu uçkuru bana yadigar mı verdin, yoksa bununla beni bağladın mı? Zira yadigara ne hacet hiç hatırımdan çıkmadın, gözüm önünde durursun, böylece gönlümdesin. Allah'a emanet olasın. Bin tabaka kağıtlar yazsam sözlerim tükenmez. Hele yavaş inşallah Ramazan geceleri sabah-

[88] Mektuplar günümüz Türkçe'sine göre sadeleştirilmiştir.

lara kadar sana çok gördüğüm, işittiğim hikayeler söylerim. Her gördüğüm temiz şeyleri ve esvapları size layık görürüm; eğer fırsatım olursa alırım, yoksa siz sağ olun. Şimdilik mektubum boş olmasın için bir pak bürümcük gömlek göndermişim, mazur olsun. Sizin hevesinize çermiği (hamam) yaptırırım. İnşallah tamam olunca sizinle bir gece çimeriz (yıkanırız). Gönlünüz her ne meyve isterse şehirden getiriniz, meyvesiz kalmayınız, haftada iki kere çaylara, bahçelere çıkınız. Hapis olmayınız. Allah'ın birliğine emanet olasınız. Ömrün uzun olsun. Amin."

Fatma Hanım, onun için güleç yüzlü, hanım yapılıdır. Benim yükümü çeken, benim ateşimle yanan diyerek selamet kurtuldun mu sorusunu sorar. Bu ifadeden Fatma kadının gebe olduğunu tahmin edebiliriz. Erzurumlu ona da bir İstanbul gömleği gönderecektir:

"Ve izzetli, hürmetli, muhabbetli, hatırlı, gönüllü, asıllı, uslu, akıllı, sabırlı, güzel huylu, alçak gönüllü dervişim:

Derin dilden ve canı gönülden selamlar ve dualar edip mübarek hatırın sual ediriz ve Hüda'nın birliğine emanet veririz. Benim yadigarım, benim aklım fikrim, benim canım, hanım, neylersin? Ne demdesin? Benim yükümü çeken, benim hatırım sayan, benim ateşime yanan! Selamet kurtuldun mu? Allah emeklerin zayi etmesin. Ben isterim ki senin bu hizmetinde bulunayım, ama takdir böyle imiş. Şimdi bir selamet haberin bekliyorum. İstanbul'un suyu ve havası bana iyi geldi. Öyle ki gayet şişman bir kişi oldum. Benim canım helalim, mektubumuz boş olmasın diye sana şimdilim bir İstanbul gömleği yolladım. Sonra ben gelende görelim ne müyesser olur. Ben senden çok razıyım. Rabbin de senden razı olsun. Allah'ın birliğine emanet olasınız. Amin."

Belkis Hatun,İsmail hakkının temiz tavırlı yosmasıdır. Derdini belasını çeken kimsedir ve bu yüzden gurbet elde unutamadığı olacaktır:

"Ve izzetli, muhabbetli, hakikatli, şefkatli, gayretli, edepli, helalim Belkis Hatuna.

Selamlar edip mübarek hal ve hatırınızı sual ederiz. Benim pek arı tavırlı yosmam, benim derdimi belamı çeken emektarım! Keyfin nice? Neylersin? Ne haldesin? Ne demdesin? Bacılarınla hoş tatlı mısın? Hatırın için cümleye izzet, hizmet eder misin? Gülsün Hatunun (kızı) keyfine gider misin? Sana gene cefa eder mi? Benim yarim, benim Allah'lık ehlim, gurbet elde seni unutmam, hiç gönlüne bir gam ve elem getirme. Keyfini aç. Allah seni sağ salim bana bağışlasın. Bir daha dünya gözü ile görüşmek müyesser eylesin. Ramazandan evvel gelende ben sizlere birer armağan getiririm. Ama şimdilik bir İstanbul gömleği gönderilmiştir ve Gülsün'e de bir çift mest yollanmıştır. Cümlenize can sağlığı ve gönül hoşluğu. Amin."

Dördüncü mektup Züleyha Hatuna hitap etmektedir. Ona, has odalığım, oğlumun anası diye hitap etmektedir. Züleyha Hatun da ince bellidir. Ama Erzurumlu ona Küçük kadınım, dervişim, benim emektarım diye hitap eder ve sorar: Acep cihanda senin gibi var mıdır? Ve ekleyecektir senin için yollarda ve İstanbul da besteler yapıyorum:

"Ve izzetli, hürmetli, muhabbetli, hakikatli, hatırlı gönüllü, şirin sözlü, çelebi kollu, nazik elli, ince belli, şirin yıldızlı, has odalığım ve oğlumun annesi, gönlüm cananı, hatunum ve hanım küçük kadın Züleyha Hatun huzuruna,

Candan selamlar ve gönülden dualar edip mülayim hatırın sorarız. Allah'ın birliğine emanet veririz. Benim küçük kadınım, benim aşık paşam, benim gözüm, benim sırdaşım, benim dervişim, benim emektarım ne keyiftesin? Neylersin? İyi misin? Hoş musun? Tanrı canına sağlık, gönlüne hoşluk versin. Tanrı seni bana bağışlasın. Bir daha dünya gözü ile görüşmek müyesser eylesin. Acep dünyada senin gibi var mıdır? Zilhem, o tatlı canını seveyim, o tatlı bakışlarını seveyim. Hiç fikrimden gitmezsin, böylece gönlümde durursun. Benim nazik aşıkım, senin için yol-

larda ve İstanbul'a besteler yazıyorum. Ve öğreniyorum ki inşallah gelende seninle ses sese verelim de türlü türlü besteler, güzel kitaplar okuyalım, sefalar edelim. Bir küçük kadın gördüm, hemen sana benzettim. Selam sabah ettim, sesi dahi sana benzerdi. Senin hatırın için sokak ortasında yarenlik edip ahvalini sordum. Bir ihtiyar kocası varmış zindanda, ona ekmek götürürmüş. On kuruş borcunu vererek onu hapisten çıkardım, sevabım da sana bağışladım. Allah senden razı olsun, zira ben senden çok razıyım. Küçük kadınlar sana kurban olsun, büyük kadınlar da bacılarına kurban olsun. Siz bana görü dünyalara bedelsiniz. Allah dördünüzü bana dünyada bağışlasın ve ahrette dahi sizi bana versin. Amin. Bu muhabbetnamem boş gelmesin, onun için her birinize birer bürümcüm gömlek gönderildi, şimdilik mazur olsun. İnşallah yakında vademiz tamamlanınca ağa efendimizden destur alırız ve gelip sizinle çermikte çimeriz (hamamda yıkanırız). Zira bu çermiği sizin için yaptırdın. İnşallah elime akçe geçerse sizin hevesinizle küçük bir kümbet yaparız. Sizinle o kadar çok sözlerim var ki bir ay yazsam tükenmez."

AÇIK SAÇIK YAYINLAR

Aslında hepsi çok ince ve farklı ayrıntıları bir kenara bırakırsa tümü zamane kitabıdır. Bazıları da kitap olmaya yönelmiş kitapçıktır.

Karyola gıcırtılarından, bin bir buseye kadar uzanan yayınlar, edep dışı ve ahlaki olup olmadığından çok, kadın erkek münasebetlerini yazılır ve konuşulur hale getirmesi açısından ilgi çekicidir. Toplumun – tabi ki Dersaadet- cinselliğe bigane kalmadığının bir işareti olarak yayınlanan, konusu ve üslubu ile günümüzde bile bazı kesimlerin gayri ahlaki olarak telakki ettiği kitapların

en azından batılı örnekleri ile yarışmaya çalıştığını söyleyebiliriz. Ama bunların en başta biçimselliği yönünden dışarıdaki örnekleri ile hem sayısal hem de özen olarak pek baş edemediğini ilk bakışta görüyoruz. Osmanlı dönemi yazarları cinsellik konusuna eğilseler de bu yayınlarını özenli bir şekilde seçilmiş kağıt, renk ve kitap anlayışı ile okura takdim edilmesi gayreti olmamıştır. İlk nedeni ekonomik olarak görebiliriz. Müstesnalar bir yana Osmanlı döneminin özellikle cinsel ve polisiye yayınları az sayfalı, mümkün olduğu kadar fotoğrafsız, yazarları büyük ölçüde müstear imzalıdır. Yayın türü ilgi gördüğü takdirde birkaç formayı aşmayan yayınların diğer formaları da basılmaktadır.

Sefaeddin Rıza, Selahaddin Asım gibi yazarları öfkelendiren ateşli aşk yayınları kadar, üst tabakalarda yaşanan sevdalardır. Çeşitli sebeplerle verilen ve daha çok üst tabakanın himayesinde yapılan davetler nice aşna fişneye zemin hazırlamıştır.

Sefaeddin Rıza'nın kitabının önsözü hayli sert. "Biz bu kitabı niye yazdık?" diyor ve ekliyor: "Bu kitaptaki satırlar birkaç maceraperest sokak ve çayır kızı hakkında bilgi verebilirse bahtiyarız."

Selahaddin Asım "Bütün çayırlar Kuşdili, Yoğurtçu, Haydarpaşa, Çırpıcı, Beykoz, Küçüksu Beresi, Kağıthane çayırları baştan başa dişiler otlağıdır" der.

Kuşdili ve çevresinin karı tavlamak ve şehvet çiçekleri toplamakta üstüne olmadığını vurgulayan Asım, oraları marazi mesire yerleri olarak tanımlar.

"Saime, üzerinden entarisini bırakmış, şimdi nim üryan bir halde bulunuyordu." Hidayet Bey 1914 tarihli *Bir Dakikalık Bekaret* kitabında Saime'yi önce kanepeden alır, ardından böyle soyduktan sonra yatağa bırakır.

"Çarnaçar teslim oldu, o da karyolaya uzandı. Bir iki dakika sonra odanın sükûnetini ihlal eden eninler ve onu takip eden şiddetli teneffüslerden başka bir şey hissedilmiyordu. Yarım saat

sonra Saime'den o saf bekaret uçmuş, bir daha avdet etmemek üzere uçmuştu."

İstanbul kadınlarının açık biçimde ele alınması II. Meşrutiyet'le yoğunlaşır. Eh ne de olsa hürriyet... Yayınlar alabildiğine artmıştır. Mütareke, Cumhuriyet derken kitaplar (ki çoğu ince ve üryandır) akıl almaz kapaklarla piyasaya sürülmüştür.

Karyolada Tatlı Dakikalarım, Gıcırtılar, Bir Bakirenin Gebeliği, Harem Ağasının Muşakkası, Hadiyi Boşandıktan Sonra, Kanlı Zifaf gibi kitaplar bekarların elinde gezmektedir. Refik Sıdkı gibi durumu vahim gören ve aile reislerine seslenen yazarlara karşın, bu tür yayınların hızı kesilmez. Halimeler, Şadiyeler, Ayşeler, Belkıslar ıstırap, kin, garez ve şehvet dolu satırların kahramanıdırlar. Ama ne hikmetse baştan çıkarılan ya da elden ele, yataktan yatağa gezen "düşmüş" ve "mücrim" kadınlar hep alt tabaka isimleri taşır. Hoşnigar, Hoşçakadın, Feyzaver, Şemsifer gibi isimlerin bir zamanlar esirlere ve cariyelere verilen Farsça isimler olduğunu hatırlatalım.

Açılmadan Solanlar, İkisi de Gebe, *Orta Malı* gibi örneklerle süren bu edebiyatın önemli isimlerinden biri de Hidayet Efendi'dir. Kendileri *Karyolada Tatlı Dakikaları* da yazmıştır. Kapakta gülümseyen bir taze... Uzanmış ve göğüsler fora...

"Düşün düşün bir kere, namus, evet namus ne olacak?"

"Namus ah... Onun bir hiçten ibaret olduğunu bilmiyor musun?"

Kitabın kahramanı zampara Saim daha sonra vaatlerini ardı ardına sıralayacak ve hatun sonunda dayanamayıp gel zalim diyerek onu sürükleyecektir.

"Karyolanın hafif gıcırtısından ve derinden gelen bir kadın sesinden "aman aman" diye inlemesinden başka bir şey duyulmuyordu."

Görülüyor ki, Hidayet Efendi biraz daha gayret etse "Kaymak Tabağı" yazacak.

"Binbir Buse" dizisinden *En Şen, En Şuh Hikâyelerde* kapakları kadın ve erkek süsler. Hemen hepsinde ihtiras dolu öpüşme vardır. Ama Neşet Bey *Aşk Yuvası* kitabında hepsinden baskın çıkar ve kapağa Fransız pornolarını andıran bir tazeyi üryan olarak koyar.

Özellikle mütareke dönemi, ucuz cinsel nitelikli kitapların yaygınlık kazandığı dönem olmuştu. Yayın sayısının artışında ilk akla gelen, siyasi ve askeri işgal döneminin yarattığı boşluktur. Ayrıca her dönem hızlamp içerikleri enginlik kazanan Kaymak Tabağı çoğaltınaları yine önemli yerini korumakta, buna daha çok Fransa'da basılan cinsel kartpostallar eklenmektedir. Bu kartpostallar hem batı hem de doğu cinselliğini yansıtmaktadır. Kartlardaki kadın ve erkekler daha çok Arap görünüşlüdür ve giysileri ve mekanlar Osmanlıyı yansıtmaya çalışmaktadır. Fransa'daki stüdyolarda çekimi yapılan bu kartlar La Turguie baskısı ile piyasaya sürülmektedir. Cinsellik içeren bu tür kartların yanında İstanbul'da tab edilip piyasaya sürülen tamamen porno kartların el altından satıldığını söylemek gerekir. Zıbık gibi İstanbul imali yapay cinsel organın olduğu Dersaadet'te pornonun her türlüsünün olmaması da beklenemezdi.

Kıyısından köşesinden cinselliği hedef alan yayınların her anlamı ile bir öndere ihtiyacı vardı. İhtiyaç vardı ama cesaretli bir imza yoktu.

Mehmet Rauf, "Ben varım" dedi.

"EYLÜL"DEN SONRA

Hem de ne deyiş...

Eylül gibi dönemin edebiyatında sözü edilecek önemli bir kitabına imza atan Mehmet Rauf Bey'in *Bir Zambağın Hikâyesi* adını taşıyan kitabı o güne kadar yayınlananlardan çok farklıydı. Kitap, cinsel içerikli olmanın dışında gerek üslubu, gerek merak uyandıran unsurları ile temel sınırları zorlamakla kalmamış hatta aşmıştı.

"Tam olarak boynuma sarıldı.O zaman dudaklarımla uzandım. Nemli ve taze dudaklarını benimkinin üstüne temas ettirdi. Başını arkadan tutuyor ve dudaklarımı temas ettiriyordum. Dilimin ucu ile dişlerini ve dilini okşadım. Gözlerini kapadı. Başını arkaya doğru yasladı. Baygın ve titreyen bir sesle 'Oh ne tatlı' dedi."

Ufak bir buse ile takdimi yapılan cinsel ilişkinin kahramanlarından biri gördü mü az bir tasavvurla vücudunu çıplak olarak gözünüzün önüne getirebileceğiniz bir kadın, diğeri kadın avcısıdır. Ve avını birden bire değil, uzun bir hikaye ile avlayacaktır. Üstelik bu avını yakaladığında, avladığı 16 yaşındaki kurbanını yem olarak kullanacak ve onunla pusuya yatacaktır.

Kadın avcısının hikâyesi Haydarpaşa vapurunda başlar. Ve kadının oturduğu evi tespit eder. Bir değil, arka arkaya üç mektup yazar. Sonunda cevap alır. Kadın cevaben erkekler hakkında iyi şeyler düşünmediğini söyleyip ekleyecektir: Sizin gibi müstesnaları bile kabul edemem.

Avcı hiç beklemediği bu cevabı defalarca okur ve zihninde parlak fikirler oluşarak bir dostunu ziyarete gider. Dostu evde yoktur ve kız onu nezaketle buyur etmiştir.

Yazar yani Mehmet Rauf kadın avcısı hakkında bilgi vermiyor. Yani nasıl bir erkek olduğuna dair bir portre çizmiyor. Ancak biz

onun gayet yapışkan, atılgan, edepsiz hatta sırnaşık ve ağzı laf yapan hususiyetlere sahip olduğunu anlıyoruz.

Reddedilmek, ters yüz edilmek hatta hakarete uğramak pahasına yoluna devam edecektir. Girdiği evde dostunun erken dönebileceği gibi bir endişesi yoktur. Bir hizmetçi muamelesi gören genç kızın, çok daha başka muameleleri hak ettiğini düşünmektedir ve bu yüzden ona hak ettiğini bahşedecektir.

Yakınlaşmayı bakışları ve lafları ile sağlamakla ilk imtihanı vermiş şimdi sıra ona bu yakınlığı hissettirmeye gelmiştir.

"Dünyada öyle kadınlar var ki, kendilerine temas edilir edilmez şehvetle tahrik olurlar. Kendime doğru çekerek saçlarından ve gözerinden öpmeye başladım. Büyük bir mahcubiyet içinde bana baktı. Memesinin uçlarını okşadım. Önce saçını okşayıp sonra da bir elimle belinden kendime çekerek dudaklarına uzandım. Sonra aniden bu gece olmaz dedim."

Sonrasında genç kızı şefkatle dinleyecektir. Kız evde gördüğü zulümden evin hanımlarından yediği dayaklardan söz ederken davranışlarını daha korumacı ve kurtarıcı olarak ortaya koyan avcı şimdi başka bir erkek olmuştur. Kollarında dikenlerden korumaya çalıştığı bir gül, emsalsiz bir zambak vardır. Ve bu zambak zulümle yaşamak yerine zevkle hayatını sürdürmeyi hak etmektedir.

Ertesi günü kendilerini kadın avcısının Moda'daki evinde bulurlar. Banyodan yatağa kadar uzanan aşk yolculuğunda olup biteni yazmaktan Mehmet Rauf imtina etmemiştir. Yazar bu beraberliği tüm ayrıntıları ile anlattıktan sonra tekrar hikayenin başına dönecek ve o vapurda gördüğü kadını hikayesine dahil edecektir.

Naciye Hanım onu ve diğer erkekleri reddeden kadındır.

Neredeyse evin kadını haline gelen Zambak bu arada aşk derslerine devam etmekte, cinselliğin diğer ayrıntılarını Sapho dahil öğrenmektedir. Züräfalar yani seviciler hakkında bilgi sahibi

olduğunda hayret kadar merakla soracaktır: Kadın kadına nasıl olur ki?

Bu tür aşkın rahle-i tedrisi sırasında laf açılır ve Zambak tanıdığı bir kadından söz eder. Bu kadın Naciye Hanım'dır ve teşvik ve ısrar karşısında oturup mektup yazar.

"Size teyzemin evinde gösterdiğiniz teveccühe karşı mukabele edememiştim. Eğer kabul buyurursanız bunu telafi etmek ister ve emirlerinize amade olduğumu bildiririm."

Mektuba hemen cevap gelecek ve Naciye Zanbak'ı o gün ziyaret edeceğini bildirecektir. Sonrası planlı ve programlıdır. Her şey hazırlanır, Zambak merak ve istekle planı onaylamıştır. Avcı odadaki aynalı dolabın içine girmiştir. Karşılıklı iltifatlardan sonra Naciye önce – hava ne kadar da sıcak-diyerek üstündekileri atacak ve Zambak da hafifleyecektir.

Uzun lafın kısası... Naciye ile Zanbak halvet olduğu sırada dolaptan sessiz çıkan erkek de onlara katılacaktır. Bu katılımın manzarası ve anlatımı Osmanlı döneminin aşk ve cinsellik kitaplarında pek görülmüş değildir.

Kitap neredeyse yok satar... Yeni baskısı yapılır ve elle yazılmışları bile alakaya mazhar olur.

Olur da sonra ne olur?

CİVELEKLER, BALTALAR

Civelekler, yeniçeri namzedidir. Genelde eli ayağı düzgün, kaşı gözü yerindedir civeleklerin.

Devşirme kanununun kalkması ve ocak kapısının halka açılmasıyla bir yığın hevesliye gün doğmuştu. Çocuk yaştakiler ve

delikanlılık çağına ayak basanlar, acemi nefer oluncaya kadar "Yeniçeri civeleği" sayılırdı.

Yeniçerilerin evlenmesi yasaktı. Kışlalara, bekar odalarına, hanlarına avrat kapatmak ta pek öyle kolay değildi. Civelekler ayak takımındandır ve yeniçeri koğuşlarında yatıp kalkarlar. Hamileri de doğal olarak yeniçerilerdir.

Bu civelekler oldum olası, yeniçerilerin başında "Bela çiçeği"dir. Beraber olduğu yeniçeri ile onun "orta"sını bırakıp, başka bir yeniçeri ile "orta" olmak, nice kanlı vuruşmalara neden olmuştur.

Reşat Ekrem Koçu 1810 yılında bir civelek yüzünden Galata'dan sorumlu 25. orta ile 71. ortanın iki gün boyunca barikatlar kurup nasıl çatıştıklarını anlatır. Orta değiştiren civeleğin gidişini hazmedemeyen 25. orta ile 71. ortanın kapışması kanlı bir biçimde bastırılmıştır.

Üsküdar'ın Büyük Balaban ve Küçük Balaban iskeleleri, Çeşme Meydanı, Tophane, Unkapanı, Tahtakale, Yemiş iskelesi, Bahçekapı her türlü rezilliğe açık birer yeniçeri yuvasıydı. Buralarda, gün ortasında bırakın ırz ehli kadınları, peçeli ve pazılı delikanlılar bile dolaşamazdı. Bekar odaları tam bir fuhuş ve cinayet yuvası olmuştu. Özellikle Bahçekapı haşarat yuvasıydı. İki yanı ahşap salaş dükkanlar, kahvehanelerle çevrili Bahçekapı'yı bekar odaları kaplıyordu.

Hele hele bu semtlerdeki hamamlara girmek kolay, çıkmak zordu. Acısu, Çemberlitaş, Gedikpaşa ve Haseki gibi hamamlara sağlam giren sakat çıkardı. Tevatürdür "hamama giren terler" sözünü bu dönemin tellakları söylemiştir.

Şimdi geçelim "balta verme"ye, "bahalı avrat"a ve "baltalı oğlan"a. Çünkü tümüyle iç içedir yeniçeriler.

Yeniçeri ocağının bir haşarat yatağı haline geldiği dönemler

çoktur. "Balta" olayını anlamının bozulmaması ve tam ifadesini bulması açısından Reşat Ekrem Hoca'nın diliyle yazalım:[89]

"Yeniçeri zorbanın uygunsuz güruhundan mahbube bir fahişe avrete veya muhbub bir hiz oğlanı inhisarı, tasarrufu altına alması ve bunu pervasızca ilan yolunda, mensup olduğu yeniçeri ortasının "nişan" denilen alameti farikasını bir uzunca sırma ile işlettiği kıymetli çevreyi, peşkiri o oğlana vermesi, onların da balta adı verilen bu çevreyi sokağa çıktıkları zaman işlemesi görülecek şekilde sağ omuz başlarına iliştirip dolaşmaları..."

İstediği kadar delidolu veya pervasız olsun, İstanbul'un hiçbir haneberduşu, haytası, baltalı bir kadına veya civana yanaşamazdı.

"Balta" veren yeniçerinin elinden bunu kapmak, "Baltayı taşa vurmak"tır. İstanbul bu yüzden nice "balta"lı kavgalar görmüştür.

Tulumbacı destanı şöyle der:

"Pırpırı Yakup nam civan Tokatlı
Koşarlı civelek kartal kanatlı
Baltalı eclasım tulumbacıdır
Ayağı tozuna yetişmez atlı"

Elif Bey destanında ise "balta verme" şu dörtlükle anlatılmıştır:

"Adı Elif Beydir Kölemen soyu
Fildişi selvidir beyimin boyu
Yalınayak şehbaz levendin toyu
Balta verdim kabul etti o şahım"

[89] Reşat Ekrem Koçu, İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul.

HEM KÖÇEK HEM ÇENGİ

17'nci asrın ortasında Osmanlı tahtında IV. Sultan Mehmed vardır. Baba Nazlı kol başıdır ama en iyi köçeklerini bir bir elinden kaçırmış, nafakası birkaç Acemi oğlanın eline kalmıştır.

Baba Nazlı'nın İbo ile karşılaşması bir ayı oyununda olur. Şopar Ali'yi def çalıp, ayı oynatırken gören baba kıvrılıp bükülen bu vücuda hayran olur. Şopar'dan iyi bir köçek olacağını anlamıştır.

2 yıl süren çabaları sonunda İbo Hit dansını öğrenmiş, ses terbiyesinden geçmiş ve vücut kıvrıla kıvrıla lastik esnekliğine kavuşmuştur. Bundan sonrası İbo'nun yükselme devridir.

"Beni Adem" deryasıdır İstanbul. Bilcümle rakkaslar, hanendeler, sazendeler, soytarılar, hokkabazlar, cambazlar, perendebazlar bu dünyada dönüp dururlar. Köçek kol başıları (ki pehlivan diye bilinir) içinde Baba Nazlı da diğerleri gibi feleğin çemberinden geçmişlerdendir. Kemençenin kralını çalar, seyir alanı düzenlemekte rakip tanımazdı.

Sultan Mehmed'in himayesindeki sünnet düğününde at meydanına kerevetini kurmuş ve İbo'yu beklenenin tam aksine seyircilerin karşısına görkemli bir biçimde çıkarmamıştı. Şopar, Hint dansına kuru tahta üzerinde başlamış ve atbaşının cümle esnafı ile halk çevreye toplanmıştı. Kılıç oyununda gövdesi çıplaktı ve öylesine hızlı dönüyordu ki, rüzgâr öpmek istese başaramazdı. Al bürümcük, şeffaf şalvar döndükçe ışıyordu. Ardından körpeliğine ters düşen şarkılara geçiyor ve bunu "Rumeli köçeği" ile tamamlıyordu. Oynadığı tahta, altın ve gümüş tarlası haline gelmiş, seyredenler büyülenmişti.

Düğünün dört gününde de İbo bıkmadan, usanmadan oynanıştı. Saraya davet edildiğinde artık "Şopa" ya da "Çingene İbo" değil, Can İbo Şah'tı. Baba Nazlı mutluydu. Ocak ağalarının ısrarı ile o ünlü gemici oyununa çıktılar. Ayasofya hamamı önüne

çakılan iki direkli sembolik gemide İbo, Ayşe Reis olmuş ve tüm zenneliğini ortaya koymuştu.

Cümle kolbaşılar İbo'nun peşindeydi artık. Onu Baba Nazlı'dan koparmak için vermedikleri altın, oğlan ve eziyet kalmadı. O ise direndi. Ama nereye kadar?

Can İbo Şah'a sahip olmak isteyenler, Baba Nazlı ile onu ipe sapa gelmez nedenlerle kadıya götürdüler. Dayanılmaz baskılar sonunda İbo ortadan kayboldu. Kimilerine göre bir Rum gemisine atılıp Cezayir'e satılmıştı. Kimileri ise, onun öldürüldüğünü söylüyordu. Sur dibi çingenelerine katılıp, çeribaşının kızını aldığı ve tekrar ayıcılığa başladığını söyleyenler de vardı.

Ama ortalığı velveleye veren, İbo'nun kadınlığa dönmesiydi. Ablasının üstüne doğduğunda, babası onu tam bir şopar gibi yetiştirmişti. Babası, döndükten sonra ha çengi olmuş, ha köçek diyebilenlerdendi.

İbo'nun Fatma olduğunu Pehlivan biliyordu.

Güllü Fatma'nın etrafında kopanları nasıl anlatsak? Gerçeğin olduğu yerde rivayet çok olur.

Bundan sonraki dönemde onun Kösem Sultan'a sığındığı ve Şam'a giderek orada evlendiği de söylenir. Bu tür hikâyelerde sonun hemen gelmeyeceği aşikârdır. Baba Nazlı'dan öğrendiğini oğluna da öğreten Güllü Fatma köçek yaptığı oğlu ile kırkından sonra azıp İstanbul'a gelmişti. Kurduğu çengiler kolu, konak ve yalılarda aranıyordu. Seçtiği rakkaseler hep erkek yapılı, koca elli, koca ayaklı ve kart sesliydi.

"Su testisi su yolunda kırılır" elbette. Ömrünü köçek, çengi ve kolbaşı olarak geçiren Güllü, Üsküdar'da Ayşe Sultan Yalısında soluverdi. Cesedi denizde bulunmuştu ve gözleri, bıraktığı dünyaya doymamış gibi bakıyordu.

KÖÇEK KOLLARI

Üç-beş örnek verdiysek köçeklerin yağmurda bir damla olduğu sanılmasın.

Balat çingenesi Pehlivan Parpul'un 300 oyuncu, hanende ve sazende topladığını, yine Balatlı Pehlivan Ahmet'in bir o kadar köçeğe sahip olduğunu söyleyelim. Pehlivan Osman'ın kolunda 400 oyuncu, Baba Nazlı'da ise 200 köçeğin şıngırdadığını düşünürsek varın gerisini hesaplayın.

Pehlivan Ahmet'in takımı muhteşem mi muhteşem. 300 hünerli kıpti içinde Saçlı Ramazan, Küpeli Ayvaz Şah, Şahin Şah, Memiş Şah ve Bayram Şah birer afitap köçektir. Babadan Rum olup, lakabı ile tanınan Servi de bu tanıma uygun boylu poslu bir kolbaşıdır. Onun kolu da Rum ve Ermeni civanları ile karışıktır.

Ayvansaraylı Pehlivan Baba Nazlı da, köçek yetiştirmekte üstüne olmayan ustalardan biridir. Çaker Şah, Şeker Şah, Sülün Şah ve de İbo (Güllü) ondan feyz almışlardır.

Zümrüt kolu: Samatya, Narlıkapı, Yedikule'deki Rum ve Ermenilerden oluşmuştur. Zümrüt Kolunda ayrıca Sakız Adası'ndan getirilen köçek oğlanları da yer alıyordu. Saçlar kırma, gözler gazal, sürme derseniz doğuştandır. Dimitraki, Yeneki, Neferaki, Kolyopos ve Aristidi oyunlarını Rumca şarkıları ile süsleyip, İstanbul'un başını az döndürmemişlerdi.

Bir de Çelebi Kolu var. Oyuncular Çerkez ve Abaza'dır. Tümü satın alındıktan sonra köçek olarak yetiştirilmişlerdir. Zalim Şah, Can Memi, Hürrem Şah, Yusuf Şah ve Mirza Şah ünlü rakkaslardır.

Pehlivan Eyüp dedikleri aslında saz şairi, derbeder ve de zarif bir kişidir. Görmediği, gezmediği yer kalmamış, yedi düveli tanımıştır. Parasını pulunu Akide koluna harcamış ve Baba Nazlı'nın

üç namdar köçeğini kapmıştır. Çaker, Sülün ve Şeker Şah'ın bu kol değiştirişleri oyuncu konusunda bilebildiğimiz ilk "transfer" oluyor.

Galatalı Laskara'yı da bir kenara atmamak gerekir. Laskara, Bedesten'de dükkânı olan zengin bir kuyumcudur. Arslan Şah, Kaplan Şah, Çakal Şah, Kurt Şah gibi yırtıcı isimlere sahip köçekleri ile hayli ün yapmıştır. Bu kolun tüm köçekleri "kefere" oynaklarıdır.

Merak edilir "Yahudi köçekleri de var mıdır?" diye. Balat çevresinde Yahudilerin iki önemli kolu yer alırdı. "Patak" kolu daha çok komik oyunlar yapıyor, maskara ve hokkabazlardan oluşan takım olarak tanınıyordu. Yako, Deşenko, Moiz ve Samurkaş gibi dört ünlü köçeğe sahip "Hasona Kolu" kolu da diğeridir. Bu gruptan ayrılan Samurkaş daha sonra 200 köçekle adını taşıyan yeni bir kol kuracak ve oyunları ile ünlenecekti.

Köçek kollarını zaman zaman Türk mekanlarının dışında da görebiliriz.

İtalyan prensliklerinin birleşmesini kutlamak için Venedik Elçiliği'nin malikânesinde düzenlenen gösteri buna örnektir. İtalyan azınlığının katıldığı bu gecenin mümtaz kişileri arasında çeşitli Avrupa ülkelerinin balerinleri ile bizim çengiler de vardır. Bu gösteriye çengilerin kattığı renkten uzun uzadıya söz edilir.[90]

Harem törenleri ile şenlikleri de katmerlidir. Padişah, haremindeki kadınlara, Haseki Sultana ve şehzadeye bir dolu hediye sunar. Saray bahçesi fenerlerle ışıl ışıldır. Kızlarağası bu arada boş durmamış ve en ünlü dansçıları padişahın huzuruna getirmiştir. Cariyeler ve dansçılar, tüm hünerlerini en göz alıcı giysiler içinde ortaya koyarlar.

Sünnet şenlilderinde de benzeri gösteriler yer alır. 15 gün süren şenliklerin ikinci gününde çengiler de görülür. Tulumbacı-

[90] '1524 yılında İstanbul'da Bir Bale Temsili', Metin And, Forum Dergisi, 15 Haziran 1959, Sayı:126.

larla çengiler ilk sıradadır. Cambazlar ve şişebazların neşelendirdiği günün gösterisi, sadrazamın Sultana bir at hediye etmesiyle biter (18 Eylül 1720 tarihli gösteri).

Köçekler altıncı gün su üstünde gösteri sunar, bunu on ikinci günü çengiler izler. Çeşitli Osmanlı minyatürlerinde şenlikler dolayısı ile çengi ve köçeklerin renklendirdiği danslara rastlanır. Levni de bu köçeklerin gösterilerine yer vermiştir.

Surname-i Hümayun 1582 şenliğinde şarkıcılar, çalgıcılar ve dansçıların hangi makamdan çalıp söylediklerine de yer verir. Buradan her şeyin usulüne uygun ve bilerek yapıldığını anlıyoruz. Haremi de içine alan saray, bu konuda öğreticilerle doludur. Cariyeler kadınlıklarının dışında "iyi dans edip, çalgı çalmak ve söylemek" hünerlerine ulaşırlardı. Eksiksiz kadın olmanın geçerli bir koşuluydu bunlar.

Tiyatro gösterilerinde kadınların rollerini yine erkek giysileriyle oynayacak kadar iyi yetiştirildiklerini Antoine Galland özellikle belirtir.

Burada biraz soluk alalım ve dansları birbirine karıştırmamaya çalışalım.

Cin askerleri, curcunabazlar ile tulumcular, hayli gürültülü patırtılı ve soytarılığa dönük dansların içinde yer alır. Kasebazlar, paçilebazlar ve tasbazlar danslarını bir beceri ile sunarlar. Matrakbazlar savaşı, bir bölüm dansçı da hayvanları taklit eder.

Konusunu mitolojiden alan dramatik oyunlar ve dini danslar da vardır. Bu dansı Mevlevi, Rufai ve Kalenderi dervişleri yapar.

Danslardan sonra geldik köçeklerin, çengilerin, tavşan ve rakkasların gösterilerine. Çengilerin, köçeklerin dans ederken kullandıkları çegane ve çarpare aletleri dansın tamamlayıcı unsurlarındandır.

Tavşanlar, köçeklerin eteğine karşı, şalvarlıdır. Bu çuha şalvarın üstünde camadan vardır. Beli ise hayli alacalı bulacalı şallar

sarımştır. Başlarda süslü püslü işlemeli ufak sivri bir külah bulunur. Köçeklerin ise başı açıktır:

"İki tavşan ile geldi köçek

Arkada vardı bir de köpek"

Buradan tavşanların, köçeklerle bir arada olabileceğini ve bu oyuncuların köçeklerle dans edebildiğini anlıyoruz.

Yabancıların köçekler üzerine izlenimleri daha hoşgörüsüzdür. Oğlan dansçılarının sadece Arap ve Türk olmadığını, Yunan delikanlıların da alemlere köçek olarak katıldıklarını yazarlar. Varlıklı kimselerin gönüllerini eğlendirmek için açık saçık dans eden kimseleri her zaman el altında bulundurduklarını belirtirler:[91]

Yazar Potocki ise Türkiye ve Mısır izlenimlerinde Okmeydanı'ndaki sünnet düğününde köçekler paragrafını şöyle açar.[92]

"Kız gibi giyinmiş genç oğlanlar, zevklerin türlü ayrıntılarını canlandırıyordu. Hareketleri önce yumuşak ve ölçülüydü. Gittikçe canlandı ve sonunda gözün bile izleyemeyeceği bir titremeye geçtiler. Gösterdikleri esneklik, çeviklikle dolu olağanüstü bir şeydi. Ancak uzun bir çalışmanın sonunda elde edilebilirdi. Soytarılar dansçıların yanı sıra duruyorlar, onları savrukça taklit ediyorlardı."

IV. Mehmed'in oğullarının sünnet şenliklerini izleyen Dr.Covel, başköçeğin altın ya da sırmalı ipekliden giyindiğini belirtir. İngiliz gezgininin Edirne'de gördükleri arasında şu da vardır:

"Yakışıklı, 25 yaşlarında bir delikanlı dans etti. Ustaca, sessiz, tuhaf bir bayağılıkla akla gelebilecek her türlü çapkınca duruşa başvurdu. Geriye kalanlar 4, 6 ve kimi kez 8 kişilik takımlarla dans ettiler."

Evliya Çelebi köçekler için "yetmiş tastan, feleğin çemberin-

[91] Wollüstige Tanze der Türkei, Kostantinopel und St. Petersburg,1806.

[92] Voyage en Turqie et en Egypte fait en l'anne 1784, J.de Potocki, Varşova.

den" geçmiş deyimini kullanır. Hatta "veled-i zina misal rakkaslar" demekten kendini alamaz.

Şair Haşmet ise erkeklerin kadın giysileri ile dansetmelerini şöyle anlatır:

"Rakkkasanın kimi taife-i nisvana mahsus elbise-i şehvet ile

Kimi kamet-i raksa mahsus kıyafet-i kıyamet-hiz-ile"

Köçekler şairin deyişi ile alımlı, çalımlı, şehvetli ve kadınsı özellikler taşımaktadır. Kimi yerde köçekler, kimi yerde rakkaslar diye söz ediyor eski kaynaklar. Ama ikisi arasındaki ne gibi fark olduğu günümüze kadar tam olarak gelmiş değil.

Çengi, çalgı eşliğinde oynamayı meslek edinen kişidir. İşin içinde oyun olduğundan çengi sözcüğü yerinde duramayan, cilveli ve oynak kimseler için de kullanılır. Bazıları çenginin çeng adlı sazdan geldiğini söyler. Kimileri bunu kabul etmez ve çang diye bilinen eski bir zil, çingene dilindeki çang (ayak) ve çanga (çabuk) sözcükleri ile ilişkili bulur.

Larousse'a göre Türk kadınları ve genç kızları çengi olmaz. Ancak saraylarda, çeşitli ırklardan gelme cariyelere çengilik öğretilir. 19.yüzyılda köçeklik yasak edildikten sonra çengilik de yavaş yavaş ortadan kalmıştır.[93]

Padişah huzurunda oynamak çengilere hem para, hem de itibar kazandırırdı. Sultanlar bu dışarıdan gelenlerle de yetinmez, kızlardan oluşan saz ve oyun takımları kurarlardı. Bu takımların öğretmenleri de geçmiş yılların usta oyuncularıydı. Sultan Aziz döneminde Mahruhsar ve Tirimiyal Hanımlar buna örnektir. Bu iki oyuncu ustası Naime Sultan, Medihe Sultan ve Zekiye Sultan'ın oyuncularına öğreticilik yapmışlardı. "Tavşan", "Matrak", "Kalyoncu" oyunları bunların başında geliyordu.

[93] Kaytan, tura ve fes gibi ünlü oyunları olan köçeklerin bu çalışmaları 1856 tarihli kanunla yasaklanmıştı. Bu nedenle köçeklerin çoğu Mısır'da Mehmet Ali Paşa'nın yanına gitmek zorunda kaldı.

Haremdeki cariyeler bazen köçek giysileri ile meclisi şenlendirirdi. "Tavşan oğlanı" giysisine bürünen cariyeler siyah çuhadan, topuklara kadar uzanan şalvar ve tekmil vücudu meydana çıkaran entarileri ile kadın izleyicileri mest ederlerdi.

ZÜRAFALAR ÜZERİNE

"Zürafa" denilen kadınlar, çengiler tayfası ve hamam peşkircileri ile natırları ve bu cümle takımla gayet sık fıkı olan hanımları kapsar.

Balıkhane nazırı Ali Rıza Bey, *Bir Zamanlar İstanbul*'u anlatırken "Bir kısım kadınlar cemiyet hayatına muhalif bir hayat geçirirler, erkeklerden zevk almazlar. Bunların birbirleriyle sohbetlerinde dahi bir başkacılık vardır" diyerek ilgi çekici muhabbetten söz eder. Bunlar acaba birbirlerine nerelerde ökse kurar, ağ atarlardı?

Önce eğlencelerde deyip genel bir adres verelim. Ardından çengi ve kabul günleri, kına geceleri, gelin hamamı ziyaretleri ile sünnet düğünlerini belirtelim. Niyet varsa, kısmet niye olmasın? Şaka yollu kuşdili ile meramlarını ortaya koyup önce nabız yoklarlardı. Kuşağımız çocukların konuştuğu kuşdili ile zürafaların kullandığı kuşdilinin aynı olduğunu sanmasın. Tabi ki arada çok fark var. Mesajları daha manidar, kuşdilleri daha gizemlidir. Onlar en anlaşılmaz dil ile gayet güzel anlaşırlardı. Sevdalarını beyitlerle ortaya koyarlar, manzumeler söylerlerdi:

"Karanfilsin kararın yok
Gonca gülsün tımarın yok
Ben seni çoktan seviyorum
Senin benden haberin yok."

Bazı zengin ve mirasyedi hanımların çengilerle birlikteliğine Ali Rıza Bey ışık tutuyor:[94]

"Bazı zengin ve mirasyedi hanımların çengilerden gönüllüsü vardır. Hafif meşrep güzel kadınlara zengin erkek aşıklar lazım olduğu gibi, zürafalık aleminde de çengilere zengin hanımlardan sevdalılar lazımdır. Oyun arasında çengiler, bu gibi hanımlara tebessümler ve elleriyle, gözleriyle gizli şeyler söyler ve sırlar ifşa ederler. Raks esnasında altın yapıştırılırken, fiskoslar bile olur. Fakat bunlar misafirler arasındaki mütecessis hanımlar tarafından gizlice ve inceden inceye seyredildiklerinin farkında olmazlar. Oyunda cömertlik arttıkça, ince hanımlar arasında rekabet hissi çoğalır ve çengilere altın yapıştırmalar, sıracılara sıkça bahşiş verimeler birbirini takip eder. Kıskançlık galeyanı ile kaplarına sığmayacak hale gelirler. Ruhlarından fışkıran ahlar ve naraları devam eder. Maniler ısmarlanıp niyetler tutulur. Çengilerle sıracılar arasında karşılıklı divanlar, koşmalar söylerler ve ara nağmelerinde ayaklar adeta uçar gibi döner. Sanki görünmez olurlar. Sıracılar (aman aşağıdan) diyerek ve (yallah yallah yallah) nakaratıyla, sürekli alkışlarla raksı bir kat daha kızıştırırlar."

Okurlar hiç şüphe yok ki, bu zürafaların kimlerden olduğunu, hiç olmazsa kimlerin başını çektiğini merak edeceklerdir.

Çorbada tuz olmasıkabilinden bir kaçını sayalım. Yıldız Kamer bir zamanların en önemli çengisidir. Sonra topladığı parsalarla kol başı olmuştur. Diğerlerinden farkı gayet güzel zurna çalışıdır.

Tosun Paşa'nın kızı Hayriye'nin gerçekten paşa kızı olup olmadığı bilinmez ama nice paşa kızlarının başını döndürdüğü bilinir.

Hancı kızı Zehra da nefesi gür bir dilberdir. Uzaktan şöyle

[94] Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey yaşadığı ve gördüğü hayatı gerçeklere sadık biçimde anlatması ile bilinir. 13. asır hicride İstanbul Hayatı adlı eseri ilk kez Peyam Sabah ve Alemdar gazetelerine yayınlanmıştı (1922). Türkçe baskısı ise 1001 Temel Eser'den Niyazi Ahmet Banoğlu'nun ilaveli notları ile hazırlanmıştı.

bir üfürse çalmayacak klarnet yoktur. Şaheste Kadın, Aksaraylı Mahbub'un da fevkaladeden lezzetli oldukları bilinir. Benli Fatma dal gibi vücudu ile çok paşa dairesinde barındırılmış ve görenlerin görmeyenlere anlattığı biridir.

Şehreminili Zilli Behiye, III. Sultan Selim döneminde doğmuş, II. Mahmud, Abdülmecid, Abdülaziz ve II. Abdülhamid'i görmüştü. Biraz daha gayret etse Cumhuriyete de yetişecekti. Zilli'nin gördükleri elbette sadece padişahlar değil. 90 yaşını devirmiş bu asırlık çınarın ömrü dalyaya yakın hitam bulmuştur. Aksaray ve Şehremini havalisinin değil, her bir yerin adını bildiği Behiye, ustalar ustası bir kadın. Her türlü aşna fişnenin içinde o vardır. Gençliğinde çengilik etmiş, düğün dernek gezmiş, konaklara ve büyük evlere konuk edilmiştir. Bir kaymakamın harem inden taze çıkaracak kadar gözü dönmüş zürafalardan olup, her türlü fitne kazanını kaynatmıştır. Yaşı çok ilerlediğinde, ablalığını bırakıp aracılığa dönmüştür. Velhasıl, dili çatallı bir yılan, yatsıdan evvel içeri girmez bir avrattı.

Benli Behiye ise Tırnovalı. 19. asrın ilk yıllarına sadece güzelliği ile değil, göbeği ile renk katmıştı. Halk şairi Hüseyin Ağa'nın destanında, Tırnova'dan Kaptan-ı Derya Tatar Ramiz Paşa için getirildiğini yazar. Yaşı o zaman 13'tür ve tamı tamına 700 altına mal olmuştu. Paşadan kurtulduktan ve küçük düğünlerde bir süre oynadıktan sonra, erbabı kolbaşılara düşmüş ve isim yapmıştı. Onun defterinde çeşni kabilinden iki erkek vardır. Yeniçeri civeleği Karagümrüklü İsmail ve Sandalcı Bekir. Kadınların sayısı için "kerrat cetveli" gerekir.

"Çengi Kadın" aynı dönemin bir başka afetinden. 1810'da Sadaret Kaymakamı Osman Paşa, Çengi kadına abayı yakmıştı. Sadece o yaksa iyi. Kadın da tutkundu ona. Osman Paşa bu yüzden azledilip Limni'ye sürülmüştü. Zevcesi ise Bursa'ya kapağı atacak, Çengi Kadın ise boğularak öldürülecekti.

Refik Ahmet Sevengil, konuya uzak kalmamış ve geçmişe bir-

kaç paragraf açmıştır. Suhulet'in 1927'de bastığı kitabı döneminin hayli yürekli çıkışıdır:[95]

"Nice zengin hanımefendiler vardı ki, haremde birbirleriyle sevişirler, isteklerini tatmin için genç ve güzel kızlar, kadınlar bulundururdu. Özel ve gizli işlerini onlara gördürürlerdi. Çengiler genellikle bu gibi yaşamış ve hizmete alışmış kadınlardı. Çengilikten yetişmiş olan kolbaşı ve yardımcısı da doğal olarak aynı biçimde yaşarlardı. Bu tür kadınların bir bölümü kendilerini hiç saklamaya gerek duymaz, işlerini açıktan açığa yürütürlerdi."

Çengilere kadınların sevdalı oluşu, onların tümüyle kendi cinslerine yöneldiğini göstermez. Kadınla erkek arasında mekik dokuyanları da vardı. Ama ne bir kese altına, ne de oluklu Bursa bıçağına karşın hanımını terk etmeyenler de vardı.

Saçından, sesinden, giysisinden "lezo"ları tanımak çok zor değil. Geçmiş dönemde aleniliğe rastlıyorsunuz. Çengi "lezo"lar bu açıklık politikasını bir mesajla çözmüşlerdir. Bu kadınlar kenarları "ciğer deldi", köşeleri "ah ah" işlemeli mendil bağlarlardı.

BİLUMUM HANELER

Birinci çinko, ikinci çinko derken tombala...

Vrangel ordusunun çöküşü ile Beyaz Ruslar artık şansını İstanbul'da aramaktadır. Kahvelerde tombala çektirip, şans dağıtan Rum kızları geceyi aydınlatırlardı. Herkes tombala çektirip şarkı söyleyecek değil ya!

---

[95] R.Ahmet Sevengil, İstanbul Nasıl Eğleniyordu? 2.Baskı, Hazırlayan: Sami Önal, İletişim Yayınları, 1985.

Dersaadet Polis Mektebi Müdürü Mustafa Galip Bey'in hesapları İstanbul'da 69 Rum, 194 Ermeni,124 Musevi'nin vesikalı olduğunu gösterir. Bunlar gayrimüslim Osmanlı kadınlarıdır. Gayrı olmayanların sayısı ise 774. Hepsi eder mi 2000.

Vesikasızlar yok mu? Yaklaşık 1000 kadın da vesikasız çalışıyordu.

Ruslar, Yunanlılar, Romenler, Avusturyalılar, İtalyanlar, Fransızlar, Bulgarlar, Çekler, Araplar, İranlılar İstanbul umumhanelerinde arzı endam ediyorlardı. 325 hayat kadını ile bizim umumhaneler sanki Birleşmiş Milletler gibi. Vesikalılar arasında bir de Amerikalı kadın görünüyor. Etti mi 326.

"Menfaat mukabili müteaddid erkekle münasebette bulunmayı meslek haline getirenler için yasa ile sağlığı koruma mücadelesi 18 Ekim 1915'te başlamıştı. Teşkilat İstanbul'da Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'ne bağlıydı.

Ahmet Rasim, *Fuhş-i Atik*'te Beyoğlu, Galata ve havalisini hayli civcivli bulur. Aksaray'daki Kaynak ve Hürmüz'ün fuhuşhanelerinden söz eder. Kaymak tabağı Halet, Fitnat, Kambur Esma, Bahri ve Kalfa Hanım gibi maruf kişilerin bu işlere nezaret ettiğini belirtir. Mamalar sadece bunlar değil. Kemeraltı Kömürcü Sokağı, Yüksek Kaldırım ve Kuledibi'nde de onlarcası vardı. Bunun yanı sıra Haydarpaşa'ya uzanan Selviliklerde mezarlık kadınları kol geziyordu.

Müttareke zamanında Robert Kolej'de Sosyoloji profesörlüğü yapan Clarende R.Johnson iskeledeki umumhane sermayelerinin dökümünü yapmıştı.

Sermaye hayli yüksek. Johnson'un dökümü sokak ve semtlere göre yapılmış. Rakamlarla kafanızı karıştırmayalım ve semtleri sayalım.

"Zürafa, Beyzade, Şerbethane, Karaoğlan, Badem, Şeftali, Oğlak, Bülbül, Abanoz, Küçükyazıcı, Kilit, Lale, Karnavula, Fıçı-

cı, Zibah, Küçük zibah, Paşabakkal, Ananik, Üsküdar, Kadıköy-Moda."

En çok sermaye Abanos (30) ve Zürafa'da (17) var. Kadın çalıştıran toplam 175 mamanın 79'u Rum. İkincilik ve üçüncülük kürsüsünde Musevi (45) ve Ermeni (35) mamalar yer alıyor. Bizimkiler 12 mama ile kürsüden bir hayli uzaktalar. Bunların içinde milliyeti belli olmayan 2 zenci görünüyor. Ayrıca 1 de Macar var.

Gelelim hayat kadınlarına. Yani icraatın içindekilere. Yaş haddi 18'dir. Sokağa çıktıklarında bile hüviyet varakalarını yanlarında taşımak zorundalar.

Toplam 728 kadından 111'i Abanos'u mesken tutmuş. Şerbetname'de 97, Zürafa sokakta 90 vesikalı var. Bizimkiler soluğu Anadolu yakasında almış. Johnson'un raporunda yer alan hayat kadınından 43'ü Üsküdar,21'i Kadıköy-Moda'da aşk üretiyor. Üsküdar ve Kadıköy'de yabancı olarak Ruslardan başka kimse yok. Onlar da toplam 6+ kadın.

Viziteye çıkanların Harb-i Umumi ya da mütareke dinledikleri yok. Onların savaşı "umumi"siz ve de "mütareke"siz yürüyor.

Üsküdar'daki umumhane Bülbüldere semtinde. 6 hane Kadıköy mıntıkasında, 4 hane Rızapaşa'da, diğerleri ise Yel değirmeni ve Moda'da yer alıyor. Bunlar halka açık yerler...

1885-1900'de Galata genelevinin faaliyete geçmesi ile özellikle yabancı uyrukluların rahatladığını görüyoruz. Dikkatle baktığımızda aşk evlerinin, hangi dönem olursa olsun, belirli alanların dışına çıkmadığını da saptamak mümkün. Nitekim Ziya Şakir Soko, Eyüp'te kuruluşundan itibaren hiç umumhane olmadığını belirtiyor. Bunu yazarın *Haliç ve Eyüp* kitabından okuyoruz.

HAMAMLAR

Sadece yıkanıp arınmak değil, keyfin ve zevkin en üst noktaya tırmanıp, ayrı bir âleme dönüştüğü bir âlemdir hamam.

Bizim meşhur ve erbabına uygun turistik hamamlarımızın Kapalıçarşı, Altın Boynuz ve Boğaz'dan daha alaka çekici olduğunun farkındayız.

Hamam kapılarında koca bir levha: "Bugün doluyuz."

Örf ve adetlerimize en bağlı mekanlardır hamamlar. Sedef kakmalı nalınlar, ipek futalar tarihe karışmışsa da hamam tasları ve peştamallar hâlâ varlıklarını sürdürmektedir. Hamam kültürünün en önemli özelliklerinden biri olan bahşişin de yeri farklıdır. Görevliler hamam sahibinden maaş almazlar, müşteriye sunduğu hizmetin karşılığında aldıkları bahşişlerdir geçim kaynakları. Buna rağmen kendi kendinize yıkanmanıza da karışmazlar. Ancak hamam sefası usta bir kesecinin sizi keselemesi ve masaj yapması ile olur.

Hamamın eski aile yapısı içinde çok önemli bir yeri vardır. Yıkanmak ve arınmak konusunda son derece duyarlı olan eskiler, evlerini bu bakış içinde yaparlardı. Zenginler konaklarına bitişik kubbeli hamamlar inşa ettirirdi. Gelir düzeyi daha az olanlar, daha küçük "hamamcıklar" ya da içi çinko kaplı temizlik alanları ile yetinirlerdi. Ama zenginiyle, yoksuluyla tüm bunlar semt hamamlarının önemini azaltmazdı.

Eskiden İstanbul'un her semtinde bir hamam yükselir, bunlar kadınlara ve erkeklere olmak üzere iki taraflı hizmet verirdi. Kadınlar hamamına gidiş ile erkekler hamamma gidiş arasında fark vardı. Özellikle hamamda düzenlenen eğlencelerde de bu fark açıkça görülürdü.

HAMAMDA GELİN VAR

Güzelliği dillere destan bir genç kıza el pençe divan duran hizmetkâr, ihtişamı hayatının her safhasında taşıyan hanımefendiler, huylu ve huysuz kadınlar aynı kurnaları paylaşabilirler. Döküntükleri su, vücut çizgisi sınıf tanımadan akıp gider. Ama doğrusu bu ya, giyinik iken aynı, soyunduklarında ayrıdırlar.

Hamamlar kadın ölçülerine şikesiz ve en açık davranan hakiki halk podyumudur. Kinayeli ve dedikodu ağırlıklı sataşmaların bazen sınırları aştığı da görülür. Bu nedenle hamamların mimariden çok insanî projesi dana ön plandadır.

Şimdi gelin hamamlarından içeri girebiliriz:

"...Üç gün şehrin en güzel hamamlarından birine merak ettiğim için gittim. O gün hamama yeni bir gelin gelecekmiş. Bu münasebetle yapılan merasimi büyük bir zevkle seyrettim. Yeni akrabalık kuran iki ailenin yakınları ve tanıdıkları hamama geliyorlar. Çoğu kimse ise sadece seyretmek için buradalar. O gün hamamda yaklaşık 200 kadar kadın vardı. Evliler hamam dairelerinin kenarlarındaki mermer setlere oturdular. Kızlar çarçabuk soyundular. Üstlerinde örtü olarak sadece uzun saçları kaldı.

İçlerinden birisi yeni gelini karşılamak için kapıya doğru gitti. Gelini anası ve bir akrabası getiriyordu. Yaşı 17'den fazla değildi. Gayet güzeldi. Gelini hemen soydular. Mücevherlerle süslü bir elbise giymişti. O soyunduğu zaman genç kızlardan kurulu bir alay geldi. İkişer sıra halinde dizilen grubun önündeki iki kızın elinde iki kap vardı ve etrafa kokular serpiyorlardı. Alayın önündekiler şarkı söylüyor, diğerleri de tekrarlıyordu. Gelin gözlerini öne doğru eğmiş, mahzun ve ürkek adımlarla ilerliyordu."

Lady Montegu İstanbul seyahatinde, satırlarından anlaşılacağı gibi hamam merasiminden çok hoşlanmıştı.

Dolaşma faslı bittiğinde "bedeni sınav" başlayacaktır. Daha önce huy, soy, sop konusunda sınıf geçen gelin hem heyecan hem de mahcubiyet içindedir. Damat tarafı ise "hamam testlerinden" gelin adayı iken geçtiğinden gözlem ve analizi anında yapabilecek kadar tecrübelidir. Gelinin standartlara uygunluğu bu kişiler tarafından onaylanacaktır.

Natırlar hamam ajanları içinde hatırı sayılır bir yer işgal ederler. Başı iyice sabunlanıp gelinin görme ve dikkat melekesini ortadan kaldıran keseci, bir yandan iltifatlar yağdırırken, bir yandan da onca yılın tecrübesi ile tetkike başlayacaktır. Saçından tırnağına kadar röntgenden geçirilecek, aksak mı, düztaban mı görülecektir.

Oğlan tarafı bu incelemeleri yaptırırken, kız tarafı boş mu durur? Onların da ajanlara karşı "köstebek"leri vardır. Ancak tüm bunlara rağmen hamam tatbikatının bir faslı da gönül almaya ayrılmıştır. Heyecandan titreyen kızın gönlünü almak, onu iltifatlara boğmak ve rahatlatmak da işlevlerin içinde yer alır. İki yanağından öpülür, hediyelere boğulur.

DELLAKLAR

Yıldız hamamı hem hünerli hamam erbabı barındırır hem de hamamların yıldızı olarak gösterilirdi.

"Vardık yıkanmaya şu geçen Pazar

Yıldız hamamına değinesin nazar".

Dellak Eyyub, Bahçekapı Yıldız Hamamı erbabından olup, Fausto Zonaro gibi İstanbul ve hamamlara aşina birçok ressama ilham kaynağı olmuştu.

1890 ve 1895 arası yıldız hamamında mesleğini icra etmiş ve namı kurnalardan tablolara kadar uzanmıştı. Zonaro'nun hamam içindeki peştamallı genci olmuş, Fransız Joseph Laud'un 1890'daki büyük boy portresinde peştamallı hamam çıplağı olarak yine arz-ı endam etmişti.

1800 başlarına döndüğümüzde bazı hamamların dellakları ile anıldığını görürüz. Ya da bazı dellakların hamamlarla öne çıktığını şu mısralardan anlayabiliriz.

"Vatanımız Üsküdar'ın hamamlardan güzeli

İskelenin karşısında Kolluk Hamamı belli

Dört halvet üç sofrasında tam yirmi beş kurnadır

Çıplak eşbeh uşakların yokdur engeli"

Burada hamamın bir iç tasviri yapılmakta ve kurna sayısı da verilmektedir. İkinci kıtada ise hamamın ne kadar temiz ve ne kadar şöhretli olduğuna mısralar düşürülür.

"Mermerine bal dök yala, gayet ile pak hamam

Dilberandan çalak onbeş dellakı var tam

Sade Üsküdar'da değil cihan içre virdi nam

Cümle zevku sefa ehli mutlak gidüp görmeli"

Sıra geldi asıl görülecek olana. Eski hamam edebiyatına sabun kadar renk getirene, yani dellağını görmeye.

"Bir de Aşık Ferhadı var çıplakların serveri

Bir zeberdest fetadır ki fetaların ejderi"

Destanlarda namı hamamdan cihana yayılan bu dellak anlaşılıyor ki,Üsküdar'ın Kolluk Hamamı'nda icra-ı faaliyet göstermiş ve nice risalede "elleri öyle hünerlidir ki,dert görmesin" diye methedilmiştir.

HAMAMLARA PARAGRAF AÇANLAR

Celal Esat Arseven, Bizans döneminden hamamların kalmadığı görüşündedir ve Mamburi Türklerinin Bizans hamamlarını kopya ettiğini söyler. İbrahim Hakkı Bey ise bu görüşe şiddetle karşı çıkar ve Bizans hamam kopyacılığının varit olmadığını belirterek: "Fatih'in vakfiyesinde hamamların hepsini yeniden yaptırmamıştı. Bunların çoğu Bizans'tan kalmadır" demektedir.

Bir hamam yazısı Evliya Çelebi'siz olur mu? Üstelik şu 'Bizans mı, değil mi?' tartışması yaşanmış iken.

Çelebi de birinci görüşten yanadır ve Türklerin Bizans hamamlarını kendi tarzlarına göre "Ehli İslam taharet ve nezafet gereği her gün ibadullah hamama gider."

İstanbul'da Osmanlılar eliyle yapılan ilk hamam Fatih'in eseri olan Irgat Hamamı'dır. İkincisi ise Azaplar Hamamı olup, kefere tarzı mimarisinden tahvil ile İslam adabı üzerine yapılmıştır. Fatih'in yaptırdığı Çukur Hamam gayet musanna olup diğer hamamlardan büyüktür.

Evliya Çelebi hamamın büyüklüğü için iki rakam verir. Birincisi yüz on kurnalı deyişidir. Sonra bir ekleme daha yapacaktır:

"Sadece camekanı beş bin adam alır. Hususi hamamlar da sayılacak olursa, İstanbul'da toplam 14 bin 536 hamam olur."

Lady Montequ İstanbul'dan ayrılmaya hazırlandığı dönemlerde gelin hamamı olacağını haber almış ve töreni izlemek için hamama gitmişti:

"O gün zannederim hamamda iki yüz kadın vardı. Evliler ve dullar hamamın ilk kısmının etrafını çeviren mermer sedir üstünde oturdular. Kızlar çabucak soyundular. Tek ziynetleri inciler yahut kurdelelerle örülmüş uzun saçları olduğu halde

çırılçıplak ortaya çıktılar. İçlerinden ikisi yeni gelini karşılamak üzere kapıya doğru gitti. Gelinin yanında anası ve akrabasından bir kadın vardı. Gelin on yedi yaşlarında güzel bir kızdı. Pek muhteşem giyinmişti ve elmaslar içindeydi. Derhal anadan doğma soydular, öbür kızların ikisi gümüş gülabdanlara güzel kokular koydular. Diğer otuz kız da onları takip ederek bir resmi geçit yaptılar. Başları olan iki kız düğün ilahileri söylüyor, öbürleri de hep bir ağızdan tekrarlıyorlardı. En gerideki iki kız da gelini aralarına almışlardı. Gelin gözlerini yere indirmişti. Alay hamamın içini baştan başa dolaştı ve bütün kadınlara takdim etti. Her hanım geline iltifat ediyor, mücevher, kumaş gibi şeyler hediye ediyorlardı. Gelin de teşekkür edip ellerini öpüyordu."

TELLAK GÜZELLERİ

Bizim liseli olduğumuz yıllarda zamparaların saçını kesme cezası vardı. Gençliğin henüz 1960 ihtilalini görmediği, altıncı filo ile henüz tanışmadığı yıllarda Mühürdar'da, Çamlıca'da, Florya'da veya Yıldız Park'ında iş bitirilirdi. Ama işin asıl piştiği yer otobüs duraklarıydı. En önemli durak ta Divanyolu durağı. Tüm çevre okullarının durağı olmasındandır mıdır, ününden midir nedir, keskin zamparalar bu durağı mesken edinirdi.

Aşağıda Gülhane Parkı, yukarıda Çemberlitaş muhallebicisi. Şikayetten olmalı bir gün makaslı kanun koruyucuları durağı basıp ne kadar keskin zampara varsa hepsinin saçlarını sıfır numara tarumar ettiler.

Saç gitti, zamparalık bitti. Çünkü saç erkek için o zaman da önemliydi. Saçını kaptırmış gencin değil durağa, okula gelmesi bile zordu. Şimdilerde aynı cezaya erkekler değil, kadınla erkek arasında kalmışlar uğruyor.

Bunu niye yazdık?

Fi tarihinde saç değil, bıyık her şeydi. Harb-i Umumi'ye kadar "bıyığın kazınması" kadar ağır bir ceza olmazdı. Yeniçerilik döneminde uygunsuz gençlerin bıyıklarını kesenler, onları "mahbub oğlan" görünüşü ile cezalandırırdı.

Bıyık kimilerini memnun eder, övünç kaynağıdır. Bıyık kimilerini perişan eder, üzüntü kaynağıdır.

Mahbub oğlanların bıyıklarının belirmesi, al yanakların tüylenmesi bizim divancıları az deli divaneye çevirmemiştir. Divan şairleri için bu tüylenme zengin mi zengin bir konudur. Üst dudağın üstünde ilk bıyıkların göz kırpıp büyümesine "bıyığın terlemesi" derlerdi. Bıyıkların henüz terlememiş olmasını, bazı utanmaz divancılar "toy oğlan" olmakla bir tutar. Bu yüzden bıyık ve sakalların yüzde belirmesine fevkalade bozulurlar.

"Bıyık burmak" eylemi artık bıyıklar giderek azaldığı için pek görülmüyor. Olsa bile pek burulacak büyüklükte değil şimdiki bıyıklar. Hicri 1308'de (M.1890) Sabah Gazetesi, Sarıyer Çırçır suyunda bir bıyık burma vakasından söz eder. Rumeli muhacirlerden olup bir kır kahvesinde çalışan Çırpanlı Mustafa adındaki bir delikanlı, Rıza adındaki bıçkını kendisine alenen bıyık burduğu için mıhlamıştı. Gazete haberi şöyle veriyordu:

"Çırpanlı Mustafa bunu namusuna yediremeyip şeriri bıçağı ile cerh ve katl eylemiştir."

Sarkıntılık ne elle, ne de dille. Bıçkın Rıza delikanlıya bakıp bıyık burunca namus elden gidiyor. İnsanı kanlı bıçaklı edecek kadar önemlidir bıyık.

Reşat Ekrem Koçu, Pandeli'yi İngiliz nefer ve çavuşlarının "zevk bacizesi" olarak gösterir. Olayın geçtiği dönem İstanbul'un işgal yılları. Yani etraf kötü. İşte bu Pandeli dedikleri işveli ve de göz kapakları gölgelidir. Gözler kuyruklu sürme sürülmüş gibi baygın bakar. O bakar da etraf bakınaz mı?

Tophane Yamalı Hamam tekin değildir. İşte bu Pandeli doruğa çıktığı bir anda, burma bıyıklı tellağı bir nalınla mefta etmiştir. Hikaye buraya kadar tamam. Ama işin aslında Pandeli'nin, hani o tüysüz şıkırdım Pandeli'nin, burma bıyıklı tellağa niyet bozması yatar. Sonuçta Pandeli İngiliz dostlarıyla Yunan adalarına kapağı atar. Kardeşine şaşılacak derecede benzeyen ve bu yüzden başına gelmedik kalmayan Stavro da İstanbul'u terk eder. Reşat Ekrem Koçu, Stavro'yu 1943'te yazılarında "İstefo" adı ile İstanbul'a getirir. Hatta bununla yetinmez onu Üsküdarlı destancı Vasıf Hoca ile buluşturur ve bir destanla karşımıza çıkar:

"Boyacıoğlu bir Urum dilberi
Sanki insan suretinde bir peri
Ne iş işler nerde diye sor bana
Galata şehrinin civan berberi

Taze fidan boylu gayet nazik
Gül misali tenindeki pembelik
Belinde futası ayakta terlik
Öper aşıkların bastığı yeri

Bir nazar eylese mestana şöyle
Aşıkı divane etmez mi söyle
Bir de usturavı alınca ele
Gel de sen öpme o peri peykeri

Bir gedaya düşmezse de yanağı
Razıyız öpmeye billur ayağı
Gül pembe topuğu kalem parmağı
Koşmuşuz rahine efendim seri

Koydun mu bir kere dizine başı
Dilersin haşredek sürsün tıraşı
Simin saklar olsun kabrimin başı
Rahmettir yüzüme dökülen teri

Yayıldı etrafa bir kara haber
Aynaroz'a kaçmış gitmiş o berber
Hem niyeti keşiş olmakmış meğer
Lanet kimse kandıran o buse

Tahayyül eyledim saçlı bir papaz
Taze civan yaşı yirmisinden az
Hasreti sılayla önümüz de yaz
Ne dersiniz aceb döner mi geri

Stefon'un çıkmaz yadı gönülden
Reva mı siyehpuş olsun gül beden
Yok mu Aynaroz'a bir gidip gelen
Yarimden getirsin bana haberi.

Eski bir belge hayli kafa karıştırıcıdır. Erzurum Tahrirat Başkatibi Hasan Filham Efendi Bahkh mesiresinde bir erkekle yakalanmıştı. Durum Ordu-yu Hümayun Müşiri ve Erzurum valisi, Devletlü paşalar tarafından Bab-ı Ali'ye bildirilmişti. Gelen cevap "derdest edülüp ellerine ve boynuna zincir takılarak derhal gönderilmesi" olacaktı. Olayın geçtiği tarih 1864'tür. Başbakanlık Arşivi'ndeki belge Hasan Filham Efendi'nin İstanbul'da Bab-ı Ali tomruğuna hapsedildiğini belirtiyor ama yanındakinden hiç laf yok.[96]

Bizim tarihçilere göre bu hızlı Hasan Efendi'nin Söğütlü köyü

[96] Tarih Hazinesi Dergisi, Sayı:10, Mayıs 1951, İstanbul.

yakınlarındaki mesire yerine götürdüğü kimse erkek elbiseleri giydirilmiş bir kadın fahişedir. Ama "erkek elbisesi giymiş" biri ile "erkek elbisesi giymiş bir kadın" arasında hayli fark var. Bu fark cinsiyete kadar uzanıyor.

Hasan Efendi'nin götürdüğü acaba bir mahbub olamaz mı? Ama mahbub ile mahbube her zaman karıştırılıyor.

Şimdi bir soru daha.

"Beyoğlu'nda gezersin / Aldırmayıp geçersin" diye bir türkü var. Peki söyleyin bakalım bu "Beyoğlu'nda gezip, aldırmayıp geçen"kimdir? Bir afet mi,yoksa bir fıkırdak mı? Önce türkünün sözlerine bir bakalım:

"Beyoğlu'nda gezersin
Aldırmayıp geçersin
Sevdiceğim, yavrucağım
Niçin beni üzersin?

Tıkır tıkır da sen bana gel
Şıkır şıkır da sen bana gel.

Beyoğlu'nda gezersin
Gözlerini süzersin
Sevdiceğim, yavrucağım
Niçin beni üzersin.

Tıkır tıkır da sen bana gel
Şıkır şıkır da sen bana gel.

Beyoğlu'nda gezersin
Kâkülünü dökersin.
Sevdiceğim,yavrucağım
Niçin beni üzersin.

Tıkır tıkırda sen bana gel
Şıkır şıkır da sen bana gel."

Reşat Ekrem Koçu bu sözlerin girişine şu satırları yazmıştır:

"Geçen asrın içinde Beyoğlu piyasaları üzerine... İstanbullu bıçkın ağzından çıkmışa benzer güzel bir türkü vardır. Mısralar Beyoğlu meftunu küçük beylerin, o eski kabadayıların gözüne biraz tuhaf görüldüğünü açıkça belirtmektedir." Uzun lafın kısası hocaya göre, bu mısralarda küçük beylere eski kabadayılar hitap etmektedir.

Dellakname-i Dilkaşa yani *Gönüller Açan Tellaklar* kitabı 1687 tarihli bir el yazmasıdır. Kısaca "Dellakname" diyebileceğimiz bu nadir yazma Derviş İsmail Efendi'ye aittir. İsmail Efendi işinin erbabı olup, İstanbul'daki tüm hamamların sorumlusudur. Üsküdar, Galata, Eyüp ve Beyazıt'ta 408 hamam ve 2321 genç tellak var o dönemlerde. Derviş İsmail'in işi zor mu zor. Murat Bardakçı çok ağır bir dille yazılmış olan Dellakname'yi günümüz Türkçesine uyarlayıp Playboy'da yayınlamıştı. Kitabın yazarı İsmail Efendi yazma gerekçesini şöyle açıklar:

"Bu *Gönüller Açan Tellaklar* kitabını Yeniçeri Bali adında bütün güzelliklerle tek olarak yaratılmış bir delikanlı sevgilinin aşırı isteği üzerine kaleme aldım."

Bali dediği 15 yaşlarında zulüm ve kötülükten bıkmış, tellaktan gına getirmiş bir "nergis gözlü"dür. İşte bu Bali'yi yanına alır ve onun isteği ile kitabını yazar. İsmail Efendi anlattığı 11 tellak içinde birinciliği Bali'ye verir.

"Güzellik, cilve, terbiye, nezaket ve bağlılık ondadır. Sevgi dalında açılmış gonca gül, göğüs kafesinde yavru bülbüldür."

Ürgüplü İsmail "kız softa" adıyla tanınan ikinci tellaktır. İlk peştamalı Yıldızbaba Hamamı'nda bağlamış, 100 akçadan 2 altına kadar ücret almıştır.

Sakalı yeni bitmiş Seyis Ali, Piyalepaşa Hamamında ustalaşmıştı. Bir efendi oğluna yandan çark ettiği için asıldı.

Kınalıkuzu Firuz Arnavut asıllıdır. El ve ayakları kınalı olup Çardaklı hamamında pişmiştir. Altınbaş İskender de bir başka Arnavut. İlk geldiği yer Mahmutpaşa'dan daha güzel değildir. Çünkü Mustafa "hamam kubbesinden süzülmüş bir ışık" gibidir.

Üsküdar'daki Kolluk Hamamı'ndan Benli Kara Davut uzun boylu bir yiğit olup Kaltaban avaredir.

Kibarlığın tellağı Kalyoncu Süleyman, Hamleci İbrahim, Sipahi Mustafa ve Karanfil Hasan'la tamamlanır Dellakname.

ESKİ BİR MESLEK: HÜLLECİLİK

Çoğunlukla gözleri görmeyen, dindar ve dürüst kimselerdi. Kendilerinden istenen tek şey, gösterilen bir kadınla evlenmekti. Kısa bir süreliğine...

Eski dönemlerde bir kadın ancak iki kez boşanabilirdi. Aynı kadına üçüncü kez "boş ol" demek mümkün değildi ve yeniden birlikte olabilmek için kadının bir başkası ile evlenmesi ve boşanması gerekirdi. İşte bu gibi durumlarda hülleciler devreye girer, para karşılığı kadınla evlenir, ertesi günü de boşardı. Boşanan kadın eski kocası ile yeniden evlenebilirdi.

Ancak görünüşte hiçbir sakıncası yokmuş gibi görünen bu işlemin zaman zaman hiç beklenmeyen sonuçları da ortaya çıktığı vakidir. Zira nikahı kıyılanların zifaf şartı vardı ve hüllecinin o gece nikahlı karısı ile bir gece geçirmesi şarttı. Zifaf gecesi birbirinden hoşlanan ve ayrılmayı reddedenler olduğu gibi hüllecilerin eski kocaya şantaj yaparak boşanmak istememesi ve bu yüzden büyük paralar kopardığı da olurdu.

Bu sorunlarm ortaya çıkması ile hüllecilerin körlerden seçilme yoluna gidilmiş, kadını görmeyeceklerinden sorun da ortadan kalkmıştı. Hüllecilik zamanla meslek haline gelmişti. Hülleciler beyaz elbise, beyaz cüppe, beyaz sarık takarak Beyazıt'taki Sahaflar çarşısını mekan tutmuşlardı. Beş vakit namazlarını kılan hülleciler her sabah tertemiz kılıkları ile sağ elleriyle birbirinin omzunu tutarak, en önde gözleri gören bir çocuğun eşliğinde mekanlarına gelirlerdi. Kendi aralarında maktu bir fiyat ve bir de başkan seçmişlerdi. En yaşlılarından seçilen başkana para ödenir ve hülleci alınırdı. Biriken para daha sonra kendi aralarında eşit olarak pay edilirdi.

Münir Sirer, nikahların ardından hüllecilere verilen tembihlere ait bilgiler verir.[97] Uzun yıllar uygulanan bu yöntem Medeni Kanunun kabulü ile ortadan kaldırılmıştı.

KAZANOVA'NIN İSTANBUL MACERASI

Acaba yazdıkları hayal miydi? 73 yıl kadınlarla dolu bir hayatı hiç mi yaşamamıştır? 132 kadını baştan çıkarıp İtalyanından Fransızına, Yunanından Türküne kadar haremin Birleşmiş Milletleri'ni kuran o değil miydi?

Mithat Cemal Kuntay bir değil, 3 İstanbul görmüş, bu konuda eskinin cübbesini giymiştir. Üstelik hayatı "dünya gözü" ile görmüş, Pera'sından Tatavla'sına kadar, gümüş yeleli saçlarına

[97] Hülleci araba ile götürülür ve nikah kıyıldıktan sonra gerdeğe konulurken: "Yalnız bir kere haa..." diye tembih edilirdi. Bazı muteber aileler kendisine gerdekte işi zifafa kadar vardırmamasını gizlice rica edip eline ayrıca para sıkıştırırlardı. Bunu çoğu yeminli olduğu için kabul etmez, ancak bazıları kabul ederdi. Hülleciyi razı etmek için de: "Senin gözün görmez, bilmezsin. Aslında validen yaşında bir acuzedir. Elini eline sür yeter. Şer'en maksat bir kurbân(yakınlık)dır" gibi sözlerle hülleci bu kadarına razı edilmeye çalışılırdı.

onca kadın yüreği takılmıştır. Eskilerden ne zaman bir buket yapsam, mutlaka iki kaynak çıkar:

Bakın Kazanova ile Don Juan'ı nasıl karşılaştırıyor:

"İki adam, yatak vakalarının kahramanı olmakla birleşirler. Don Juan, Kazanova heykelinin kaidesini paylaşan adamdır. İkisi de aynı miktarda meşhurdurlar. Belki de aynı miktarda kadın oburudurlar. Fakat Kazanova için kadını alıp bırakmak, nefes alıp vermek gibidir. Kazanova'nın yanında bir rakip durur ki, daha asilzade, daha durgun, daha karanlık ve daha şeytani tavırlıdır. İkisi de kadın avcısı, ikisi de ürkek bir sürüye saldırdıkları halde mevcudiyet ve hareket üslupları ile farklı cinsiyetmiş gibidirler."

İkisi arasındaki farklılaşmada daha hovarda olan ne prensibi ne dizgini ne de ölçüsü bulunmayan Kazanova'dır. Kazanova din, ırk ve dil ayrımı yapmaz. Ama küçük-büyük veya kadın-erkek ayrımı yapmayışıyla tam bir "seks yamyamı" sayılır. Ancak iş itirafa geldiğinde, o "kazan"da neler piştiğini açıklıkla anlatmayacaktır. İşe önce sert başlamış, sonra giderek yumuşamıştır.

"Cinsel terör"ündeki bu ayrımsız eylemleri yüzünden zaman zaman "Bubi" tuzaklarına kendisi de yakalanır ve bazen "bomba"lar elinde patlar. Bu kadarla kalsa iyi. İstanbul vakalarında olduğu gibi "kendim ettim,kendim buldum, gül gibi sarayıp soldum" diye "Eyvah"ı haykırmıştır.

DON JUAN

İkisi de aynı yolun yolcusudur. Kazanova, Çariçe Katerina'dan feyz alıp Rusya'da başlayan, İstanbul'a kadar uzanan enternasyonal bir çizgi sürdürür.

Don Juan'ın yatak operasyonlarında soyluluğun verdiği bir seçkincilik göze çarpar. Ona göre kadınlar yılanın maskesini takar ve kimi zaman şeytanla kol kola girerler. Bu nedenle kilisede melek, yatakta şeytan olan bu kadınlara gerekli ceza verilmelidir. Adama bakın, kendini tecavüzün ordinaryüsü sanıyor.

Mithat Bey, Don Juan'a bizim kadar kızgın olup, zaman zaman daha bir köpürür:

"Don Juan'ın kadınları sevdiğini sanmak yanlıştır. O,mümtaz bir kadın düşmanıdır. Eğer kadınları elde ediyorsa, bu onlara malik olmak içindir. Onlardaki en aziz şeyleri, namuslarını almak içindir. Kadını düşürmek, kadının kadınlığını yakalamak ve yaralamak ister. Bir gece beraber olduğu kadına ayrılırken bir defa bakmaz bile. Avcı avının yanında kalmadığı gibi, o da kurbanının yanında durmaz. Kadınlar Don Juan'da bizzat şeytanı görürler. Kazanova'ya ram olan kadınlar ise onun yangın parçası avuçlarının okşayışlarını hatırlayarak, bir ilah gibi şükran duyarlar. Kazanova'ya göre kadınlar yarımdırlar ve bu yarım kadınlar ancak kendilerini verdikten sonra tastamam olurlar. O, kadınla zevki paylaşmadan zevk duymaz. Ondan her kadın memnun ayrılır."

Kazanova'nın asıl adı Giacomo Girolamo Casanova idi. 1 Nisan 1725 günü dünyaya gelmişti. Annesi Venedikli tiyatro oyuncusu Zanetta Farussinin ilk kocası, reji yardımcısı Geatono Casanova idi. Sonrasında bir başka oyuncu Michele Grimani ile tanışacak, Kazanova'yı da anneannesi büyütecekti. Tahsilihi Padova Üniversitesi'nde yapmış, akla gelen her işte çalışmıştı. Bunun içinde kumarhane işletmek de vardı. Avrupa'yı, Rusya'yı hatta Şark'ın bir bölümünü arşınlayıp gezmediği yer bırakmamıştı. İstanbul'a geldiğinde yıl 1744'tür.

Önce şehre, ardından da başka şeylere hayran olan Kazanova, Venedik elçiliğini tavlar ve kapağı Büyükdere'deki yazlığa atar. Elçinin ona ilk nasihati yanında yeniçeri olmadan dışarı çıkma-

masıdır. Kazanova ilk zamanlar pür dikkat kesilip bu talimata harfiyen uyacaktır. Ondan sonra da şeytana uyar.

İstanbul'da ilk tanıştığı Bonneval Paşa'dır. Fransa, Avusturya, Venedik gibi çeşitli Avrupa ülkelerinde askerlik hizmetleri verdikten sonra Müslüman olmuştu. Humbaracı adını alışı, topçu ocağını düzenlemesinden ötürüdür. Bu nedenle kendisine Beylerbeyi unvanı da verilir.

Ama Kazanova, Bonneval Paşa'ya anılarında çamur atıp kütüphanesinde kitap yerine şarap sakladığını söyler ve nereden gördüyse "sünnetsiz"der.

Kazanova'nın Osmanlılarla tanışması Bonneval Paşa'nın verdiği bir yemekte gerçekleşir. Ertesi günü saraydan Yusuf Ali, Kazanova'yı evine davet eder. Yusuf Ali en son izdivacını Sakızlı bir Rum ile yapmıştı. Kazanova eve gide gele hem Sakızlı güzele, hem de 15 yaşındaki Zelmi'ye abone olmuştu.

Anılarında üçüncü ziyaretinden itibaren Yusuf Bey'le "dünyanın gidişatı" hakkında tartışmaya başladıklarını yazan üstat, daha sonra cinsel yaşam ve din ilişkisi üzerinde durduklarını belirtir. Hatta mastürbasyonun din açısından serbest olup olmadığını bile gündeme getirdiklerini ifade eder. Bu ziyaretler Zelmi ile Kazanova'yı birbirine yaklaştırır. Yaklaştırır, ama üvey ana ile Yusuf Ali durumu yakından takip etmektedir. Sonuçta Kazanova, Zelmi'nin öyle ucuz gitmeyeceğini bizzat Yusuf Ali'den duyacaktır. Yusuf Ali şöyle demektedir:

"Efendi, bizim kız şarkı söyler, dantel işler, 123resim yapar. Bilhassa çok neşeli olup, Rumca ve İtalyanca konuşur. Onunla evlenirsen, dilimizi ve dinimizi öğrenmek için bir yıl Edirne'de kalacaksın. Ondan sonra hem Zelmi, hem servetim senindir."

Kazanova epey düşünerek bu cazip teklifi reddettiğini belirtiyor. Eh, Türk olmak zor şey.

Zelmi'den vazgeçmesine rağmen daima ona açık kapı bırakan Kazanova bu arada müstakbel kayınvalide ile de yakınlaşmaya

çalışacaktır. Eve gittiği bir gün genç kayınvalideyi bütün güzelliklerini ortaya koyan gizemli giysiler içinde görür. Şimdi gelelim hikâyenin en ilginç ve en can alıcı kısmına. Reisülküttap İsmail Efendi'yi bir gün ziyarete giden Kazanova'nın başına gelenleri kendisinden dinleyelim:

"İsmail Efendi mizacıma uygun olmayan fantezilere kapıldı ve biraz kaba bir şekilde olmak suretiyle ona karşı koymak zorunda kaldım. O zaman bu Türk, sadece şaka yapmak istediğini söyledi."

İşte bu kadardır Kazanova'nın o meşum sahneyi anlatışı. Oturup da her şeyi anlatacak hali yok ya. Kendisi, kendisini sansürden geçirmiş işte. Bu müteşebbisten ufak bir vücut çalımı ile kurtulduğunu, hatta kaba kuvvet kullandığını söylüyor. Ayrıca Osmanlıyı kötülemek için böyle bir hikâye uydurmadığı ne malum?

İsmail Bey'in evinde bir cariye ile "Forlana" dansını tam 6 kez oynadığını ve "İstanbul'da tattığım en büyük gerçek zevk buydu" dediğini de belirtelim. Ayrıca onu himayesine alan Baragadin da "hayatın sarp ve sert yollarında" yumuşamıştı.

Bu arada "castrato"larla, yani kadın rolüne çıkan erkeklerle de şakalaşmaları olmuştu. Bütün bunlara rağmen yine de "mutedil" bir dille söylersek, şanına uygun bir zat olmayıp, laklakla ömür geçirmiş ve "kuzunun olmadığı yerde Abdurrahman Çelebi" olmuştur.

BİLGİLER, BELGELER

SARAYLAR SARAYI TOPKAPI

Hepsi birbirinden farklı ve her biri gerek yaşanılan hayat, gerekse iç ve dış görünümü itibariyle ayrı bir zenginliğe sahipti. Bazılarında 700 yıllık geçmiş dönemlerin renkli safhalarını görmek mümkündü. Ve kim bilir sadece bir mekan estetiğinin ve mimari şaheserliğin değil, onca yaşanmışlığın tarih şahitliğini de yapıyorlardı.

Çeşitli amaç ve değişik üslubun anlayışı ile sayıları zaman zaman artan saraylar, bir anlamda devletin konuşulup tartışıldığı mekanlardı. Sadece bu değil tabi ki...

Kimi gün ilim ve irfan seslerinin, kimi gün öfke ve acı dolu feryatların yükseldiği ya da zafer ve coşkunun sevdalarla kol kola gezdiği ve devirlerin saklandığı saraylar...

Ve bütün bu karanlığın içinde gizemi kadar, tarih heybeti de taşıyan Saraylar Sarayı Topkapı...

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u fethettikten sonra Beyazıd'la Süleymaniye arasındaki alana ikamet yeri için bir saray yapurmıştı.

Padişah, zamanla şehrin ortasında oturmanın doğru olmayacağı düşüncesiyle yeni bir saray yaptırılması emrini verecek,

Sarayburnu çevresinde yapılan mekan ve köşklerin surlarla çevrilmesiyle, ortaya "Saray-ı Cedidi Amire" çıkacaktı (1478). Halk önündeki toplara izafeten buraya "Topkapı Sarayı" adını takmıştı.

Kanuni Sultan Süleyman'a kadar "Harem-i Hümayun" Eski Saray'da oturur ve padişahlar da yılın birkaç ayını bu mekanda yaşardı.

Kanuni Sultan Süleyman, Topkapı Sarayı'na bir Harem Dairesi ilave ettirerek, Harem-i Hümayun'u tümüyle buraya naklettirmişti. Bu nakil işleminde Hürrem Sultan'ın büyük etkisi olduğu görüşü hakimdir. Bu tarihten sonraki uygulamada Eski Saray ölmüş ya da tahttan indirilmiş padişahların ailelerinin oturduğu bir saray haline gelmişti.

Topkapı Sarayı'nın Osmanlı tarihinde ve teşrifatında "Saray-ı Cedide Amire" olarak adlandırılan kısmını çeviren kale duvarının deniz kenarındaki bölümü Bizans'tan kalmadır. Cankurtaran'dan Ayasofya önüne doğru çıkan, oradan Soğukçeşme'ye indikten sonra kırılarak Demirkapı'da Bizans surlarına kavuşan kara surları, Fatih Sultan Mehmed tarafından "Sur-i Hakani" adı ile yaptırılmıştı.

Sarayın büyük merasim kapısı kara surları üzerinde olup, Ayasofya karşısındadır. İsyancı zorbalardan sadrazamlara kadar, padişahların gazabına uğrayanların kesik başları ve cesetleri, bu muhteşem kapının önünde "ibret-i alem" olsun diye teşhir edilmişti.

Alay Köşkü ise padişahın halkın karşısına çıktığı Ayak Divanları'nın yanısıra ordu ve esnaf alaylarının seyredildiği bir mekandı.

Topkapı Sarayı üç büyük bölümden oluşmuştu.

Sarayın muhafazasına memur Bostancılar ile sarayın ağır hizmetlerinden mükellef ocakların ve Divan-ı Hümayun'un toplandığı bölüm "Birun"du. Padişah hizmetindeki Zülüflü ağalar denilen saray içoğlanlarının bulunduğu ve padişahın günlük ha-

yatını yaşadığı "Enderun-u Hümayun" ile padişah, şehzadeler ile hadım zenci ve Habeşi ağalardan gayri erkeğin giremediği "Harem" diğer iki önemli bölümdü.

İlk yapılan sarayın 1574, 1665 ve 1862 yıllarında yapılan yangınlarla bazı kesimleri yok olmuş, ancak yeni eklemelerle düzenlenmişti.

BİRUN BİRİNCİ AVLU

Topkapı Sarayı'nın "Bab-ı Hümayun" adı ile anılan saltanat kapısı ile Ortakapı arasındaki bölümdür. Dış kapısı Ayasofya'nın doğusuna bakar.

Yaklaşık 400 kapıcının koruması altındaki kapıdan girildiğinde, sağ taraftaki Hazine-i Milliye, limonluk bahçesi, hastane ile fırın, sol tarafta ise silah deposu, darphane, Kızlar ağası katibinin daireleri ile odun ambarı yer alırdı.

Darphane kapısının sol tarafında müzelere ait binaların yanı sıra, Fatih Sultan Mehmed'in yaptırdığı Çinili Köşk tüm ihtişamı ile görülür. Thevenot, Bab-ı Hümayun'dan içeri girildiğinde ilk görülenin hastane olduğunu ve hasta nakilleri sırasında padişah dahil, herkesin arabalara yol verdiğini belirtir.

Ortakapı önündeki "Senk-i İbret" isimli kesik başların teşhir edildiği taş Tanzimat'tan sonra kaldırılmıştı.

Beşir Ağa bu acı sonu yaşayan saray mensuplarından biridir. Mora Tahsil memuru Ahmet Paşa'nın kölesi iken saraya alınmış ve I. Mahmud'a şehzadeliği sırasında hizmete başlamıştı. Dar-üssaade Ağası olduktan yardımcıları ile saray nüfuzunu devamlı kötüye kullanmıştı.

Haziran 1772'de İstanbul'da sık sık kundaklama olaylarının yaşanması ve yangınların giderek artması sonucu I. Mahmud olayların sorumlusu olarak Beşir Ağa'yı görmüş ve onu ortadan kaldırmak için harekete geçmişti. Beşir Ağa önce Bostancıbaşı'nın sandalı ile Kızkulesi'ne götürülmüş, Ayrıca Kıbrıs Kalesi'ne kalebend olarak gönderileceğine dair bir de hatt-ı hümayun da hazırlanmıştı. Beşir Ağa Kızkulesi'nde yolculuk hazırlığı yaparken bu arada idamı ikinci bir hatt-ı hümayun ile Üsküdar kadısına bildiriliyordu:

"Kızkulesi'nde bulunan Beşir Ağa'yı götürecek gemi Sarayburnu'nu geçtiği sırada layık olduğu cezanın verilmesi ve divan üyeleri gelmeden evvel kesik başının Ortakapı önüne konulması ve neticenin bildirilmesi...

Tarih:
Arşa asdı kılıcı dad ile Sultan Mahmud
Sene 1165 (1752)"

Kapıcıbaşılardan Serezli Mehmed Ağa tarafından idam edilen Beşir Ağa'nın kesik başı Topkapı Sarayı'ndaki işte bu "ibret taşı"nın üzerine konularak teşhir edilmişti.

Soğukçeşme kapısının sol tarafındaki köşede yer alan Alay Köşkü ise, başta "Çınar Vakası" olmak üzere sayısız harekete şahit olmuştu.

Dar-üs-saade ağalarının etkin olduğu saray hayatında "Çınar Vakası" önemli bir yer tutar. Bir başkaldırı niteliği taşıyan ve "Vaka-i Vakvakiye" diye bilinen bu olay, 4 Mart 1756'da başlamış ve beş gün sürmüştü.

IV. Mehmed'in ilk saltanat yıllarında yaşanan kanlı olaya, Süleyman Paşa'nın askere dağıttığı ulufenin kırık ve bozuk ayarlı çıkması neden olmuştu.

Kapıya dayanan yeniçeriler, "Ayak divanı" ile yaklaşık otuz kişinin idamını istemişler, bunun üzerine IV. Mehmed, Alay Köşkü'nden Ayak Divanı'na çıkmaya mecbur olmuştu.

At Meydanı'ndan Alay Köşkü'ne kadar sokakları demir zırhlı sipahiler çevirmişti. Konuşmasına dua ile başlayan Hasan Ağa, defterden isimlerini okuduğu kişilerin idamlarını isteyecek, çaresiz kalan padişah gereken fermanı çıkaracaktı.

Aralarında Behram Ağa ile Bosnalı Ahmed Ağa ve Raco İbrahim Ağa'nın da bulunduğu 30 kişi idam edilmiş ve bedenleri saray duvarlarından isyancılara atılmıştı. Cesetlerin meydandaki ulu çınarın dallarına asılmasından dolayı olay tarihe "Çınar Vakası" olarak geçecekti.

ORTA KAPI VE İKİNCİ AVLU

"Bab-üs-selam" adı ile de anılırdı. İç içe iki kapıdan geçildikten sonra geniş bir avluya girilirdi. Padişahın özel ikamet yeri ile dış avlu arasında kalan bu bölümde önemli görüşmeler yapılır, bayram ve ulufe alayları da bu avluda düzenlenirdi. Kapının iki tarafında bulunan kulelerin altında kapıcılara ait odalar yer aldığı, aynı zamanda "Kapı arası" olarak adlandırılan bu bölüm, devlet adamlarının hapsedildikleri bir yerdi.

Orta Kapı'dan girenler atlarından inmek zorundaydılar ve Hacı Beşir Ağa'nın yaptırdığı mescit ile haremin göründüğü Meyit Kapısı'ndan saray cenazeleri çıkarılırdı.

Bu bölümün en önemli kısımlarından birini teşkil eden "Kubbe altı"nda, devletin iç ve dış işlerinin görüşüldüğü, davaların dinlendiği divana, başta sadrazam olmak üzere vezirler ve diğer devlet erkanı katılırdı. Vezirlerin divandaki yerleri, itibarları ile aynı seviyede olmaz, kıdemlerine ve memuriyetlerinin önemine göre otururlardı (İkinci, üçüncü, dördüncü vezirler gibi).

Padişahlar, bina içinde "Kasr-ı adl" denilen kafes arkasından

bu davalara nezaret ederdi. Buradan merdivenle salonun kubbesine açılan bir delikten harem kadınlarının müzakereleri dinlediği görüşü de hâkimdir. Topkapı Sarayı'nı anlatan tüm yabancı seyyahlar için, Kubbealtı'ndan önemli bir ayrıntı teşkil ederdi.

17. asırda İstanbul'a gelen Michel Baudier, Kubbealtı'nda görülen bir davaya şu paragrafı açar:

"Padişah burada haftanın dört günü divanı toplatır. Divanda aynı zamanda her türlü davalar görülür. Adalet tevzi edilir. Davacılar, iddialarını vasıtasız olarak şahsen arz ve müdafaa ederler. Türk emniyet teşkilatı halka bu suhuleti temin eder. Aleyhinde dava açılmış olan herhangi bir şahıs cebren divana götürülür. Davada, yapılan haksızlık iki şahit vasıtasıyla ispat edilir. Mahkeme gayet seri bir şekilde yapılır ve hemen karar verilir."

Divanda varılan tüm kararların sureti padişaha arz olunurdu. "Arza girmek" olarak adlandırılan bu sunuştan sonra en son karar yine padişaha ait olurdu.

İkinci avluda geniş bir sahayı kaplayan mutfak dairesi, deniz kenarından bakıldığında bacaları ile dikkati çeken bir başka bölümdür. Alan, Kiler Dairesi ile birlikte, cephesi yaklaşık 200 metre olan, 2730 metre karelik bir yeri kaplamaktaydı. Mutfaklara Helvahane, Has mutfak ve Aşağı mutfak diye adlandırılan üç kapıdan girilirdi. III. Murad zamanında mutfaklarda çalışanların sayısı 1.117 kişiyi bulmuştu. Yirmi bacalı mutfakta 5000 kişiye yetecek yoğunlukta yemek hazırlanır, ulufe dağıtıldığı günlerde, kazanların sayısı 15.000 askere çorba, pilav ve zerde hazırlayabilecek kadar artardı. Mutfakta tatlı yapmak için üst katta 7 daire ayrılmıştı. Günde 500 koyunun kesildiği dairede mutfağa sığır eti sokulmazdı.

1755 tarihli maaş defterinde Kilercibaşı'nın tayin ettiği 17 kasap, 23 yoğurtçu ve sütçü, 31 sebzeci, 17 tavukçu, 23 simitçi, 6 buzcu ve karcı, 15 kalaycı, 27 mumcu, 25 saka ve buğday dövücünün kayıtlı olması mutfağa verilen önemi göstermektedir.

AKAĞALAR KAPISI VE ÜÇÜNCÜ AVLU

Akağalar denilen bu bölüm, beyaz hadım ağaların muhafazası altında olduğundan "Akağalar kapısı" olarak adlandırılmış ve diğer ikisi gibi, iç içe iki kapıdan meydana gelmiştir.

Kapı ağasının dairesi, akağalar koğuşu iç avluya açılan bölüme yerleştirilmişti. Büyük seferlere çıkılacağı zaman "Serdar-ı ekrem"lere verilmesi gerekli olan "Sancak-ı Şerif", bu kapının önüne dikilirdi. Kapının amiri olan Kapı Ağası, her gece yatsı namazından sonra bütün koğuşları dolaşarak denetlemesini yapar ve ardından tüm kapılar kilitlenirdi.

Önceminden dolayı dört kapısından biri padişaha ait olan "Arz Odası"nın İkinci kapısı umumiydi. Üçüncü kapı ise yabancı devlet temsilcilerine ayrılmış, dördüncüsü ise "Ceza Kapısı" olarak adlandırılmıştı. Kapı adını beklenmedik bir şekilde tevkif edilen bir sadrazamın cellada teslim edilmek üzere buradan çıkarılmasından dolayı almıştı.

Tavernier saraya ilişkin bilgiler verirken, üçüncü avlu ile "Has Oda"dan da söz eder:

"İç saray, padişahın ve sultanların hususi daireleri olmak üzere iki büyük daireye ayrılmıştır. Sarayın bu kısmında önce Has oda görülür ki iç oğlanların dördüncü ve en yüksek sınıfını teşkil eder. Burada, padişaha her an hizmet eden kırk içoğlanı bulunur. Bu oda, hazinedeki iç oğlanların odası büyüklüğündedir. Hemen hemen aynı surette döşenmiştir. Fakat onun kadar aydınlık olmayıp, çok az ışık alır. Has odanın kapısının üstünde yaldızlı iri yazılarla Kelime-i Şahadet hakkedilmiştir. İçeri girilince yaldızlı çerçeve içinde Kuran ayetleri göze çarpar. Bu yazılardan biri Sultan Murad'ın babası Sultan Ahmed'in el yazısıdır."

Padişahın özel hayatının başladığı bu bölümden sonrası, ya-

bancı gözlere tümden kapalıydı. Sıkı bir gözetim altında tutulan bölümde, saraya girebilme fırsatı bulmuş yazar ve elçilerin görebildiği tek yer "Arz Odası" olmuştu. Seyyah Pietro De Valle de 20 Mart 1615 tarihli bir mektubunda bu imkansızlığı şöyle dile getirir: "Üçüncü kapıdan girilen kısımda ikamet eden ve padişahın hizmetinde bulunanlar, harici dünyadan tecrit edilmiş bir hayat sürerler. Bundan dolayıdır ki bu avlunun hakiki vaziyeti ve orada yapılan işler hakkında pek az malumat alınabilir. Hatta sultanların adları gibi ehemmiyetsiz şeyleri bile anlamak müşkül olduğunu söylersem şüphesiz hayret içinde kalırsınız."

Ancak padişahın doktorluğunu üstlenen yabancı kişiler bu imkansızlığı yenmiş ve harem içine kadar girebilmişlerdir. Elçilerin ve tüm devlet ricalinin kabul edildiği odada, padişaha takdim edilen hediyeler, Arz Odası'nın Pişkeş kapısından dışarı çıkarılırdı.

Üçüncü avludaki padişahların oturmalarına mahsus kasırlar, kütüphaneler, camiler, talimhaneler ve meşkhaneler diğer binaları teşkil ederdi.

Kethüda Dairesi ile Hazine koğuşu arasındaki dar yoldan sarayın Boğaz'a bakan köşklerine inilirdi. Bu kısımda Bağdat Köşkü, Mecidiye Köşkü, Kara Mustafa Köşkü padişahların zaman zaman dinlenmek amacıyla gittikleri yerler, her dönemde ihtişamın yaşanıldığı yerler olmuşlardı.

Köşkler ve her biri fıskiyelerle donatılan bahçeler, birbirinden tahta perdelerle ayrılmıştı. Bu avlu içinde yer alan Kuşhane kapısından sonraki idare, haremağalarına aitti. Haremağaları Dairesi, Topkapı Sarayı'nın en önemli ve ilgi çekici bölümlerinden biridir. Dikdörtgen bir taşlık etrafında sıralanmış odalar, daireler ve koğuşlardan oluşmuştu. Haremağaları Dairesinin taşlığına girildiğinde tam karşı tarafında büyük bir ocak bulunur, duvarda ise bin falaka asılı dururdu.

Cezaya müstahak bulunan haremağaları, falaka cezası uygu-

lanacağı zaman baş kapı gulamının bulunduğu yere getirilirdi. "Kandilaltı" denilen köşede ise onları "Kaplama" cezası beklerdi.

"Kaplama", Topkapı Sarayı'nda kullanılan bir terim olup, ancak esaslı bir talimle öğretilip uygulanan "enseye tokat atmak" anlamındadır. Bu bölümde sayıları 8 ile 10 arasında değişen "Kaplamacı" yer alırdı. Bunların arasında müthiş pençe sahipleri vardı ve suçluların enselerine yedikleri tek tokatla baygın düşmeleri, "Kaplama"nın sertliğine dikkat çekici bir örnektir.

"Kaplama"ya götürülen bir ağayı, diğerleri kazasız belasız dönmesi için

"Rabbim Selamet Versin" diyerek uğurlardı.

Haremağaları taşlığının duvarındaki büyük levhadaki ifade, geçmişin gizemini bir ölçüde aksettirecek niteliktedir:

"Bizim zamanımızda ve bizden sonra gelip padişah hizmeti ile müşerref olan kardeşlerimiz, öyle malumunuz olsun ki: 1015 tarihinde (miladi 1606-1607) mevcut olan kardeşlerimiz, içimizden biri azat olunca, üçer aylık ulufelerinin (aylıklarını) o azat olan kardeşimize vermeyi aralarında kabul etmişlerdi ve bu kararı bir levhaya asıp buraya asmışlardı. Sonra yangında yanıp kayboldu. Bu sefer devletli, saadetli, Kızlarağası Abbas Ağa, Lala Hızır Ağa ve eski saray ağası Mahmud Ağa ve başkapu oğlanı Lala Şuayib Ağa o eski adeti ihya ederek bu levhayı koydular. Bizden sonra gelecek ağa kardeşlerimiz de buna muhalefet etmesinler ve içimizden biri azat olanca üçer aylıklarını o kardeşimize versinler. Sene 1079 (Miladi 1668-1669).

SARAY YEMEKLERİ VE DÜZENİ

Başta Topkapı olmak üzere, diğer saray ve benzeri mekanlarda saray sofraları, ihtişamlı hayatın bir başka göstergesi olmuştu.

Padişahların ilk dönemlerdeki sofraları hakkında kesin bilgi bulunmamakla beraber, Osman Gazi döneminde kuşluk yemeğinin sabah erken, akşam yemeğinin de ikindi namazından sonra yenildiği belirtilir. Padişahın dairesinde kaç kişi varsa birlikte yemek yeme adeti II. Murad ile birlikte kalkmıştır. Yıldırım Beyazid'dan itibaren, saray sofralarında "çeşnici" ve "peşkirci" gibi ayrıntılara rastlanır.

Topkapı Sarayı'ndaki mutfaklardan biri padişah yemeklerinin yapımına ayrılmıştı. "Matfah-ı hümayun"da pişen yemekler altın veya gümüş tepsilerin içinde tablalara konulur, al çuhadan büzme adı verilen örtüye sarılarak kurdele ile bağlanırdı. Kilercibaşı tarafından mühürlenen tablalar, kilercilerin refakatinde huzura götürülürdü.

Padişahların sofra düzeni, Fatih Sultan Mehmed döneminden itibaren belli bir usule bağlanmıştı. Çeşnicibaşı veya kilercibaşı sofraya gelen her yemekten tadar ve sahanı daha sonra padişaha sunardı. Öteki kilerciler ise leğen ve ibrik tutmak, altın kupa içinde su sunmak, peşkir ve kaşık değiştirmek gibi işlevleri yerine getirirlerdi.

Padişahın sofrasındaki daimi görevlilerden biri de Kahveci Ustası'ydı. Usta, Yemek sonrası kahvesinin pişirilmesi ve kahve takımlarının korunmasına bakan kalfaların amiriydi. Padişah kahvesini takdim etmek de merasime tabi idi. Huzura girişte İkinci Kahveci altın tepsiyi taşır, iki yanında duran kalfalar da işlemeli ve incili bir örtüyü tepsinin üstüne gererek tutardı. Kahvecilerden diğeri ise gümüş askı içinde cezveyi getirir, kalfa da tepsinin içindeki kahveyi mücevherli zarfa dökerdi. Bu işlemler sırasında "Kahveci Ustası" en önde durarak servise nezaret ederdi.

Padişah yemeklerinin saray mutfaklarında değil, Harem Dairesi içindeki mutfaklarda pişirilmesi geleneğinin yerleşmesi ile yemeklerin kontrol edilmesi kolaylaşmış ve bu görev Dar-üs-saade Ağası'na verilmişti.

Ancak sofra konusunda, Harem Dairesi ile padişah arasında hiçbir ilişki yoktu. Harem mensupları için ayrı mutfaklarda yemek pişirilir ve her kısım kendi mensuplarıyla sofraya otururdu.

Harem Dairesi'ndeki sofra düzeni Leyla Saz'ın hatıralarında da yer alır:

"O akşam kalmamız bildirildi. Sofra, saray adeti üzere odanın bir kenarında, yere, ağır sırmalı bir yaygı üzerine kuruldu. Altı ayaklı gümüş iskemle ve bunun üstüne de yuvarlak büyük gümüş tepsi kondu. Üzeri de salata, havyar, balık yumurtası, zeytin ve peynirle donatıldı. Kıymetli taşlarla süslü tuzluk, biberlik, tarçınlık, billur limonlukla limon suyu getirildi. Ortaya gümüş sahan altlığı da konuldu. Tepsinin etrafına kenarı saçak çıkarılmış ince tülbent el bezleri üstüne mercan küçük pırlantalar sarılmış sedef soğukluk kaşığı, küçük ekmeklerin yanına da bir el bezi konuldu."

Osmanzade Taip Efendi, sofra adabını anlatırken, padişahların yemeklerini yalnız yemelerine şu gerekçeyi getirir:[98]

"Başkalarıyla bir sofrada oturup yemek yiyemez, hatta şehzadelerle oturmak bile caiz değildi. Galiba bu, eşit muamele görmekten çekinmenin bir neticesidir. Gerçi ilk padişahlar zamanında birlikte yemek yendiği olmuştur.

Fakat bu durum Fatih Sultan Mehmed Han zamanından beri tamamen ortadan kalkmıştı. Padişahlar yemek yedikten sonra kalanı bazen has nedimelerine, daha çok şehzadelere gönderirlerdi. Padişahların tek başına yemek yemeleri Abdülaziz devrine

[98] Hayat Tarih Dergisi, Sayı:3, Yıl:1969.

kadar sürmüş, bu padişah ilk defa İngiltere Veliahdı VII. Edvard ve yakınları ile birlikte sofraya oturmuştur."

Padişahların saray haricinde yemek yedikleri pek nadir bir olaydı. Kanuni Sultan Süleyman, sadrazamı İbrahim Paşa'nın sarayında bir defa, IV. Murad da Emirgune Han'ın yalısında birkaç defa yemek yemişti. Padişah saray haricinde yemek yediğinde, sofrada gözcülük görevini Silahtarağa üstlenirdi.

Seyyah Michel Baudier, İstanbul'u ziyaret ettiği günlerde sarayın belli kısımlarına kadar girebilmiştir. Saray mutfaklarını da gezen ve bu konuda bilgiler veren yazar, padişahın en çok güvercin eti sevdiği bilgisini verir:

"Padişahın en çok sevdiği et, güvercin etidir. Bundan on iki tane bir tepsi içinde takdim edilir. Güvercinden sonra beğendiği yemek, haşlanmış ve kızartılmış piliç, kuzu ve koyun etidir. Padişah yemek esnasında envai meyve suyu, limonsuyu ve şekerle karıştırılmış bir içki içerler. O, bu içkiyi murassa ayaklı bir zarf içine konmuş veya Hindistan cevizi kabuğundan küçük bir kaseden tahta kaşıkla içer. Sofrada asla çerez kullanılmaz. Padişahın soğukluğu bir hamur tatlısından ibarettir. Meyveyi kahvaltı olarak yer ve sofrada Türkiye'de çok itibar edilen Milano Peyniri bulundurur."

Sarayda uzun yıllar sofracıbaşı ve kilercibaşı olarak hizmet veren İzzet Bey'in (Kumbaracılar) tuttuğu notlardan saray mutfağında en çok pişen yemekleri de görüyoruz :

"Padişahın saray sofrası Ramazan'da başka bir görünüm kazanır ve sofrada değişmeyen 'Soğanlı Yumurta' mutlaka yer alırdı. Ramazan'ın on beşinci gününde düzenlenen Hırka-ı Şerif'i ziyaret töreninde padişah ve davetlilere ikram edilen yemeklerin başında da soğanlı yumurta gelirdi. II. Abdülhamid'in de çok sevdiği bu yemek için saray mutfağından tarif verilir:

'Soğan ikiye kesilerek halka halka doğranır. İnce tuz ekilerek yağda nar gibi oluncaya kadar kızartılır. Kızardıktan sonra

az miktarda yağ bırakılarak süzülür. Ateşin üzerinde dururken bir kahve kaşığı şeker gezdirilir. Bir kaşık sirke, bir miktar yeni bahar ve tarçın ilavesinden sonra meydana gelen harç, börek tepsisine konur ve bir kaşığın tersiyle iyice yayılır. Yuva açılır ve yuvaya yumurta sarısı konur. Üzerine de iki sıra tarçın veya biber serpilir ve hafif ateşte pişirilir.'

23 Haziran 1893 tarihli bir yemek listesi, padişahın da hazır bulunduğu sofranın zenginliğini gösterir:

1. Windsor çorbası
2. Etli, bahklı, peynirli börekler
3. Joinville usulü kalkan balığı
4. Royal usulü kuzu
5. Supreme usulü mantarh tavuk
6. Bıldırcınh börek
7. Kuşkonmaz
8. Punch
9. Piliç kızartması
10. Pilav
11. Viktorya usulü ananas
12. Vanilyalı Bavaroise
13. Dondurmalar"

Sarayın nüfuzlu kadınlarından biri olan Hatice Sultan'a da hazineden ayrılan mutfak tahsisatı kiler ve sofra zenginliğini ifade edebilecek kadar engindir.

Her gün:
7 adet has ekmek
2 tas yoğurt
30 okka ekmek

Aylık:
200 okka sade yağ
200 okka soğan

60 okka bal
40 okka şeker
20 okka pirinç
10 okka dövülmüş buğday
10 okka un
9 okka zeytinyağı
4 okka limon suyu
2 okka nohut
1 okka bahar
150 adet tavuk
150 adet yumurta

Bunların dışında sultan ve vezirlerin saraylarına kar ve balmumu verilirdi. Balmumundan mum elde edilir, kar da şerbet gibi içeceklerde buz yerine kullanılırdı.

SARAY DOKTORLARI

"Ser Etib-ba-i hassa" da denilen saray doktorları 1836 yılına kadar ilmiye sınıfından ya da zevaddan tayin edilmişlerdi.

Hekimbaşılar, sadece saray içinde görev yapmaz ve tabipleri sınavdan geçirerek kabiliyetlerini onaylardı. Hekimbaşı'lar bu göreve tayin edildikten sonra hil'at giyerek göreve başlar ve kendilerine ayrılan bir dairede ikamet ederlerdi. Şahsi eczaneleri olup ilaçlarını burada yaparlardı. Padişahın vefatı veya azledilmesi durumunda görevlerinden alınırlardı.

Hekimbaşıların arasında "Tabib-i Ruhani-i" denilen ve hastaları okuyup tedavi eden manevi bir hekim de vardı. İlkbaharın gelmesiyle saray helvahanesinde Nevruz için yapılacak macunların hazırlığına başlanırdı. Üzerine altın tozu dökülmüş "Nevruz

Macunu" gümüş tepsilere konulur, yanına da "S" harfi ile başlayan yedi türlü yiyecek dizilirdi.

Macun ile birlikte susam, süt, simit, su, salep, safran ve sarımsaktan oluşan tepsi, Nevruz gecesi padişah, şehzade ve sultanlara porselen kaplar içinde hediye edilirdi.

Hekimbaşıların yaptıkları bir başka macun da "kuvvet macunu"dur. Saraya girdikten sonra adı "Padişah Macunu" olan bu karışımın temel maddesini bal teşkil ederdi. Hindistan otlarından yapılan macunun, ciğer hastalığından mafsal ve kadın hastalıklarına iyi geldiğine ve cinsel gücü arttırdığına inanılırdı.

Saray doktorları sadece ilmiye sınıfına mensup kişilerden ya da istidath cariyelerden olmamış, dönem dönem yabancı doktorlar da görev yapmıştır.

Domeniko Hierosolimitano bunlardan biridir ve 1580 yılında III. Murad'ın hekimbaşısı sıfatıyla sarayda görev yapmıştır. Doktor, görevi gereği girebildiği Harem'i şöyle tasvir eder:

"Kadınların yaşadığı tarafta, her birinin içinde güzel hamamlar ve çeşmeler bulunan kırk dört daire vardır. Bunlar birbirinden öyle ayırt edilmiştir ki, birisinden diğerinin içi görünmez. Padişah buraya gizli bir koridordan kimseye görünmeden girer. Kadınların dairesine merbut bir sıra odalar vardır ki burada padişahın erkek çocukları büyütülür. Kızlar annelerinin yanında kalır. Erkekler ise sekiz yaşını bitirdikten sonra annelerinin yanından alınıp hocaları ile birlikte diğer odalara alınır. Padişahın dairesi, erkeklere mahsus odalardan kadınların dairesine, yani kırk dört daireye kadar uzanır. Her bir dairede odalardan başka sofalar, güzel hamamlar, çeşmeler, bahçeler ve kuşhaneler vardır. Bunlar, hayret edilecek bir ustalıkla yapılmış ve çiçek nakışlarıyla süslenmiştir. Duvarlarda çeşitli güzel dibalar asılmış, yerlere halılar serilmiş ve işlemeli minderler ve yastıklar konulmuştur. Öd ve sandal ağaçlarından yapılmış yataklık fildişi ve iri mercanlarla işlenmiştir. Bu mercanlardan biri Sultan Murad'a Yemen'den gönderilmiştir.

Avusturyalı Dr.Spitzer, Abdülmecid 'in özel doktorluğunu yapmış ve 1844 yılında padişahı tehlikeli bir hastalıktan kurtarmaya muvaffak olmuştu. Anılarında padişahın, her rahatsızlığında onu çağırdığını belirtir. *Tarih-i Osmani*'de Ahmet Refik'in konuya ilişkin ifadesi şöyledir:

"Padişah hafif soğuk almış, sol mafsalında şiddetli ağrılar hissetti. O gün Cuma. Öğleyin camiye gidecek. At üzerinde bu halde camiye gitmek pek zor olacağına inanmış. Kendisine mümkün olduğu kadar çabuk bir kolaylık sağlamamı emretti. Ağrıyı durduracak bir merhem yapıp derhal getireceğimi vaad ettim. Merhemi sürüp bitirdiğim zaman, duvara dayalı bir resmi kendisine anlatmamı istedi."

Doktordan derdine kimsenin deva bulamadığı üçüncü kadınını da muayene etmesini istemişti:

"Geçen gün sana üçüncü kadının hastalığından bahsetmiştim. O da, oğlu da fena haldeler. Hele oğlu Reşat Efendi kurtulamayacak bir halde. Fakat validesinin kurtulması için ümitler var. Kendisini birkaç aydır Meryem Hatun ile tavsiye ettiği doktor faydasız yere tedavi ediyorlar. Fakat ben her şeye başvurmak istiyorum. Bilhassa senin görmeni istiyorum. Bu kadın, gençliğimden beri kalben hakiki muhabbet duyduğum yegane zevcemdir."

Padişahın eşliğinde çeşitli kapılardan geçerek, üçüncü kadının (Gülcemal) dairesine gelen doktorun anlatımı şöyledir:

"Padişah, haremağasına harem kapısını açmasını emretti. Bu kapılardan dördüncüsüne yaklaştı. Perdeyi kaldırdı. Perdenin arkasından hemen odaya girilmiyordu. Odalardan ikinci bir perdeyle ayrılmış ikinci bir geçit vardı. Padişahın arkasından giderek bu odaya girmek istedim. Kızlarağası kolumdan bir tutuş tuttu ki, beni bırakmak istemediğini ifade etmek istiyordu. Ama ne vakit bir dönemece gelinse, padişah gülümseyerek Fransızca 'Restes' (durunuz) diye sesleniyordu. Bu arada padişah odaya girmişti ve bana girmekliğimi işaret etti. Odanın ortasında gayet

sanatkârane bir lahur şalı örtülü bir yatak gördüm. Bu yatakta üzeri yine aynı kumaştan bir cibinlik altında, yüzü şal ile örtülü hasta kadınefendi yatıyordu. Padişah hastaya bana nabzını göstermesini rica etti. Bu söz üzerine gayet nazik fakat üzücü bir hastalığı gösteren zayıf bir el uzandı. Sonra padişah hastanın dilini de görmek isteyip istemediğimi sordu. Evet demem üzerine hastanın yüzüne örtülü şalı kendi açtı. İşte o zaman karşımda öyle güzel bir kadın başı gördüm ki, yüzünün solgunluğu hastalık yüzünden gözlerinin parlayışı bile cazipti. İcap eden muayeneyi bitirdikten sonra padişah, şah yine eski vaziyetine getirdi."

Ancak bütün tedavilere rağmen Gülcemal Kadın veremden kurtulamayarak 1851 yılında ölmüş, Abdülmecid bu sonuca çok üzülmüştü

Daha sonra bir haremağasıyla Valide Bezmialem Sultanı'da muayene eden Şpitzer, validenin kültürü ve hayat felsefesinin hiçbir imparatorda olamayacak kadar ileri olduğunu belirtecekti.

"Osmanlı Sarayı'nda, bir sultanı hekim olarak muayene edebilmek ne kadar mümkünse, o nispette teşhisimi koyabilmiştim" diyen Şpitzer, sultanın yüzünü bile padişahın izniyle görebilmişti. 36 yaşındaki Valide Bezmialem Sultanı'da yarı şeffaf örtü altında muayene edip, yalnızca nabzını dinleyebilmişti. Sultan, muayene sonrası feracesinin cebinden bir kese altın çıkarmış ve doktora göndermişti.

HAREM MEKTUPLARI

Padişah kadın ve kızlarına ait mektuplar Fatih dönemi ile başlar. İlk mektuplarda padişahın sefere gitmesi, şehzadelerin Anadolu'da Sancakbeyi olarak görev yapması ile ortaya çıkan hasret ya da şikayetler vardır. Son dönem mektuplarda ise özel-

likle sıkıntıların, harem kadınları arasındaki kıskançlığın ön plana çıktığı görülür. Bazen de bu satırlarda gün içinde yapılan ufak tefek şeylerin de yer aldığı dikkat çeker. Cariye Ayşe Kadının, padişaha yazdığı mektup bunlardan biridir: Cariye Ayşe Hanım, bu mektubunda hem hatır soruyor, hem de hamamdan yeni çıktığı için yorgun olduğunu belirtiyor: (Topkapı Arşivi E 11842)

"Devletlu Sultanım,

Hazretlerinin dest-i şeriflerin bus ederim. Benim Sultanın, nedir haliniz iyi misiniz, hoş musunuz, daima sıhhatlerde ve safalarda olasız. Hamamdan çıktım, yorgunlukla yazdım yoksa bana düşen iyi yazmakdır kim yazdığımı bana af buyurasız. Müşerref bacıma selamlar ve dualar ediyor el-baki el-dua benim Sultanım buyurmuşsunuz yedi gün oldu biz bize demedik, başkadına dedik, siz kandünüz zan buyururdunuz zaten... aldım selam ederim vel-dua.

El -fakire
Ayşe Kadın"

I. ABDÜLHAMİD RUHŞAR'A KÖLE

I. Abdülhamid 49 yaşında padişah olmuş, saltanatı 15 yıl sürmüştü. Saray içinde Kadınefendilerini gözdelerinden ayırmak için iki katlı bir ilave yaptırmış, etrafı aynalarla kaplı olduğundan "Aynalı sofa" olarak adlandırılan salonu ise ikballeri ile konuşmak için kullanmıştı. Ölümünden 3 yıl sonra bulunan defterlerde başkadın olarak adı geçen Ruhşar'a diğer kadınlarından daha çok önem verdiği görülür:

"Hamid sana kurban olsun. Billahi sabra mecalim kalmadı. Bu gece kendimi güçle tuttum. Ayağını öpeyim beni bu gibi Allah'ü Taala aşkına mahzun eyleme. Sana kul ve kurban olayım."

Bir başka mektubunda yine aynı yalvarışlar vardır:

"Abdülhamid'in Ruhşar'ma kul kurban olsun. Bir kusur ile beni unutma. Benim vücudum türab olunca ben senden geçer isem Allah layıkımı versin. Efendim, gideyim diyorum, belki götür buyurursun diye götürmüyor. Sen benim, ben senin. İnşallah ömrüm oldukça cemi oluruz. Canım efendim, benimle. Çarık ayağına yüzüm sürerek rica ederim."

Ve hep ayaklara yüz sürülür:

"Ruhşarım, Hamid'in sana kurban ola...

Cenab-ı Hallak-ı alem mahlukatın hahkıdır. Bir kusur ile azap eylemez. Efendim sana bend olmuş bir kulunum. İster beni darbeyle, ister öldür. Sana teslimim. Bu gece gel niyazımdır. Billahi sebebi illetim ve belki mevtim olursun. Ayağın altına yüzüm gözüm sürerek rica ederim. Kendimi zaptedemiyorum."

BEHİCE SULTAN'DAN KALFASINA

Behice Sultan Abdülmecid'in en büyük kızıydı. Çeyizinin tamamlanmasma rağmen bir türlü evlendirilememişti. Kalfasına yazdığı mektubundan oldukça sinirli olduğu anlaşılıyor:

"Kalfacığım, şimdi birinden işittim, bizim yanımızdaki daireye geliyormuş; hayır, mademki dünya bir eksikliktir, ben orasını isterim. Ben orada otururken öyle muntazam bir daireye benden küçüğünü oturtamam. Bunu şevketlü efendiniz de işitseler bir şey demezler. Valide Sultan hazretlerine benden böylece arz ve ifade edesiniz. Niçin o, oraya gelsün de ben ötede oturayım, olmaz! İlla eksikliğimi isterim.

Böyle olmadığı halde ben de saraya gelmem vesselam. Amma

oturduğu daireden kalkmıyacaksa o başka. Yoksa o hamamlı daireyi ben ona vermem.

Behice"

REFİA SULTAN'DAN KARDEŞİNE

Refia Sultan yazdığı bir mektupta kalfa ve cariyeleri ile birlikte saraya gelen birini görmekten çok mutlu olduğunu belirtir:

"Benim Canım karındaşcığım,

Cuma günün akşamı odamda Avazdil Hanım ve Sırnıyaz cariyenizle birlikte oturur iken baş ağa kapıyı açıp içeri girdi. Gördüğüm gibi hemşiremden mi geldi diye sual ettiğimde ağa bendeniz dahi 'hayır efendim Hamid Beyefendi geldi bu mektubu size gönderdi' deyince sevincimden helen kalkıp iki sene Sitti'nin oynadığı tavşan namelerinin baki kalanlarını oynayarak elimden kavradım. Artık bizde olan sevinci sormayın, odada bir kıyamettir koptu Avazdil Hanım'la, Sırnıyaz davul havasına kadar tümünü oynadılar... Benim canım karındaşcığım ah dünkü telaşımı görseydiniz billah sevincimden hiç değilse belki on defa dışarıya kahve çıktı mı diye merdiven başına koştum. Ne ise kahvenin çıktığını haber aldıktan sonra eniştemi görmek için Hazinedar ustanın odasına gidip köşe penceresinin önünde oturdum. Hazinedar ve çeşnigir ustalar Avazdil, Sırnıyaz Melek cariyeleriniz takım hep odada mevcut idik. Baş ağa bendenizle, iskeleye çıktılar. Paşa dairesine doğru giderler iken dayanamayıp hemen camı açtım. Allah çok şükürler olsun ki bu günleri gördük...

Refia"

Cemile Sultan, Sultan Abdülmecid'in tahta çıktıktan sonra dünyaya gelen kızıdır. 15 yaşında Sadrazam Damat Fethi

Paşa'nın oğlu Mahmud Celaleddin Paşa ile evlendirilmişti. Birbirlerini çok sevmişler, mutlulukları Paşanın Taif'e sürülmesi ile son bulmuştu. Cemile Sultan sürgünde bulunan eşine yazdığı mektuplarında kendi acısına rağmen teselliye çalıştığı görülür:

"Devletli, canımdan kıymetli paşacığım hazretleri

Mektubunuzu aldım. Benim için, gerek çocuklar için merak ve endişe etmeyiniz. Hamdolsun, vücudumuz sıhhat ve afiyet üzeredir. Hiç merakta bulunmayınız. Efendim, işte ben eski Cemileyim. Muhabbetim ve sadakatim cümlesi mevcuttur. Benim gibi biçarenin hali ancak Cenabı Hakka malum. Ben dünyada kimselere hain ve hıyanet değilim, haşa kabul etmem. Nerede kalmış ki sizin için, ben başka güna olmak hiç mümkün değil. Her hali nazik paşacığım, Allah size ömür versin...

Ben aciz, yine eski Cemileyim. Ben sizi nasıl severim bilirsiniz, artık tarif lazım değildir. Çocukların hal ve hareketleri, terbiyeleri hamdolsun pek iyidir. Merak üzere olmayınız. Zira zatınızın vücudu lazımdır. Efendim kaderim böyle, ne çare, her zaman bir felaket ile ayrılıyoruz. Size böyle ziyade tesirli sözler yazmak asla istemem, fakat şu kadar beyan eylerim ki sabrı güç ve tahammülü pek güç, vücuttan oluyorum. Yine size Allah ömürler versin Niyazım budur.

Cemile, 18 receb- şerif 99"

III. Ahmed, kızlarından Fatma Sultan'ı İbrahim Paşa ile evlendirmişti. Paşa 50 yaşında olmasına rağmen 14 yaşındaki Fatma Sultan'a hoş sohbeti, musiki bilgisi ile kendini sevdirmişti. Onun sultana olan aşkını anlatan gazeli meşhurdur. Lady Montaque, gazeli İngilizce'ye çevirterek mektubunda yazmış, inceliği örnek olarak göstermişti. Satırlardan paşanın Sultan'a kavuşmadan önceki duygularını aksettirdiğini görüyoruz:

"Şimdi bülbül bağlarda uçuşuyor. Bülbülün isteği gül aramaktır. Ben bağların güzelliğine hayranım. Güzelliğinizin

çekiciliği gönlümü fethetti. Gözleriniz siyah ve sevimli lakin ceylan gözleri canlı ve mağrur. Ben sizi öpmeye cesaret edemiyorum. Cazibenizin letafeti kalbimi büyüledi. Bu şiirler, İbrahim'in üzüntülerinin tercümadır. Bakışlarının okları kalbime girdi. Beni daha çok bekletecek misin? Sultanım, ceylan gözlüm, melekler melikesi, sizi çok istiyorum. Fakat bu arzum kabul olunmuyor. Kalbimi yaralamaktan sanki ne tat alıyorsunuz?

Feryatlarım göklere yükseliyor, gözlerime uyku girmiyor. Sultanım bana gel de güzel yüzünü seyredeyim. Ben ölüyorum. Ancak sen istersen dirilirim. Kalbim kükürtler gibi yanıyor. Yalnız senin bir bakışın onu parlatabilir. Ömrümün tacı, gözümün nuru, Sultanım, meleğim, işte sana tapınıyorum. Gözyaşları içinde boğuluyor, kendimden geçiyorum. Bana acımaz mısın? Acaba yüzünü bana bakacağın güne erişecek miyim?"

SARAY DÜĞÜNLERİ

Saray hayatında önemli bir yer tutan ihtişamlı düğünlere, Orhan Gazi'den itibaren her dönemde rastlamak mümkündür.

"Nahıllar" düğünlerde çok rastlanan sanat eserleriydi. "Düğün mumu" denilen nahılı düzenleyenler "nahlbend" olarak adlandırılırdı. Balmumundan yapılan insan ve hayvan figürleri, yemiş, top ve yıldız gibi süslemelerle donatılır, ardından yaldızlı yapraklar, renkli kağıtlar ve mendiller renklendirilirdi. Nahılların büyüklükleri damadın gücünü, dallarında asılı yemişler ise kadının döl verimliliğini gösterirdi.

1675 yılında IV. Mehmed'in kızının Edirne'de yapılan düğününde 40 nahıl imali için 150 nahılcı çağırılmıştı. Dr. Covel, gördüğü nahılları şöyle anlatır:

"Şenlikte iki yanda yirmişerden kırk nahıl bulunuyordu. Bunlar ehram veya külahı biçiminde dikine uzun direkler olup, telden yapılmış, üzerlerinde boyalı kağıtlar, balmumundan çiçekler ve yemişler asılıydı."

Padişahların kızlarının evlenme törenlerine olağanüstü ilgi gösterir ve bunu şan ve şeref misali sayarlardı. Kimi hediyelerle, kimi de düğüne bizzat katılarak bu önemi ortaya koyarlardı.

Hanedan evliliklerinin de derecesi vardı. Evlendirilen Sultan o sırada tahttaki padişahın kızı veya kız kardeşi değilse, o zaman evlilik 2. derece hanedan evliliği sayılırdı.

Evlilik hazırlıklarına padişahın damada ferman göndermesiyle başlanırdı. Zaman zaman ağır masraflar gerektiren bu hazırlıklar sırasında damat adayına hazineden yardım edildiği de olmuştur. Sultan çeyizlerinin masrafı da hazineden karşılamrdı. II. Mahmud'un kızı Atiye Sultan'ın çeyizi için 3.037.519 kuruşluk harcama yapılmıştı.

Düğünlerin önemli ayrıntılarından biri de "Kına Gecesi" ydi. Hareme davet edilen devlet erkanının hanımları, hediyelerini sunduktan sonra, geç saatlere kadar eğlenirlerdi. Nişan töreni ile birlikte düzenlenen nişan alayı ise düğün töreninin en görkemli bölümlerinden birini teşkil ederdi. Şeyhülislamın kıydığı nikahta duayı genellikle Ayasofya Şeyhi yapardı.

Gelin alayı Perşembe günü yapılır, gerdeğe Perşembeyi Cumaya bağlayan gece girilirdi.

18. asır ortalarına kadar damadın sağdıcı vezir veya padişah olmuş, daha sonraları bu vazifeyi Kethüda beyler yüklenmişti.

Teşrifatın büyük önem taşıdığı gelin alaylarından Dar-üssaade ağası sorumluydu.

Osmanlı tarihi göz kamaştırıcı nice düğüne sahne olmuştu.

Abdülhamid'in kızlarından Naile Sultan'a Ortaköy'de şahane bir saray yaptırılmıştı. Düğüne bir hafta kala Naile Sultan ile

Gazi Osman Paşa'nın ikinci oğlu Kemalettin Bey'in nikahlarını Şeyhülislam kıymıştı. Gelin eski usul denilen dört etekten meydana gelen bir kıyafeti seçmiş, inci ve sırma ile işlenmiş kürkü ve göğüsten aşağı inen pırlanta düğmeleri ile seyredenleri hayran bırakmıştı.

17 yaşında evlenen Hatice Sultan'a eş olarak ikinci vezir Mustafa Paşa seçilmişti. 86 katırın taşıdığı alay öylesine büyüktü ki geçişi 1,5 saat sürmüştü. Alay, gelinin arabaya binmesi ile hareket etmiş, arabanın arkasından yürüyen vezirler ve devlet adamlarını nahıllar, 100 kapıcı, 200 saray baltacısı takip etmişti. 9 Haziran'da başlayan ve 27 Haziran'da sona eren törenler için İngiliz sefiri Sir John: "İnanılmaz" deyimini kullanacaktı.

FATMA SULTAN'IN DÜĞÜNÜ

Fatma Sultan III. Ahmed'in ilk kızıydı ve başkadın Emetullah'tan doğmuştu (1704). İhtimamla büyütülen sultan 5 yaşına geldiğinde III. Ahmed bir fermanla Silahtar Ali Paşadan hediyelerini göndermesini isteyecekti. Bu "kızımı sana veriyorum" demekti ve kabulü gerekiyordu. İstek, Divan üyelerine de bildirilmiş ve erkan saraya tebrike gelmişti (4 Mayıs 1709).

Ali Paşa sadece Fatma Sultan'a değil, padişaha, Gülnuş ve Ümmü Gülsüm sultanlara da hediyeler yollamıştı. Hediyeler arasında köle ve cariyeler de vardı.

Bir hafta sonra başlayan nişan töreninde mehter konuklar için çalıyor, halk bu ihtişamı adeta büyülenmişçesine izliyordu. Düğün töreni elbette nişandan daha görkemli olacak ve 13 Mayıs'ta kıyılan nikahla Ali Paşa Sadaret kaymakamı da yapılacaktı.

Sarayın bahçesinde 10 sofra kuruluydu. Fatma Sultan'ın

eşyalarını 55 katır ile çok sayıda araba götürüyor, çok kıymetli eşyalar da elde taşınıyordu.

Sarayda hazırlanan Fatma Sultan'ın alayı aynı ihtişama sahipti. Fatma Sultan gümüş bir araba içinde oturuyor, önde ise ağaların taşıdığı nahıllar göz kamaştırıyordu. En önde ise devlet erkanı yürüyordu. Alay, Divanyolu'ndan Eyüp'e kadar hayranlık uyandırarak ilerlemiş ve padişahın beklediği Valide Sultan Sarayı'na ulaşmıştı. Eğlenceler dört gün dört gece sürmüş ve Eyüp sırtlarında halkın da katıldığı şölenler düzenlenmişti.

ATİYE SULTAN'IN DÜĞÜNÜ

Atiye Sultan'a damat olarak Fethi Paşa uygun görülmüştü. Düğün günü sultanın giydiği gelinlik inci ve sırma ile işliydi, al şal ile kaplı "sırt samuru" göz kamaştırıyordu.

Küçük bir hazineyi andıran çeyizinde yatak takımları inci sırma ve kadife ipeği ile al kumaştan yapılmıştı. Şilte yüzleri bile işlemeli cankafestendi.

Valide Sultan'ın hediyesi ise mücevherlerle süslü cüzdan, inci tespih, pahalı taşlarla işlenmiş sanat şaheseri bir ayna olmuştu.

Düğün Dolmabahçe Meydanı'nda yapılacaktı (1840). Tüfekhane binasının çevresine çadırlar kurulmuş ve devlet ileri gelenleri, paşalar ve ulema sınıfı burada ağırlanmıştı. Düğüne beşinci günü gelen sefirler, vezirler tarafından karşılanıyor, düğün eğlenceleri sırasında saray mızıkası dönemin en mutena batı parçalarını çalıyordu.

Dolmabahçe önlerindeki yabancı gemiler ise yirmi pare top atarak, padişaha hürmet, damat ile geline saadet ifadelerini belirtmişlerdi.

Düğünün altıncı günü çeyiz, ertesi gün de gelin alayı vardı. Padişah Atiye Sultan'a yakut, zümrüt ve beyaz pırlantadan üç yüzük takmıştı. Düğün töreninden sonra Atiye Sultan ile Fethi Paşa Arnavutköy'deki sarayına yerleşiyordu.

SARAY EĞLENCELERİ

Sadece Osmanlılarda değil, diğer devletlerin saraylarında da hükümdar ve çevresini eğlendiren kişiler her zaman olmuştur.

Osmanlıların ilk döneminden itibaren padişahları eğlendirip güldüren cüceler, soytarılar ve orta oyuncular saray yaşamının vazgeçilmez parçalarıydı. Saray bu güldürü unsurlarının dışında spor, dans ve musikiye dayalı çeşitli etkinlikleri yaşıyordu. Ordunun bandosu sayılan mehterhane törenlerde çalardı. Musikişinaslar sanatları icra etmek fırsatını bulurken, Nedimi'sinden Nefi'sine kadar nice şair de bu etkinliklere mısralarıyla katılmıştı.

Hünkar Sofası, saray eğlencelerine sahne olan bir bölümdü. Hanendelerin söyleyip, sazendelerin çaldığı kısım Hünkar dairesinin içindeydi. Eğlence gecelerinde salon fanuslar, kandiller ve mumlarla aydınlatılır, renkli kumaş ve kağıtlarla süslenirdi. Orta oyuncular ve karagözcülerin dışında köçek ve çengiler, tavşan ve matrak oyunlarıyla saray mensuplarını eğlendirirlerdi.

Çengiler saraym vazgeçilmez oyuncuları olarak telakki edilirdi. Çengi , çalgı eşliğinde oynamayı meslek edinmiş kişilerdi. İşin içinde oyun olduğundan çengi sözcüğü "yerinde duramayan, cilveli ve oynak" kimseler için kullanılır. Padişahın huzurunda oynamak çengilere hem para, hem de itibar kazandırırdı. Haremdeki cariyeler zaman zaman köçek giysileri ile meclisi şenlendirirdi.

Hünkar Sofası'nın Haliç'e bakan balkonunun tavanında süslü bir billur top asılmıştı. Cariyeler oyun oynarken birden padişahın önüne gelirler, orada asılı bulunan billur topu yakalamaya çalışırken oluşturdukları cezbedici görüntü padişahın en büyük eğlencesi olurdu. III. Ahmed'ten itibaren ortaya çıkan, özellikle III. Selim devrinde daha çok ilgi gören bu oyun eğlencelerde ilk sırayı alırdı. Bu oyunda billur topu yakalamayı başaran cariyeler ödüllendirilirdi.

Padişahların gerek Boğaziçi yalılarına gerek saray bahçesindeki köşklere eğlence amacıyla yaptıkları gezintilerde saz takımını da beraberinde götürdükleri görülür. Kağıthane, Göksu ve Çırağan önemli eğlence merkezleri arasında sayılabilir.

Kağıthane ise İstanbul'un fethinden itibaren en gözde mesire olarak isim yapmış, III. Ahmed döneminde daha bir önem kazanmıştı. Kağıthane'nin en güzel yerlerine havuzlar ve kasırlar yaptıran İbrahim Paşa, padişahın iltifatına mazhar olmuştu. Zevk ve eğlence alemlerine sahne olan Kağıthane'yi dönemin şairleri de kasidelerinde anlatacaktı.

Padişahların uzun süreli gezinti ve eğlence alemlerine haremini de götürdüğü görülür. Böyle zamanlarda çadırlar, halvet sokakları ile birbirine bağlanırdı.

Çadırlar özellikle ağaçlar arasına kurulur, harem kadınları kimseye görünmeden yeşillikler içinde gezinti yaparlardı.

Musikinin yanında tomak ve cirit, nişangah, kılıç ve mızrak oyunları bu eğlencenin bir başka yönüdür.

Bazı şarkılı oyunlar sesi güzel olan ağaların keşfedildiği bir yarış alanı niteliği de taşımıştı.

Top oyununu buna örnek olarak gösterebiliriz. Bu oyunda ağalar karşılıklı çizilmiş iki çizgi üzerine dizilir ve başlama işareti ile birlikte topların karşı takıma ulaşacak şekilde atarlardı. Topu tutamayıp yere düşüren taraf yenik sayılırdı. Galip takımın

oyuncusu ise ortaya çıkıp padişaha bir şarkı okuyacak ve böylece konukların takdirine mazhar olacaktır.

II. Mahmud'un Gülhane Köşkü'nü şereflendirdiği dönemlerde top oyunu da eğlenceler arasında yer almıştı. Hazineli cündilerden Rifat Ağa, güftesi Vasıf Bey'e ait olan Başçavuş Sadullah Ağa'nın şarkısını mükemmel okumuştu. Rıfat Ağa, padişahın takdirini kazanmakla kalmamış, çavuşluğa terfi ettirilmişti.

Padişahlar pehlivanları güreştirmek kadar, cambaz ve parendebazları da seyretmeye meraklıydılar. Oyunların bitiminden sonra saz heyeti dinlenirdi.

Bazen güldürücü müsabakaların tertiplendiği de olurdu. Bunların arasında ağalara kartopu, cücelere de havuzda suya batırma oyunu oynatmak gibi güldürüye dayalı eğlenceler de yer almıştı.

Sarayda yaşanan bu eğlencelerin haremde başka boyutlarda olduğu görülür. Müzik kabiliyeti olan cariyeler, küçük yaştan itibaren Haremin meşkhanesinde ders alırdı. Padişahın da katıldığı sazlı geceler, harem kadınlarının maharetlerini ortaya koyması açısından önem taşırdı.

İmparatorluğun son dönemlerinde sarayda yaşayan Safiye Ünüvar, *Saray Hatıralarım* isimli kitabında bu eğlenceleri anlatırken saz meclislerindeki gizliliğe de değinir:

"O meclise devam edenler kendilerini tanıtmak istemezlerse, büyük yatak çarşafı ile vücudunu setreder, yani kapatır. İskarpinleri ve baş kısmında da yalnız gözü meydandadır. Bu şekilde kimse kimseyi tanımaz. Musikişinas cariyelerden ve oyunculardan bazıları benim talebemdi. Terbiye ve saygıları olan bu hanımları müşkül vaziyete sokmamak için, ben de aynı kıyafeti tercih ettim."

Baronde Tott, İstanbul'a geldiğinde Esma Sultan'ı ziyaretedenseyyahlardan biridir. Havuz eğlencelerine biraz da fantezi ile yaklaşır: "On kadar cariyenin verdiği konserler sırasında yine zengin fakat daha hafif giyimli rakkaseler, zarif ayak figürleri, danslar yapmış-

lardı. Başka kişilerin evlerinde rastlanan dansözler topluluğuna kıyasla bunlar çok daha kaliteli idi. Biraz sonra eğlencede eksik olan cinsiyetin yerini tutmak üzere erkek kıyafetinde oniki dansöz daha gelmişti. Bu sözde erkekler diğer cariyelerin havuza attıkları meyveleri kapışmak için birbirleriyle tatlı bir mücadeleye başladılar. Yine erkek kıyafetlerine bürünmüş cariyelerden meydana gelmiş kürekçilerin çektikleri kayıkların üzerinde, konuklar havuzda gezinti yapmak fırsatını bulmuşlar, en sonunda Hanım Sultan'ın huzuruna çıkarak usul olduğu üzere vedalaşmışlar ve geldiklerinde olduğu gibi aynı sırayı izleyerek dışarıya kadar uğurlanmışlardı."

BEŞİK ALAYI

Genellikle doğumun altıncı günü düzenlenen Beşik Alayı, sarayın diğer önemli törenlerinden biriydi.

Valide Sultan'ın önceden hazırlatmış olduğu beşiğin Eski Saray'dan Yeni Saray'a nakledilmesi olayında davetlilere birgün önceden tezkireler gönderilirdi. Bu çağrıda davetlilerin Eski Saray'da bulunmaları istenir, alayın hazır olduğu teşrifatçı tarafından bildirilmesiyle baş ağa beşiği dışarı çıkararak alaya ulaştırırdı.

Valide beşik alayı Buğdaycılar Kapısı'ndan çıkarak Destercciler, Ayasofya ve Acemi oğlanı Kulluğu önünden ve dört yol ağzından geçer ve Bab-ı hümayundan orta kapıya gelirdi. Tüm alayın atlardan inip iki sıra dizilmesinden sonra araba kapısından içeri götürülen beşik, Dar-üs-saade ağası tarafından karşılanırdı.

Valide Sultan baş ağası puşide ile yorganı öpüp Dar-üs-saade ağasına teslim ederdi. Beşiği teslim alan Dar-üs-saade ağası yazıcı efendiye verdikten sonra öne düşer, haremağaları eşliğinde önde

beşik örtüsü ve yorgan, en arkada beşik sırasıyla harem-i hümayuna teslim edilirdi.

Teslim işlemi bittikten sonra alayın bulunduğu yere gelen Dar-üs-saade ağası hilatlar giydirir ve gereken kişilere atıyyeler yani hediyeler verirdi.

Harem içinde de düzenlenen törende ise beşiğin odaya gelmesiyle Valide Sultan bir avuç altın atar, bunu diğer davetliler takip ederdi. Ebenin duasından sonra beşiğine yatırılan çocuk üç kere sallandıktan sonra kaldırılırdı. Beşik kıymetli kumaşlar ve altınlarla bezenir, hediyelerin tümü ebeye verilirdi.

Hareme davet edilenler üç gün boyunca devam eden bu törende tertip edilen kına geceleri ve eğlencelere katıldıktan sonra padişahın kıymetli hediyelerini alırdı.

SÖZLÜK

A

Abik: Kaçak köle.

Altın yol: Padişahların harem dairesine giden ana yol.

Acuze: Yaşlı kadın köle.

Aşyağ: Sade yağ.

Azl: Bir yerden, bir işten çıkarılma.

B

Beççe: Cinsiyet ayrımı olmaksızın 3-8 yaş arası köle

Beylik sofra: Sarayda gece acıkmalarında kurulan sofraya verilen ad.

Beylik yemek: Kalfaların yemeklerinin konulduğu tabla.

Bigi: Gibi.

C - Ç

Çamaşırcı usta: Haremde çamaşır işlerinden sorumlu cariye.

Cariye: Ergenlik yaşında kız köle.

Çaşnigir usta: Haremde yemek işlerinden sorumlu cariye.

Cellab: Köle taciri.

Çırağ edilmek: Bir cariyenin konak ya da saraydan evlendirilerek çıkarılması.

Cihaz: Çeyiz.

Cülus: Oturma, tahta çıkma.
Çömçe: Çay fincanı.

D

Daye: Padişah çocuklarına süt emzirmek için satın alınan ve tutulan kadınlara verilen ad. Sultanları kucağına alabilmek hakkı sadece bunların hakkı idi. Cariye sınıfından olan dayeler kalfa derecesinde kabul edilirdi.
Derdest etmek: Yakalamak.
Durterek: Kız köle (8-12 yaş ve üzeri).
Düzgün: Eskiden kadınların gözlerine sürdüğü bir çeşit boya.

E - F

Ferman: Padişah buyruğu.
Filar: Terlik.
Fodla: Saray ekmeği.

G

Gedikli cariye: Saray cariyeleri içinde bir derece.
Gılman: Köle, kullar.
Gulam: Ergenlik çağındaki erkek köle
Gulamçe: Erkek köle (8-12 yaş ve üzeri).

H

Hadım: Enenmiş, tenasül aleti kesilmiş, erkekliği giderilmiş kimse.
Hamam kabağı: Hamamda kadınların mücevherlerini koyduğu gümüş kaplı çekmece.
Hanım Sultan: Padişah kızlarının babalarının hanedana mensup olmayan kız çocuklarına verilen isim.
Harem: Konak ve saraylarda yalnızca kadınlara ayrılan bölüm, yasak yer.

Haremağası: Konak ve sarayların harem dairelerinde görev yapan hadımlaştırılmış köleler.

Haremi Hümayun: Sarayda harem dairesinin dışı, Enderun kısmı.

Haseki Sultan: Padişahların çocuk dünyaya getiren kadınma verilen isim.

Haseki ağa: Saraya ait bahçelerle,kayıkhane , odunluk gibi sarayın harem dışındaki hizmetlerinde ve padişahın gezintileri sırasında maiyetinde bulunan bostancılarm küçük subaylarına verilen isim.

Hayrat: Sevap için yapılan şey.

Hazine-i Hümayun: Devlet hazinesi.

Haznedar: Padişahların, Valide Sultanların özel hizmetlerini gören cariye.

Hums-u şer: Savaş ganimetleri ve tutsaklardan alınan beşte bir hazine hakkı.

I - İ

Itıkname: Cariyelere verilen özgürlük kâğıdı.

İhraz: Bir şey kazanma, elde etme.

İhsan: Bağışlama.

İkbal: Padişahın cariyelerinden gözde olan.

İrade-i seniyye: Padişah buyruğu.

İstifraş etmek: Cariyenin koynuna girmek.

İstilad etme: Cariyeyi ümm-i veled (çocuk anası) kılma.

K

Kafes: Topkapı sarayında şehzadelerin hapsedildiği Şimşirlik Dairesi.

Karşı taraf: Şehzadeler dairesi.

Kayırma yemek: Fena pişmiş et ve sebze yemeklerinin bir ara-

ya getirilip karıştırılarak yeniden pişirilmesi ile püre haline getirilen bir çeşit yemek.

Katl: Öldürme.

Kemine: Aciz, zavallı.

Kemter: Küçük, alttaki.

Kethüda: Kâhya.

Keşide: Çekilmiş, dizilmiş.

Kınn: Özgür bırakılamaz köle.

Kurnata: Küvet.

Kocakarı: Yaşlı kadın köle.

Koçu: Saray arabası.

Kuşhane kapısı: Topkapı Sarayı'ndaki üçüncü avluya açılan kapı.

Külliye: Osmanlı İmparatorluğu zamanında bazı medreselere üniversite karşılığı verilen ad.

M

Mabeyu: Sarayda kadınlar dairesi ile erkekler dairesi arasındaki oda.

Mahlas: Şairlerin eserlerinde kullandıkları takma isim.

Maiyyet: Bir büyük memurun emri altında bulunanlar.

Mariye: Ergenlik çağında kadın köle

Mahmul: Yüklü.

Mangasa: Saç mangal.

Ma'yube: Sakat köle.

Mefruş: Döşenmiş.

Merdüm: Şehirli kadın ve erkek.

Mertebe: Basamak, derece.

Meşk: Yazı örneği.

Mevkuf: Durdurulmuş, tutuklanmış, alıkonulmuş.

Mevla: Köle sahibi.

Mezkur: Zikr olunmuş.
Mihr: Düğün hediyesi.
Muaşeret: Görgü.
Mukadder: İşaret olunan, adı geçen.
Mukatap: Kendini satın alan köle.
Mukatebe: Kölenin kendine satılması.
Mukatip: Kendini satın alan kölenin sahibi.
Muslin: Bir çeşit kumaş.
Mu'tak: Azat edilen köle.
Mu'tik: Azat eden köle sahibi.
Mücevveze: Eskiden başa giyilen resmi kavuk.
Müdebbere: Azat olması efendisinin ölümüne bağlı olan cariye.
Müdrik: İdrak etmiş.
Mükedder: Üzgün, kederli.
Müstefşire: Yatak hizmetinde kullanılan cariye, odalık.
Müteallik: İlgili, bağlı.

N

Narh Defteri: Zaruri ihtiyaçların hükümetçe koyduğu fiyatların yazıldığı defter.
Nefy eylemek: Sürgün edilmek.

P - R

Pazarlık: Saray için çarşıdan sipariş edilip getirilen eşya.
Pir: Yaşlı erkek köle.
Rakik: Kadın köle.
Ram: İtaatli, teslim olmuş.
Rikk: Kölelik, esaret.
Rikk-i nakis: Özgür bırakılabilecek kölelik türü.
Rikk-i vafir: Özgür bırakılamaz kölelik türü.

S - Ş

Sadır: Çıkan

Sofra eskisi: Sofradaki en kıdemli kalfa.

Salname: Yıllık.

Saray ağaları: Sarayın Enderun bölümünde hizmet veren hadımağaları.

Sükker: Ekmek kadayıfı.

Şebeke: Kafes, parmaklık.

Şehirli: Saray halkının dışındaki kadın ve erkek.

Şir-hor: Cinsiyet ayrımı olmadan 0-3 yaş arası köle

T

Tab: Parlayan, parlatan.

Tahakküm: Hükmetmek.

Tahdid: Sınırlama.

Tali: Kısmet.

Tarassud: Gözleme, gözetleme.

Tasvib: Onaylama.

Tasvir: Bir varlığın, bir nesnenin özelliklerini sözle, yazı ile ortaya koyma.

Tavaşi: Hadım edilen erkek.

Tazmin: Zarar ve ziyanı ödeme.

Teserri: Odalık yapmak

Tevliyet: Vakıf işine bakma görevi.

Tezyin: Süsleme

Tımara çıkmak: Şehirde bir zatın konağına hava tebdili için muayyen bir müddet gidip vakit geçirmek.

Töhmet: İşlenildiği sanılan, henüz gerçekleri meydana çıkmamış suç.

U - Ü

Üryan: Çıplak.
Üsküre: Kâse.

V - Y

Valide alayı: Valide Sultan'ın Eski Saray'dan Yeni Saray'a naklinde düzenlenen tören.
Yekçem: Tek gözü olmayan köle.
Yekdest: Bir eli ya da kolu olmayan köle.

Z

Zevc: Erkek eş.

KAYNAKLAR

- Ahmet Rasim, *Fuhş-i Atik*, İskit Yayınları, 1958.
- Ahmet Refik, *Osmanlı Sarayında Kadınlar Saltanatı*, Erdem Yayınları,1984.
- Alev Lytle Croutier, *Harem Peçeli Dünya*, Yılmaz Yayınları, 1990.
- Ali Kemal Meram, *Padişah Anaları*, Öz Yayınları,1985.
- Ali Seydi Bey, *Teşrifatımız ve Teşkilatımız*, Tercüman 1001 Temel Eser, 1978.
- Alphonse de Lamartine ve İstanbul Yazıları, İstanbul Kitaplığı,1971.
- Antoine Gallad, İstanbula Ait Günlük Anılar, TTK, 1973.
- Ayşe Osmanoğlu, *Babam Abdülhamid*, Güven Yayınevi,1960.
- Aytunç Altındal, *Türkiye'de Kadın*, Havass Yaymları,1980.
- Bir Dakikalık Bekaret, Hidayet, Zafer Matbaası, İstanbul, 1914.
- Carla Coco, *Harem*, Belser Verlag, Stuttgart-Zürich, 1997.
- Çağatay Uluçay, *Harem 2*, TTK, 1985.
- Çağatay Uluçay, *Haremden Mektuplar*, TTK,1956.
- Çağatay Uluçay, *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları*, Tarih Dünyası Mecmuası,1950.

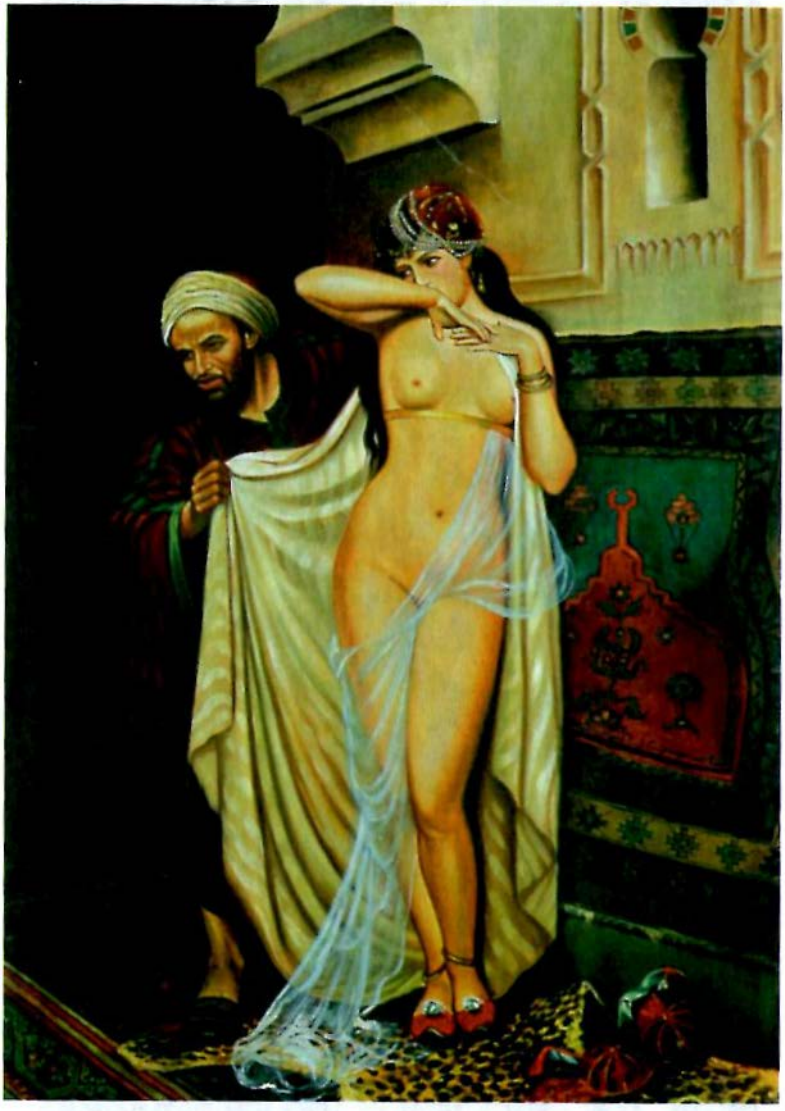
- Çağatay Uluçay, *Osmanlı Saraylarında Harem Hayatının* İç Yüzü, İnkılap Yayınları, 1959.
- Çağatay Uluçay, *Padişahın Kadınları ve Kızları*, TTK, 1992.
- Edmondo De Amicis, İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,1986.
- Erdoğan Tokmakçıoğlu, *Osmanlı Kadın Alemleri*, Geçit Yayınları,1991.
- Ergun Hiçyılmaz, Çengiler, Köçekler, Dönmeler, Lezolar, Cep Yayınları.
- *Fahişeler Hayatı ve Redaet-i Ahlakiye*, Mahmutbey Matbaası, İstanbul, 1338.
- Feridun Fazıl Tülbentçi, *Sultanların Aşkı*, İnkılap Yayınları,1952.
- Francis Mc Cullagh, *Abdülhamid'in Düşüşü*, İstanbul Kitaplığı,1990.
- Fuad Carın, *General Mirandanın Türkiyeye Dair Hatıratı*, Berksoy Matbaası, 1965.
- Grace Ellison, *Abdülhamidin Kızı, Melek Hanım*, Hilmi Kitabevi, 1938.
- Hafız Hızır İlyas Ağa, *Tarih-i Enderun-Letaif-i Enderun*, Güneş Yayınları,1987.
- Hakkı Tarık Us, *Ahmet Mithat Efendi ile Şair Fitnat Hanım*, Vakit Matbaası, 1948.
- Haluk Şehsuvaroğlu, *Asırlar Boyunca İstanbul*, Cumhuriyet Gazetesi Tarih İlavesi.
- İlyasoğlu Mercimek Ahmet, *Kabusname*, Tercüman 1001 Temel Eser.
- İskender Fahrettin, *Deliler Saltanatı*, İkbal Kütüphanesi, 1931.
- İslam *Ansiklopedisi*, MEB, 1977.

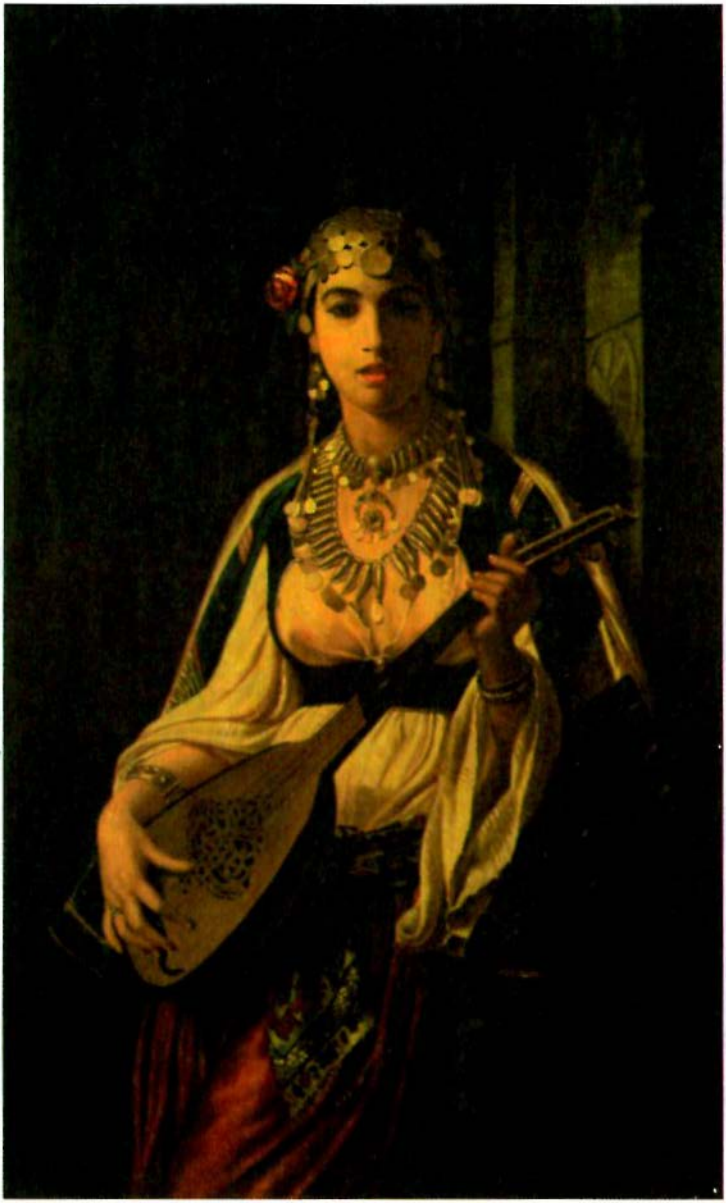
- Jean Thevenot, *1655-1656'da Türkiye*, Tercüman 1001 Temel Eser,1978.
- J.H.A Obicini, *1855'de Türkiye*, Tercüman 1001 Temel Eser 1978.
- Lady Marry Wortley Montaqu, *Türkiye'den Mektuplar*, Tercüman 1001 Temel Eser, 1978.
- Le Harem, Mythe et Realite, PLUS, Ocak-1984.
- Leyla Saz, *Haremin İç Yüzü*, Milliyet Yayınları, 1974.
- Nahid Sırrı Örik, *Abdülhamid'in Haremi*, Arba Yayınları,1969.
- O.Ghisalin de Busbercq, *Türkiye'yi Böyle Gördüm*, Tercüman 1001 Temel Eser, 1978.
- Olivier, *Türkiye Seyahatnamesi*, Ayyıldız Matbaası,1977.
- Oral Çalışlar, İslam'da Kadın ve Cinsellik, Afa Yayınları,1991.
- Ömer Seyfettin, *Harem*, Akran Yayınları, 1968.
- Refik Ahmet Sevengil, İstanbul Nasıl Eğleniyordu?, İletişim Yaymları,1985.
- Reşat Ekrem Koçu, İstanbul Ansiklopedisi, Kervan Yayınları,1972.
- Reşat Ekrem Koçu, *Kösem Sultan*, Kervan Yayınları,1972.
- Reşat Ekrem Koçu, *Osmanlı Tarihinde Yasaklar*, Şaka Matbaası, 1950.
- Reşat Ekrem Koçu, *Osman Gazi'den Atatürk'e*, Cumhuriyet Gazetesi, İstanbul.
- Reşat Ekrem Koçu, *Topkapı Sarayı*, İstanbul Ansiklopedisi, 1960.
- Reşat Ekrem Koçu, *Türk İstanbul*, Koçu Yayınları,1968.
- Sadettin Çulcu, *Abdülhamidin Gözdesi*, Tercüman Gazetesi Eki.

- Sefaeddin Rıza, *Sokak ve Çayır Kızları*, Suhulet Matbaası, İstanbul, 1338.
- Safiye Ünüvar, *Saray Hatıralarım*, Cağaloğlu Yayınları.
- Sara Ertuğrul Korle, *Geçmiş Zaman Olur ki*, Çağdaş Yayınları,1987.
- Sema Ok, *Cariyeler*, Kamer Yayınları.
- Sema Ok, *Haremağaları*, Kamer Yayınları,1997.
- Sermet Muhtar Alus, *Pembe Maşlahlı Hanım*, Akşam Kitaphanesi Neşriyatı, İstanbul, 1933.
- 'Tarihi İstanbul', Yeni İstanbul Gazetesi Kültür Eki, 1968
- M.Sami, *Kadınlara Mahsus Terbiye-i Bedeniyye*, Zerafet Matbaası, İstanbul.
- M.Şakir Ülkütaşır, *Meşhur Türk İmparatoriçeleri*, Varoğlu Yayınları, Faydalı Kitap.
- Manuel Serrano Y.Sanz, *Türkiye'nin Dört Yılı*, Tercüman 1001 Temel Eser, 1978.
- Miss Julia Pardeu, *Yabancı Gözü İle 125 Yıl Önce İstanbul*, İnkılap ve Aka Kitapevleri, 1967.
- Mithat Sertoğlu, *Topkapı Sarayında Gündelik Hayat*, Doğan Kardeş Yayınları, 1974.
- Murat Aykaç Erginöz, *Nakşidil Sultan*, İnkılap Yayınları,1987.
- Murat Bardakçı, *Osmanlı'da Seks*, Gür Yayınları,1992.
- Mustafa Nihat Özün, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İnkılap Yayınları, 1955.
- Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Sarayında Üç Haseki Sultan*, Ötüken Yayınları, 1983.

SÜRELİ YAYINLAR

- Aylık Ansiklopedi
- Bütün Türkiye, 1950
- Devletler ve Hanedanlar
- Gazete Magazin, 1957
- Hayat Tarih Mecmuası
- Hayat Mecmuası
- İslam Ansiklopedisi
- Monthly Illustrated Atlantis, 1914
- Resimli Tarih Mecmuası
- Resimli Ay Dergisi
- Sabah Gazetesi, Star Dergisi
- Tarih ve Toplum Dergisi
- Tarih Konuşuyor Dergisi
- Türk Ansiklopedisi
- Tarih Hazinesi Dergisi
- Tarih Dünyası Dergisi
- Tarih Sesleniyor
- Tarihi İstanbul
- Toplumsal Tarih Dergisi
- Yedigün Dergisi
- Yıllar Boyu Tarih Dergisi

Kethüda Kadın- Saraydaki görevli,
haremin idaresinden sorumlu.

3 cariye ile evlendi.

Prenses Teodora'nın Orhan Bey'e sunulması.

Darüssaade Ağaları, ilk resim: Nadir Ağa

Kızlarağası

Şehzade Abdurrahim Efendi

Arkadaki üniformalı zat, yaverlerden,
meşhur ressam Şeker Ahmet Paşa'dır.
Kucağındaki, Sultan Hamid'in ikinci oğlu
Abdülkadir Efendi'dir.

Sultan İbrahim'in kızı Emine Sultan

Abdülmecid'in kızı Dürrüşehvar Sultan

Üstteki kitap; Kız mı Dul mu?
Alttakiler; Binbir Buse dizi kitapları

Bu ikiliden sağdaki Rosita'dır.
Yanındaki ise biraz karışık görünüyor.
Dolma burun, adaleli vücut ve kalın ayak bilekleri.
Ya kadının azmanı, ya erkeğin dönmesi...

Ünlü bir Osmanlı çengi grubu.
İkisi çalıyor, biri oynuyor sanmayın.
Değişerek ya da bazen üçü birden bel büküp
gerdan kırarak konakları dolaşıyorlar.

Beyazından siyahına, kızılından sarısına kadar saf saf dizilmişler. Eğer hayatın cilvesi ile karşılaşıp, başlarından küçük bir vukuat geçmemiş ise büyük bir ihtimalle bakiredirler. Saçlar omuzlardan şelale gürlüğü ile bel çukuruna kadar iner ve orada nazari dikkati celbeden hoş bir görünüş arz eder. Bel elin dolanabileceği incelikte olup, kalçalar düzlüğe isyan eden bir yuvarlaklığa sahiptir. Makyajın zerresi olmayan yüz, tahammülü zor şartlara rağmen "elem çiçeği" rahiyası sunar.
Peki, kimdi bu Avrat Pazarından Hareme yolu düşenler? Haremden ülkeyi yönetmeye kadar gidenler?

Bütün dönemlerin kadını: HÜRREM SULTAN
Önce gerdeğe sonra tahta: NUR-BANU SULTAN
Venedikli Baffo: SAFİYE SULTAN
Katl-i vacip: KÖSEM SULTAN
Osmanlı'nın mahrem sayfalarında ayrıca;
Esir pazarında iki kez satılan cariye; TANBURİ CEMİL BEY'İN ANNESİ'ni
Üç cariyeyle evlenen HACI ARİF BEY'i
Hamile kalan cariyenin intiharını da okuyacaksınız.

Osmanlının izinde Ergun Hiçyılmaz'ın muhtşem kalemiyle mahrem tarihimiz bir kez daha açılıyor…

DESTEK yayınevi
22 TL
www.destekyayinlari.com
ISBN 978-605-4455-65-2
9 786054 455652